

**TC
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI**

FATİN RÜŞTÜ ZORLU

DOKTORA TEZİ

HAVVA ELTETİK

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. BAYRAM KODAMAN

ISPARTA 2009

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

Gönderen : ..... TARİH ..... EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız ~~YÜKSEK LİSANS~~ / DOKTORA Programı öğrencisi
..... Hava Elbetek ..... tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve
kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.
Tez Adı Değişikliği YAPILDI / YAPILMADI

03.12.2009
Tarih

Prof. Dr. Bayram KODAMAN
Enstitü Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI:

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25./39. maddesi uyarınca 03.12.2009 Perşembe
günü saat 11.00 de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin .....
..... TARİH ..... RUSTU TORUN .....
konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU ile aşağıdaki kararı
almıştır.

KABUL

RED

DÜZELTME

Tez Sınavı Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	<u>Prof. Dr. Bayram KODAMAN</u>	<u>[İmza]</u>
Üye	<u>Prof. Dr. Fahrettin TIZLAR</u>	<u>[İmza]</u>
Üye	<u>Doc. Dr. Süleyman SEYDİ</u>	<u>[İmza]</u>
Üye	<u>Doc. Dr. Hasan Babacan</u>	<u>[İmza]</u>
Üye	<u>Yard. Doç. Dr. Kadir KASALAR</u>	<u>[İmza]</u>

Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya **HAK KAZANMIŞTIR / KAZANMAMIŞTIR.**

Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI :

Tarih:

Karar No:

Enstitü Müdürü

MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

Madde-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RET" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tez kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

ÖZET

Fatin Rüştü Zorlu

Havva ELTETİK

Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktora Tezi, 266 sayfa,
Aralık 2009.

Danışman: Prof. Dr. Bayram KODAMAN

Fatin Rüştü Zorlu 1910 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1932 yılında Dışişleri Bakanlığı Meslek Memurluğu sınavını kazanarak çalışma hayatına başlamıştır. 1954 yılında Çanakkale'den Milletvekili seçilmiş, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak etkin bir görevle siyasi hayatına başlamıştır. 1957 yılında Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiştir. Fatin Rüştü Zorlu'nun siyaset yaptığı dönemde 1950 yılında iktidar olan Demokrat Parti idaresi bulunuyordu. On yıl iktidar hizmeti yürüten DP 27 Mayıs 1960 Darbesi ile hükümetten düşmüştür. Böylece Fatin Rüştü Zorlu'nun üç yıl süren Dışişleri Bakanlığı devresi sona ermiştir. Zorlu, darbe sonrasında Yassıada Mahkemesince yargılanarak idama mahkûm edilmiştir. Fatin Rüştü Zorlu görev yaptığı dönemde önemli başarılarla imza atmış bir devlet adamıdır. Çalışmamızın amacı, Türk Siyaset Tarihinde oldukça sancılı yılları teşkil eden bu dönemde Fatin Rüştü Zorlu'nun devlet adamlığını, siyasi kişiliğini, dış politika felsefesini ortaya koymaktır. Çalışmamız Fatin Rüştü Zorlu'nun kişiliği etrafında bu kritik döneme ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fatin Rüştü Zorlu, Demokrat Parti, 27 Mayıs Darbesi, Yassıada Mahkemesi.

ABSTRACT

Fatin Rüştü Zorlu

Havva ELTETİK

Suleyman Demirel University, Department of History Ph. D, 266 pages,
December 2009.

Supervising Professor: Bayram KODAMAN

Fatin Rüştü Zorlu was born in İstanbul in 1910. He began his career in 1932 after passing his examination on Civil Service in the Foreign Ministry. In 1954 he was elected a member of Parliament by Çanakkale, after which he held important position as State Minister and Vice Prime Minister. In 1957 he was appointed the Foreign Minister. During his political career it was the Democratic Party that was in power. Having been in Office for ten yeras, the Democratic Party lost its power after the coup which took place in 1960, on 27 of May. Thus, his three-year term in office as a Foreign Minister come to an end. Convicted by Yassıada Court Zorlu was sentenced to capital punishment by hanging. Zorlu was successful a statesman famous for many achievements. The aim of our study is to show Zorlu's statesmanship, his political personality and his views on foreign policy during the most painful period in the history of Turkish Policy. We hope to hold light to this critical period investigating his personality and career.

Keywords: Fatin Rüştü Zorlu, Democratic Party, Coup of May,27, Yassıada Court.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FATİN RÜŞTÜ ZORLU’NUN ÇOCUKLUĞU, GENÇLİĞİ VE MEMURİYETİ

A. Ailesi, Çocukluk ve Gençlik Yılları.....	9
1. Ailesi	9
2. Çocukluk ve Gençlik Yılları	12
3. Evlenmesi.....	15
B. Fatin Rüştü Zorlu’nun Memuriyet Hayatı’na Başlaması ve İlk Görevleri.....	19
1. Dışişleri Bakanlığında Göreve Başlaması (1932–1936).....	19
2. Montreux Konferansı’nda Fatin Rüştü Zorlu (1936-1937).....	20
3. Fatin Rüştü Zorlu’nun Hatay Meselesi Görüşmelerine Katılması, Bern, Fransa, Moskova ve Beyrut Görevleri (1937–1946)	21
4. Fatin Rüştü Zorlu’nun Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve İktisat Dairesi’ndeki Görevi (1946–1950).....	27
5. Fatin Rüştü Zorlu’nun NATO Daimi Delegeliği (1952–1956).....	29

İKİNCİ BÖLÜM

FATİN RÜŞTÜ ZORLU’NUN POLİTİKA HAYATINA GİRİŞİ VE DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

A. Fatin Rüştü Zorlu’nun Dışişleri Bakanlığı’ndan Önceki Görevleri.....	34
1. Fatin Rüştü Zorlu’nun Milletvekili Seçilmesi, Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı (1954).....	34
2. Bandung Konferansı’nda Fatin Rüştü Zorlu’nun Rolü (18 Nisan 1955).....	37
3. Fatin Rüştü Zorlu’nun Bağdat Paketi’nin Oluşumuna Etkisi ve Diğer Ortadoğu Hadiseleri ile ilgili Görüşleri (1955–1959).....	43
4. Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıs Meselesi ve 6/7 Eylül Olayları	51
a. Kıbrıs Meselesi’nin Tarihi Gelişimi.....	51
b. Londra Konferansı (29 Ağustos 1955).....	54
c. 6/7 Eylül Olayları ile Fatin Rüştü Zorlu’nun İlişkisi	60
d. Fatin Rüştü Zorlu’nun Devlet Bakanlığından İstifa Etmesi ve Yaşanan Gelişmeler (29 Kasım 1955).....	64

B. Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı Dönemindeki Faaliyetleri	72
1. Dışişleri Bakanı Olması (25 Kasım 1957)	72
2. Kıbrıs Meselesinin Gelişim Süreci ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Tutumu	73
a. Kıbrıs Meselesi'ne Çözüm Arayışları (1956-1958)	73
b. Zürih- Londra Anlaşmaları (11-19 Şubat 1959).....	87
3. Diğer Dış Politik Gelişmeler ve Fatin Rüştü Zorlu.....	92
4. Muhalefetin Hedefindeki Fatin Rüştü Zorlu	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DARBESİ VE YASSIADA MAHKEME SÜRECİ

A. 27 Mayıs 1960 Darbesi	105
1. 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Doğru Ülkedeki Ortam	105
2. Darbenin Gerçekleşmesi ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Tutuklanması.....	108
3. Darbenin Altyapısı ve Şekillenişine Yönelik Düşünceler.....	109
a. Darbenin ABD'nin Fatin Rüştü Zorlu'dan Rahatsızlık Duyması Üzerine Yapıldığını Öne Süren Görüşler	120
B. Yassıada'da Görülen Davalar ve Fatin Rüştü Zorlu.....	130
1. Yassıada Mahkemesinin Oluşturulması ve İşleyişi	130
2. Yassıada'da Görülen Davalar	135
a. İpar Transport Davası	137
b. İstanbul-Ankara Olayları Davası.....	142
c. 6/7 Eylül Olayları Davası	145
d. Radyo Davası	154
e. Anayasayı İhlal Davası.....	157
f. Yassıada'da Bakılmayan Davalar	165
C. İdam Kararı ve Uygulanması.....	168
1. İdam Kararının Verilmesi	168
2. İdam Kararının Uygulanması	173
D. Fatin Rüştü Zorlu'nun Beşeri Yönü ve Siyasi Kişiliği	182

SONUÇ	192
-------------	-----

BİBLİYOGRAFYA	196
---------------------	-----

EKLER.....	208
------------	-----

Ek1- Belgeler	208
Ek2-Fotoğraflar	250
Ek3- Fatin Rüştü Zorlu'nun Kronolojisi (1910-1960)	261

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde 1950–1960 arası dönem iç politika ve yakın tarih açısından önemli bir yer tutmaktadır. 1950 Demokrat Parti iktidarı ile birlikte Türkiye çok partili siyasi hayata fiili olarak geçmiştir. Bu olay ülkede demokrasinin yerleşmesi için atılan önemli bir adımdır. Büyük umutlarla iktidara gelen Demokrat Parti özellikle yaptığı yatırımlarla ekonomik alanda ülkede gelişmeler yaratmıştır. Demokrat Parti'nin bir diğer başarısı da dış politika alanında olmuştur. Bu yıllarda uluslararası alandaki gelişmeler yakinen takip edilmiş ve Türkiye ile uluslararası kuruluşların ilişkileri arttırılmıştır.

DP Hükümetinin dış politikadaki başarısının mimarlarından ve en önemlilerinden biri, 1954–1957 yılları arasında Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı, 1957–60 yılları arasında da Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Fatin Rüştü Zorlu'dur.

Ülkedeki hemen hemen her kesimin desteğiyle iktidar olan DP, zamanla kendisinden bekleneni veremez olmuştur. Ülkede huzursuzluklar başgöstermiştir. Ülkedeki durumun anarşiye kayması ve yaşanan gergin olaylar neticesinde, Türkiye demokrasisi ilk kesintisini 27 Mayıs 1960'ta yaşamıştır. Yapılan darbe ile DP iktidarına son verilmiştir.

Türk Siyasi Hayatının önemli bir bölümünü teşkil eden bu dönem hakkında pek çok çalışmalar yapılmıştır. Biz dönemin Dışişleri Bakanlarından olan Fatin Rüştü Zorlu'nun hayatı üzerinden hareket ederek dönemi daha ayrıntılı olarak ele almayı amaçladık. Fatin Rüştü Zorlu'nun biyografisinden hareketle dönemin önemli bir kesitine açıklık getirmeye çalıştık.

Çalışmamızı oluştururken Cumhuriyet Arşivi kaynaklarından, döneme ait gazete yazılarından, TBMM tutanaklarından, TBMM arşivinden, basılmış kitaplardan, anı yayınlarından, dergilerden yararlandık. Dışişleri Bakanlığı arşivine başvurmamıza rağmen aldığımız olumsuz cevap üzerine burada araştırma yapamadık. Sadece Zorlu'nun Dışişlerinde hariciye memuru olduğu dönemin sicil dosyasına ulaşabildik. Bu sicil dosyası araştırma amaçlı kullanılmadığı için tasnifi yapılmış bir belge değildir. Bu sebeple çalışma sırasında bu kaynağı gösterirken kendimiz kısaltma yapma yoluna gittik ve çalışmamızda DBA.SD. şeklinde

kullandık. Fatin Rüştü Zorlu'nun ailesinin doğum ve ölüm tarihleri hakkında çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Biz çalışmamızda Isparta Nüfus Müdürlüğü'nden edindiğimiz Nüfus Kayıt Örneği doğrultusunda hareket ettik. Çalışmamıza daha fazla katkı sağlayacağını düşünerek 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Demokrat Parti Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk ile röportaj yapıp, görüşlerini değerlendirdik. Elde ettiğimiz kaynaklar çerçevesinde çalışmamızı oluşturabildik. Çalışmamızın Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli bir döneminin daha ayrıntılı olarak aydınlatılmasına katkıda bulunacağını ummaktayız.

Fatin Rüştü Zorlu 51 yıllık hayatında önemli başarılarla imza atmış bir devlet adamıdır. Hariciyeci olarak meslek hayatına başlayan Zorlu, politikaya girdikten sonra dış işlerin yürütülmesi konusunda en etkili isim haline gelmiştir. Zorlu'nun hayatı mesleki kariyerine yakışmayacak bir şekilde 27 Mayıs darbesi sonrasında idam edilerek son bulmuştur. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm, ailesi, çocukluk ve gençlik yılları, meslek hayatına başlaması ve bir diplomat olarak gerçekleştirdiği çalışmaları aktarmaktadır. İkinci Bölüm, politika hayatına girişini ve dışişleri bakanlığına giden süreci, bakanlık döneminde gerçekleştirdiği çalışmaları kapsamaktadır. Üçüncü bölüm ise darbe sonrası dönemden, Yassıada yargılamalarından ve idam edilmesi olaylarından oluşmaktadır.

Çalışmamız sırasında her açıdan desteğini gördüğüm Danışmanım Prof. Dr. Bayram Kodaman'a, tez izleme komitesinin üyeleri, Prof. Dr. Fahrettin Tızlak'a, Yrd. Doç. Dr. Kadir Kasalak'a, çalışmanın yöntemi, usulü konusunda gösterdikleri katkılardan dolayı Doç. Dr. Süleyman Seydi'ye, Doç. Dr. Hasan Babacan'a, Doç. Dr. Süleyman İnan'a, Doç. Dr. Cihat Göktepe'ye, konu belirleme sırasında gösterdiği yakın ilgi dolayısıyla Prof. Dr. Çetin Yetkin'e, Fatin Rüştü Zorlu'nun Sicil Dosyasına ulaşmamıza yardımcı olan Dışişleri Bakanlığı 2007 yılı Personel Daire Başkanı'na, çalışmamıza değerli fikirleri ile katkıda bulunan Süleyman Demirel ve Hüsamettin Cindoruk'a ve maddi manevi desteğini benden esirgemeyen aileme teşekkürü borç bilirim.

Havva ELTETİK

Isparta 2009

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Bevletleri
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
B.C.A	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
B.C.A,030.01	: Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu
B.C.A,030.10	: Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu
B.C.A,030.11	: Müşterek Kararnameler Kataloğu
B.C.A,030.18	: Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu
B.C.A,010.09	: Yassıada Mahkeme Tutanakları
BM	: Birleşmiş Milletler
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CENTO	: Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
CIA	: Central Intelligence Agency (ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DBA.SD.	: Dışişleri Bakanlığı Sicil Dosyası
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
ENOSİS	: Birleşme. (Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi)
EOKA	: Ethniki Organosis Kypriou Agoniston. (Yunanistan ile birleşmeyi gerçekleştirmek için kurulan terör örgütü.)
FAO	: Food and Agriculture Organization (BM Gıda ve Tarım Örgütü)
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması)
Haz.	: Hazırlayan
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
INM, NKÖ	: Isparta Nüfus Müdürlüğü, Nüfus Kayıt Örneği.

KTC	: Kıbrıs Türktür Cemiyeti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
NATO İttifakı)	: North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik
OEEC	: Organisation for European Economic Co-operation (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SEATO	: South East Asia Treaty Organization (Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM.Z.C.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
THY	: Türk Hava Yolları
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Fatin Rüştü Zorlu 1954 yılında siyasete atılmış, 1957 seçimlerinden sonra da Dışişleri Bakanlığı koltuğuna oturmuştur. Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı, Demokrat Parti'nin iktidar olduğu döneme rastlamaktadır. Bu sebeple o dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ortama kısaca bakmak yerinde olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde çok partili hayata geçiş ile büyük bir kırılma başlamıştır. 1946–50 yılları arasında meydana gelen bu kırılma ile birlikte demokrasilerde gerçek egemenliğin sahibi olması gereken halk bir belirleyici olarak siyaset sahnesine çıkmıştır.

1946 yılında kurulan Demokrat Parti, 1950 seçimlerinde büyük başarı sağlayarak iktidar olmuştur. 1946 ile başlayan çok partili hayat, 27 Mayıs 1960 darbesi ile ilk kesintisini yaşamıştır. Bu darbe ile Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Ordu yönetime el koymuş, Milli Birlik Komitesi kurularak iktidarı devralmış, 1961 Anayasası'na giden süreç başlamıştır. 1950 DP iktidarı ile başlayıp 1960 darbesi ile sonuçlanan 10 yıllık dönem Türk Siyasi tarihinde DP Dönemi olarak adlandırılmaktadır. DP, bu on yıllık sürede 3 seçim geçirmiş ve iktidarda kalma başarısını göstermiştir.

Tek Parti iktidarı döneminde halk, II. Dünya Savaşı yıllarındaki sıkıntılardan, dini-siyasi baskılardan, maziden kopup batıya yönelmenin getirdiği sancılardan, alınan vergilerden sıkılmıştı. Demokrat Parti, ülkedeki tek parti iktidarından bu sebeplerle bıkan, daha fazla özgürlük isteyen halkın büyük desteği ile iktidar olmuştur. 1950–1954 yıllarını kapsayan dönemde DP altın yıllarını yaşamıştır. Bu dönemde hazinenin parasının bol olması, ABD ve Uluslararası Kuruluşların yardım ve desteği sayesinde ve siyasi- ekonomik alanda pek çok ilkin gerçekleşmesi ile halk bolluk içinde yaşamaya başlamıştır. 1954–1957 yılları DP için bocalama dönemi olup demokratik haklar ve özgürlükler alanında geriye adım atışın işaretleri görülmüştür. 1957'den sonraki dönemde ise hükümet, muhalefete yakın duruyor gerekçesiyle, basın, üniversiteler ve bürokrasiye karşı ağır kısıtlamalara

gitmiştir. Ekonomi alanında da sıkıntılar baş göstermiş, ülke yıldan yıla daha çok borçlanmıştır.¹

Büyük umutlar vaat ederek iktidar olan DP'nin 10 yıllık iktidarı süresince meydana gelen olumsuz gelişmelerle hükümet yıpranmış ve bu olaylar darbesi de beraberinde getirmiştir. Bunlara örnek olarak, askeri bürokrasinin sürekli darbe söyleminde bulunması, sivil bürokrasinin işlerini yavaşlatması, aydınların ise, Kurtuluş Savaşı söylemlerini verebiliriz. Özellikle son yıllarda ekonomi politikasının uygulanmasında başarısız olan DP iktidarı da antidemokratik yasalar çıkararak ve hızlı tasfiye işlemlerine girişerek bu süreci hızlandırmıştır.²

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllardaki dış politikasını savaş içinde düştüğü yalnızlığı gidermek yönünde şekillendirmiştir. Bu sebeple uluslararası alanda gerçekleştirilen ittifaklara sıcak bakmıştır.

Türkiye, 1945–46 yıllarındaki Sovyet istek ve tehditleri ile karşılaştıktan sonra bütün dış politika felsefesini Batı ile sıkı ilişkiler kurmak yönünde şekillendirmiştir. Bu sebeple Batılıların kurduğu bütün siyasal, askeri ve ekonomik kuruluşlara katılmayı kendisine amaç saymıştır. Bu amaçla önce Avrupa'nın ekonomik kalkınması için kurulan organizasyonlara sonra Avrupa Konseyine katılmıştır. NATO'ya 1949'da girmek istemesi de bu amacın bir sonucudur.³ NATO'ya girdikten sonra dış politikasını bu kuruluşun istekleri ve gayeleri çerçevesinde şekillendirmiştir. Henüz NATO'ya giriş ile ilgili müzakereler yapılırken Orta Doğu'nun müdafası sık sık dile getirilmiş ve İngiliz temsilcileri Türkiye'den Orta Doğu'nun savunması için üzerine düşen rolü yapması konusunda

---

¹ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, Cihat GÖKTEPE, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950–1960)", *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*, Ed: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara 2009, s.386–387, dönemin ayrıntısı için bkz. Rıdvan AKIN, "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı", *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.911-922, M. Serhan YÜCEL, "Menderes Dönemi (1950-1960)", *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.835-384.

² Nurşen MAZICI, "Türkiye'de Ordu ve Siyaset", *Türkler Ansiklopedisi C.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.50, Ülkeyi darbeye götüren hükümet tasarrufları için bkz. Cihat GÖKTEPE, "1960 Revolution in Turkey and The British Policy Towards Turkey", *The Turkish Year Book International Relations, Number XXX*, Ankara University Faculty of Political Sciences, Ankara 2000, s.145-155.

³ Süleyman SEYDİ, "Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ed. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2007, s.270-271.

söz almışlardır.⁴ Türkiye'ye, NATO'dan gelen ilk telkin Balkanları ve Orta Doğu'yu emniyete alacak paktlar zincirinin önemi konusunda olmuştur. Celal Bayar, Atatürk'ün takip ettiği dış politikayı hatırlayarak, Türkiye'nin etrafını paktlarla çevirip emniyeti sağlamanın en iyi yol olacağını düşünmüştür.⁵ 1953 Balkan ve 1954 Bağdat Paktlarının oluşumu bu görüş çerçevesinde sağlanmıştır. Hem NATO'nun isteği hem de Amerika'nın teşviki ile Türkiye ilk olarak Balkanlar'da bazı diplomatik temaslara girmiştir. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında yapılan üçlü görüşmeler sonunda, 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da *Dostluk ve İşbirliği Antlaşması* imzalanmıştır.⁶ Antlaşma, 18 Mayıs 1953'te TBMM'nde oybirliği ile onaylanmıştır.⁷ Üç devlet yöneticileri 9 Ağustos 1954 tarihinde de antlaşmayı kuvvetlendirecek *Bled Antlaşmasını* imzalamışlardır. 1955 yılı itibariyle Yugoslavya ile Sovyetler Birliği arasındaki sürtüşmenin sona ermesi, Yunanistan'ın da Kıbrıs konusunda Türkiye ile anlaşmazlığa düşmesi yüzünden Pakt kendinden bekleneni veremedi etkisini yitirmiştir. 1958 Orta Doğu buhranı sırasında Yugoslavya ve Yunanistan Mısır'ı desteklemişlerdir. Bu durum Paktın işlerliğini yitirdiğinin kanıtı olmuştur.⁸

Türkiye, Balkanlar'da yürüttüğü dostluk ve işbirliği politikasını Orta Doğu'da da yürütmeye çalışmıştır. NATO ve onun lideri Amerika ve İngiltere de Orta Doğu'daki menfaatlerini korumak ve bölgeye Sovyetlerin sızmasını önlemek için Balkanlar'dan Orta Doğu'ya kadar bir emniyet kuşağı oluşturmak istemektedirler. Bu sebeple bölgede bir pakt kurulması konusunda Türkiye'ye telkinler de bulunmuşlardır. Böyle bir ortamda Türkiye uzun zamandır ihmal ettiği Arap komşuları ile sıcak ilişkiler kurmak girişimlerinde bulunmuştur. Yapılan girişimler

---

⁴ Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Genişletilmiş 2. Baskı, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 2001,s.45, Cemal ANADOL, *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul 2004, s.86.

⁵ Mehmet SARAY, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s.142.

⁶ Antlaşmanın uygulanması ile ilgili ayrıntılar için bkz. Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası Genel Durum", *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara 1996,s.237-243.

⁷ Balkan Pakti, Türkiye'de muhalefet tarafından da son derece olumlu karşılanmıştır, Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*,s.470.

⁸ Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası Genel Durum", *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, s.248-249, Melek FIRAT, "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919-1980*, Ed. Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001,s.589-591.

sonucunda oluşturulan Bağdat Paktı ile ilgili ayrıntılara, çalışmanın daha sonraki kısımlarında yer verilecektir.

Türkiye diğer Orta Doğu hadiselerinde de Batı yanlı politika izlemeye devam etmiştir. 1956 yılında yaşanan Süveyş bunalımı sırasında Türkiye yine Batıdan yana tavır sergilemiş ve tutumuyla Arap devletlerini kendisine küstürmüştür. 1957- 1958 Orta Doğu bunalımları sırasında da Amerika'nın takip ettiği politikayı tasvip etmiş bu sebeple Suriye ile aramızda büyük bir gerginlik yaşanmıştır. Yaşanan gerginlik 1958 yılına kadar sürmüş, Suriye'nin Sovyetler Birliği yerine Mısır ile arasında birlik kurulacağını açıklaması üzerine ilişkiler yumuşamıştır.⁹ Türkiye'nin, 11 Mart 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyetini tanıması ile Suriye ile ilişkiler normale dönmüştür.¹⁰

14 Temmuz 1958'de yaşanan Irak İhtilali karşısında Türkiye'nin tavrı ilk başlarda yeni hükümeti tanımamak şeklinde belirirken kısa bir süre sonra, 31 Temmuz 1958'te yeni hükümeti tanımıştır.¹¹ Irak ihtilali sonrasında yaşanan Lübnan ve Ürdün olaylarında Türkiye Amerika ve İngiltere'yi¹² desteklemiştir. Amerika'nın Lübnan müdahalesini ve İngiltere'nin Ürdün çıkarmasını uluslararası ortamın bir gereği olarak bölgelerinin güvenliği için gerekli girişimler olarak değerlendirmiştir.¹³

---

⁹ Dulles'in Ankara ziyareti sırasında, 26 Ocak 1958 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Zorlu durumdan memnun olduğunu bizzat belirtmiştir. Toplantı ile ilgili belge için bkz. Cüneyt AKALIN, *Askerler ve Dış Güçler Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000, s.312.

¹⁰ Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası Genel Durum", *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, s.290-300, Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*,s.79-84.

¹¹ İhtilalden hemen sonra Türkiye Irak'a askeri müdahaleyi bile düşünmüştür. Hatta Fatin Rüştü Zorlu'nun Bayar ve Menderes'i ikna etmesiyle stratejik planlara bile başlanmıştır. Moskova'nın protestosu ve ABD baskısı ile Türkiye yeni hükümeti tanımıştır. Bkz. Cemal ANADOL, s.88, Cihat GÖKTEPE, "Bağdat Paktı'ndan CENTO'ya Geçiş", *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.930.

¹² İngiltere Türkiye'nin Ortadoğu için öneminin daha da arttığını düşünmektedir. Irak hükümetinin tanınması yolunda hükümete baskı yapmıştır. Bkz, Cihat GÖKTEPE, "British Policy Towards Turkey Under the CENTO and NATO Alliances (1959-1965)", *British Foreign Policy Towards Turkey 1959-1965*, Frank Cass Publishers, London 2003, s.27.

¹³ Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası Genel Durum", *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, s.303-305, Melek FIRAT-Ömer KÜRKÇÜOĞLU, "Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919-1980*, Ed. Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001,s.632-633; Ayşegül SEVER, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1997, s.205-244, Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s.99-100.

Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri ise Türkiye-Amerika ile ilişkilerinin tam aksi yönünde seyretmiştir. Çünkü Türkiye soğuk savaş döneminde Amerikan desteğini sağlayabilmenin yolunu Sovyetler tehdidinde aramıştır. NATO'ya girdikten sonra ikili ilişkilerini hep Batı yönünde gerçekleştiren Türkiye, Sovyetler Birliğini her zaman komünist bir tehlike olarak görmüştür. Buna karşılık Sovyetler Birliği, 1953'ten itibaren Türkiye ile ilişkileri yumuşatmak istemiş ve bu yönde girişimlerde bulunmuştur. Ancak Türkiye'nin bu girişimlere cevabı olumsuz olmuştur. Türkiye Sovyetlerin samimi olduğuna uzun süre inanmamıştır.¹⁴ NATO'ya girdikten sonra NATO yükümlülükleri çerçevesinde ve Amerika ile yaptığı ikili antlaşmalar gereğince Türkiye'nin topraklarında yabancı üsler kurulmasına izin vermesi Sovyetlerin tepkisini çekmiştir.¹⁵ Bu konuda iki ülke arasında uzun süren çatışma ve notalar yaşanmıştır. Üs meselesi ile birlikte 1956 yılında Sovyetler ile ilişkiler tekrar bozulmuştur. 1956-57-58 Orta Doğu buhranlarında da Moskova Türkiye'ye karşı olumsuz tavır takınmıştır.¹⁶ Türk-Sovyet ilişkilerinde 1959 yılı sonuna doğru ekonomik işbirliği çerçevesinde olumlu adımlar atılmıştır. Bu döneme kadar dış yardımlarının büyük çoğunluğunu OEEC¹⁷ ve diğer uluslararası kuruluşlar kanalıyla Amerika'dan alan Türkiye, bu yardımların yetersiz gelmesi nedeniyle artık Sovyetler Birliği'ne yönelmiştir. Böylece DP iktidarının son yılları iki ülke ilişkilerinde iyileşme gözlenmiştir.¹⁸

11 Nisan 1960 tarihinde Adnan Menderes'in Sovyetler Birliği'ni ziyaret edeceği ve bunun ileride Nikita Kruçev tarafından iade edileceği yönünde basında

---

¹⁴ Sovyetler Birliği'nin Macaristan'da giriştiği hareket, Türkiye'nin bu ülkeye güvensizlik duymasında ne kadar haklı olduğunu ispatlamıştır. Fatin Rüştü Zorlu, Uluslararası Parlamentolar Konferansının Bangkok'taki toplantısında, bu olayın kendilerinin haklılığını ispatladığını belirten yönde açıklamalar da bulunmuştur, Bkz, Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*,s.466; Süleyman SEYDİ, "Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası", s.278.

¹⁵ O dönemdeki ABD-Türkiye ilişkileri, Türkiye'ye füzelerin yerleştirilmesi ve Sovyetlerin tepkisi ile ilgili ayrıntılar için Bkz, Süleyman SEYDİ, "Turkish-American Relations an the Cuban Misilse Crisis, 1957-1963", Yayınlanmamış Çalışma, ..., s.1-6.

¹⁶ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*,s.467.

¹⁷ Amerika'nın Marshall Planı çerçevesinde yapacağı yardımların uygulanıp yürütülmesi için 1948 yılında kurulmuştur. Örgüt faaliyet alanını genişletmek amacıyla, 1961 yılında OECD'ye dönüşmüştür.

¹⁸ Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası Genel Durum", *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, s.308-309, Erel TELLAL, "SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919-1980*, Ed. Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.499-521, İlişkilerin genel seyri için bkz. Rıfki Salim BURÇAK, "Türk-Sovyet İlişkilerine Genel Bakış", *Tarihi Gelişmeler Işığında Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, Ankara 8-9 Mart 1990, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.207-214.

haberler yer almıştır. O dönemde Türkiye'nin Sovyetler Birliği açılımında en önemli rol Fatin Rüştü Zorlu'ya aittir. Bu açılımın ilk örneği, Kasım 1959 tarihinde Zorlu'nun Sovyet Elçiliğine yemeğe çağrılmasıdır. Zorlu davet üzerine ABD, Alman, İngiliz, Fransız elçileri ile görüşmeler yapmış ve “SSCB ile ilişkilere esneklik kazandırmasının doğal olduğunu, ama bunu yaparken çok büyük temkinlilik içinde hareket edeceğini” açıklamıştır. Fransız elçisi merkeze gönderdiği telgrafta Zorlu'nun Sovyetler kozu ile şantaj niyetinde olduğunu belirtmiştir. Bu olaydan sonra Zorlu, 9 Ocak 1960 bütçe görüşmeleri sırasında SSCB ile ilişkilerden bahsetmiş, Türkiye'nin bu devletle temas halinde olduğunu anlatmıştır. Eski Dışişleri Bakanlarından Coşkun Kırca, Zorlu'nun eskiden beri SSCB'ye açılma eğiliminde olduğunu ancak, Bayar ve Menderes'in koyu anti-komünist politikası yüzünden bunu askıya aldığını belirtmektedir.¹⁹

1950–1960 dönemi, Türk-ABD ilişkilerinde samimi yıllar olarak değerlendirilebilir.²⁰ Zira ABD'den alınan ve alınması beklenen ekonomik ve askeri yardımlar nedeniyle hem iç hem de dış politika açısından Türkiye- ABD ilişkilerinin çok önemli hem de çok sıkı olduğu bir dönemdir.²¹ Türkiye ABD ilişkileri NATO'ya üyelik ile şekillenmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Türkiye bu dönemde tamamen Batı yanlısı bir politika izlemiştir. Bu politikanın uzantısı olarak da ABD ile sıkı işbirliği halinde olmuştur. Bölgedeki diğer devletlerle olan ilişkilerini de bu ülkenin menfaatleri ile doğru orantılı olarak takip ettirmiştir.²² Türkiye'nin ABD'ye bu kadar sıkı bağlanmasının bir nedeni yürüttüğü Batıcılık politikası ise, bir nedeni de ekonomik olarak en büyük desteği ABD'den almış olmasıdır.²³ Türkiye II. Dünya Savaşı'ndan sonra *Truman, Marshall* yardımlarının yanı sıra diğer özel yardımları da ABD'den almıştır. DP iktidarının ilk yılları alınan bu yardımlar ve tarımda verimli gelişmeler nedeniyle ekonomi açısından altın yıllar olmuştur. DP ekonomik politikası liberal görüşlere dayanmaktadır. İç ekonomik politikada öngörülen liberal

¹⁹ Cüneyt AKALIN, s. 108-109.

²⁰ Bkz. Nasuh USLU, *Türk Amerikan İlişkileri*, 21.Yy. Yayınları, Ankara 2000, s.102-105.

²¹ Emel Baştürk AKCA, “Türk Dış Politikasında İdealizmden realizme: Demokrat Parti'den Adalet ve Kalkınma Partisi'ne Türk-Amerikan İlişkileri”, *Uluslar arası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*, Ed. Nejat Doğan-Mahir Nakip, Seçkin Yayınları, Ankara 2006, s.261.

²² Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s.482-486.

²³ Demokrat Parti'nin liberal eğilim ve uygulamaları için bkz. Tanel DEMİREL, “Demokrat Parti”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.7 Liberalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.481-547.

fikirler dış ekonomik politikada da aynen uygulanmıştır.²⁴ 19 Eylül 1950 tarihinde imzalanan *Avrupa Tediye Birliği Antlaşmasına* katılan Türkiye, dış ticaretini serbestleştirme yolunu seçmiştir. Fakat ithalatın çok fazla serbest bırakılması birkaç sene içinde güçlülere yol açmış, ihracat değeri ithalat değerini karşılayamayacağı için ödeme dengesinde büyük açıklar belirmeye başlamıştır. 1955 yılından sonra ekonomi daha da kötüye gitmiştir.²⁵ Türkiye ayakta durabilmek için daha fazla dış yardıma ihtiyaç duymuştur. 1958 yılına gelindiğinde, ithal malları bulunamaz olmuş, halkın hoşnutsuzluğu artmıştır. Hükümet durmadan zam yaptığı için ithal malları piyasadan çekilmiş ve karaborsaya düşmüştür. Hükümet ABD'nin dayatması ile 4 Ağustos 1958 istikrar programını uygulamaya geçirmiş, devalüasyona²⁶ gidilmiştir.²⁷ Son yıllarda ABD'den beklediği yardımları yeterince alamayan hükümet durumu Sovyetler ile telafi etme yolunu seçmiştir.²⁸

Avrupa Birliği'nin temeli olan Ortak Pazar²⁹ ile ilişkiler de dönemin bir diğer önemli uluslararası ilişkiler konusudur. Yunanistan'ın 15 Temmuz 1959 yılındaki başvurusu ile bizim de Ortak Pazar ilişkilerimiz başlamıştır. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Yunanistan'ın başvurusu üzerine oldukça sinirlenmiş, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerde Yunanistan'ın gerisinde kalmaması için hemen başvuru yapması gerektiğini belirtmiştir. İki hafta gibi çok kısa bir sürede tüm hazırlıkları tamamlayarak 31 Temmuz'da Ortak Pazar'a resmen başvurmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasındaki görüşmeler 28 Eylül 1959'da başlamıştır.³⁰ Yaşanan darbe ile ilişkiler bir süre askıya alınmış, dört yıl süren

²⁴ Mustafa ALBAYRAK, "DP Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960)", *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.855-877.

²⁵ Bu yıl Fatin Rüştü Zorlu, 300 milyon dolarlık kredi talebiyle Amerika'ya gitmiş ancak eli boş dönmüştür, Rıfık Salim BURÇAK, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurel Matbaacılık, Ankara 1998, s.308.

²⁶ Devalüasyon: Yabancı kur karşısında Türk parasının değerinin düşürülmesi.

²⁷ Cüneyt AKALIN, s.77, Fahriye ÖZTÜRK, "1950-1960 Dönemi Türk Dış Politikası", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara 2008, s.541-548.

²⁸ Çağrı ERHAN, "ABD ve NATO ile İlişkiler", Ed. Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.1 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.552-554, Duygu SEZER, "Türkiye'nin Ekonomik İlişkileri", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.452-460, Tevfik ÇAVDAR, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s.373-432.

²⁹ Mart 1957 tarihinde kurulan örgüt 1986 yılına kadar Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), 1991'e kadar Avrupa Topluluğu (AT), ya da her iki terimi karşılayacak şekilde Ortak Pazar ifadeleri ile adlandırılmıştır. 1991'den itibaren ise Avrupa Birliği (AB) denmektedir.

³⁰ Rıfat UÇAROL, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s.743.

görüşmeler dönemi sonunda 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması ile Ortak Pazar ile ortaklık ilişkileri başlamıştır.³¹

---

³¹ Yunanistan'ın başvurusu üzerine Zorlu'nun takındığı tavır son derece önemlidir. Böylesine önemli bir atılımda yıllardır çekişmeli olduğu komşusundan geri kalmak istememiştir. Bakanlıkta önüne gelen personeli fena halde firçalamış, büyük bir azimle işe girerek 2 haftada tüm işlemleri tamamlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN ÇOCUKLUĞU, GENÇLİĞİ VE MEMURİYETİ

A. Ailesi, Çocukluk ve Gençlik Yılları

1. Ailesi

Fatin Rüştü Zorlu 1 Temmuz 1910 tarihinde İstanbul'da, annesi Güzide Hanım'ın babasına ait olan İstanbul Üniversitesi yakınlarındaki, Beyazıt Veli Mahallesi, Sergiciler Çıkmaızı 31 numaralı dört katlı bir evde dünyaya gelmiştir.³²

Soner Yalçın, Fatin Rüştü Zorlu'nun dedesi İbrahim Paşa'nın, 19. Yüzyılın başında, Rusya'nın Petersburg Limanından ayrılıp kruvazörüyle Artvin'e sığındığını, yani Rusya'dan Osmanlı'ya iltica ettiğini bu yüzden de kendisine Rus İbrahim Paşa dendiğini yazmıştır.³³ Ancak bu konuda herhangi başka bir kaynakta bilgi mevcut değildir. Hakan Erdem ise, Soner Yalçın'ın bu savını yalanlamaktadır. Soner Yalçın'ın iddiaları tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir. Öncelikle o yıllarda, buharlıların yeni piyasaysa çıktığını bildiğimizden, bir kruvazörde olmak gerçekçi değildir. Diğer bir varsayım, İbrahim Paşa'nın Petersburg'dan Artvin'e sığınmış olmasıdır ki bu da gerçeğe aykırı görünmektedir. Petersburg'dan kalkan bir geminin Osmanlı'ya gelmesi için Cebelitarık Boğazı'nı geçmesi gerekmektedir. Bu durumda Osmanlı'ya sığınılacak ilk liman Cezayir'dir. İbrahim Paşa'nın gemisinin, Karadeniz'i boydan boya geçerek Artvin'e ulaşması hayal ürünü gibi

---

³² Semih GÜNVER, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s.11, Semih Günver, Fatin Rüştü Zorlu ile birlikte çalışmış, Büyükelçidir, Osman ÖNDEŞ, *Bin Renk Bir Ömür Sefire Emine Esenbel'in Anıları*, Remzi Kitabevi, İstanbul Ağustos 2004, s.86. Nüfus Cüzdanında adı Ahmet Fatin olarak yazmaktadır, bkz. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Sicil Dosyası. Karışıklık olmaması amacıyla çalışmamızda bilinen ismi Fatin Rüştü Zorlu'yu kullandık. Isparta Nüfus Müdürlüğü'nden edindiğimiz Nüfus Kayıt Örneği'nde Fatin Rüştü Zorlu'nun doğum yeri İsviçre olarak yazmaktadır. Ancak biz bu kayıta yanlışlık olduğunu düşünüyoruz. Zorlu'nun anne ve babasının o tarihte İsviçre'de yaşadığını gösteren hiçbir bilgi mevcut olmadığı gibi kendisinden 1 yıl önce doğmuş olan kardeşinin doğum yeri de İstanbul'dur. Ayrıca Fatin Rüştü Zorlu'nun TBMM'nde bulunan Nüfus cüzdanı örneğinde de doğum yeri İstanbul olarak yazmaktadır. Bu yanlışlığın sebebini, nüfus kayıt bilgileri bilgisayar ortamına geçirilirken, Zorlu'nun kızının doğum yeri olan İsviçre'nin yanlışlıkla kendi doğum yeri olarak da geçirilmiş olmasına bağlıyoruz. Fatin Rüştü Zorlu'nun nüfus cüzdanı örneği için bkz. Ek Belge 2,s.213.

³³ Soner YALÇIN, *Efendi Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul 2004, s.119–120.

görülmektedir.³⁴ Bahsettiğimiz coğrafi gerçekler Soner Yalçın'ın tezini çürütmektedir. Fatin Rüştü Zorlu'nun babası, Müşir İbrahim Rüştü Paşa, II. Abdülhamid'in Seryaveridir. II. Abdülhamid'in Saltanatının en çalkantılı dönemlerinde onun yanında bulunmuştur. Fatin Rüştü Zorlu'nun babası Rüştü Paşa tarihe Akabe kahramanı olarak geçmiştir. Rüştü Paşa'nın bu unvanı almasına sebep olan olay şöyle gelişmiştir; Osmanlı Devleti'nin en buhranlı günlerini yaşadığı, İngilizlerin tahrikleri yüzünden yakın doğuda seri kaynaşmaların olduğu, yer yer bazı Arap şeyhlerinin hükümete baş kaldırdığı bir dönemde asi şeyhlerden birisi, son isyanında yenilgiye uğrayınca İngilizlerden yardım istemiştir. İngilizler de şeyhe yardım bahanesiyle Akabe önlerine gelmişler ve bir çıkarma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Niyetleri bu vesile ile stratejik açıdan önemli olan Akabe'yi ele geçirerek Osmanlı'nın Ortadoğu'daki nüfuzunu sarsmaktır. O zamanlar albay rütbesinde olan Rüştü Paşa, elindeki çok az kuvvetle, hükümetten de hiçbir yardım gelmemesine karşın imkânsızı başararak İngilizleri Akabe'den sürüp atmıştır. İngilizler bu acılarını yıllarca unutamamışlardır. Böylece Türkün Yakın Doğu'daki egemenliği de devam etmiştir. Zayıf zannedilen Osmanlı Devleti'nin, görüldüğü kadar zayıf olmadığı bir kere daha anlaşılmıştır.³⁵

Fatin Rüştü Zorlu'nun annesi Güzide Hanım zengin bir aileye mensuptur.³⁶ Soner Yalçın, Güzide Hanım'ın Dedesi Rıfki Efendi'nin aslen Yozgatlı olduğunu İpek Yolu'nda şal ticareti yaptığının söylemektedir. Güzide Hanım'ın Babası Hüseyin Rıfki Paşa'nın ise 1827'de II. Mahmud döneminde, eğitim amacıyla Fransa'ya gönderilen ilk dört öğrenciden birisi olduğunu yazmıştır.³⁷ Hakan Erdem ise, Soner Yalçın'ın iddialarının tarihi gerçeklerle örtüşmediğini iddia etmektedir. Rıfki Efendi Yozgatlı iken nasıl oluyorda İpek Yolu'nda şal ticareti yapıyordu. Ayrıca, şal ticaret 19. yüzyılda aktif de değildi.³⁸ Soner Yalçın, kitabının konusuna gerçeklik oluştursun diye bu savlardan yararlanmış olmalıdır. Çünkü Yalçın, Fatin Rüştü Zorlu'nun sebetayist olduğunu iddia etmektedir. İddiasına kanıt olarak da,

---

³⁴ Y. Hakan ERDEM, *Tarih-Lenk Kusursuz Yazarlar Tarihten Metinler*, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s.112-116.

³⁵ Orhan Cemal FERSOY, *Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu*, Hun Yayınları, İstanbul 1979,s.26-27.

³⁶ Semih GÜNVER, s.11, Osman ÖNDEŞ, s.86.

³⁷ Soner YALÇIN,s.124-126

³⁸ Hakan ERDEM, s.112-116.

İbrahim Paşa'nın Rusluğundan, Rıfki Efendi'nin ise, Müslümanların yapmayacağı şal ticareti yaptığından yararlanmak istemiştir. Ancak, Yalçın'ın tezlerini destekleyecek kesin bir kanıt yoktur.

Güzide Hanım'ın ailesinin zengin olduğu ve kendisine çok miras kaldığı bilinen bir gerçektir. Hatta Güzide Hanım bu sayede çocuklarını çok rahat yetiştirmiş, paraya hiçbir zaman ihtiyaçları olmamıştır Güzide Hanım'ın ailesi çok zengin olduğundan eşi İbrahim Rüştü Paşa Beyazıt'taki konağa iç güveysi olmuştur. Hüsamettin Cindoruk da bu durumu doğrulamıştır. Cindoruk, Zorlu ailesinin anne tarafından oldukça zengin olduğunu ve hiçbir zaman paraya ihtiyaçları olmadığını söylemiştir. Açıklamalarına şöyle devam etmiştir; *“Fatin Rüştü Zorlu idam edildikten sonra annesi Güzide Hanım'la dost olduk, sürekli ziyaretine gittik. Kendisi çok varlıklı bir kadındı. 50- 60 tane gayrimenkulü olan birisiydi. O dönem kendisine “kırk anahtar” diyorlardı. Zorlu'yu mali bakımdan desteklemiştir. O da annesine çok saygılıydı.”*³⁹

Rüştü Paşa ve Güzide Hanımın beş erkek çocukları olmuştur. İsimleri sırasıyla; İbrahim Ender, Hüseyin Rıfki, Mehmet Erdal, İsmail Nejat ve Ahmet Fatin'dir.⁴⁰ Güzide Hanım çocuklarına çok düşkün bir annedir, onlara tıpkı bir koruyucu gibi davranmıştır. Ancak Güzide Hanım üst üste evlat acısı çekmiştir. Rüştü Paşa erkenden 1928'de vefat etmiş, oğullarından İbrahim Ender, Hüseyin Rıfki ve Mehmet Erdal da genç yaşta hayatlarını kaybetmişlerdir.⁴¹ Fatin Rüştü Zorlu en büyük ağabeyi İbrahim Ender'in Paris'te vurulduğunu söylemiştir. Ancak kendisi dahi ağabeyinin bilinmeyen bir kişi tarafından mı vurulduğunu yoksa bunalım geçirip intihar mı ettiğini bilememektedir.⁴² Mehmet Erdal ise daha önce 10 yaşında kuşpalazından ölmüştür. Üçüncü oğul İsmail Nejat, Galatasaray Lisesi öğrencisiydi. Nejat daha ortaokulda iken edebi dergi ve siyasi gazete çıkarırmış. Koyu bir Türk milliyetçisi imiş. Ancak orta son sınıfta hayatını kökten etkileyecek kötü bir olay yaşamıştır. O yıl Fransa'dan gelen Riyaziye⁴³ Hocası Montengerand, ders sırasında Türkler aleyhinde bazı sözler sarfedince sınıfta kargaşa çıkmış ve

³⁹ Hüsamettin Cindoruk ile 12 Ağustos 2009 tarihinde yapılan görüşme kayıtları elimizde mevcuttur.

⁴⁰ Isparta Nüfus Müdürlüğü, Nüfus Kayıt Örneği.

⁴¹ INM, NKÖ.

⁴² Osman ÖNDEŞ, s.86.

⁴³ Riyaziye: Matematik anlamına gelmektedir.

öğrenciler hocalarıyla tartışmaya başlamışlardır. Bütün sınıf dershaneyi terk ederek bir grev başlatmışlar ve Fransız Hoca da öğrencileri idareye şikâyet etmiştir. Bunun üzerine soruşturma başlatan Müdür Hasan Tahsin, kura ile tespit edilecek üç öğrencinin diğerlerine ders olsun diye okuldan uzaklaştırılmalarına karar vermiştir. Kurada çıkan öğrencilerden biri de Nejat olmuştur. Çok sevdiği okulundan kesin olarak uzaklaştırılan Nejat bundan çok kötü etkilenmiştir. O günden sonra hiçbir arkadaşıyla görüşmemiş, herkesten kaçmış, üzüntüden her geçen gün biraz daha zayıflamıştır. Sonra belki de aşırı üzüntüden menenjit olmuş ve 15 yaşında hayatını kaybetmiştir. Fatin Rüştü Zorlu bu olayı anlatırken çok üzülür ve okul müdürünün Türk olmasına rağmen, işi sırf Fransız idarecilere yaranmak için tepki gösterenlerin başındaki öğrenciyi açıklayamadıklarından dolayı gelişi güzel birkaç öğrenciyi okuldan atmasını bir vahşet olarak değerlendirmiştir. Diğer ağabeyi Hüseyin Rıfki da Galatasaray Lisesi'nde okumuştur.⁴⁴

Üst üste gelen bu acılar, Güzide Hanım'a ayakta durmayı ve mücadele etmeyi öğretmiştir. Bütün sevgisini hayatta kalan oğulları Rıfki ve daha fazlasını en küçük oğlu olan Fatin'e vermiştir. Güzide Hanım'ın çok güçlü bir mizaca sahip olduğuna Cindoruk da değinmiştir. Fatin Rüştü Zorlu da annesinden bu mizacı almış olmalıdır. Yaşadığı olaylar karşısında takındığı tavır gerçekten sert ve güçlü bir mizaca sahip olduğunu göstermektedir.

2. Çocukluk ve Gençlik Yılları

Fatin Rüştü Zorlu altı yaşında Galatasaray Lisesi'ne kaydedilmiştir. Okula yatılı olarak girmiştir ve okul numarası 64'tür. Galatasaray Lisesi'nde öğrenciler, sınıf numaraları ve ilk isimleri ile anılırlardı. Ayrıca hemen hemen her öğrenciyeye bir lakap takılırdı. Arkadaşları; Settar İlksel ve Muharrem Nuri Birgi,⁴⁵ Zorlu'nun okul yıllarındaki halini şu şekilde tarif etmişlerdir:

“Fatin, mahcup, sıkılgan, içine kapalı, az konuşan, yakın arkadaşı olmayan bir çocuktur. Haşarılık yapmazdı. Sakindi. Derslerinde orta derecede başarı gösterirdi. Fransızca'yı konakta dadısından öğrenmeye başlayan Zorlu'nun telaffuzu biraz değişikti. R harfini telaffuz edemiyor, ağzında yuvarlıyor ve sanki Fransızcanın

⁴⁴ Osman ÖNDEŞ, s.87, Semih GÜNVER, s.12.

⁴⁵ İleriki yıllarda her iki isimde Büyükelçi olarak görev yapmış ve Zorlu ile birlikte çalışmışlardır.

etkisinde kaldığının izlenimini veriyordu. Oğluna çok düşkün olan Güzide Hanım okula sık sık gelerek, oğlunun çok sevdiği cevizli üzümlü yarım ay şeklindeki çörekleri veriyordu. Çöreklerini paylaşmak konusunda pek cömert olmayan Fatin, etrafını çevreleyen arkadaşlarının çörekleri alıp kaçmasına ses çıkaramıyordu. Fatin ortaokul yılları boyunca, cılız, yüzünün rengi soluk, avurtları çökük ve kemerli burnuyla dikkat çeken bir çocuk olmuştur. Saçları makine ile kısa kesilmişti. Kıyafetlerine pek özen göstermezdi. Yeni askere alınmış acemi bir er görünümündeydi. Arkadaşlarının Ona taktığı lakap “Gak Fatin” di. Galatasaray Lisesinde takılan lakaplar hep hayvan isimleriydi Onun şansına da karga düşmüştü. Bir zaman sonra Fransızca dersinde La Fontaine’in karga ile tilki öyküsünü yerinden kalkıp, yüksek sesle okuduğu sırada, yine dili teklemiş ve “Corbeau” kelimesini “Koybo” diye telaffuz etmiştir. O günden sonra lakabı “Koybo” olarak değişmiştir.” Lise yıllarında arkadaşlarının ağır şakaları Zorlu’da bir çeşit sinir, çocuk kini, bir birikim yaratmaya başlamıştır.”⁴⁶

Fatin Rüştü Zorlu, yaz tatillerini, Güzide Hanım’ın Büyükkada’da kiraladığı köşk de geçiriyordu. Ortaokulu bitirdiği yaz tatilini Zorlu yine Büyükkada’da geçirmiştir. O yaz kendisinde oldukça büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Ada dönüşünde çoğu arkadaşı şaşkına dönmüştür. O yaz gençliğe adım atan Zorlu, yakışıklılaşmış, kendine güveni gelmiş farklı bir kişiliğe bürünmüştür.⁴⁷

Kendisindeki değişikliklerin bilincinde olan Zorlu, kızlarla olan ilişkilerini de geliştirmiş ve ilk flörtlerine başlamıştır. Zorlu yüzme sporunu çok seviyordu. Aynı yaz bu spor dalında kendisini oldukça geliştirmiştir. Günver, Zorlu’nun konuşmasının tatlı ve sürükleyici olmadığına bu yüzden kızların kendisini sıkıcı bulduğuna değinmiştir. Yakışıklılığı ve bol parasının ise kızları kendisine çekmeye yettiğini söylemiştir.⁴⁸

Fatin Rüştü Zorlu, çocukluk döneminin bitip ergenliğe geçtiği yaz tatilinden sonra lise birinci sınıfa başlamıştır. Ancak o yıl derslerinde pek başarılı olamamıştır. Hatta o sene sınıfta kaldığını ama kimseye duyurmadığını söyleyenler bile vardır. Fatin Rüştü Zorlu ile hem Galatasaray sıralarında hem de uzun yıllar Dışişlerinde

---

⁴⁶ Semih GÜNVER, s.13.

⁴⁷ Semih GÜNVER, s.14.

⁴⁸ Semih GÜNVER, s.15.

birlikte çalıştığı arkadaşı Settar İlksel; “*meslek hayatında çok başarılı olan Zorlu’nun okul sıralarında çekingen ve arkadaşsız olduğunu, dersler bakımından da sınıfın en iyileri arasında yer almadığını, mahcubiyetini gizlemek için kendisini kasten müteceviz davranmaya zorlardı.*” demiştir. Sabri Bayındır da “*Fatin Rüştü Zorlu’nun kendi şahsına has karakter ve kişiliği ile daima çekinilen ve kıskanılan bir insan olduğunu ve ne okulda, ne de hayatta gerçek hiçbir dostu bulunmadığını*” tekrarlamıştır. Bu başarısızlık nedeniyle morali bozulan Zorlu, lise birden sonra sınıf arkadaşlarından ayrılmış ve okulun ticaret kısmına geçmiştir. Galatasaray’da lise 12, ticaret kısmı ise 11 yıldır. Böylece Zorlu, sınıf arkadaşları ile aynı sene 1926–27 devresinde Galatasaray’dan mezun olmuştur.⁴⁹

Fatin Rüştü Zorlu liseden mezun olunca ne yapacağına hemen karar verememiştir. Ağabeyi Rıfki Rüştü, birkaç yıl önce liseyi bitirip, Fransa’nın Grenoble şehrine siyasal bilimler okumaya gitmiştir. Fatin Rüştü Zorlu ise, o sıralarda diploması mesleğini düşünmüyordu. O, ailenin dışçisi Sürenyan’dan çok etkilenmiştir. Zorlu, çalışırken hayranlıkla seyrettiği bu adam gibi dışçı olmaya karar vermiştir. Bu mesleği ise, en iyi ABD’de öğreneceğini düşünmüştür. Amerika’ya gitmek istiyordu. Ancak annesi Güzide Hanım bu plana şiddetle karşı çıkmıştır. O oğlunu iyi bir diplomat olarak görmek istiyordu. Ağabeyi de, diplomat olacaktı. Annesi Fatin’in bu meslekte abisinden daha başarılı olacağına tüm kalbi ile inanıyordu bu yüzden Amerika’ya gitmesini istememiştir.⁵⁰

Sonuçta annesinin istediği olmuş ve ertesi yıl Fatin Rüştü Zorlu Paris’te Siyasal Bilgiler Yüksekokuluna kayıt yaptırmıştır. Sınıf arkadaşı Nurettin Vergin ve onlardan bir yıl önce Galatasaray Lisesini bitirmiş olan Muharrem Nuri Birgi de Paris’te idiler. Üç arkadaş orada klasik bir öğrenci hayatı yaşamışlardır. Muharrem Nuri Birgi onlardan bir yıl önce Siyasal Bilgiler Okulunu bitirerek Paris Hukuk Fakültesine kaydını yaptırmıştır. Ancak burada başarılı olamamıştır. Zorlu ve Birgi Paris’ten sonra Cenevre’ye geçerek oradaki Hukuk Fakültesine yazılmışlardır. Cenevre’deki öğrenimlerini bitiren iki arkadaş Türkiye’ye dönmüşlerdir.⁵¹

⁴⁹ Semih GÜNVER, s.16, Osman ÖNDEŞ, s.87.

⁵⁰ Semih GÜNVER, s.16, Osman ÖNDEŞ, s.87.

⁵¹ Zorlu’nun mezuniyet diplomaları sicil dosyasında bulunmaktadır bkz. DBA. SD. 20 Kasım 1932 Tarihli, 5254–5255–5256 sayılı belgeler. Diploma örnekleri için bkz. Ek Belge 5-6-7, s.216-218.

Muharrem Nuri Birgi, 1931 yılının Ocak ayında Dışişlerine girmiştir. Zorlu ise, bir sene sonra 20 Kasım 1932 müracaat etmiş ve müracaatı kabul edilerek sınava girmiştir. Sınav komisyonunun aldığı kararda şöyle yazmaktadır: “*İnzibat Komisyonu Başkanı; Genel Sekreter Numan Menemencioğlu, azalar; Cevat, Emin Ali, Hasan Vasfi, Abdülahat, Hulusi Fuat, Agâh Beyler ve Protokol Şefi de Şevket Fuat Beydir. 1 ve 3 Aralık 1932 günlerinde yapılan sınava bir hanım ve dört bey katılmışlardır. Bunlardan sırasıyla; Fatin Rüştü Bey, Adile Maksudi Hanım ve Hikmet Hayri Bey sınavı başarıyla kazanırken diğer iki bey sınavda yeterli görülmemişlerdir. Ayrıca Fatin Rüştü Bey, sınavda gösterdiği başarıdan dolayı tebrik beyanına karar verilmiştir.*”⁵²

3. Evlenmesi

Fatin Rüştü Zorlu, mesleğe girişiyse birlikte her genç diplomat gibi mesleki bilgi ve görgüsü artsın diye yabancı sefaretlerdeki toplantılara davet edilmeye başlanmıştır. Siyasi Dairede çalışıyor olması da bu toplantılara davet edilmesinin önemli bir sebebidir.

Semih Günver Fatin Rüştü Zorlu'nun evliliğe adım atmasını şöyle anlatmaktadır; “*Zorlu bir gün Alman Büyükelçiliği'nin verdiği bir davete katılmıştır. Burada Dışişleri Bakanı Teyfik Rüştü Aras'ın eşi Makbule Hanım'ın dikkatini çekmiştir. Makbule Hanım Zorlu'yu yanına çağırarak sohbet etmiştir. Fatin Rüştü Zorlu sohbet sırasında acemi ve tereddütlü davranmıştır. Makbule Hanım Zorlu'dan hoşlanmıştır.*”⁵³ Makbule Hanım o gün kızını bu gençle evlendirmeye karar vermiştir ve bu niyetini Ankara'daki en yakın arkadaşı, Tarım Bakanlığı Müsteşarı Mustafa Atıf Bayındır'ın eşi Ruhiye Hanım'a anlatmıştır. İki arkadaş hemen bu yakışıklı gencin kim olduğunu araştırmaya başlamışlardır. Adını ve ailesini öğrenmişlerdir. Bu konuda ikiliye en çok yardımcı, Ruhiye Hanım'ın yeğeni Sabri Bayındır yapmıştır. Sabri Bayındır bu düşüncüyü arkadaşı Fatin Rüştü Zorlu'ya açıkladığında, Zorlu gülümsemekle yetinip konuyu İstanbul'daki annesi Güzide Hanım'a aktarmıştır. Güzide Hanım bu fikre öncelikle çok şaşırmıştır. Çünkü oğlunu dönemin Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun kızı Bisan ile evlendirmeyi

⁵² Bakanlığa giriş tarihi 8.12.1932'dir,bkz. DBA. SD. 6.12.1932 tarihli 307 karar sayılı belge. Teşekkür yazısı için bkz. Ek Belge 4, s.215.

⁵³ Semih GÜNVER, s.19.

düşünüyordu. Ancak bu talibi de kaçırılmayacak bir fırsat olarak görmüş ve hemen trene atlayarak Ankara'ya gelmiş, oğlu üzerinde müthiş bir otoritesi bulunan Güzide Hanım'ın oğlunu bu evlilik için ikna etmiştir.⁵⁴

Güzide Hanım, Ruhiye Hanım ile birlikte Tevfik Rüştü Aras'ın eşi Makbule Hanımı ziyaret ederek kızını resmen istemiştir. Aile bu teklifi kabul etmiştir. Ancak gelin adayı Emel Hanım durumdan memnun değildir. Emel Hanım, zayıf, uzun boylu, iri burunlu, buğday tenli pek güzel denemeyecek bir genç kızdır. Zeki, hareketli, kültürlü, onur sahibidir. Çok konuşkandır. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Emel Hanım Fatin Rüştü Zorlu'yu uzaktan tanıyordu. Emel Hanım'a bu evliliğe niçin sıcak bakmadığı sorulduğunda verdiği yanıt şudur: *“İstemiyorum. Ben Fatin ile evlenemem. O çok yakışıklı, haris ve iddialı bir genç. Ben güzel değilim. Fatin benimle Bakanın kızı olduğum için evlenmeye razı olmuştur”*. Bu sözleri duyan Fatin Rüştü Zorlu oldukça üzülmüştür.⁵⁵ Emel Hanım'ı ikna etmek pek kolay olmamıştır. Makbule Hanım devreye kızının en yakın arkadaşlarını sokmuştur. Sonuçta Fatin ve Emel bir iki ev partisinde bir araya gelmişler, birbirlerine ısınmışlar ve Emel Hanım evliliğe razı olmuştur.⁵⁶

Gençlerin evlilik kararı almasından sonra işi resmiyete dökmenin sırası geldiğinde Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün rızasını almak istemiştir. Bu karardan memnun olan Atatürk gençleri bizzat kendisinin evlendireceğini açıklamıştır. 29 Ekim 1933 günü Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıl kutlamaları sırasında gece yarısına doğru Atatürk ayağa kalkarak, *“Cumhuriyetimizin 10. yılını kutlarken size Dışişleri Bakanım Tevfik Rüştü Aras'ın kızı Emel Hanım'la Dışişleri Bakanlığı'nın genç Meslek Memuru Fatin Rüştü'nün nişanlandıklarını açıklıyorum”* der.⁵⁷ Fatin Rüştü Zorlu nişan yüzüklerini evde unuttuğundan davetliler arasında iki yüzük bulunup nişanlıların parmaklarına geçirilmiştir.⁵⁸ Bu nişan Ankara'da ve Dışişlerinde yeni kıskançlıklar ortaya çıkarmıştır. Bu arada Zorlu'nun memuriyette asaleti tasdik olmuştur. Düğün bir sene sonra, 30 Ağustos 1934 Zafer Bayramı sırasında olmuştur. Atatürk İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nın Büyük Avizeli Salonunda genç çiftin

---

⁵⁴ Osman ÖNDEŞ, s.88.

⁵⁵ Semih GÜNVER, s.20.

⁵⁶ Osman ÖNDEŞ, s.89.

⁵⁷ Semih GÜNVER, s.21.

⁵⁸ Osman ÖNDEŞ, s.90.

evlenmeleri şerefine büyük bir davet düzenlemiştir. Davete iki aile de tam kadro ile katılmıştır. Bunun yanında yerli ve yabancı davetliler arasında, bakanlar, işadamları, büyükelçiler bulunmaktadır. Güzide Hanım düğün hediyesi olarak geline değerli taşlarla süslü çok kıymetli ve çok büyük bir broş takmıştır. Broş o kadar ağırdır ki gelinin elbisesini yırtmıştır. Emel Hanım bu değerli hediye pek takamamış ömür boyu evde saklamak zorunda kalmıştır. Atatürk de nişan sırasında gelin hanıma altın bir iğne, düğünde de bir broş hediye etmiştir. Düğünde yabancı sefirler de hediye konusunda cömert davranmışlardır.⁵⁹

Bu evlilikle birlikte Fatin Rüştü Zorlu'nun çevresi değişmiştir. Dışişleri Bakanlığındaki havası iyice artmıştır. Atatürk'ü Hariciye Köşkünde sık sık görmeye başlamış, Bakanlarla arkadaşlık kurmuş, büyükelçi davetlerine daha sık çağırılmıştır. Devlet adamlarının yanında dünya görüşü değişmiş, konuşma tarzı gelişmiş, mesleki ihtirası da artmıştır. Fatin Rüştü Zorlu ile eşi evliğin ilk günlerinde kayınpederinin Dışişlerindeki köşkünde kalmışlardır. Ancak Güzide Hanım bu durumdan pek hoşnut değildir, oğluna içgüveysi denmesini istememektedir. Çünkü kendi kocası da, ne kadar belli etmese de, aynı durumdan muzdarip olmuştur. Güzide Hanım oğluna Bahçelievler'den müstakil bahçeli bir ev almıştır. Zorlu çifti bir süre sonra bu eve taşınmışlar, uzun yıllar, dış hizmetlerde buldukları devreler dışında, 27 Mayıs 1960 sabahına kadar bu evde yaşamışlardır.

Fatin Rüştü Zorlu 1934–1935 döneminde askerlik görevini Halıcıoğlu İhtiyat Zabit Okulu ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Süvari Bölüğünde yapmıştır.⁶⁰

1936 yılı Zorlu açısından mesleki açıdan büyük bir tecrübe edindiği Montreux Konferansına katıldığı yıl olmakla birlikte aile içinde de büyük bir sevincin yaşandığı yıl olmuştur. Konferanstaki başarısı sebebiyle takdirname ile ödüllendirilen Zorlu, eşi tarafından da babalık ile ödüllendirilmiştir. Emel Zorlu, Montreux görüşmeleri sırasında İsviçre'nin Lemman Gölü kenarındaki küçük bir kasabada 23 Temmuz 1936 tarihinde doğum yapmıştır. Tefik Rüştü Aras kız olan torununa Montreux'daki diplomatik zaferi simgelesin diye "*Sevin*" adını vermiştir.

⁵⁹ Semih GÜNVER, s.22, Osman ÖNDEŞ, s.91.

⁶⁰ DBA. SD, bkz. Ek Belge 8, s.219.

Fatin Rüştü Zorlu'nun evlilik dışı yaşadığı aşk ilişkisinden bahsetmeden özel hayatına nokta koymamak gerekir. Fatin Rüştü Zorlu, Büyükelçi Orhan Kutlu'nun eşi Vesamet Kutlu ile uzun süreli bir aşk ilişkisi yaşamıştır. Yaşanan ilişkiden ailenin yanı sıra siyasi ve bürokratik çevrenin de haberi olmuştur. Zorlu yaşadığı bu ilişki yüzünden siyasi çevreden çok eleştiriler almıştır. Özellikle kendisini çekemeyen meslektaşları bu durumu bir koz olarak kullanmışlardır. Hüsamettin Cindoruk Zorlu'nun eleştirilebilecek tek yanının metres hayatı yaşaması olduğunu söylemiştir.

Zorlu'nun kızı Sevin Hanım ilişki ile ilgili yaptığı açıklamalarda anne ve babasının görücü usulü ile evlendirildiklerinden, babasının annesine sevgi ve saygı duymasına rağmen hiçbir zaman gerçek bir aşk duymadığından, Vesamet Hanım'a ise gerçekten âşık olduğundan bahsetmiştir.⁶¹

Vesamet Kutlu ile Fatin Rüştü Zorlu 1945 yılında tanışmışlar ilişkileri 1947 yılında başlamıştır. Beraberlikleri 1960 yılına kadar devam etmiştir. Çift genellikle yurtdışında görüşmüşlerdir. Aralarındaki ilişki ilerlemiş ve gerçek bir aşka dönüşmüştür. Bu sebeple Vesamet Hanım eşinden boşanmıştır. Fatin Rüştü Zorlu da Emel Hanımdan ayrılmak istemiş ancak aile büyüklerinin buna karşı çıkmaları sebebiyle ayrılamamıştır.⁶²

Fatin Rüştü Zorlu'nun evlilik dışı ilişkisine baştan beri karşı çıkan Güzide Hanım, oğlunun idamından sonra fikrini değiştirmiştir. Fatin Rüştü Zorlu idam edilmeden önce ailesine yazdığı son mektupta annesine “*Benim sevdiklerimi siz de sevin*” demiştir. Bunu vasiyet olarak algılayan Güzide Hanım, gelini Emel Hanım öldükten sonra, 1965 yılında Vesamet Hanım ile tanışmıştır. Bundan sonra da vefat ettiği 1978 yılına kadar yazları Vesamet Hanım ile birlikte yaşamışlardır.⁶³

---

⁶¹ Emin ÇÖLAŞAN, “Sevin Zorlu ile Söyleşi”, *Unutulmayan Söyleşiler Tarihe Düşülen Notlar*, 7. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul Haziran 2006, s.141–144.

⁶² Emin ÇÖLAŞAN, “Vesamet Kutlu ile Söyleşi”, s.111–140, Kürşat Başar'ın bu aşk ilişkisinden esinlenerek yazdığı romanda ilişki ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşabilir, Kürşat BAŞAR, *Başucumda Müzik*, 55. Basım, Everest Yayınları, İstanbul Ekim 2006.

⁶³ Emin ÇÖLAŞAN, “Sevin Zorlu ile Söyleşi”, s.143, Hüsameettin Cindoruk, Emel Hanım'ın vefatından sonra Güzide Hanım ile Vesamet Hanım'ın birlikte yaşadıklarına tanık olmuştur.

B. Fatin Rüştü Zorlu'nun Memuriyet Hayatı'na Başlaması ve İlk Görevleri

1. Dışişleri Bakanlığında Göreve Başlaması (1932–1936)

Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanlığında 1932 yılında çalışmaya başlayarak memuriyet hayatına adım atmıştır.⁶⁴ Zorlu'nun iyi ve tanınmış bir aileye mensup olması, paranın kendisi için sorun teşkil etmemesi, Fransa ve İsviçre'de okumuş olması, temiz düzenli giyinmesi, yakışıklı olması mesleğe başlangıçta kendisine artılar kazandırmıştır. Böylece kendine güvenmeye başlamış ve içe kapalıktan da kurtulmuştur. Zorlu'da yoğun şekilde meslek sevgisi, ilerleme, başarılı olma hırsı bulunmaktadır. Hatta bazen arkadaşlarına karşı kırıncı da olabilmıştır. Bu sebeple kendisine karşı kıskançlılar da başlamıştır.⁶⁵

Zorlu, 1 Aralık 1932 tarihinde Dışişleri Bakanlığınca yapılan meslek memurluğuna giriş sınavını başarıyla kazanmıştır. Bakanlığın yazısı ile bu başarısından dolayı tebrik edilmiştir. Göreve Siyasi İşler Dairesinin Birinci Şubesinde kâtip olarak başlamıştır. 1935 yılında askerlikten terhis olan Zorlu, Dışişleri Bakanlığı Siyasi Dairesi'ndeki görevine geri dönmüş ve 18 Ağustos 1936 tarihine kadar burada görev yapmıştır. Bir yıl sonra da Hukuk Müşaviri olmuştur.⁶⁶

Dışişleri Bakanlığında çalışmış olan, Semih Günver, Emine Ömürbek, Zeki Kunalalp gibi eski Hariciyecilerin anılarından edindiğimiz bilgilerle bu meslek hakkında bazı yorumlarda bulunabiliriz. Bu meslekte ikili ilişkiler çok önemlidir. Tayinde, terfide, geçici veya sürekli görev verilmesinde hep rekabet ve mücadele söz konusudur. Bu sebeple, birbirini çekememezlik ve kıskançlıkların fazlaca görüldüğü bir meslektir.

İlk yıl mesleki olarak pek ön planda olmayan Fatin Rüştü Zorlu sonraki yıllarda yükselen başarısıyla birlikte tüm bu çekememezliklerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özellikle Tevfik Rüştü Aras'ın damadı olduktan sonra tüm dikkatler ona yönelmiştir.

Dışişleri Bakanlığındaki görevleri sırasında uluslararası sorunlarda Türkiye'yi temsil eden heyetlerin içinde bulunmak Fatin Rüştü Zorlu'nun mesleki kariyeri açısından son derece önemlidir. Buralarda elde ettiği tecrübeler ilerideki meslek

---

⁶⁴ DBA. SD.

⁶⁵ Semih GÜNVER, s.18.

⁶⁶ DBA. SD. 8.12.1932 tarih ve 23729–1864 sayılı belge.

hayatında kendisinin olumlu puan kazanmasına yardımcı olacaktır. Bu sebeple bu kısımda Fatin Rüştü Zorlu'nun Hariciyecisi olduğu dönemlerdeki bu tecrübelerine kısaca değinmeyi gerekli gördük. Bu tecrübeler kendisinin mesleki birikiminin ilk örnekleridir.

2. Montreux Konferansı'nda Fatin Rüştü Zorlu (1936-1937)

Fatin Rüştü Zorlu için Dışişleri kariyerindeki en önemli görevi Montreux Konferansı'na Büyükelçilik Sekreteri unvanı ile katılmasıdır. Montreux Konferansı 22 Haziran- 20 Temmuz 1936 tarihleri arasında İsviçre'de toplanmıştır. Bu konferans boğazlar rejimini tespit edeceğinden Türkiye açısından oldukça önemlidir.⁶⁷ Bu görüşme de Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın Başkanlığındaki bir heyet temsil etmiştir. Heyetin diğer üyeleri şunlardır; Londra Büyükelçisi Fethi Okyar, Paris Büyükelçisi Suat Davas, Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Asım Gündüz, Milletler Cemiyeti Türkiye Daimi Temsilcisi Sivas Milletvekili Necmeddin Sadak, Roma Deniz Ateşesi Deniz Binbaşısı Fahri Korutürk'tür. Heyetin Genel Sekreteri Cevat Açıkalın'dır. Daha mesleğinin başında olan Fatin Rüştü Zorlu'nun böyle bir heyete dahil olup, bu Konferansa katılmış olması onun için büyük bir şanstır. Kendisine mesleki açıdan çok fazla şey kazandırmıştır.

Türkiye için Lozan'dan sonra en önemli sınav Montreux'dur. Konferansta Türkiye, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın denetimini Boğazlar Komisyonu'ndan alıp kendisine verilmesini ve Marmara ile Ege Denizi'ndeki adaların silahlardan arındırılmasını istemiştir. 20 Temmuz'da görüşmeler bittiğinde başta Ankara olmak üzere tüm yurttaki bayram havası esmiştir. Çünkü bütün istekler kabul ettirilmiştir.⁶⁸

Bu konferansla büyük bir tecrübe edinen Zorlu, Boğazlar ve Ege Denizi sorunlarını, Ege Adalarının Türkiye için ifade ettiği önemi, bu adaların silahlandırılmasının sakıncalarını aklına iyice yerleştirmiştir. Mesleğinde ilerledikçe, Yunanlılarla müzakerelerde, Kıbrıs Sorunu ve NATO içindeki çalışmalarda bu

---

⁶⁷ Konferansın ayrıntıları için bkz. Kudret ÖZERSAY, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar CI.1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.370-384, Mehmet GÖNLÜBOL-Cem SAR, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, s.120-126, Rıfat UÇAROL, s.581-586.

⁶⁸ Kudret ÖZERSAY, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", s.370-384

tecrübesini sık sık hatırlayacaktır. Konferans sonrasında, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, tüm heyet üyelerini, 29 Mart 1937’de takdirname ile ödüllendirmiştir. Bu başarı ile birlikte Zorlu artık daha çok soyadı ile anılan bir kişi olmuştur.

3. Fatin Rüştü Zorlu’nun Hatay Meselesi Görüşmelerine Katılması, Bern, Fransa, Moskova ve Beyrut Görevleri (1937–1946)

Fatin Rüştü Zorlu için, Montreux konferansından sonra ikinci büyük tecrübe Cenevre’de yapılan Hatay Meselesi Müzakereleridir. Hatay konusunda Cenevre’de ilk müzakere 26 Ocak–29 Mayıs 1937 tarihleri arasında yapılmıştır.⁶⁹ Türk heyetine Hariciye Vekâleti Siyasi Müsteşarı ve Gazi Ayıntap mebusu Numan Menemencioğlu başkanlık etmiştir. Heyette Hariciyeden Fatin Rüştü Zorlu, Abdullah Zeki Polar, Tarık Emin Yenisey, Cemil Vafî ve Şemseddin Mardin de görev almışlardır. O dönemde hepsi büyükelçi olan bu genç diplomatlar Menemencioğlu önderliğinde büyük başarı göstermişlerdir. Ayrıca Menemencioğlu, 18 Mayıs 1937 tarihinde gönderdiği telgrafında, müzakere sırasında gösterdikleri liyakat ve hizmet dolayısıyla sicillerine takdirname kaydedilmesini istemiştir.⁷⁰

Zorlu, 10 Eylül 1937 tarihinde Dışişleri Bakanlığı İktisat ve Ticaret Dairesine Şube Şefi olarak geçmiştir. Dışişleri Bakanlığı’nın İktisat ve Ticaret Dairelerinde çalışanlar kolay kolay buradan kurtulamazlar adeta esir alınırlar. Ancak Zorlu Ticaret dairesindeki bu ilk denemesinden kolayca sıyrılmış ve 26 Aralık 1938 tarihinde Bern Büyükelçiliğine başkâtip olarak tayin edilmiş, 21 Ağustos 1939 tarihine kadar burada görev yapmıştır. Bern Büyükelçiliği’ndeki görevi sırasında Cenevre’deki Cemiyet-i Akvam çalışmalarını takiple görevlendirilmiş ve böylece o tarihlerde çok taraflı kuruluşların en önemlisi olan bu kuruluşta diplomasinin inceliklerini de öğrenmiştir.⁷¹

10 Kasım 1938 yılında Atatürk’ün ölümü ile Fatin Rüştü Zorlu’nun Dışişlerindeki prestiji sona ermiştir. Çünkü Zorlu bu vefat ile büyük hamisini kaybetmiş, ayrıca Tevfik Rüştü Aras da kabine dışında kalmıştır. 11 Kasım günü yeni Dışişleri Bakanı olarak Şükrü Saraçoğlu tayin edilmiştir. Zorlu, 22 Ağustos

⁶⁹ Hatay Meselesinin gelişimi için bkz. Mehmet GÖNLÜBOL-Cem SAR, “1919-1938 Yılları arasında Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.126-133, Rifat UÇAROL, s.589-594.

⁷⁰ Semih GÜNVER,s.24, Osman ÖNDEŞ, s.90.

⁷¹ DBA. SD. 5.12.1938 tarihli 4.74.648 sayılı belge, 12.12.1938 tarih ve 25714/108 sayılı belge.

1939 tarihinde Paris Büyükelçiliği'ne başkâtip olarak tayin edilmiştir.⁷² Alman ordularının Fransa'yı işgali üzerine, Fransa Hükümeti Vichy'e çekilince Türkiye Büyükelçiliği de buraya taşınmıştır. Fatin Rüştü Zorlu bu nakil sırasında çok isabetli teşhislerde bulunmuştur. Bu kararlar askeri kurmayları bile şaşırtmıştır. Emekli General, Cumhuriyet Senatosu eski başkanı Enver Aka bu başarısından dolayı Fatin Rüştü Zorlu'dan hayranlıkla bahsetmektedir.⁷³

Büyükelçi Turgut Menemencioğlu'nun, Fatin Rüştü Zorlu'nun meslek hayatının bu devresi ile ilgili olan bir anısı şöyledir: *“Bakanlığımızda Fatin Zorlu ismini ilk defa ikinci Dünya Savaşı yıllarında duymuştum. 1940 baharında Alman orduları, bir yıldırım darbesiyle Norveç ve Danimarka'dan sonra Hollanda ve Belçika'yı da çiğneyerek Sedan Mevkiinden Maginot hattını yarmış, Manş Denizi'ne uzanmış, Paris'i kuşatmaya doğru ilerliyordu. İngiliz ordusu Dunkirk'ten İngiltere'ye çekilmiş, Fransız orduları harp meydanlarında mağlup olmuştu. İngiltere ve Fransa'dan acele kararlarla eski hükümetler yerine Churchill ve Reynaud hükümetleri kurulmuş, Fransız kuvvetleri başkomutanlığı Gamelin'den alınarak Weygand'a verilmişti. Bu kargaşalık içinde İtalya'nın savaşa katılması üzerine Ankara'da Fransız Büyükelçisi Massigli ve İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen hükümetimizin derhal harbe girmesi için devamlı ve ısrarlı taleplerde bulunmakta idiler. Hükümetimiz de bir taraftan müttefiklerin bu taleplerinin mevcut şartlar içinde yersiz ve kendi menfaatlerine de aykırı olduğuna onları ikna etmeye çalışıyor, diğer taraftan da o günkü ortamda harbe girmemekle beraber İngiltere ve Fransa ile aramızdaki üçlü ittifak antlaşmasının yürürlükte kalmasını sağlayacak en uygun formülü bulmaya çalışıyordu. Bir akşam, birkaç genç hariciyeli arkadaşımın o zaman Genel Sekreter olan amcam Numan Menemencioğlu'nun evine gittik. Menemencioğlu genç hariciyecilerle hasbıhali çok severdi. Çocuklar bugün ne oldu biliyor musunuz, dedi. Sabah Massigli, beni de Saraçoğlu'nu da sıkıştırmaya geldi. Karşılıklı aynı sözleri söyledik. Adam bizden ayrıldıktan az sonra Paris Büyükelçimiz Behiç Bey'den kısa bir şifre geldi. Diyor ki, başkâtibin aldığı malumata göre,*

---

⁷² DBA. SD.12.7.1939 tarihli 15.48 sayılı belge, bkz. Ek Belge 9, s.220.

⁷³ Orhan Cemal FERSOY,s.72, O dönemde Zorlu ile birlikte görev yapan Melih Esenbel'in eşi Emine Esenbel bu taşınma olaylarında Fatin Rüştü Zorlu'nun ne kadar soğukkanlı davrandığını, Büyükelçinin kendilerine aldırılmamasına rağmen Fatin Rüştü Zorlu'nun herkesi organize edip güvene aldığını anlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz, Osman ÖNDEŞ, s.109-116.

Fransızlar Almanlarla ateşkes imzalamaya hazırlanıyormuş. Galiba bizim harbe girişimize Almanlarla yapacakları pazarlıkta ellerinde fazladan bir koz bulunsun diye ısrar etmişler. O zaman Paris Büyükelçiliği'nde Başkâtip Fatin Rüştü Zorlu idi.⁷⁴ Sonradan öğrendiğimize göre Fransız Hükümeti yabancı büyükelçiliklerin derhal Paris dışında bir yere taşınacağını bildirmiş. Büyükelçi bu taşınmanın tefarruatı hakkında malumat alması için Başkâtibi, Dışişlerine göndermiş. Fatin Bey kamyonlar dolusu dosyaların bakanlıktan taşınmakta olduğunu görmüş. İyi tanınmış genç bir diplomat da gözleri yaşlı olarak, "Her şey bitti. Mahvolduk. Yarın ateşkes imzalanacak" demiş. Gerek Büyükelçiliğimizde, gerek telefonla temas edilen başka yabancı birkaç diplomat nezdinde bu haber tereddütle karşılanmış. Bu durumda ateşkes olabilirdi, amma bunlar çok üzgün bir gencin ileriye matuf bir endişesini dile getirmesi de olabilirdi. Büyükelçi bu sebepten dolayı bu önemli olayı Ankara'ya bildirmeyi ve fakat kaynağını da kaydetmeyi lüzumlu görmüş. Ertesi gün ateşkes antlaşması dünya radyolarında açıklanmış ve haberin erken alınması hükümetimiz için çok yararlı olmuştu."⁷⁵

Zorlu Vichy'de bir süre yalnız kalıp ahbablar edinme fırsatı bulmuştur. Siyasi istihbaratı başarılıdır. Türkiye'nin savaşa katılmamasını bildiren telgrafları merkeze göndermiştir. Verdiği bilgiler doğru ve makuldür ancak, genç bir başkâtibin telgraflarına verilen önem de sınırlı olmuştur.

Paris Büyükelçisi Behiç Erkin, 21 Ağustos 1941'de Merkeze naklonulmuştur. Zorlu'ya takdirname vermiştir. Ayrıca Fransız Hükümeti de Zorlu'yu "Legion d'honneur" nişanı ile ödüllendirmiştir.⁷⁶

Zorlu siyasi desteğini kaybettikten sonra Ankara'da ki bazı arkadaşları hemen aleyhinde çalışmaya başlamışlardır. Erken terfi ettiği, iyi yerlere gönderildiği, daima lehine farklı muamelelerde bulunduğu yeni idarecilerine şikâyet şeklinde anlatarak, kendilerini tatmin eden müdürlük makamlarına gelmişlerdir. Fatin Rüştü Zorlu ise merkeze çağrılarak⁷⁷ 10 Ekim 1941 tarihinde, hakaret olsun diye Şifre

---

⁷⁴ DBA. SD.12.7.1939 tarihli 15.48 sayılı belge.

⁷⁵ Semih GÜNVER,s.25-26.

⁷⁶ DBA. SD. 4.5.1941 tarihli 16500 sayılı belge.

⁷⁷ DBA. SD.4.5.1941 tarihli 16500 sayılı belge.

Müdürlüğü görevine getirilmiştir.⁷⁸ O dönemde Şifre Müdürlüğü rutin bir dairedir. Şifre ilkel unsurlarla uygulanır, şifreleri açan ve kapayan iki kitap kullanırdı. Bu kitaplar, 1950'li yıllara kadar pek az değiştiğinden dairede çalışanlar bu kitapları ezbere bilirlerdi. Bu daireye pek makul sayılmayan memurlar verilirlerdi. Zorlu'nun bu daireye atanması kendisini çekemeyen arkadaşlarının çok hoşuna gitmiştir. Zorlu buna pek aldırmamış, o gece aklına gelen parlak bir fikri, Bakan ve Genel Sekretere kabul ettirerek uygulamaya koydurmuş, böylece Şifre Müdürlüğü'nün yeni adı "*Siyasi Malumat Bürosu*" olmuştur. Zorlu bu dairede göreve başladıktan sonra, dış temsilciliklerden gelen telgraflardan siyasi önemleri olanları doğrudan doğruya Genel Sekreter'e veya Dışişleri Bakanı'na şahsen götürüp içerikleri hakkında rapor vermeyi usul haline getirmiştir. Böylece Bakanlık önemli telgraflardan hemen haber alıyor ve vakit kaybı önlenmiş oluyordu. Bakanlığın çeşitli yerlerinde çalışan şube müdürlerinin Bakanı veya genel sekreteri her gün görmeleri usulden değildi. Böylece Zorlu, kendini çekemeyen arkadaşlarını bir kere daha atlatmış aynı zamanda iyice antipati toplamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman orduları Moskova'ya yaklaşınca Sovyetler, 17 Ekim 1941'de Moskova'yı boşaltmışlar ve başkenti geçici olarak Kuybişef'e nakletmişlerdir. Bunun üzerine Dışişleri Bakanlığı Fatin Rüştü Zorlu'nun ağabeyi Rıfki Zorlu'ya Kuybişef'i teklif etmişlerdir. Ancak Rıfki Zorlu meslekte hırsı olan bir memur değildir, rahatını seven bir kişiliğe sahiptir. Bu duruma bozulup görevi kabul etmemiştir. Fatin Rüştü Zorlu ise ağabeyinin istemediği yere gönüllü olmuştur. Zorlu ağabeyinin tersine mücadelecı gözüpek bir diplomattır. İlerlemek için önüne gelen her fırsatı değerlendirme kararı almıştır. 7 Temmuz 1942'de Kuybişef'e gitmiştir. Burada haberler toplayıp Bakanlığa ilginç telgraflar çekmiş ve karşılığında terfi etmiştir. Almanların Rus topraklarında hızla ilerledikleri sırada Moskova'da Büyükelçi olarak Cevat Açıkalın bulunmakta idi. Sovyet Hükümeti Moskova'nın bin kilometre gerisindeki Kuybişef kentine çekilince Açıkalın, Rusların savaşı kaybedeceğine inanarak Ankara'ya dönmek istemiştir. Zorlu ise Açıkalın ayrıldıktan sonra Maslahatgüzar sıfatı ile merkeze gönderdiği raporda Kızılordu'nun geri hatlara çekilmesinin Stalin'in bir taktiği olduğunu ve Sovyet halklarının dayanma gücünün yüksek bulunduğunu bildirmiştir. O'na göre Almanya er geç

---

⁷⁸ DBA. SD.4.11.1941 tarihli 1355 sayılı belge, bkz. Ek Belge 10, s.221.

yenilgiye uğrayacaktır. Zorlu savaşın bütün şiddeti içinde Sefaretimizi Moskova'dan Kuybişef'e taşımış ve burada Maslahatgüzar sıfatıyla, genç yaşında Sovyetler nezdinde Türkiye'nin baş temsilciliğini yapmış ve çok başarılı bir tespitte bulunmuştur.⁷⁹

Artık hiç kimse bu terfiinin iltimasla olduğunu iddia edemeyecektir. Zorlu bu terfi ile 26 Ağustos 1942 tarihinde Moskova Büyükelçiliği'nde Orta Elçi Müsteşarı olmuştur.⁸⁰ Zorlu Beyrut ve Cenevre başkonsoloslukları görev devrelerinde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Zorlu, Moskova'dan Beyrut Başkonsolosluğu'na 20 Haziran 1943 tarihinde naklen tayin edilmiştir. 1943 yılında Fransızların Lübnan ve Suriye'ye egemenlik hakkını er geç tanıyacaklarının anlaşılmasıyla Beyrut Başkonsolosluğu'nun önemi artmıştır. Egemenliğine kavuşacak olan Suriye'ye 1938 yılında Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Hatay Antlaşması'nın kabul ettirilmesi büyük önem arz ediyordu. Zorlu, buradaki görevine de çok yoğun tempoda başlayarak oradaki Fransız idareciler ile yakın ilişkiler kurmuştur. Sadece Lübnan'ın geleceği ile ilgili değil Suriye hakkında da haberler vermeye, tahminler ve değerlendirmeler yapmaya başlamıştır. Çabalarının amacı, Fransızların Suriye'ye istiklalini tanıırken Hatay Antlaşmasını da onlara kabul ettirmesini sağlamaktır. Zorlu'nun çok aktif olarak çalıştığını gören Şam'daki Başkonsolos Ahmet Umar, onun faaliyetlerini kendi alanına müdahale olarak değerlendirmiş ve Zorlu'yu bakanlığa şikâyet etmiştir. Zorlu ise bu durum karşısında kendisini savunarak haklı çıkmış, tam yetki elde etmiştir. Suriye ve Lübnan, 1 Ocak 1944 tarihinde egemenliklerine resmen kavuşmuşlardır. Ancak Fransız ve İngiliz birlikleri Suriye topraklarından 1945–46 yıllarında ayrılmışlardır. Zorlu Beyrut Konsolosluğunda yaptığı işlerden dolayı olumlu puan edinmiştir.⁸¹

Zorlu'nun görevinin bu devresi ile ilgili olarak Turgut Menemencioğlu anısını şöyle anlatmaktadır: "*İkinci Dünya Savaşı yıllarında, İnönü'nün Churchill ile Kahire'deki Konferanstan sonra İngilizlerle aramızda Ankara'da yapılan askeri görüşmeler ortak bir anlaşma zemini bulunamadığından kesilmiş ve İngiltere ile*

---

⁷⁹ DBA. SD.18.7.1939 tarihli 543.157 sayılı belge, DBA. SD.26.5.1943 tarihli 706 sayılı belge, Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s.62.

⁸⁰ DBA. SD.26.5.1943 tarihli 706 sayılı belge, DBA. SD.23.5.1948 tarihli 17340 sayılı belge.

⁸¹ DBA. SD.26.3.1943 tarihli 17931 sayılı belge.

ilişkilerimiz bir hayli soğuk denebilecek bir devreye girmişti. Bir aralık Suriye ve bizim hudut bölgemizdeki istihbarat kaynaklarından İngiliz askeri kaynaklarının hududumuza yakın bölgelerde büyük miktarda çadırdan müteşekkil ordugâhlar kurdukları ve ekmek fırınlarından yakında günde 200 bin ekmek isteyeceklerine dair rivayetler dolaştığı hakkında bilgiler gelmeye başladı. Bu haberler birbirlerinin akasından devamlı geliyor ve kaynaklar değişik olmasına rağmen aynı bilgiler ısrarla tekrarlanıyordu. Bu haberlerin gerçeklere ne nispette uyduklarının tespiti zordu. Acaba İngilizler bizimle ortak bir harekete geçeceklerine Alman Genelkurmayını inandırıp batıdan bizim Balkan hudutlarımıza doğru bir miktar Alman kuvvetlerinin kaydırılmasını mı amaçlıyorlardı? Yoksa şimdiye kadar harbe girmemiz konusunda ittifak ve dostluk çerçevesi içinde geçen temaslarımıza yakında bir oldubitti veya tazyik unsuru da mı katılacaktı? Yoksa bu düpedüz bir blöf müydü? Ankara'da gizli çalışmalarda, bu suallere cevap arandığı sırada, Beyrut Başkonsolosu Fatin Zorlu imzası ile ve çok gizli kaydı ile bir şifre telgraf geldi. Başkonsolos, aynı haberlerin Beyrut'ta da yayılması üzerine, ateşli ve hasta olmasına rağmen, arabasına atlamış yüzlerce kilometre katederek yığınak yapıldığı ileri sürülen hudut bölgesine kadar girmiş, İngilizlerin kurdurdukları çadırları görmüş. Fakat çadırların içleri boşmuş ve yakında kalabalık bir askeri birliğin beklenildiğine dair emare mevcut değilmiş, yapılması gereken hazırlıklar da yokmuş. Meselenin bu şekilde aydınlığa kavuşması, Ankara'da yapılan değerlendirmeler için çok faydalı olmuş ve hükümetin tarafsızlık politikasını sürdürmesine hizmet etmişti.”⁸²

Zorlu'nun siciline, Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu tarafından Beyrut'taki çalışması dolayısıyla, 12 Haziran 1944'te meslekteki dördüncü takdimnamesi kaydettirilmiştir. Zorlu'nun 24 Nisan 1944'te yurda dönmesi sebebiyle Başbakan Sami Beysulh tarafından verilen davette, kendisi Lübnan Cumhurbaşkanı adına “Cedres”⁸³ nişanının “Komandör”⁸⁴ rütbesiyle mükâfatlandırılmıştır.⁸⁵

⁸² Semih GÜNVER, s.29-30.

⁸³ Lübnan'da bulunan bir şehir.

⁸⁴ Şövalyelik sınıflarının yüksek derecelerinden biri. Fransa'da, ulusal ve sivil şövalyelik sınıflarının en yüksek derecesi.

⁸⁵ DBA.SD.24.4.1946 tarihli ve 467.316.600 sayılı belge.

4. Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve İktisat Dairesi'ndeki Görevi (1946–1950)

Fatin Rüştü Zorlu Beyrut'tan sonra Ankara'ya dönmüş ve 21 Mayıs 1946'da Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve İktisat Dairesi'ne Genel Müdür olarak tayin edilmiştir. O dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı ise Feridun Cemal Erkin'dir.⁸⁶

Zorlu, Ticaret ve İktisat Dairesi'ndeki görevine başladıktan sonra, yanına iyi bir kadro toplamıştır. Amacı Türkiye'yi yalnızlıktan kurtarmak, dış yardımlar sağlamak, ülkede önce iktisadi altyapıyı kurdukmak ve daha sonra sanayi alanında yatırımları sağlayabilmek için finansman kaynakları aramak, bir taraftan tarımı diğer taraftan sanayiye geliştirmektir. Zorlu çalışmalarını uluslararası işbirliği içinde geliştirmek istiyordu. Bu amaçla ilk olarak, 1947 yılında Havana'da toplanan Konferansa katılmıştır. Havana Charter'ın (temel kural) hazırlanması için yanındaki ekiple hazır bulunmuştur. Konferansın amacı, istihdam ve ticaret konularında bir organizasyona nasıl ve hangi şartlar altında gidilebileceği belirlenmeye çalışmaktır. Ancak Konferansa katılan ülkeler tarafından bu Temel Kural onaylanmamıştır. Çünkü Temel Kural, muğlak, anlaşılması zor, tercümesi sorun olan bir belge idi. Yine de Dünya ticaretinin düzenlenmesi için ilk ve ciddi bir deneme olmuştur.⁸⁷

Dışişleri Bakanlığı'nın Ticaret ve İktisat Dairesi Fatin Rüştü Zorlu başına geçinceye kadar önemli bir daire değildir. Zorlu Genel Müdür olduktan sonra durum değişerek dışişlerinin rolü ön plana çıkmıştır. Dışişleri Bakanlığı temsilcileri ticari müzakereler için kurulan heyetlere başkanlık etmeye başlamışlardır. Zorlu, dış dünya ile ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi yetkisini Dışişlerine kaydırmak istemiştir. Çünkü Türkiye'de savaş sonrasında her şeyin başında ekonomik sorunların geleceğini çok iyi bilmektedir. Siyasi iktidar da yeni ekonomik usullere göre şekillenecektir. Zorlu bu arzusunu, Ticaret ve Maliye Bakanlıklarının direnişlerine karşın, 1950'de DP iktidar olunca tam anlamıyla gerçekleştirecektir.⁸⁸

---

⁸⁶ DBA.SD.17.4.1946 tarihli ve 947.42223.250 sayılı belge, DBA.SD.21.5.1946 tarihli ve 20129 sayılı belge.

⁸⁷ DBA.SD.23.10.1947 tarihli ve 106573.463 sayılı belge.

⁸⁸ Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.77–78.

Feridun Cemal Erkin 1947 yılında Roma'ya Büyükelçi olmuş yerine Fuat Carim Dışişleri Bakanı olmuştur. O dönemde Türkiye'nin aldığı yardımların başlıca kaynağı, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'dır. Teşkilat'a önce delege olarak atanan Fatin Rüştü Zorlu daha sonra 24 Kasım 1949 tarihinde Genel Sekreter olarak tayin edilmiştir.⁸⁹ Zorlu bu örgüt ile iyi ilişkileri devam ettirmek istemiştir. Bu sebeple örgüt prensiplerine uyarak, ithalatın tedricen serbestisini kabul etmek zorunda kalmıştır. İlk zamanlarda bu durum olumlu karşılanmış yurtda mal sıkıntısını ortadan kaldırmıştır.⁹⁰

Zorlu, dış politikada önceliği Batı dünyasına vermiştir. Bunun sebebi Türkiye'nin kalkınmasında başta ABD, Avrupa'nın faydalı olacağını düşünmesidir. ABD'ye olan sempatisi ülkenin çıkarları ile ilgilidir.

Zorlu, 16 Aralık 1949 tarihinde Ticaret ve İktisat Dairesi Başkanlık koltuğuna oturmuştur. Daha sonra, İktisat ve Ticaret Dairesi bünyesinde, Dış Yardımlar, Milletlerarası Ekonomik İşler Şubesi kurmuştur. Dairenin başına da Semih Günver'i geçirmiştir. Daha sonra 1950 başlarında bu şubeyi Genel Müdürlük haline getirmiş bu Genel Müdürlüğün başına yakın arkadaşı Haydar Gök'ü tayin ettirmiştir. Böylece Zorlu'nun emrinde; İktisat ve Ticaret Dairesi ile Milletlerarası Ekonomik İşler Dairesi bulunmaktadır. Kendisi iki dairenin işlerini yürütürken, Zorlu'nun diğer çalışma arkadaşları Genel Müdür seviyesinde kalmıştır. Bu sebeple kendisini çekememektedirler. Hükümet değişikliğinden faydalanarak Zorlu'yu yıpratmaya çalışmışlardır. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Faik Zihni'yi doldurmuşlardır. Bunun üzerine Faik Zihni, Zorlu'yu yanına çağırarak, iki görev arasından bir tercih yapmasını ve diğerini serbest bırakmasını tavsiye etmiştir.

Fatin Rüştü Zorlu Başbakanın akrabası olmasının fırsatını değerlendirerek Genel Sekreter'e şu cevabı vermiştir: *“Çok haklısınız ben de zatiâliniz gibi düşünüyorum. Nitekim geçen akşam bir ara Sayın Başbakana da ben aynı teklifte bulundum. Maalesef reddettiler. İki görevi birlikte yürütmemi emrettiler. İtirazlarımı*

---

⁸⁹ DBA.SD.24.11.1949 tarihli ve R-6-11 13-D/1110 sayılı belge, DBA.SD.23.8.1949 tarihli ve 9736 sayılı belge, bkz. Ek Belge 14, s.224.

⁹⁰ Zorlu 27.4.51 tarihli Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı Konseyi'nin toplantısına Genel Sekreter sıfatıyla katılmıştır, bkz. B.C.A, 030.18.013.02-125.34.13, bkz. Ek Belge 16, s.226.

dinlemediler. Lütfeder, Zatiâliniz Başbakanı ikna edebilirsiniz, minnettar kalırım.”

⁹¹ Bu işe çok şaşırın Faik Zihni konuyu tekrar Zorlu'ya açmamıştır.

Fatin Rüştü Zorlu 1950 yılında, İngiltere'nin Torquai kentinde yapılan GATT⁹² toplantılarına katılmıştır. Bu toplantılar, Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenmiştir. Toplantının amacı, gümrük ve ticaret politikalarının ahenkleştirilmesidir.⁹³

1950 seçimlerinin yaklaştığı bir dönemde Zorlu, bu duruma aldırış etmemiş iç politika ile ilgilenmez bir tavır sergilemiştir. Etrafta CHP, DP kavgası yapılırken tam bir umursamazlık içindedir. Zafer ya da Ulus gazetelerini eline almayarak her sabah Millet Partisinin sözcüsü olan Kudret gazetesini okumuştur. Ara sıra etrafındakilere yarı ciddi, yarı şaka en çok Millet Partisinin görüşlerini gerçekçi bulduğunu söylemektedir.⁹⁴ 1950 seçimleri sonunda, Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan, Fuat Köprülü Dışişleri Bakanı olmuşlardır. Aslında iç politika ile hiç ilgilenmeyen Zorlu tesadüfü olarak kendisini politikanın içinde bulmuştur. Eşi Emel Hanım, Adnan Menderes'in eşi Berrin Hanım ile teyze çocuklarıdır. Zorlu, bu vasıtası ile Başbakanın akrabası olmuştur.

Zorlu, 5 Mart 1951 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatına asaleten Genel Sekreter olmuştur. Böylece Zorlu, Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerinin düzenlenmesi işini Dışişleri Bakanlığı'nda toplayarak dizginleri eline almıştır.⁹⁵

5. Fatin Rüştü Zorlu'nun NATO Daimi Delegeliği (1952–1956)

Türkiye, Kuzey Atlantik Antlaşması'na kuruluşundan itibaren başvurarak katılmak istemiştir. Ancak ilk yıllarda İngiltere bu fikre pek sıcak bakmamıştır.⁹⁶ Norveç ve Danimarka gibi Kuzey Devletleri de NATO'nun Avrupa'daki kadrosunun dar tutulmasını istemişlerdir. Bunun sebebi Türkiye'nin NATO'ya girdiği takdirde İskandinav memleketlerinin hissesine düşen askeri malzemenin azalacağı,

---

⁹¹Semih GÜNVER,s.41.

⁹² Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması.

⁹³ B.C.A, 030.18.01.02-123.72.18, bkz. Ek Belge, s.225.

⁹⁴ Semih GÜNVER,s.39.

⁹⁵ Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.114.

⁹⁶ İngiltere'nin muhalefedinin nedeni Türkiye'ye Avrupa'dan ziyade Orta Doğu savunmasında yer vermek istemesidir.

yükümlülüklerinin ise, çoğalacağını düşünmeleridir. Bu ülkeler ayrıca, ittifakın Akdeniz'e doğru genişletilmesi halinde, kendilerinin ilişkileri ve çıkarları dışında kalan bu bölgelerin problemleri yüzünden bir savaşa sürüklenmeleri ihtimalini taşıdığını söylemektedirler. Türkiye ve Yunanistan hem kültür hem de gelenek bakımından Batı Avrupa Medeniyeti'nin dışında kalıyorlardı. ⁹⁷ Dışarıda bu isteksizlikler sürerken Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi⁹⁸ ve Türk askerinin orada gösterdiği üstün başarılar bu gönülsüzlüğü kırmıştır.⁹⁹ Özellikle Amerika bu gelişmeden son derece memnundur ve NATO'ya giriş konusunda Türkiye'yi desteklemiştir.¹⁰⁰ Bunun üzerine, 15 Ekim 1951'de Londra'daki NATO merkezinde Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmasını sağlayan protokolü üye devletlerin tasdik etmesinden sonra 22 Ekim 1951'de protokol yürürlüğe girmiştir. 18 Şubat 1952'de TBMM'inde yapılan oylamada iktidar ve muhalefet bütün milletvekillerinin oyları ile Türkiye'nin NATO'ya girişi oybirliği ile kabul edilmiştir.¹⁰¹ Böylece Türkiye ile Yunanistan birlikte NATO'ya üye olmuşlardır.¹⁰²

Türkiye'nin NATO üyesi olması ile birlikte Fatin Rüştü Zorlu, 15 Mart 1952 tarihinde, 42 yaşında iken NATO nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi unvanı ile atanmıştır.¹⁰³ Bu tayin meslek hayatında çok önemli bir ilerleme teşkil etmiştir ve yine kıskançlıkları gün yüzüne çıkarmıştır. Fatin Rüştü Zorlu, NATO'da yanında çalışacak ekibi de şu şekilde belirlemiştir: Zeki Kuneralp, Taha Carim, İlhan Savut,

---

⁹⁷ B.C.A, 030.10-235.590.40, Feridun Cemal ERKİN, *Dışişlerinde 34 Yıl Washington Büyükelçiliği C.II.I.Kısım*, TTK Yayınları, Ankara 1986,s.189-194 , Türkiye'nin NATO'ya girmesine karşıt olanlar için bkz. Mustafa ALBAYRAK, s.420-421.

⁹⁸ Dönemin bazı diplomatları hükümetin Kore'ye asker gönderme kararını NATO'ya girebilmek için aldığı düşüncesinde hemfikirdirler, bkz. Ayşegül SEVER, s.65, 10 yıl DP milletvekilliği yapmış olan Rıfıkı Salim Burçak, Kore'ye asker gönderme kararının sırf bu sebeple alınmış olmasa da Türkiye'nin NATO'ya giriş yolunu kısalttığını söylemektedir, bkz. Rıfıkı Salim BURÇAK, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.109. Erkin'de asker göndermenin ilişkileri yumuşattığını belirtmiştir, bkz. Feridun Cemal ERKİN, s.211-217.

⁹⁹ Türkiye'nin Kore'ye gönderdiği asker kapasitesi üye ülkeler tarafından taktir edilmiştir. Bkz. Cihat GÖKTEPE, "Anglo-Turkish Relations at the Outset of 1959", *British Foreign Policy Towards Turkey 1959-1965*, Frank Cass Publishers, London 2003, s.8.

¹⁰⁰ Mehmet SARAY, s. 127. Özellikle Kore Savaşı'na katılımdan sonra ABD Türkiye'nin NATO'ya alınmasında büyük bir arzu duymuştur. Bu arzulara örnek olarak Senatör Cain'in düşünceleri önemlidir, bkz. Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s.23.

¹⁰¹ Yusuf SARINAY, "Türkiye'nin NATO'ya Girişi", *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.923-927.

¹⁰² NATO'ya giriş süreci ve antlaşmaların ayrıntıları için bkz. Mehmet SARAY, s.116-135, Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası Genel Durum", *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, s.227-236, Çağrı ERHAN, s548-550.

¹⁰³ B.C.A, 030.18.01-128.119.4, DBA.SD.15.03.1952 tarihli ve 14593 sayılı belge, bkz. Ek Belge 17, s.227.

İlter Türkmen. Bu yıllarda NATO'nun geçici olarak Londra'da bulunan sivil karargâhı Paris'e taşınmıştır. O dönemde Zorlu ile birlikte görev alan Büyükelçi Zeki Kunalalp Onunla ilgili anılarını şöyle anlatmaktadır: *“Paris'e nakledildiğim vakit NATO, Türk dış siyasetinin mihveri olmuştu. Türkiye'yi bu siyasete güden buna ruh ve istikamet veren Zorlu idi. Fikirler, inisiyatifler hep ondan çıkıyordu. Hedefleri o tayin ediyordu ve tayin ettikten sonra da amansız şekilde, büyük gücü ile yine o kovalıyordu. Takatinin hududu yoktu, mücessem faaliyet idi. Bizleri, maiyetinde çalışanları, devamlı olarak mesaiye kamçılıyordu, işe dürtüyordu. Bunu yaparken birçok kere paylıyordu ve bu paylamalar bazen ağır oluyordu. O zaman kendisine içerliyorduk, fakat yine takdir ediyorduk. Çünkü çalışmasını görünce takdir etmemek mümkün değildi. Okşamayı, gönül almayı da biliyordu, mükâfatlandırmayı da. Etrafını hem kızdırıyordu, hem hayran ediyordu, fakat hiçbir zaman lakayt bırakmıyordu. Karakterine dair bir misal vereyim: Ege adalarının birinde bir NATO Enfrastrüktür(altyapı) projesinin gerçekleşmesi bahis konusu idi, nispeten önemsiz bir proje, bir akaryakıt deposu veya ona benzer bir şey. Ben, bunu normal karşılamıştım. Zorlu projeye muhalifti. NATO Konseyinde onu engellemeye karar vermişti. Ben bunu doğru bulmuyordum: “Yunanlılarla dostuz, müttefikiz. Bu proje müştereken kullanacağımız bir tesistir. Bunu niçin engelleyelim?” diyordum. Büyük bir safdil imişim. Zorlu, “Hayır, Ege Adaları hiçbir surette tahkim edilemez” diyordu. Hava kızıştı, o ısrar etti. Ben de. Nihayet beni fena halde haşladı. Esasta haklı idi, ben bulutlarda geziyordum, o zeminde.”¹⁰⁴*

Fatin Rüştü Zorlu'nun NATO daimi delegeliği sırasında imza attığı başarılarından birisi de Türkiye'de zırhlı birliği kurdurması olmuştur. Zorlu, büyük bir inat ve ısrarla güney sınırlarımızda bir zırhlı birlik kurulmasını ve bunun NATO tarafından karşılanmasını istemiştir. NATO'nun eksperleri, Türkiye'nin henüz gereken sayıda eğitim görmüş personele sahip olmadığına işaretle, evvela bu personelin yetiştirilmesinin, sonra birliğin kurulmasının gerektiğini söylemişlerdir. Zorlu durumu kabullenmemiş, Türk şoförlerinin dünyaca bilinen maharetinden, mekanik konulara yakınlıklarından bahsetmiş hakikate meydan okumaktan bile çekinmemiştir, hırsla, zırhlı birliğin bir an evvel kurulmasını talep etmiştir. NATO

---

¹⁰⁴Zeki KUNERALP, *Sadece Diplomat-Hatırat*, İstanbul Matbaası 2. Baskı, İstanbul Aralık 1981, s.71-74.

eksperleri buna karşı gelmişler, ellerinden geleni yapmışlar ama Zorlu'yu ikna edememişlerdir. En sonunda da pes etmişlerdir. Böylece birlik kurulabilmiştir.¹⁰⁵

Bazı NATO çevrelerinde, bilhassa Kuzeylilerde, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın örgüte katılmaları karşısında başlangıçta duyulan kuşkular bir süre devam etmiştir. Bu iki memleketi kabul etmekle NATO'nun başını belaya soktuğu, Balkanlarda ve Ortadoğu'da kendisini ilgilendirmeyen sorunlara bulaştığını söylemektedirler. Zorlu, işte bu zihniyete karşı hücumla geçmiş karşılaşılan tehdidin gerçekliği, müşterek savunmanın önem ve güncelliği üzerinde durmuş, Türkiye'nin Ortak Savunma prensibine bağlılığını belirtmiş, bu prensip uğruna Kore'de yaptığı fedakârlığı hatırlatmıştır. Yapılan toplantılarda, Ortadoğu ve Balkanlar sorununa değinerek NATO memleketlerinin emniyeti ve refahı bakımından bu bölgelerin taşıdığı önem üzerinde durmuştur. Bunların savunmasında Türkiye'ye düşen rolü belirterek genel olarak NATO'nun savunmasında Türkiye'nin yerine getirdiği fonksiyonu açıklamıştır. Bu görevini hakkı ile yerine getirebilmesi için nelere muhtaç olduğunu bildirerek bunu yaparken iktisadi sorunlara özel bir yer vermiş, üretimin artması, yabancı sermayenin zorunluluğu, Türk mallarına sürüm temini gibi gerekleri belirtmiştir.¹⁰⁶

Kuneralp, Türkiye'nin NATO'ya girmesinin olumlu mu yoksa olumsuz mu sonuçlar doğurduğu hakkında şunları söylemektedir; “ *NATO'dan çok şey aldık. Bu sayede yalnız askeri gücümüz değil, sivil potansiyelimiz de arttı. Memlekete NATO parası ile hava meydanları, haberleşme tesisleri, akaryakıt boru hatları vesaire yapıldı. Bunlar milli servetimiz için kalımlı bir artış idi, o kadar kısa zamanda sırf kendi gücümüzle gerçekleştiremeyeceğimiz bir artış. NATO'dan aldığımız gibi NATO'ya da verdik. Ordumuzun tümünü NATO'ya ayırdık, dış siyasetimizi NATO içindeki mevkiimize göre ayarladık. NATO'ya sıkıca bağlandık. Bu siyasetimiz daha sonra eleştirildi. NATO'ya fazla verdiğimiz iddia edildi. Eleştiri yersiz idi. Eleştiriciler iki şeye dikkat etmemişlerdi. Evvela, Türkiye'nin o zaman karşılaştığı dış tehdidi görmemişlerdi, saniyen milletlerarası münasebetlerde esas prensibin trampa olduğunu hatırlamamışlardı. Almak isteyen vermeye de hazır olmalıdır.*

¹⁰⁵ Mehmet Arif DEMİRER, *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği ve Türkiye İçin Çırpınışları*, Profil Yayıncılık, İstanbul 2009, s.13, Zeki KUNERALP, s.72-74.

¹⁰⁶ Zeki KUNERALP, s.81.

Türkiye verdi ve aldı ve bilânço Türkiye lehinde idi. Yalnızdı, NATO sayesinde müttefik buldu. O devirdeki siyasi ve askeri ihtiyacını bu suretle karşıladı. Daha ne isteyebilirdi?”¹⁰⁷

Bir dönem Dışişleri Bakanlığı da yapan İlder Türkmen 1952–1954 yıllarında genç bir kâtip olarak NATO Daimi Temsilciliğimizde Zorlu’nun yanında çalışmıştır. O yıllara ait anısını şu şekilde anlatmıştır: *“Meslek hayatımın ilk yılları idi. NATO’daki görevim bana büyük tecrübeler kazandırdı. Zorlu’nun özellikle ordumuzun modern silahlarla teçhizi ve bazı birliklerimizin motorize edilmesi yolunda yaptığı dramatik mücadele hâlâ hafızamdadır. Bundan çok etkilenmişim. Nice Konferansı sırasında Zorlu parlamentolar arası delegasyon üyesiydi. Her zamanki gibi kürsüye çıkıp o akıcı Fransızcasıyla irticalen konuşmaya başladı. Bütün delegeler onun şahsiyetine kendilerini kaptırmışlar, hayran hayran dinliyorlardı. O sırada sağ tarafımdaki koltukta oturan, konferans başkanı M. Pisanelli(eski İtalyan bakanlarından) bana doğru eğildi: “Mösyö Türkmen” diye seslendi. “Fatin Rüştü Zorlu ile ne kadar iftihar etseniz azdır! Dünyada çok az kimseye nasip olur, bu çapta insanlar...”¹⁰⁸*

Zorlu politikaya atılıp Dışişleri Bakanı olduktan sonra da bir müddet NATO Delegeliği görevini sürdürmüştür. 28 Şubat 1959 tarihindeki meclis toplantısında yaptığı konuşmada NATO ile ilişkiler konusunda geniş açıklamalar da bulunmuştur. NATO’nun müşterek savunma anlaşması olduğunu belirtmiş bunun yanında NATO tarafından yapılan yardımlara da değinmiştir.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ Zeki KUNERALP, s.85, Bu soruya Saray da benzer cevaplar vermektedir bkz. Mehmet SARAY, s.148-154.

¹⁰⁸ Semih GÜNVER,s.45-46.

¹⁰⁹ TBMM Z.C./D.11 C.7 B.48, s.1347–1349.

İKİNCİ BÖLÜM FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN POLİTİKA HAYATINA GİRİŞİ VE DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

A. Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı'ndan Önceki Görevleri

1. Fatin Rüştü Zorlu'nun Milletvekili Seçilmesi, Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı (1954)

Fatin Rüştü Zorlu ile Adnan Menderes eşleri dolayısıyla akrabadırlar. 1950 yılında DP'nin seçimleri kazanmasıyla Adnan Menderes Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Zorlu'nun mesleki hayatındaki bu dönemden sonraki başarıları, çekemeyenler tarafından bu akrabalığa bağlanmıştır. 1954 seçimlerinde Adnan Menderes, Zorlu'dan politikaya girmesini istediğini söylemiştir. Başta böyle bir düşünceye soğuk bakan Zorlu, çevreden gelen olumlu tepkilerle seçimlere katılma kararı almıştır. 2 Mayıs 1954'te yapılan seçimlerde Çanakkale'den milletvekilliğine adaylığını koymuştur. Oy kullanan 131869 seçmenden 80744'ünün oyunu alarak DP listesinden milletvekili seçilmiştir.¹¹⁰ Milletvekili seçilmesiyle birlikte kendisi için, en hareketli, verimli, mücadeleli, en çok eleştirildiği, düşmanlarının sayısının durmadan arttığı dönem başlamıştır.

Fatin Rüştü Zorlu milletvekili seçilir seçilmez, Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı görevine getirilmiştir.¹¹¹ Politikaya girer girmez böylesine üst göreve getirilmesinin sebebi, Adnan Menderes'in çevresinde güvenilir kişiler görmek istemesinden kaynaklanmıştır.

Başbakan Menderes aslında Fatin Rüştü Zorlu'yu Dışişleri Bakanı yapmak istemiştir. Menderes Fuat Köprülü'den pek memnun değildir. Köprülü, statik, sakin olay çıkarmayan bir dış politikadan yanadır. Üstelik Kıbrıs Meselesi'nin öneminin farkında değildir. 1950 seçimlerinden sonra Dışişleri Bakanı olan Köprülü, uçağı Atina'dan transit geçerken Yunanlı gazetecilere “*Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs diye bir mesele yoktur*” demiştir. Bu sebeple çok eleştirilmiştir. İktisadi işlerden de hoşlanmamıştır. Kişiliği, Dışişleri Bakanı olmaya müsait değildir.

¹¹⁰ TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, Defter No:249, bkz. Ek Belge 18, s.228.

¹¹¹ İbrahim SERTKAYA, *Adnan Menderes Demokrasi Şehidi*, Yağmur Yayınları, İstanbul Haziran 2007, s.151, Serhan YÜCEL, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul 2001, s.107, Rıfki Salim BURÇAK, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.220.

İngilizcesi yok denecek kadar zayıftır. Uluslararası toplantılara şahsen katılmaktan çekinen bir yapıya sahiptir. Avrupa Konseyi Başkanlığını, Türkiye'nin sırası geldiği halde Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henri Spaak'a devretmiştir. Köprülü DP'nin kurucularındandı ve parti içinde kuvvetliydi. Bu sebeple Menderes Köprülü'yü Bakanlıktan uzaklaştırmaya cesaret edememiştir. Ancak yetki alanını sınırlandırmıştır. Fatin Rüştü Zorlu Dışişleri Bakanı olmasa da, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak dış ekonomi ve Kıbrıs Meselesi konusunda görevlendirilmiştir.¹¹² O dönemde Büyükelçilik yapan Mahmut Dikerdem'in bu atamayla ilgili görüşleri şöyledir: *"Zorlu'nun Kıbrıs Meselesi ile görevlendirilmesi çok isabetli bir karar olmuştur. Çünkü Kıbrıs Meselesinin o günkü durumu Fatin Rüştü Zorlu gibi dış politika sorunlarını kavrayış yeteneği yüksek, önsezileri kuvvetli, çabuk karar veren ve aynı zamanda cesur, yılmak bilmez bir diplomata ihtiyaç gösteriyordu."*¹¹³

Fatin Rüştü Zorlu'nun dışişlerinden gelmesi ve Kıbrıs Meselesiyle ilgili özel olarak görevlendirilmesi, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün hiç hoşuna gitmemiştir. Fatin Rüştü Zorlu'dan nefret etmiştir. Ona karşı amansız bir siyasi savaş ilan etmiştir. İç politikadan pek anlamayan Zorlu ise, karşı savunma tedbirleri almayı bile aklına getirmemiştir. Köprülü'den başka Zorlu'yu sevmeyen politikacılar da mevcuttur. Bunlardan birisi de Sebati Ataman'dır. Ataman sırf bu sebepten Yassıada tutukluluğu sırasında Zorlu ile aynı odada kalmak istememiş ve koğuşunu değiştirmiştir.¹¹⁴

Görevlendirilmesinden sonra Dışişleri ile ilgili toplantılara Fatin Rüştü Zorlu da girmeye başlamıştır. Zorlu Kıbrıs Meselesi'ne el atar atmaz Dışişleri Bakanlığında bir komisyon kurmuştur. Komisyonun görevi; Kıbrıs konusunu çeşitli yönleriyle inceleyip Türkiye'nin görüşünü ve hükümetin tutumunu saptamaktır. Komisyonun çalışmalarında temel alınacak iki ilke şöyledir;

1- Kıbrıs üzerinde en az Yunanistan kadar hak sahibi olduğumuzu belgeleri ile kanıtlamak ve dünya kamuoyuna duyurmak,

¹¹² Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*,s.109.

¹¹³ Mahmut DİKERDEM, *Ortadoğu'da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)* ,Cem Yayınevi, İstanbul 1990, s.125.

¹¹⁴ Mehmet Nuri TAŞDELEN, *Yassıada, Menderes ve Muhafızları Gizli Objektif'in Kaleminden Yassıada*, 2. Basım, Bir Harf Yayınları, İstanbul Mart 2005, s.151.

2- Dava çözülene kadar Kıbrıs Türklerine gerekli her türlü yardımda bulunarak baskıya dayanma güçlerini artırmaktır.

Kıbrıs Komisyonu, Fatin Rüştü Zorlu'nun Başkanlığında, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun, Dışişleri Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi, Atina Büyükelçisi Settar İksel, Dışişleri Genel Müdürlerinden Orhan Eralp ve Mahmut Dikerdem'den oluşmuştur. Zorlu ilk iş olarak, Kıbrıs Meselesi üzerinde Türk görüşünü kapsayan bir “*Beyaz Kitap*” hazırlayıp dış temsilciliklerimiz aracılığıyla dünyaya duyurulmasını sağlamıştır.¹¹⁵

Fatin Rüştü Zorlu'nun dışişlerinde bu kadar yetkili olması ile Dışişleri iki başlı bir bakanlık haline gelmiştir. Bakanlığın üst kademelerinde “*Fatinist*”lerle “*Fuadist*”ler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında da doğal olarak yer kapma mücadelesi başlamıştır. Fuadistlerin en hırslısı Coşkun Kırca'dır. Kırca o zamanlar daha ikinci kâtip derecesinde bulunmaktadır. Köprülü'nün damadı olan Kırca, Bakanlıkta Zorlu'ya karşı bir muhalefet grubu oluşturmuştur. Zorlu tüm bu gerçekleri bilmesine rağmen kişileri mesleki yeterliliğine göre değerlendirdiğinden, Kırca'nın NATO Dairesine ve oradan da Paris'te NATO Daimi Delegeliği kâtipliğine atanmasını sağlamıştır.¹¹⁶ Hüsamettin Cindoruk, Zorlu'nun bu yapısını kolay kolay herkeste bulunamayacak bir özellik olarak tasvir etmektedir.

NATO içinde Fatin Rüştü Zorlu'yu yakından tanıyan Yunanlılar, onun siyasete atılışını ve Kıbrıs konusuna el atışını endişe ile karşılamışlardır. Yunan gizli servisleri, New York'ta yayımlanan “*Time*” dergisinde “*Yüzde Oncu Fatin Zorlu*”¹¹⁷ iddiası ile bir yazı çıkartmışlardır. Yunanlılar bu suçlamayı, Türkiye'de muhalefet tarafından nasıl istismar edileceğini bilerek yapmışlardır. Nihayet başlattıkları bu oyun Kasım Gülek'in¹¹⁸ de katkılarıyla büyümüş ve bir tehdit olarak Zorlu'ya yönelmiştir. Kıbrıs ve dış ekonomi konularıyla yüklü olan Zorlu ilk başlarda bu iftira kampanyasının farkına bile varamamıştır. Dedikodu giderek büyümüştür, bunu yalnız muhalefet değil, Demokrat Partili Milletvekilleri hatta bakanlardan birçoğu da

¹¹⁵ Semih GÜNVER,s.50, Mahmut DİKERDEM, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*,s.125, Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*,s.109.

¹¹⁶ Mahmut DİKERDEM, *Ortadoğu'da Devrim Yılları* , s.118.

¹¹⁷ Fatin Rüştü Zorlu'nun gerçekleştirdiği ticari antlaşmalarda %10 komisyon aldığı ileri sürülmüştür. Bu konu yassıada duruşmaları sırasında Zorlu'nun karşısına çıkacaktır.

¹¹⁸ O dönem CHP Genel Sekreteri'dir.

Zorlu'ya karşı kullanmışlardır.¹¹⁹ DP milletvekillerinin ve hatta Bakanları bile Zorlu'ya bu kadar yüklenmelerinin sebebi daha ilk günden beri kendisini sevmemelerindedir. Fatin Rüştü Zorlu'da milletvekillerine kendisini sevdirecek herhangi bir çaba sarfetmemiştir. Parti arkadaşları arasında tavrı, hali, giyinişi, konuşması, "R" harfini telaffuz edemeyişi, kimseyi takmayışı, kırıncı davranışları ile çok yadırganmıştır.¹²⁰

Fatin Rüştü Zorlu Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı olarak dışişlerinde görevlendirilmesiyle pek çok mesele ile yakından ilgilenmiş ve Türkiye'nin dış politika oluşumunda etkili olmuştur.

2. Bandung Konferansı'nda Fatin Rüştü Zorlu'nun Rolü (18 Nisan 1955)

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Avrupa Devletlerinin sömürgeci bulunan irili ufaklı birçok Asya ve Afrika ülkesi, kendi kurtuluş mücadelelerini verirken ve Birleşmiş Milletlerdeki sömürgeciliğe karşı olan devletlerin yardımı ile bağımsızlıklarını kazandıkları zaman, yönetim bakımından zayıf oldukları gibi uluslararası ilişkilerde de tecrübesiz ve yalnızdırlar. Bu sebeple tekrar büyük devletlerin nüfuzu altına girmekten korkmuşlar ve kendi aralarında işbirliği yaparak bu endişeden kurtulmak istemişlerdir. Bu devletlerin ilk teşkilatlanma çabaları 1954'ten sonra başlayabilmiştir. 1955 yılında Bandung'ta böyle bir konferansın toplanması için kesin karar alınmıştır.

Asya, Afrika Zirve Konferansı 18 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde başlamıştır. Konferansa, Orta Afrika Federasyonu dışında çağrılan devletlerin hepsi katılmıştır. Konferansa katılan ülkelerden sadece Türkiye NATO üyesidir. Bu konferansa katılan ülkeler, Çin dışında ileride Tarafsızlar Bloğunun üyeleri olacaktır. Bu açıdan önemli bir konferanstır.¹²¹

Konferansa 25 ülke davet edilmiştir. Konferansa katılan devletlerin çoğu bağımsızlığına yeni kavuşmuş devletlerdir. Eski sahiplerinin çoğu da NATO üyesi ülkelerdir. Türkiye'de NATO üyesiydi. Buna rağmen Bandung'ta Türkiye saygı ile

¹¹⁹ Semih GÜNVER, s.51, Yassıada'da birliktelik yapan Nejat Gülen de gerçekliği ispatlanmamış olmasına rağmen bu durumdan gerçekmiş gibi bahsetmiştir, Nejat Gülen, *Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005, s.169.

¹²⁰ Semih GÜNVER, s.51, Nejat GÜLEN, s.169.

¹²¹ Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.273-274.

dinlenmiştir. Bunun sebebi, toplantıda Türk Heyetine başkanlık eden Fatin Rüştü Zorlu'nun diplomatik becerilerinden kaynaklanmaktadır.

Fatin Rüştü Zorlu konferansa Devlet Bakanı sıfatıyla ve güçlü bir ekiple katılmıştır. Konferansta etkin bir rol oynayan Zorlu emrivakilere de karşı çıkmıştır. Bu tavrı nedeniyle içeride ve dışarıda eleştirilmiştir. Dışarıda Sovyetler ve taraftarları kızarken içeride de muhalefet ve diğer bazı çevreler kızmışlardır. Zorlu'nun konferansta Dulles'in sözcülüğünü, ABD ve Batı sömürgecilerinin savunuculuğunu yaptığını ve tarafsızların Bandung'ta örgütlenme umutlarını kaybettiklerini iddia etmişlerdir.¹²² Konferans hakkında bu güne kadar farklı yorumlar yapılmıştır. Bir taraftan Türkiye Bağlantısız ülkelerin liderliğini kaçırdığı suçlaması yapılmış diğer taraftan da tarafsızlık karşıtı politikasıyla hür dünya ülkelerinin gözünde itibarını arttırdığı görüşleri de savunulmuştur.¹²³ Bu yorumlara o günün şartlarında bakmak yerinde olacaktır. Dönemin Türk dış politika felsefesi her türlü tarafsızlık eğilimine karşıdır. Konferansta Türkiye'yi temsil eden Zorlu, dünyadaki komünist yayılmacılığına karşı ortak bir savunma ittifakı görüşünde ve tarafsızlıktan korkulması gerektiği düşüncesindedir.¹²⁴

Fatin Rüştü Zorlu Konferansta, Türkiye ve uluslar arası ortamın o günkü şartlarının ışığında hareket etmiştir. Türkiye o dönemde Batı yanlısı bir politika izlemektedir. Dolayısıyla ABD'nin etkisi altındadır. ABD ise, kendisi açısından riskli gördüğü bir bölgede tarafsız bir örgütlenmeye gidilmesini arzu etmemektedir. Sovyetler Birliği'nin bölgeye sızacağından korkmaktadır. Bu sebeple toplantıyı engellemeyi bile düşünmüştür. Ancak bu yol yerine, kendine dost ülkeler yoluyla konferansta etkili olmayı seçmiştir. Bu ülke ise Türkiye'dir. Konferans'a giden heyetin başkanı olan Fatin Rüştü Zorlu'da müttefikimizin arzuları doğrultusunda hareket etmiş, komünizmin tehlikeli olduğuna işaret etmiş, bu tehlike karşısında tarafsız durulmaması gerektiğini belirtmiştir.

---

¹²² Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.275; Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s.59.

¹²³ Zorlu'nun konferanstaki tavrından ABD son derece memnundur. Hatta Amerikan Kongresi'ndeki görüşmelerde, Zorlu'nun konferansta Batı'nın görüşünü mükemmel temsil etmesi dolayısıyla Türkiye'ye yapılacak yardımın artırılması kararı alınmıştır. Bkz. Cüneyt AKALIN, s.95.

¹²⁴ Hüseyin BAĞCI, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 1990, s.61, Zeki KUNERALP, s.84.

Fatin Rüştü Zorlu, 21 Nisan 1955'te yaptığı konuşmasında; Komünist tehlikesine ve tarafsızlığa yönelik politikaların tehlikesine işaret etmiştir. Tarafsızlık politikasını kınamıştır. Zorlu'ya göre, her şeyden önce böyle bir tarafsızlık politikasının sonucu olarak, Çekoslovakya örneğinde olduğu gibi, bütün ülkeler böyle bir politika takip ettikleri sürece bir tehlikeye maruz kalacaklardır. Zorlu Türkiye'nin NATO üyesi olmasındaki asıl amacın, Türkiye'nin varlığını sürdürebilmesini güven altına almak olduğunu söylemiştir. Bu sebeple Zorlu'ya göre, Türkiye barışın kalesidir. Zorlu konuşmasına şöyle devam etmiştir: *“Hürriyet, istiklal ve sulh, hiçbir gayret sarf etmeden elde edilen nimetler değil, tahakkuku ve müdafaası her birimize ağır mesuliyetler yükleyen ideallerdir. Müstakil bir hükümetin, milletine karşı esas mesuliyeti memleketinin hükümranlığını ve toprak bütünlüğünü müdafaayı sağlamaktır. Hür milletleri Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı, Balkan Paktı, Türk-Pakistan ve Türk-Irak Paktları ile Güneydoğu Asya'nın Müdafaa Paktı gibi ittifaklarda bulunmaya sevk eden şey tecavüz tehlikesidir. Hâkim olmak ihtirasları, bölge bütünlüğünü tehdit ve başkalarının dâhili işlerine zorla müdahale veya nüfuz ve bazı yerlerde de silahlı tecavüzdən dolayı dünya iki kısma ayrılmıştır. Rusya, Türkiye üzerinde büyük baskılarda bulunmuş fakat milletimiz yalnız başına buna karşı koymuştur. Meşru müdafaa hakkı, kendi kendilerini muhafaza için insanların gayretlerini birleştirmek hakkı, bütün dünyaca tanınan inkar edilmez bir haktır ve bu Birleşmiş Milletler Anayasasında mevcuttur.”*¹²⁵ Zorlu konuşmasında; Asya'da şiddet ve tecavüz hareketlerine son verilmesi gerektiğini belirterek eski emperyalizm kalıntıları olan sömürgecilik ve ırk ayrımcılığının dünya yüzünden tamamen silinmesi gerektiğini söylemiştir.¹²⁶ Konferans sırasında verdiği nutukta Zorlu; dünyada yaşanan gerginliklerden alınması gereken dersin, tecavüzü durdurmak, barış ve emniyeti sağlamanın tek yolunun hürriyet ve istiklale inanan memleketlerin işbirliği yapmalarından geçtiğini söylemiştir. Zorlu, öncelikle Asyalıların kendi bölgelerinde şiddet ve tecavüze son vermeleri gerektiğine inanmaktadır. Türk delegasyonunun, eski emperyalizmin kırıntıları olan

¹²⁵ Hüseyin BAĞCI, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, s.61, Cemal ANADOL, s.212; *Halkçı*, 22.04.1955, s.1, *Aydın Tarihi*, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, S.257, 1-30 Nisan 1955, s.147-148, *Hürriyet*, 24.4.1955, s.1; Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, “İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.274.

¹²⁶ *Zafer Gazetesi*, 22.04.1955, s.1-7, *Aydın Tarihi*, 1-30 Nisan 1955, s.148-151, Cemal ANADOL, s.212-215.

sömürgecilik ve ırkçılığın yeryüzünden yok edilmesi gerektiğine inandığını da belirtmiştir.¹²⁷

Fatin Rüştü Zorlu ile Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Cinnah ve Filipinler temsilcisi General Romulo konferansın, bütün kolonyalizm biçimlerini, uluslararası doktrinleri, güç kullanımını ve ayrılıkçı hareketleri reddeden bir karar çıkarması konusunda ısrar etmişlerdir. Bu karar İran, Irak, Liberya, Lübnan, Libya ve Sudan'ın temsilcileri tarafından da desteklenmiştir. Müttefiklerinin sömürgeciliğini savunmayan Türkiye, NATO'nun varlığını kabul ettirmiştir. Sömürgeciliği kınamış ve Türkiye'nin sömürgeciliğe karşı ilk başkaldıran ülkelerden birisi olduğunu hatırlatmıştır. Bunun yanında Sovyet tipi sömürgeciliğin kınanmasını da istemiş ve bunu da başarmıştır. Konferans sonunda her türlü sömürgecilik kınanmıştır.¹²⁸

Konferansın büyük simalarından biri Hindistan Başbakanı Pandit Jawaharlal Nehru idi. Nehru bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş milletlerin rehberi sayılıyordu. Nehru, hem Amerika hem de Rusya'dan uzak tarafsız bir politika takip edilmesine taraftardı. Askeri ittifaklara karşı idi ve atom silahının da mutlak suretle yasaklanmasını istiyordu. Tüm bu istekler ise, NATO'nun benimsediği ilkeler ile örtüşmüyordu. NATO Amerika'nın askeri gücüne dayanan bir ittifaktı. Ayrıca atom silahının umumi bir silahsızlanma programı içinde yasaklanmasını istiyordu. Çünkü Rusya'ya karşı dengeyi korumak istiyordu. Bu durumda Nehru ile Zorlu doğal olarak çatışacaktı. Nehru, Zorlu'ya karşı bütün şiddetini kusmuş, konferans masasındaki müdahalelerinde onu ismen zikretmiştir.¹²⁹ Bunun karşısında Zorlu da Nehru'ya hücum etmiştir. Sovyet tehdidi karşısında tarafsız bir siyaset takip etmenin çok kötü neticeler doğurabileceğinden uzun uzun bahsetmiştir. Böylece Bandug Konferansı Zorlu-Nehru düellosuna dönmüştür.¹³⁰

Konferansın diğer bir ilgi çeken siması Komünist Çin'in Başbakanı Çu-en-Lai idi. Çin'in o dönemde hem Sovyetler ile hem de Hindistan ile arası iyi idi. Nehru'nun en çok kolladığı şahsiyetlerden birisi Çu-en-Lai idi. Bu sebeple Çu-en-

---

¹²⁷ *Zafer Gazetesi*, 25.04.1955, s.4, *Ayın Tarihi*, 1–30 Nisan 1955, s.148–151, Cemal ANADOL, s.212-215.

¹²⁸ Hüseyin BAĞCI, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, s.62.

¹²⁹ Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.275.

¹³⁰ Zeki KUNERALP, *Sadece Diplomat*, s.84–85, Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s.61

Lai'nin Zorlu'ya karşı cephe alması beklenirdi. Ancak gerçekte tam tersi bir durum olmuştur. Zeki Kunalp anılarında bu durumu örneklerle açıklamıştır.

Çinliler, Bandung'tan sonra Türkiye'ye karşı, siyasi ilişkilerin mevcut olmamasına rağmen daima yakınlık ve anlayış göstermiş, dostça yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bandung'ta ayrıca Zorlu ile Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdul Nasır arasında da yakınlık doğmuştur. Hatta bu yakınlığı bizzat Nasır'ın kendisi, Semih Günver'e, Günver Kahire'de Büyükelçi iken anlatmıştır. Nasır, Zorlu'yu mücadeleci ve değerli bir siyaset adamı olarak kabul ettiğini belirtmiştir.¹³¹

Bandung Konferansı heyetinde üye olarak bulunan Turgut Menemencioğlu da Konferansta yaşananları Günver'e anlatırken, Zorlu'nun başarısına dikkat çekmiştir. Konferanstan önce kapalı kapılar ardında alınan karara çok sert tepki koyduğunu, Nehru'nun planlarını bozduğunu böylece konferansta damgasını vuran isimlerden birisi haline geldiğini belirtmiştir¹³²

Zorlu'nun, Bandung'taki başarısı yurtiçinde ve yurtdışında geniş yankılar uyandırmıştır. Ancak Büyükelçi Mahmut Dikerdem bu politikadan pek memnun değildir. O, *"Amerika ile Sovyetler Birliği gibi iki devin arasında sıkışmaktan kurtulmak, soğuk savaş yürütenlerin politikasına uyduluk etmeksizin uluslararası sorunların çözümünde aktif rol oynamak amacıyla toplanmış bir konferansta Amerikan emperyalizminin sözcüsü gibi görünmek Zorlu için bağışlanmaz bir hata idi"* demektedir.¹³³

Zorlu Bandung'da verdiği kapanış nutkunda, konferansın emniyetin, sulhun temeli olduğu hususunda ve emniyetin sağlanması için de bunu gaye edinilmesinin lazım geldiği fikrinde müttefik olduğunu söyleyerek konferansın milletlerarası kontrole tabi bir silahsızlanma fikrinde birleştiğini belirtmiştir. Herkesin bu hususta üzerine düşen görevi yapacağını ümit ettiğini söylemiştir.¹³⁴

Bandung Konferansı milletlerarası politikada önemli bazı sonuçlar doğurmuştur. İlk olarak, Asya-Afrika Devletleri kendi aralarında kesin bir örgütlenmeye gidememişler, ancak BM'lerde yeni ve etkili bir blok olarak

---

¹³¹ Semih GÜNVER,s.55.

¹³² Semih GÜNVER,s.56-64.

¹³³ Mahmut DİKERDEM, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, s.118.

¹³⁴ *Zafer Gazetesi*, 26.04.1955, s.7, *Ayin Tarihi*, 1-30 Nisan 1955, s.155-157.

belirmişlerdir. Türkiye BM’lerde bu blokun birçok görüşmelerine katılmakla beraber, özellikle sömürgecilikle ilgili olan konularda Batı ile birlikte hareket etmiştir. İkinci olarak Konferans, “*barış içinde bir arada yaşama*” ve “*tarafsızlık*” görüşlerini kuvvetlendirmiş ve bunlar Asya-Afrika Devletlerinin çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Ancak Türkiye bu durumu önemli görmeyerek küçümsemiştir. Tarafsızlık diye bir şık olduğunu o dönemde kabul etmemiştir.¹³⁵

Bandung Konferansından sonra NATO Konseyi Bakanlar seviyesinde Paris’te toplanmıştır. Federal Almanya’nın 15’inci üye olarak NATO’ya katılmış olması bu toplantının önemini artırmıştır. Zorlu, Bandung Konferansı’ndaki tutumu dolayısıyla bu toplantıda takdir edilmiştir. Konsey dağıldıktan sonra Zorlu, basın toplantısı yaparak Bandung Konferansının sonuçlarını anlatmıştır. Zorlu’yu bu tutumu dolayısıyla eleştirenler de vardı. Öncelikle Sovyetler Birliği bu durumdan hiç mi hiç hoşlanmamıştı. Türkiye’de de muhalefet Zorlu’yu yoğun olarak eleştirmiştir. Toplantıda Zorlu; siyasi, kültürel alanlarda Türkiye ile Almanya arasında pek çok bağ bulunmaktadır. Bu bağlar Atlantik İttifakı çerçevesinde daha da kuvvetlenecektir. Federal Almanya Cumhuriyetini aramızda görmekten son derece memnunum demiştir.¹³⁶ Konsey dağıldıktan sonra *Information Gazetesine* verdiği beyanatta Zorlu, toplantıda iki önemli olay yaşandığını bunlardan birinin Almanya’nın katılımı, diğerinin de Batılı devletlerle Sovyetler Birliği arasında müzakere açılması ihtimalinin incelenmesi olduğunu söylemiştir. Konseyde, Sovyet Rusya ile açılacak olan müzakerelerde ortak bir tavır takınılmasının önemine değinildiğini eklemiştir.¹³⁷ Bu toplantı Fatin Rüştü Zorlu’nun bakan olarak NATO Toplantılarında verdiği ilk başarılı sınavıdır. Toplantı sonrasında basına verdiği konuşma da ikinci başarısı olmuştur. Yurt içindeki muhalif basın da Zorlu’nun bu başarısına değinmeden geçememiştir.¹³⁸

Fatin Rüştü Zorlu 1956 yılında Bütçe Görüşmeleri sırasında Meclis’te yaptığı bir konuşma sırasında, “*Bize düşen vazife vazıhtır. Biz kendi politikamızı, kendi görüşümüzü önce kendimiz savunacağız ve dostlarımızla birlikte savunacağız. Biz*

¹³⁵ Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.276.

¹³⁶ *Zafer Gazetesi*, 10.05.1955, s.3, *Ayın Tarihi*, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, S.258, 1–31 Mayıs 1955, s.108–109.

¹³⁷ *Zafer Gazetesi*, 15.05.1955, s.4.

¹³⁸ *Akis*, 21.5.1955, s.7.

oraya son dakikada gittik. Bu iştiraki müttefiklerimiz çok arzu ettiler, aman gidin dediler, siz gitmediğiniz taktirde fena olacak dediler” demiştir. Zorlu’nun sözlerinden Türkiye’nin ilk başlarda konferansa gitmeyi dahi düşünmediğini anlıyoruz. Baştan beri böyle bir konferansa sıcak bakmayan ABD, Türkiye aracılığıyla konferansta etkili olmak istemiştir. Bu sebeple Türkiye’yi katılıma razı etmiştir.¹³⁹

Fatin Rüştü Zorlu, 28 Şubat 1959 tarihli meclis toplantısında yaptığı konuşmada Bandung Konferansına da değinerek konferansın başarı ile sonuçlandığını söylemiştir.¹⁴⁰

Bandung Konferansı’na yönelik getirilen olumsuz eleştirilere rağmen biz Fatin Rüştü Zorlu’nun Konferansta son derece başarılı olduğunu düşünmekteyiz. Türkiye’nin ABD uydusu gibi hareket ettiğini söylemek o günün şartları gereğince haksızlıktır. Çünkü Türkiye dış politikasını bu şekilde örgütlemiştir. Ayrıca uluslararası oluşumlara sıcak bakmak, Türkiye’nin barışçı dış politikasının bir gereğidir. Türkiye, Zorlu sayesinde üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Konferansta her türlü sömürgecilik kınanmıştır. Bu büyük bir başarıdır. Bu başarı da Zorlu’nun başarılı politika uygulaması ve ikna kabiliyetinden ileri gelmektedir. Bu başarısına rağmen yöneltebileceğimiz bir eleştiri, belki de ortamın müsait olmaması dolayısıyla Zorlu’nun fazla ileri gittiğinin düşünülmesidir. Çünkü konferansa katılan devletler bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletlerdi ve uluslararası birlikteliklere sıcak bakmıyorlardı.

3. Fatin Rüştü Zorlu’nun Bağdat Paktı’nın Oluşumuna Etkisi ve Diğer Ortadoğu Hadiseleri ile ilgili Görüşleri (1955–1959)

Türkiye NATO üyesi olmasıyla birlikte, Orta Doğu’nun güvenliğini sağlama çalışmalarına hız vermiştir.¹⁴¹ Bu çerçevede ilk olarak Türkiye, Arap devletlerinin lideri durumundaki Mısır’a bir “*Orta Doğu Savunma Paktı*” imzalamasını önermeyi

¹³⁹ Filiz YENEROĞLU, “1950-1960 Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, s.531-537.

¹⁴⁰ TBMM Z.C./D.11 C.7 B.48, s.1337.

¹⁴¹ Türkiye’nin Orta Doğu ile çok yakın ilgilenmesinin sebebi NATO’ya girişte İngiltere’ye verdiği sözden kaynaklanmaktadır. Türkiye kendisine yapılan Orta Doğu Komutanlığı direktifi doğrultusunda çalışmalara başlamış, ilk olarak Mısır ile irtibata geçmiş ancak Mısır’ı anlaşmaya razı edememiştir. Bkz. Nasuh USLU, s.109-110, Cihat GÖKTEPE, “Anglo-Turkish Relations at the Outset of 1959”, s.11.

düşünmüştür. Böylece Araplara yakınlaşma konusunda ilk adım atılmış olacaktır. Başbakan Menderes, “*Orta Doğu Savunma Pakti*” taslağını hazırlamak için Arap devletleri nezdindeki Türk temsilcilerini gizlice Ankara’ya çağırmıştır. Bu zirve toplantısı basından gizlenerek yapılmıştır.¹⁴²

“*Ortadoğu Elçileri Konferansı*” 12 Temmuz 1954’te Ankara’da Bakanlar Kurulu salonunda açılmıştır. Konferansın amacı, hükümetin Orta Doğu politikası belirlemesine yardımcı olmaktır. Toplantıya Başbakan Adnan Menderes’in başkanlığında Fuat Köprülü, Fatin Rüştü Zorlu, Cidde Büyükelçisi Kemal Aziz Payman, Bağdat Büyükelçisi Fikret Şefik Özdoğanlı, Beyrut Büyükelçisi Rıfki Rüştü Zorlu, Amman Büyükelçisi Kadri Rızan, Şam Maslahatgüzarı İsmail Soysal ve Kahire maslahatgüzarı Mahmut Dikerdem katılmışlardır. Ayrıca İsrail’deki Türk Büyükelçisi Şefkati İstinyeli de toplantıya katılmıştır. Ancak, İsrail’deki Büyükelçi Araplar duyarsa kızar diye onun ismi resmi olarak katılımcılara arasında gösterilmemiştir. Toplantı üç gün Ankara’da iki gün de İstanbul Florya’da Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar’ın başkanlığında sürmüştür.¹⁴³ Toplantı, Cumhuriyet tarihinde türünün ilk örneği olması açısından önemlidir. Ayrıca, Türkiye’nin Orta Doğu’ya artan ilgisini göstermesi açısından da önemlidir. Toplantı sonunda katılımcılar, ülkelerinin Orta Doğu’da bir savunma organizasyonu kurmada öncülük edecek niteliklere sahip olduğunu ve bu amaç için çalışacaklarına dair kararlılıklarını dile getirmişlerdir.

Konferansta, Türkiye’nin Orta Doğu’da organizasyon kurması için eksiklikleri olduğu kabul edilmiştir. Ancak, bu eksiklikler giderilebilecek ve Türkiye bölgesinde etkili bir aktör olabilecektir.¹⁴⁴

Bağdat Pakti’ni “*Türkiye’nin etrafında bir güvenlik ve barış çemberi oluşturulması yönünde önemli bir gelişme*”¹⁴⁵ olarak gören Fatin Rüştü Zorlu’nun savunduğu Orta Doğu politikası şu gelişmeler ışığında şekillenmiştir; ABD,

---

¹⁴² Mahmut DİKERDEM, *Ortadoğu’da Devrim Yılları*, s.107.

¹⁴³ Erol MÜTERCİMLER-Mim Kemal ÖKE, *Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s.167–168, Dikerdem toplantılar sırasında savunduğu görüşlerden Zorlu’nun pek hoşnut olmadığını söylemektedir. Bunun sebebi, Dikerdem’in görüşlerinin Zorlu’nun oluşturmak istediği Orta Doğu politikasına tezat olmasıdır. Toplantının ayrıntısı için bkz. Mahmut DİKERDEM, s.105–112.

¹⁴⁴ Ayşegül SEVER, s.121.

¹⁴⁵ TBMM Z.C./ D.10 C.5 B.2, s.807–808.

planlanan Orta Doğu askeri paktına Arapların katılabilmesi için başta Mısır'ın bu projeye kazandırılmasının gerektiğini öngörüyordu. Çünkü Mısır Arap milliyetçiliğinin liderliğini yapmaktaydı. Mısır'ın yani Nasır'ın katılmayacağı bir pakta diğer Arap Devletleri de girmezlerdi. Çünkü böyle bir durumda Arap Devletleri, Arap dünyasındaki prestijlerini yitirirler ve ihanetle suçlanırlardı. Bu sebeple öncelikle Mısır'ı ikna etmek gerekiyordu. Ancak bu politikayı hayata geçirmek pek kolay değildi. Çünkü 23 Temmuz 1952'de Nasır liderliğinde gerçekleşen Mısır Devrimi sayesinde tüm Arapların sömürgelerin elinden kurtulacağı müjdeleniyordu. ABD'nin isteği ise, Mısır'ı da içine alan bir pakt kurarak bu rüzgârı Sovyetler Birliği aleyhine çevirebilmektir. Tüm bu stratejiyi hayata geçirecek ülke olarak da Türkiye görülüyordu. DP Hükümeti ise, ekonomik kalkınmanın Amerika'dan gelecek dolar ile mümkün olabileceğini düşündüğünden, ne kadar çok komünizm tehlikesi varsa o kadar çok para gelir mantığıyla hareket ediyordu. Bu gerçekler ışığında Fatin Rüştü Zorlu'nun Orta Doğu Politikası şekillenmiştir. Zorlu, Mısır'ı ikna edebilmek için faaliyetlerine başlamıştır. Öncelikle Fatin Rüştü Zorlu'nun ağabeyi Rıfki Rüştü Zorlu Kahire büyükelçiliğine atandı. Daha sonra bir dostluk heyeti Mısır'a gönderildi. Ancak ne bu heyetin ne de Rıfki Zorlu'nun çabaları sonuç vermemiş ve Mısır pakta girmeyi kabul etmemiştir.¹⁴⁶

Mısır ile beklenen işbirliğinin kurulamaması üzerine Türkiye, Irak ile işbirliği çabalarına girişmiştir. Türkiye, Mısır'da yaşadığı başarısızlığı Irak'ta yaşamayacaktır. Çünkü Irak Başbakanı Nuri Said Batı'ya sıcak bakan bir liderdi. Türkiye, bu gerçeklerin bilincinde olarak Irak ile iletişim kurmuş ve Türkiye ile Irak arasında, 24 Şubat 1955'te İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile taraf ülkeler, BM Anayasası'nın 51. maddesi çerçevesinde güvenlik ve işbirliği yapma niyetlerini bildirmişlerdir. Antlaşmanın 5. maddesi'nde, kurulan Paktın Arap Birliği üyelerine ve Orta Doğu'nun güvenliği ile ilgilenen tüm devletlere açık olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁷ Böylece, antlaşmaya 4 Nisan'da İngiltere, 23 Eylül'de Pakistan¹⁴⁸, 3

¹⁴⁶ Mahmut DİKERDEM, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, s.105–112, Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, “İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.251-262, Türkiye- Mısır İlişkileri için bkz. Mustafa ALBAYRAK, s.473-475, Ayşegül SEVER, s.124.

¹⁴⁷ Süleyman SEYDİ, “Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası”, s.279.

¹⁴⁸ Bağdat Paketi'ne hazırlık aşamasında, Türkiye ile Pakistan arasında 2 Nisan 1954 tarihinde, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır.

Kasım'da İran¹⁴⁹ katılmıştır. Böylece *Bağdat Paktı* oluşmuştur. ABD, SSCB'yi kışkırtmamak ve Pakta tepkili olan Arap ülkeleri ile ilişkileri bozmamak için Pakta direkt katılmamış, Pakta gözlemci üyesi olmuştur.¹⁵⁰

Dikerdem'in 1957 yılında yaşadığı bir olayı burada belirtmek yerinde olacaktır. Dikerdem ve Zorlu 1957 yılında Tunus'un bağımsızlığa kavuşmasının birinci yıldönümü törenlerinde Türkiye'yi temsilen katılmak üzere Tunus'a gitmişlerdir. Dikerdem orada yaşadığı bir olayı şöyle anlatmaktadır; "*Tunus'taki bir resepsiyon sırasında ABD Büyükelçisinin bana söyledikleri çok ilginçtir. Adını aklımda tutamadığım bu büyükelçi Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolü konusunda şunları söylemişti; " Türkiye bu bölgenin en güçlü devletidir. Bunun bilincinde olarak Türkiye Arap ülkelerinin peşinden koşmamalı, bir katedral gibi sapasağlam ortada durarak Arapların kendi çevresinde toplanmalarını beklemelidir."*Bu sözleri Fatin Bey'e naklettiğimde biraz düşündükten sonra " Adam doğru söylemiş ama acaba hükümeti de aynı düşüncede mi? Bizi Bağdat Paktı'na özendiren kendileri değil mi?" demişti."¹⁵¹

İlk yıllarda Bağdat Paktı başarılı bir şekilde yürütülebilmiştir. 17 Temmuz 1958 tarihinde Türkiye'de yapılan toplantıdan sonra Fatin Rüştü Zorlu sorulan sorular üzerine şu beyanatı vermiştir; "*Bağdat Paktı, üç devlet bakımından daha da sağlamlaşmıştır. Bağdat Paktı akidi devletler, aralarında mevcut tesanütü bir kat daha sıkılaştırmak kararındadırlar. Pakt devam edecektir."* Birleşik Amerika'nın Pakta katılması düşünülmekte midir? Şeklinde bir soruya Zorlu; "*Birleşik Amerika'nın Bağdat Paktı'na katılması bildiğiniz gibi daima bahis mevzuudur. Bu bizzat Amerika'nın vereceği karara bağlıdır. Mamafih her zaman dediğimiz gibi ve Birleşik Amerika Hariciye Nazırı Mr. Dulles'in geçen Ankara toplantısında beyan ettiği veçhile Birleşik Amerika fiilen Pakta dâhildir. Filhakika, iktisadi komite ile bozguncu faaliyetlerle mücadele komitesinden başka askeri komiteye de girmiş olan*

---

¹⁴⁹ İran'ın Pakta girmesinde en önemli etken Celal Bayar ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Tahran ziyaretleri sırasında gösterdikleri ikna çabaları olmuştur. Bayar ve Zorlu bu tür ziyaretleri diğer devletlere de gerçekleştirmişlerdir, bkz. Ayşegül SEVER, s.149-156.

¹⁵⁰ Melek FIRAT-Ömer KÜRKÇÜOĞLU, s.620-626, Ayşegül SEVER, s.126-130.

¹⁵¹ Mahmut DİKERDEM, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, s.118.

ve siyasi komiteye de iştirak etmekte bulunması sebebiyle Birleşik Amerika filen Pakta dâhil addolunabilir,” diye cevap vermiştir.¹⁵²

16 Ağustos 1958 tarihinde yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında, Sovyet Hariciye Vekili Gromiko Bağdat Paktı’ndan “*Emperyalizmin son kalesi*” diye bahsetmiştir. Zorlu ise buna cevaben paktın, hür ve bağımsız memleketlerin kendi arzularına göre, iktisadi, sosyal, kültürel sahalarda işbirliği ve milli müdafaalarını ortak teminat altına almak amacıyla kurdukları bir birlik olduğunu anlatmıştır. Emperyalizmden bahsetmenin ise birliğe yapılan haksızlık olduğunu söylemiştir.¹⁵³

1958 yılı Ortadoğu ve özellikle Arap dünyası açısından önemli değişikliklerin yaşandığı bir yıl olmuştur. 1958 yazı, Ortadoğu bölgesinin siyasi haritasını değiştiren gelişmelere sahne olmuştur. Mısır’la Suriye, arkasından da Irak’la Ürdün birleşmiş, Irak İhtilali olmuştur. 14 Temmuz 1958’de yaşanan ihtilalden sonra Irak’ın Bağdat Paktı’nda kalıp kalmayacağı önemli bir sorun olarak belirmiştir. 28–29 Temmuz’da Londra’da Paktın Irak haricindeki diğer üyeleri Bakanlar seviyesinde toplanmışlar ve Paktın Irak olmadan da devam edeceğine karar vermişlerdir. Bu toplantıda, Bağdat Paktı Konseyi’ne üye devletler kollektif güvenlik için birlikte hareket edebileceklerine dair bir deklarasyon imzalamışlardır. Amerika da deklarasyonda imzası bulunan devletler ile ortak hareket edeceği konusunda taahhütte bulunmuştur. Amerika’nın bu taahhüdü ile Pakt daha da güçlenmiştir. Güvenlik alanında kaydedilen bu memnuniyet verici gelişmenin yanında iktisadi alanda da üye devletlerarasındaki işbirliği artmıştır. Bu bağlamda İngiltere Pakt dahilinde teknik işbirliği ve müşterek projeler için 850000 sterlinlik yardım yapacağını bildirmiştir. Konsey’de, Tahran’da bir nükleer merkez kurulmasına da karar verilmiştir. Ayrıca Pakt askeri teşkilatının takviye edileceği de prensip itibariyle tasvip edilmiştir. Yeni Irak Hükümeti Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkiler kurması üzerine 23 Ekim

---

¹⁵² *Cumhuriyet Gazetesi*, 18.07.1958, s.1–5, *Zafer Gazetesi*, 18.07.1958, s.4, *Akşam Gazetesi*, 18.07.1958,s.5

¹⁵³ *Zafer Gazetesi*, 17.08.1958, s.4.

1958'te Paktın diğer üyeleri konsey merkezinin geçici bir süre için Ankara'ya taşınacağı kararını almışlardır.¹⁵⁴

Bağdat Paktı'nda son gelinen aşama ile ilgili olarak, 8 Ocak 1959 tarihli Bütçe Komisyonunda Zorlu Mecliste yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: *“Bağdat Paktı devletlerinin Irak hadiselerinden sonra azimleri hiçbir veçhile sarsılmamıştır. Amerika Dışişleri Bakanı Mr. John Foster Dulles'in Başkan Eisenhower namına Amerika'nın Bağdat Paktı azaları ile paktın birinci maddesi çerçevesi dâhilinde, ikili anlaşmalar akdetmek arzusunu ifadesi neticesinde artmıştır. Böylece Irak hadiselerinden sonra Amerika Bağdat Paktına daha fazla takviye etmek yoluna gitmiştir ki buda pakt için yeni bir kuvvet kaynağı olmuştur.”*¹⁵⁵

Zorlu diğer Ortadoğu hadiseleri ile ilgili sorularla da muhatap olmuştur. Lübnan meselesi hakkında sorulan soruya da, Amerikan askeri kuvvetlerinin Adana üssünden faydalanması ile ilgili hususun bir süre önce Mecliste görüşüldüğünü ve tasvip edildiğini, Lübnan ve Ürdün'e kuvvet gönderilmesinin Birleşmiş Milletlerce o zamanki şartlara uygun görüldüğünü bildirmiş, Orta Doğu politikası ile ilgili konuşmasında ise şunları söylemiştir: *“Bizim Ortadoğu politikamızın esası bu bölgede sulh ve sükûnun hüküm sürmesi ve burasının komünist nüfuzundan masun kalmasıdır.”*¹⁵⁶

Irakla olan ilişkilere de değinen Zorlu, iki devlet arasındaki ilişkilerin kuvvetli manevi bağlara bağlı olduğunu, bu bağların ufak tefek ihtilaflarla bozulmasına imkân olmadığını bildirmiştir. Daha sonra Irak'taki Türkler meselesine de değinmiş ve bunların Irak'a sadık Iraklı ırkdaşlarımız olarak kalmasını ve Irak hükümetinin de onlara iyi davranmasını temenni etmiştir.¹⁵⁷

22 Şubat 1959 tarihli meclis toplantısında yaptığı konuşmada Fatin Rüştü Zorlu, dış politika ile ilgili olarak geniş izahta bulunmuştur. Orta Doğu devletleri ile ilişkilere tek tek değinen Zorlu, Bağdat Paktı ile ilgili bir değerlendirme de yapmıştır. Bağdat Paktı'nın kuruluş amacının uluslar arası komünizmin bulunduğu bölgeye

---

¹⁵⁴Mahmut DİKERDEM, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, s.117, Mehmet GÖNLÜBOL-Hâluk ÜLMAN, “İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.305-309, Melek FIRAT-Ömer KÜRKCÜOĞLU, s.632-633.

¹⁵⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9.01.1959, s.5.

¹⁵⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9.01.1959, s.5.

¹⁵⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9.01.1959, s.5.

sızmasını önlemek olduğunu söylemiştir. Pakt beklenen hedefi gerçekleştirdiğini, komünizmin muhtelif tahriklerine ve yıkıcı teşebbüslerine defalarca göğüs gerdiğini belirtmiştir.¹⁵⁸

Irak Başkanı General Abdulkerim Kasım, 24 Mart 1959'da Irak'ın Bağdat Paktından çekildiğini resmen bildirmiştir. Bunu üzerine, 21 Ağustos 1959'da yapılan bir açıklama ile Bağdat Paktı'nın adının Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) olarak değiştiği kararı alınmıştır. Bu değişiklikte birlikte Amerika Birleşik Devletleri teşkilatın tüm devletleri ile ayrı ayrı antlaşmalar yapma yoluna gitmiştir. Türkiye ile 5 Mart 1959 tarihinde yapılan antlaşmaya göre, Amerika saldırıya uğramaları halinde Pakt üyelerine silahlı yardım yapma konusunda garanti vermiştir. Ancak bu antlaşma NATO üyesi olan Türkiye'ye ekstra bir avantaj kazandırmamıştır. Bağdat Paktı'nın bu şekilde sonuçlanması DP Hükümetini çok zora düşürmüştür.¹⁵⁹

Türkiye'nin 1959 yılı içindeki Irak politikasını Zorlu'nun Irakla ilgili olarak Londra'nın Daily Express Gazetesine verdiği bir demecinde görmek mümkündür. Zorlu konuyla ilgili Irak'ın tarafsız bir politika gütmeyeceğini belirterek şöyle demiştir: “ *General Kasım'ın komşuları ile ahenk içinde yaşamak istediğini ve memleketi herhangi bir blok haricinde hür ve müstakil tutmak gayesini güttüğü yolundaki beyanına biz inanıyoruz. Kendisine politikasında muvaffakiyet temenni ederiz. Aynı zamanda onun ağır bir tazyik altında bulunduğunu da biliyoruz. Buna rağmen politikasını tatbik etmek imkânını bulacağını ümit ediyoruz.*” Zorlu bazı Arap liderlerinin Kasım liderliğindeki Irak'ı komünist hâkimiyeti altında göstermeye eğilimli olduklarını ve endişe duyduklarını belirterek şöyle demiştir: “*Bütün Arap memleketleri böyle bir tehlikeye maruzdur. Komünizmin sızmasını önlemenin en iyi yolu onların gayretlerini tehlikeye karşı birleştirmeleri ve birbirlerini itham etmekten ve yekdiğerine karşı cephe almaktan içtinap etmeleridir. Kanaatime göre, bir memleketin zahiren anti-komünist olması kâfi gelmez. Asıl mesele bir memleketin genişleme politikası takip edip etmediği ve onun genişleme politikası güden Sovyet bloğunun doğrudan doğruya veya vasıtalı bir müttefiki olup olmadığı hususudur. Yoksa sadece anti-komünist düşüncelere inanmak fazla bir şey ifade etmez.*”¹⁶⁰ Fatih

¹⁵⁸ TBMM Z.C./D.11 C.7 B.48, s.1342-1343.

¹⁵⁹ Cihat GÖKTEPE, “Bağdat Paktı'ndan CENTO'ya...”, s.932.

¹⁶⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9.05.1959, s.1-5.

Rüştü Zorlu aynı demecinde Birleşik Arap Devleti fikri ile ilgili olarak da şunları söylemiştir: *“Bu fikre kesinlikle muhalif değiliz. Bizim muhalif olduğumuz şey birliğin şiddet ve kuvvet istimali suretiyle zorla kabul ettirilmesidir. Zira bu yol dâhili harbe sebebiyet verir, beynelmilel komünizmin sızmasına kapıyı açar ve bizim için hayati ehemmiyet taşıyan bir muntıkanın sulh ve nizamını ihlal eder. Buna mukabil, Arap milletlerinin serbestçe izhar edilmiş, rızasına müstenit bir Arap Birliği, komünist emperyalizmine karşı en iyi müdafaa vasıtasını teşkil eder.”*¹⁶¹

Fatin Rüştü Zorlu'nun açıklamaların dan da görüleceği gibi Türkiye açısından Bağdat Paktı olumlu sonuçlar vermiştir. Ayrıca Zorlu, Türkiye'nin Batı ve özellikle Amerika ile ilişkilerini de son derece memnuniyetle karşılamaktadır. Bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin Orta Doğu Politikası'nın oluşumu ve işlerliğinde başından sonuna kadar Batı yanlısı hareket ettiğini söyleyebiliriz. Bu hareket tarzı dönemin şartları gereği yapılan bir seçimdir. Politikanın uygulanmasında ise Fatin Rüştü Zorlu önemli bir görev üstlenerek, DP politikasını sonuna kadar savunmuştur. Bağdat Paktı bölgeye komünizmin sızmasını önlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. İlk yıllarda bu başarıyı sağlayan pakt, üye ülkeler arasındaki işbirliğini geliştirmiştir. Bu açıdan olumlu sonuçlar doğurmuştur. Fatin Rüştü Zorlu da oluşumu gerçekleştirmek için çok fazla çaba sarf etmiştir. Özellikle Irak İhtilalin'den sonra paktın işlerliğini yitirmiş olması üzücü bir durum yaratmıştır. Bundan sonraki yıllarda Pakt kendinden bekleneni verememiş, bölgeye komünizmin sızmasını önleyememiştir.

Türkiye'nin Bağdat Paktı'na üye olmakla gerçekleştirmek istediği amaç uluslar arası komünizm tehlikesine karşı koymak ve barışsever ülkelerin güvenliğine katkıda bulunmaktır. Türkiye ayrıca Mısır, Suriye ve Ürdün'ün de pakta üye olacağını düşünerek, Arap ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirebileceğini ummuştur. Ancak beklenen olmamış Türkiye Ortadoğu'da yalnız kalmıştır. Bu durum hükümette hayal kırıklığına neden olmuştur. Suriye ve Mısır pakta girmemekle kalmamış Sovyetler Birliği'nin etkisini Orta Doğuda yayılmasına neden olmuşlardır. Bu burum, üye ülkeler ve Amerika için hayal kırıklığına neden olmuştur. Paktan elde edilen olumlu sonuç ise, üye ülkeler arasında işbirliğinin sağlanmış olmasıdır. Bölge

---

¹⁶¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9.05.1959, s.5.

dışındaki devletler bölge devletlerine askeri ve ekonomik yardımlarda bulunmuşlardır.¹⁶²

Bağdat Paketi'nin amacını gerçekleştirmediğini savunan pek çok görüş bulunmaktadır. Buna göre; Pakt NATO ve SEATO arasındaki boşluğu dolduramamıştır. Türkiye açısından da, Orta Doğu devletlerinin Batı ile ilişkilerini geliştirememiş, bu devletler tarafından emperyalist politikalar izlemekle suçlanmış, Batı'dan beklediği ekonomik desteği de alamamıştır.¹⁶³ Pakt bölgedeki güvenliği sağlamak amacıyla kurulmuş ancak tam tersi bir gelişme yaşanmıştır.¹⁶⁴

Olumlu ve olumsuz sonuçları bulunan Pakt çerçevesinde Fatin Rüştü Zorlu'nun rolünü değerlendirdiğimizde, Zorlu'nun üzerine yüklenen görevi layıkıyla yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Zorlu, dönemin şartları gereği Türkiye'nin oluşturduğu dış politikanın amaçları doğrultusunda çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Zorlu başarılı ve tecrübeli bir hariciyeci olarak kendisinden bekleneni verebilmiştir.

4. Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıs Meselesi ve 6/7 Eylül Olayları

a. Kıbrıs Meselesi'nin Tarihi Gelişimi

Kıbrıs Meselesi DP döneminde Türk dış Politikasını en çok meşgul eden konu olmuştur. Fatin Rüştü Zorlu'nun da çözüme kavuşturmak için en çok çaba sarf ettiği konu Kıbrıs'tır.

Doğu Akdeniz'de bir ada olan Kıbrıs stratejik açıdan çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu sebeple her zaman ele geçirilmek istenen bir yer olmuştur. Güney Anadolu ve Suriye kıyılarını gözetim altında tutabilecek bir konumda olması sebebiyle tarih boyunca, gerek Anadolu'ya gerekse Suriye'ye egemen olan devletler Kıbrıs'ı kendi topraklarına katmak istemişlerdir. Ada, bölgedeki dengelerin oluşumunda hayatidir. Kıbrıs'a sahip olan güç bölgede dikkate alınmak durumundadır.¹⁶⁵ Kıbrıs, 1571 yılından 1878 yılına kadar Osmanlı egemenliğinde yaşamıştır. 1878 yılında Osmanlı İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu ile bir

¹⁶² Cihat GÖKTEPE, "Bağdat Paketi'nden CENTO'ya...", s.940.

¹⁶³ Melek FIRAT-Ömer KÜRKCÜOĞLU, s.626.

¹⁶⁴ Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s.102.

¹⁶⁵ H.Fikret ALASYA, *Tarihte Kıbrıs*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 1988, s.1, İsmail BOZKURT, "Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış", *AB ve Kıbrıs Bugünü ve Geleceği*, Ed.İrfan Kaya Ülger-Ertan Efeğil, Gündoğan Yayınları, Ankara 2002,s.34.

anlaşma yapmış ve Ada geçici olarak İngiltere'ye bırakılmıştır. Yapılan antlaşmada geçici kaydının bulunmasına rağmen, İngiltere Birinci Dünya Savaşı'nı fırsat bilerek Ada'yı kendi egemenliğine kattığını ilan etmiştir. Lozan Antlaşması ile de Türkiye Kıbrıs'ın 1914'te İngiltere'ye katıldığını kabul etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere hem ekonomik sorunlar dolayısı ile hem de dünya konjonktüründen kaynaklanan sebeplerle kolonilerinden bir bir çekilmeye başlamıştır. Bu durumu fırsat bilen Ada Rumları İngiliz hâkimiyetinden kurtularak Yunanistan'a bağlanma isteklerini hayata geçirmek için çalışmalarına başlamışlardır. Kıbrıslı Rumlar bu isteklerini gerçekleştirmek için işçi sınıfını arkasına alan komünist *AKEL* Partisi ve Kilise önderliğinde eyleme geçmişlerdir. Bu tarihten sonra Yunanistan ve Ada Rumları defalarca *ENOSIS*¹⁶⁶ talebinde bulunmuşlar ancak İngiliz hükümetleri tarafından reddedilmişlerdir.¹⁶⁷ Kıbrıslı Türkler de bu örgütlenme karşısında, Nisan 1943'te *Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK)*'nu kurmuşlardır. Enosis taleplerinin yoğunlaşması üzerine, daha sert politika takip edilmesinden taraf olan Fazıl Küçük, KATAK'dan ayrılarak, Nisan 1944'te *Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi (KMTHP)*'ni kurmuştur. 1955 yılında KATAK ve KMTHP birleşerek *Kıbrıs Türktür Partisi'nin* oluşturmuşlardır. Kıbrıslı Rumlar enosis çerçevesinde, önce Ada'daki İngiliz askerlerine saldırmışlar sonra da Türklere yönelik ağır terör hareketlerini başlatmışlardır. Türkiye ise bu dönemde Ada'yı ele geçirmeye yönelik ciddi bir harekette bulunmamıştır.¹⁶⁸

Kıbrıs Sorunu Türkiye'de ilk olarak halk tarafından benimsenmiştir. Hem CHP hem de DP önceleri Kıbrıs'ta bir sorunun olmadığını söylemişlerdir. 1949 yılında CHP'nin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, İngiltere'nin Kıbrıs'ı terk edeceği ve Yunanistan'ın da bu meseleyi resmen ele alacağına dair hiçbir belirti olmadığını söylemiştir.¹⁶⁹ Demokrat Parti'nin Hükümet Programında Kıbrıs Konusu ele alınmadığı gibi ilk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 20 Haziran 1950'de DP Meclis

---

¹⁶⁶ ENOSIS: Yunanca birleşme anlamına gelmektedir. Megoli İdea'nın bir uzantısı olarak Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirme çabalarını kastedilmektedir.

¹⁶⁷ Cihat GÖKTEPE, "The Cyprus Issue in British Policy Towards Turkey (1959–1963)", *British Foreign Policy Towards Turkey 1959–1965*, Frank Cass Publishers, London 2003, s.95.

¹⁶⁸ *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs(Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:43, Ankara, s.18-20, Osman KILIÇKIRAN, *Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi ve Çözümü ile İlgili Kısa Bir Deneme*, AÜSBF, Ankara 1990, s.3

¹⁶⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 24.1.1950.

Grup toplantısında Kıbrıs'la ilgili bir soruya “*Böyle bir mesele yoktur*” yanıtını vermiştir.¹⁷⁰ Türkiye'nin Kıbrıs sorunu ile ilgili politika oluşturmaya başlaması, sorun uluslararası nitelik kazandıktan ve İngiltere, Türkiye'nin dikkatini çektikten sonra Nisan 1951 yılında gerçekleşmiştir.¹⁷¹

16 Şubat 1951'de Yunanistan Başbakanı Sotofokles Venezilos, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi gerektiğini resmen ileri sürmüştür.¹⁷² Böylece DP Hükümetinin Kıbrıs Sorunu ile ilgilendiğini ilk kez gösteren belge, 20 Nisan 1951'de Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Hürriyet Gazetesi'ne verdiği demeç ile ortaya çıkacaktır: “*Ülkemize nispetle coğrafi önemi, oradaki soydaşlarımızın mühim bir kitle teşkil etmesi ve tarihi bağlarımız dolayısıyla, Kıbrıs'ın durumunun bizi çok yakından alakadar etmesi gayet tabiidir. Adanın bugünkü hukuki vaziyetinin değişmesi için bir sebep görmemekteyiz. Fakat bu vaziyette herhangi bir değişiklik ciddi surette bahis mevzuu olacak olursa, bunun bizsiz ve haklarımıza aykırı yapılmasına imkân bırakamayız. Bu bakımdan oradaki soydaşlarımızın müsterih olmaları lazımdır. Sözlerimin herhangi şekilde polemiklere vesile vermesini arzu etmediğim için, meselenin esası hakkında daha fazla mütalaa beyanından kaçınacağım. Bu sebeptendir ki, Hükümetimiz, bu mevzuu hakkındaki durumunu gereken taraflara açık ve dostane bir şekilde anlatmakla beraber, ortada çalkalanan münakaşa ve gösterilerden ihtiyat ve temkinle uzak durmuştur. Biz, Yunanistan'la aramızdaki dostluğun en sıkı ve samimi mahiyette olmasına büyük ehemmiyet vermekteyiz.*”¹⁷³

Ada'yı kendi topraklarına katma eğiliminden hiçbir zaman vazgeçmeyen Yunanistan konuyu uluslararası platformlara çekerek bu emeline ulaşmayı umuyordu. Bu amaçla konuyu BM gündemine aldırılmayı başarmış ve 14 Aralık 1954 günü konu BM'in Siyasi Komisyonu'nda ele alınmıştır. Yunanistan'ın konuyu BM getirerek elde etmek istediği sonuç, Kıbrıs Ada'sı halkına kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmesi (self determinasyon)¹⁷⁴ prensibinin uygulanması idi. Böylece ada Rumlarının istekleri Yunanistan tarafından açıkça desteklenmiştir.

¹⁷⁰ Erol MÜTERCİMLER-Mim Kemal ÖKE, s.292, Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s.425.

¹⁷¹ Şükrü Sina GÜREL, *Kıbrıs Tarihi 1870-1960, C.II*, İstanbul 1984, s.71.

¹⁷² Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*,s.426.

¹⁷³ *Hürriyet Gazetesi*, 21.4.1951.

¹⁷⁴ Self determinasyon: Kendi kaderini kendisinin tayin etmesi anlamındadır.

Ancak Yunanistan bu başvurudan sonuç alamamış ve görüşmeler bir karar alınmadan kesilmiştir. Bu başarısızlıktan sonra Rumlar, 1955 yılı başından itibaren Ada'da terör hareketlerine hız vermişlerdir.¹⁷⁵

1955 yılı ile birlikte yaşanan olaylar ve İngiltere'nin tavrı gereğince, Kıbrıs Sorunu'nun varlığını kabul eden Adnan Menderes, 24 Ağustos 1955 tarihinde yaptığı bir açıklamada, adanın geleceğinin belirlenmesinde etnik faktörün tek başına değerlendirilemeyeceği bunun yanında coğrafi, ekonomik, tarihi ve siyasi gerçeklerin de dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye açısından en iyi seçeneğin ise statükonun devam etmesi olduğunu belirtmiştir. Menderes'in, 16 Kasım 1956 tarihinde Nihat Erim'e verdiği emirde şu dört husus bulunmaktadır: 1- İngilizlerin Kıbrıs'ta kalması arzu edilmektedir. 2-Onlar çıkacaksa Ada Türkiye'ye verilmelidir. 3-Bu da olmazsa Ada taksim edilmelidir. 4-Son olarak self-determinasyon (kendi kendine yönetim) kabul edilebilir. Türkiye'nin hiç arzu etmediği şekil Ada'nın Yunanistan'a verilmesidir.¹⁷⁶

İngiliz Başbakanı Anthony Eden Kıbrıs'ın İngiltere için taşıdığı önemi çok iyi bildiğinden adadaki EOKA¹⁷⁷ tedhişini önlemek ve İngiliz menfaatlerinin devamını sağlamak için İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katılacağı üçlü bir konferans yapılmasını gündeme getirmiştir. Toplantının amacı görünüşte Doğu Akdeniz'in güvenliğini sağlamaktı ama gündem Kıbrıs'tı. İngiltere'nin böyle bir konferans düzenlemesi, Kıbrıs meselesini kendi iç meselesi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'den beklentisi ise kendilerini desteklemeleridir.¹⁷⁸

b. Londra Konferansı (29 Ağustos 1955)

Üçlü konferansın Londra'da toplanmasına karar verilmiştir. Konferansın toplanmasından önce Adnan Menderes, 28 Temmuz 1955 tarihinde Fatin Rüştü

---

¹⁷⁵ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s.430, Suat BİLGE, ", "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9.Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.340, Melek FIRAT, "Yunanistan'la İlişkiler", s.598.

¹⁷⁶ Cihat GÖKTEPE, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", *Osmanlı'dan İki Binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*, s.379, Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s.431.

¹⁷⁷ Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesini sağlamak için faaliyet gösteren, Grivas önderliğinde kurulan terör örgütü.

¹⁷⁸ Cihat GÖKTEPE, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", s.379; Levent AYABAKAN, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Kıbrıs Meselesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kars 2007, s.50.

Zorlu'yu Dışışleri Bakan Vekili, Fuad Köprülü'yü ise Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı görevine getirmiştir. Böylece Zorlu Konferansa daha geniş yetkilerle katılabilecektir. Toplantının tarihinin belli olmasıyla, Türk tarafı, Devlet Bakanı ve Dışışleri Bakan Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun önderliğinde çalışmaya başlamıştır. Kıbrıs Sorunu ile ilgili yaşanan bu gelişmeler Türk kamuoyunun da dikkatini çekmiş, yurtda hareketlilik başlamıştır.

Türk kamuoyu bu sorunu ulusal bir dava olarak benimsemiştir. Yurdun her köşesinden özellikle gençlik kurumlarından Ankara'ya yağın telgraflarda gösteri yürüyüşü yapmak, miting düzenlemek için başvurularında bulunmuşlardır. Fatin Rüştü Zorlu bütün isteklerin hepsini geri çevirmiştir. Çünkü Kıbrıs için miting yapmanın sırası değildir. Hükümetin resmi görüşü iyice tespit edilmeden meydanlarda toplanıp istekler ileri sürmenin fayda yerine zarar getireceğini düşünmektedir. Ancak tüm bu gerçeklere rağmen halkı sakinleştirmek mümkün olmamış, yurdun her yerinde gösteriler düzenlenmiştir. Türk Hükümeti sert bir nota vererek Yunanistan'ın Kıbrıs ile ilgili tahrik ve kışkırtmalarına son vermelerini istemiştir. Başbakan Adnan Menderes gerekirse Türk askerinin Adaya çıkabileceğini ima eden konuşmalar yapmıştır.¹⁷⁹ Hatta konferanstan hemen önce, konferansa gidecek heyet şerefine İstanbul Liman Lokantasında verdiği yemekte; *“Yunanlılar Polatlı önlerinde ne arıyorlardı? Tarihten ders almadılar mı? Gerekirse yine derslerini veririz”* demiştir. Bu konuşma ertesi gün bütün gazetelerde yayınlanmıştır. Bu söylenenler konferans öncesi heyeti zor durumda bırakmıştır. İngiltere'de tüm bu tepkilerden ürkmüştür.¹⁸⁰ Konferans öncesinde Fatin Rüştü Zorlu basına verdiği beyanatlarda, Kıbrıs'ın Türkiye'nin bir parçası olduğunu, İngiltere'nin Ada üzerindeki egemenlik hakkından vazgeçmesinin ancak Türkiye lehine yapılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca açılacak konferansta barış içinde çözüme kavuşma arzusunda olduğunu da eklemiştir.¹⁸¹

Londra Konferansı bu gergin havada, 29 Ağustos 1955 tarihinde Londra'da Lancaster House'ta başlamıştır. Londra'ya giden heyetin başında Fatin Rüştü Zorlu

---

¹⁷⁹ Levent AYABAKAN, s.55.

¹⁸⁰ Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s.110.

¹⁸¹ *Zafer Gazetesi*, 27.08.1955, s.7, *Zafer Gazetesi*, 28.08.1955, s.5, *Ulus Gazetesi*, 28.08.1955, s.7, *Ayın Tarihi*, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, S.261, 1-31 Ağustos 1955, s.174-175, Mahmut DİKERDEM, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, s.126-128, Recep Şükrü APUHAN, s.121.

bulunmaktadır. Heyetin diğer üyeleri, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes¹⁸², Dışişleri Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi, Londra Büyükelçiliği'nden Bonn'a yeni atanan Suat Hayri Ürgüplü, Atina Büyükelçisi Settar İksel, Dışişleri Bakanlığı Orta Doğu Dairesi Müdürü Orhan Eralp ve Mahmut Dikerdem'di.¹⁸³ Konferansa katılan üç devletin de görüşleri birbirinden tamamen farklıydı. İngiltere, Ada'daki İngiliz hâkimiyetinin devamını, bunun yanında adadaki toplumlara kendi iç meselelerinde yeni haklar verilmesini talep ederek Kıbrıs'ta üçlü bir askeri yönetimi savunmuş, Yunanistan ada halkının geleceğini kendisinin belirleyeceğini belirterek enosisi desteklemiş ve self determinasyon ilkesini savunmuş, Türkiye ise “*Statüko bozulacaksa Kıbrıs Türkiye'ye katılmalıdır*” tezini ileri sürmüştür.¹⁸⁴

Fatin Rüştü Zorlu, Konferansın açılış konuşmasında, Kıbrıs Sorununu hukuki bir çerçeve içine oturtmakla işe başlamıştır. Zorlu'nun okuduğu 28 sayfalık Türk tezinin özeti şöyledir:¹⁸⁵ “*Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi gereğince Türk Devleti Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan topraklar üzerinde hiçbir hak iddiasında bulunmamayı kabul etmiştir. Ancak yine Lozan Antlaşması'nın 30 ve 31'inci maddeleri, 16.maddeden ayrı olarak Kıbrıs Adasına özel bir statü tanımıştır. Gerçekten de, 16.maddenin genel hükmüne karşılık, 30. madde ile Türkiye, Kıbrıs Adası üzerindeki egemenlik haklarını yalnız İngiltere'ye devrettiğini belirtmiştir. 31. madde ile de Adada yaşayan halklara, Antlaşmanın imzalanmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk, ya da İngiliz uyrukluğu arasında tercih hakkı tanınmıştır. Lozan Antlaşması'nın tutanakları incelenirse görülür ki, bu hükümler antlaşmaya rastgele değil, uzun müzakere ve tartışmalar sonucunda konulmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs Adasının geleceği üzerinde titizlikle durmasının nedenleri tarihi, coğrafi, etnik ve stratejik verilere dayanmaktadır. Ada, dört yüz yıla yakın bir süre Türklerin elinde*

---

¹⁸² Menderes ailesinin Aydın'daki çiftliğinin kâhyasının oğludur. Başbakan Adnan Menderes'in beraber büyüdüğü çok yakın ve çocukluk arkadaşıdır. Bu yakınlık dolayısıyla kendisi de aynı soyadını almıştır.

¹⁸³ B.C.A. 030.18.01.02-140.80.3, Mamut DİKERDEM, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, s.127, bkz. Ek Belge 19, s.229.

¹⁸⁴ Cihat GÖKTEPE, “The Cyprus Issue in British Policy Towards Turkey (1959-1963)”, s.107-108, Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s.433.

¹⁸⁵ Konuşmanın tam metni için bkz. *Aydın Tarihi*, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, S.262, 1-30 Eylül 1955, s.164-171, Mahmut DİKERDEM, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, s.129-130, Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s.111, Suat BİLGE, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri”, s.343-345, Melek FIRAT, “Yunanistan'la İlişkiler”, s.602.

bulunmuş, tarihin hiçbir devrinde Yunan idaresine geçmemiştir. Ada Anadolu kıyılarına kırk, Yunanistan'a ise bin mil uzaktadır. Birinci Dünya Savaşına kadar Ada halkının çoğunluğunu Türkler oluşturmuştur ve hâlâ da tapulu toprakların %60'ı Türklere aittir. Güvenlik bakımından da Kıbrıs Adası'nın önemi Türkiye için çok büyüktür. Bütün bu nedenlerle, Yunanistan'a karşı kurtuluş savaşı vermiş olan yeni Türk Devleti, Kıbrıs üzerindeki egemenlik hakkından vazgeçmek niyetinde ise, Kıbrıs Adası "Asıl sahibine döner". Çünkü çağdaş Devletler Hukuku –şahıs hukuku gibi- toprak parçaları üzerinde devletlere mutlak tasarruf hakkı tanımamıştır. İngiltere, Türkiye'den aldığı bir toprağı Yunanistan'a devredemez. Şu halde, Yunanistan, Kıbrıs meselesinde Türkiye için, muhatap bile değildir." ¹⁸⁶

Türk görüşlerini açıklamaya devam eden Zorlu, 1 Eylül 1955 tarihindeki konuşmasında; *"self-determinasyon prensibine karşı olmadıklarını ancak bu prensibin uygulanmasının bir adaletsizlik, bir huzursuzluk, bir emniyetsizlik unsuru haline gelmesinin önlenmesini"* istemiştir. Zorlu Kıbrıs'ta mevcut şartlar değişecek veya özerk bir yönetim kurulacak olsa bile; *"birbirinden bu kadar farklı olan iki ayrı cemaatin yaşadığı böyle farklı bir toprak parçasında, göz önünde tutulması gereken ana prensibin ekseriyet veya ekalliyet mülahazalarına değil, iki ana gruba da müsavat (eşitlik) teminine dayanması icap edeceğini hatırdan çıkarılmamalıdır"* diyerek;

- 1- Kıbrıs'ta statükonun korunması gerektiğini,
- 2- Eğer korunamayacaksa Kıbrıs'ın Türkiye'ye bırakılmasını,
- 3- Eğer bırakılmazsa Türkiye'nin savunma açısından güç duruma düşeceğini belirtmiştir.

Zorlu, Ada'nın geleceğinin Türkiye ile İngiltere arasında belirlenmesi gerektiğini savunmuş ve şöyle devam etmiştir; *"Kıbrıs davasını dünyaya bir self-determinasyon meselesi gibi göstermeye çalışmak yersizdir. Bu dava, hür dünyanın güven ve muvazene (denge) davasıdır"* demiştir.¹⁸⁷ Londra'da ortaya atılan bu tez Yunan Hükümetini telaşlandırmış, şaşırtmış ve uzun direnmelerden sonra 1960'da Türkiye ile uzlaşmaya yanaştırmıştır. 1955'te Lancaster House'da ortaya atılan bu

¹⁸⁶ Burada İngiltere'nin egemenlik hakkından vazgeçme niyetinden bahsedilmek istenmiştir.

¹⁸⁷ *Ayın Tarihi*, 1–30 Eylül 1955, s.164–171, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2.9.1955, s.7, *Ulus Gazetesi*, 02.09.1955,s.1-7, *ZaferGazetesi*, 02.09.1955, s.7, *Hürriyet Gazetesi*, 02.09.1955, s.7.

tez 1960 Londra ve Zürih Antlaşmalarının temeli olmuştur. Fatin Rüştü Zorlu bu tezi açıklayan konuşmasını yaptıktan sonra, İngiltere Dışişleri Bakanı Macmillan Zorlu'nun yanına gelerek kendisini kutlamıştır: “Görüşünüzü sağlam bir hukuki temel üzerine oturtmuşsunuz” demiştir. Zorlu görüşmelerden sonra; Türkiye için Yunanistan’a tavizde bulunmanın mümkün olmadığını bildirmiş, kanaatince Londra Konferansının başarılı olduğunu, çünkü her üç heyetin de tezlerini ortaya koyduklarını belirtmiştir. İngiltere’nin Kıbrıs’ta kalmakla hem dünya barışına hem de Türk-Yunan dostluğuna büyük hizmet ettiğini de eklemiştir.¹⁸⁸

Tüm bunlara rağmen, Londra Konferansında beklenildiği gibi bir sonuç çıkmayacağı anlaşılmıştır. Türkiye Kıbrıs meselesinde söz sahibi olduğunu hiç olmazsa İngilizlere kabul ettirmiştir. Ancak, Konferansa katılan üç hükümetin görüşleri birbirinden o kadar ayrıdır ki, böyle bir durumda müzakere açmaya kalkışmak, Konferansın yarıda kesilmesine yol açacaktır. Böyle bir sonuçta ise Türk kamuoyunun nasıl bir tepki vereceğini kestirmek zordur. Bu sebeple Türk heyeti konferansa farklı bir teklif olarak 5 yıllık moratoryum¹⁸⁹ önermeyi düşünmüştür. Yani her üç devlet de Kıbrıs sorununu beş yıl süre ile uluslar arası bir anlaşmazlık konusu yapmaktan çıkaracak ve bu süre içerisinde Kıbrıs’ın hukuki statüsünde herhangi bir değişiklik önerisinde bulunmayacaktır.¹⁹⁰

Londra’da Türk tezi çok büyük bir başarı elde ettiği için hiçbir nümayiş vs. gerek yoktu. Zaten Zorlu da Türkiye-Yunanistan dostluğuna büyük önem verdiği için, bu dostluğa bir zarar gelmemesini düşünerek moratoryumu önermek istiyordu. Zorlu, şiddet yanlısı bir insan değildi. Bu düşünceler, 10 Eylül 1955 tarihli Akis Dergisi’nde teyit edilmiştir. Yazı şöyledir: “İngiltere’de en ciddi basın dahil, herkes Fatin Rüştü Zorlu’nun ağzından açıklanan Türk tezini beğenmişti. Tez çok güzel hazırlanmıştı. Tertibi hatta seçilen kelimeler matluba son derece uygundu. Bu hisleri ‘takdir’ kelimesi ile ifade mübalağa olmazdı. Konuşmada mugalataya, şirretliğe yer verilmemesi, kuvvetli bir mantık silsilesinin takip edilmesi, dünyanın en tanınmış Devletler Hukuku uzmanlarının fikirlerine yer verilmesi ve metin bölümünün bilimsel

---

¹⁸⁸ *Ulus Gazetesi*, 04.09.1955,s.1, *ZaferGazetesi*, 04.09.1955, s.7, *Hürriyet, Gazetesi*, 04.09.1955, s.7; Levent AYABAKAN, s.59.

¹⁸⁹ Moratoryum: Kelime olarak dış borçların ödenmesinin ertelenmesi anlamındadır. Burada, hukuki yükümlülüğü dondurma anlamında kullanılmıştır.

¹⁹⁰ İbrahim SERTKAYA, s.164.

*ve mantıki bir damga taşınması iyi akisler uyandırmıştı. Konuşmasının ardından Fatin Rüştü Zorlu'nun hararetle ve samimiyetle tebrik edilmesinin sebebi buydu.”*¹⁹¹

Zorlu, Ankara'nın moratoryum isteğine olumlu bakmayacağını bile bile Ankara ile görüşüp Başbakan Menderes'in görüşünü almak istemiştir. Olumlu bakılmayacağını düşündüren ise, Türkiye'de durumun iyiden iyiye karmaşıklaşması, herkesin ne olursa olsun Yunanlılara bir ders vermek düşüncesinde olmasıdır. Bu durumda yapılacak bir moratoryum, Türkiye'nin tutumunda bir gerileme olarak yorumlanabilirdi. Nitekim Menderes, Zorlu'nun telgrafına olumsuz cevap vererek, “*Kıbrıs Meselesini erteleme girişimi bizden gelmemeli*” demiştir.¹⁹² Bu durumda yapılabilecek en iyi şey Konferansta kaydedilen ilk başarı ile yetinip Londra'dan ayrılmaktır. Böylece, heyet hem memlekete başarı ile dönmüş olacak hem de Kıbrıs Sorunu'nun Birleşmiş Milletlere götüreceği kesinleşen Yunanistan'a karşı üç hafta sonra başlayacak Birleşmiş Milletler Genel Kurul Toplantısı için zaman kazanılmış olacaktır. Bu arada Konferansın ikinci tur görüşmeleri başlamıştır.

Zorlu, 05 Eylül 1955 tarihinde Yunan Gazetecileri ile İngiliz Muhabirine verdiği beyanatta “*Yunanlılar ya Kıbrıs Üzerindeki iddialarında ısrar veyahut da Türk dostluğunu tercih edecektir*” diyerek, şunlara değinmiştir: “*Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin noktai nazarında hiçbir değişiklik yoktur. Türkiye'nin Kıbrıs'ta self-governmentı kabul edeceğine dair çıkan söylentiler vardır. Self-governmentın tatbikine başlanabilmesi için öncelikle Kıbrıs'ta tedhiş ve münaferet havasının tamamen lazım olması gereklidir. Bundan başka şunu da söyleyeyim ki self-governmentın bizim için şayanı kabul olabilmesi Kıbrıs'taki Türklerin diğer unsurlarla beraber tam partnership halinde olmaları ve adayı idarede müsavi haklara sahip bulunmaları icap eder.*”¹⁹³

Londra'da görüşmeler devam ederken, Selanik'te Türkiye konsolosluğu bahçesinde bomba patladığı ve patlamanın binanın bitişiğinde bulunan Atatürk'ün doğduğu eve de zarar verdiği yönünde *Ekspres Gazetesi'nin* haberi üzerine, Ankara, İzmir ve özellikle de İstanbul'da Yunan azınlığa yönelik başlayan eylem bir yağma hareketine dönüşmüştür. Binlerce genç ellerindeki Atatürk posterleri ve “*Kıbrıs*

¹⁹¹ *Akis*, Haftalık Aktüalite Mecmuası, Desen Matbaası, Ankara, 10.09.1955.

¹⁹² Mehmet Arif DEMİRER, *Dezinformasya Kasıtlı Olarak Yanlış Bilgilendirme(Örnek Olay) 6 Eylül 1955 ve Yassıada'da 6/7 Eylül Davası*, Demokrat Parti Yayınları, Ankara 1996,s.6-7.

¹⁹³ *Ulus Gazetesi*, 06.09.1955, s.1-7, *Zafer Gazetesi*, 06.09.1955, s.7.

Türktür” sloganlarıyla Yunanistan’ı protesto etmişlerdir. Bu olay tarihe 6/7 Eylül Olayları olarak geçmiştir. Baştan beri üç katılımcı ülkenin de farklı amaçlarda olması sebebiyle olumlu bir ilerleme sağlanamayan Londra Konferansı 6/7 Eylül olayları üzerine bir sonuç alınmadan dağılmıştır.

c. 6/7 Eylül Olayları ile Fatin Rüştü Zorlu’nun İlişkisi

6/7 Eylül Olaylarının yaşandığı yıllarda ve daha sonra Yassıada Yargılamaları sırasında, bu olayların Fatin Rüştü Zorlu’nun Londra’dan çektiği bir telgraf üzerine hükümetin bilgisi dahilinde tertiplenip yapıldığı iddia edilmiştir. Olayın dava konusu edilmesini ve yargılamaları Üçüncü Bölümde ele alacağımızdan burada olayın gelişim sürecini ve Fatin Rüştü Zorlu ile ilişkilendirilmesini belirtmekle yetineceğiz.

Fatin Rüştü Zorlu, Londra Konferansındaki gelişmelerle ilgili bilgileri Başbakan Menderes’e arayarak bildiriyordu. 6 Eylül 1955 gecesini Zorlu, heyeti Londra Büyükelçiliğinde toplamıştır. Ankara’yı telefonla arayıp ertesi gün Lancaster House’da görüşülmeye başlanacak “*ortak bildiri metni*” üzerinde Başbakan Menderes’ten talimat almak istemiştir. Ancak Zorlu, Başbakana Ankara’da değil İstanbul Haydarpaşa Garı’nda ulaşabilmiştir. Menderes ile konuşmaya başlayan Zorlu’nun rengi değişmiştir. Zira Başbakan, İstanbul’da Rumlar aleyhinde başlayan saldırı olaylarından bahsederek, “*Londra’da artık ne arıyorsunuz hemen geri gelin*” emrini vermiştir.¹⁹⁴ Konuşmasını bitiren Zorlu BBC Radyosu’nun dinlemeye başlamış ve işin iç yüzü anlaşılmıştır.

Bir gece önce olayları öğrenen Türk Heyeti ertesi gün görüşmelere devam etmiştir. 7 Eylül 1955 sabahı Lancaster House’da toplandı. Zorlu İngiltere Dışişleri Bakanı’na Kıbrıs’ın geleceğinin ne olacağını sormuş, Macmillan ise cevap olarak; “*İngiltere Hükümetinin Ada üzerinde kendisine ait olan egemenlik hakkının hiçbir şekilde ve hiçbir yönde değiştirmek veya terk etmek istemediğini açıklamış*” ve şöyle devam etmiştir; “*Hükümetinin self-determination prensibinin her yerde tatbik olabilecek âlemşümül bir prensip olmadığı fikrinde olduğunu, nitekim bunun coğrafi, hukuki, stratejik ve tarihi sebepler dolayısıyla veya beynelmilel muvazenenin temini gayesiyle tatbik edilmediği pek çok yerler bulunduğunu*” söylemiştir. Fatin Rüştü

¹⁹⁴ Mahmut DİKERDEM, “*Orta Doğu’da Devrim Yılları*”, s.132-133.

Zorlu da konuşmasında, İngiltere hükümetinin altını çizdiği iç egemenlik fikrinde az çok mutabık olduklarını söyleyerek, bunu belirlemek için üçlü bir komite kurulmasını ve Ada'nın gelecekteki statüsünün tayini meselesinin ise, tarafların kendi aralarında anlaşmalarına bırakılmasını istemiştir. Yine, iç egemenlik rejiminin ancak bazı şartların mevcut olması halinde Kıbrıs'ta uygulanmasının mümkün olabileceği yolundaki görüşlerine dikkat çekerek her üç hükümetin de bu konuda anlaşma sağlamaları gerektiğine işaret etmiştir. Son olarak da Zorlu, Kıbrıs'ın milletlerarası anlaşmalardan doğan statüsüne uyulması gerektiğini, eğer bir değişiklik olacaksa da Ada'nın Türkiye'ye geri verilmesini istemiştir.¹⁹⁵ Konuşma sırasında gündem dışı söz de isteyen Zorlu; *“Derin bir esef ve üzüntü ile ifade etmeliyim ki, biz burada toplanıp Kıbrıs meselesine barışçıl bir çözüm yolu ararken, Yunanistan'da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Büyük Atatürk'ün doğduğu ev, bomba ile taarruza uğramıştır. Bu ağır bir tahriktir ve bu şartlar altında Türk Heyeti Konferansın devamında yarar görmemektedir”* demiştir.¹⁹⁶

Bu olaylardan haberi olmayan Yunan Heyeti konuşma karşısında şaşırmıştır ve Dışişleri Bakanı Stefanopulos, cevaben şöyle demiştir: *“Delegasyonumuz Sayın Türk Heyeti Başkanının ileri sürdüğü, bomba olayı hakkında hükümetinden herhangi bir resmi haber almamıştır. Ancak şunu şimdiden ve önemle belirtmek isterim ki, şayet gerçekten böyle bir olay meydana gelmiş ise, bu mutlaka sorumsuz kişilerin canice bir hareketinden ibarettir ve Yunan Hükümeti ile hiçbir ilişkisi olamaz. Hükümetim adına resmen üzüntülerimi beyan ederim.”*¹⁹⁷

Konferans sonrası Büyükelçiliğe dönen heyet Türkiye ile görüşmeye çalışmıştır. Bu ancak gece yarısı ikide mümkün olabilmıştır. Çalan telefonun öbür ucunda Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol bulunuyordu. Sarol, Zorlu'ya İstanbul'daki olayların tüm sorumluluğunun kızıl ve kara kuvvetlere yükleneceğini söylemiştir. Zorlu hemen itiraz ederek, kızıl ve kara kuvvetlere yüklemenin geri tepecek bir silah olacağını söylemiştir. Bu dünya kamuoyuna Türk Hükümetinin kızıl ve kara

---

¹⁹⁵ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s.432.

¹⁹⁶ Mahmut DİKERDEM, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, s.133.

¹⁹⁷ Semih GÜNVER, s.69.

kuvvetlere karşı zayıf kaldığının ilan etmek olacağını belirterek, kendisi dönünceye kadar, resmi bildiri yayımlanmamasını Başbakan'a bildirmesini söylemiştir.¹⁹⁸

Ertesi gün konferansın son oturumunda, Yunan Heyeti Başkanı gündem dışı söz istemiş, bir gün önce Zorlu tarafından atlatıldığı için hırslı ve öfkeli bir şekilde, Selanik'te atılan bomba olayını küçümsedikten sonra, 6-7 Eylül gecesi olup bitenleri anlatarak Türk Hükümeti'nin olaylardaki sorumluluğunu belirtmiştir. Yunanlıların bu çıkışına karşı hazırlıklı olan Zorlu, sakin bir şekilde Yunan Heyetinin bir gün önce Selanik bombası için söylediklerini 6-7 Eylül olayları için tekrarlamıştır.¹⁹⁹

Toplantı bitiminde heyet yurda dönmek üzere Londra'dan ayrılmıştır. Yolculuk sırasında çok üzüntülü ve suskun olduğu gözlemlenen Zorlu, bütün çabalarının, Londra'da elde edilen başarının, bir gecede heba olup gittiğini belirtmiştir.²⁰⁰ Gazetelere verdiği beyanatta konferansı değerlendiren Zorlu, Türk tarafının görüşünün konferansın başında ne ise sonunda da aynı kaldığını, Türkiye'nin söylediklerinin ve istediklerinin uluslararası anlaşmalara tamamen uyduğunu açıklamıştır.²⁰¹

Olayların yaşandığı tarihte İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı olan Necdet Uğur, 1995 yılında Mehmet Arif Demirel'e bir mektup göndererek 6-7 Eylül olayları ile ilgili bilgi vermiştir. Olayların seyrini anlamak açısından bu mektubun önemli kısımlarını aynen vermek yerinde olacaktır: “ *Gerçek şudur: Birinci aşama Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve karşı yapılan saldırıya tepki gösterisidir. Bu tepkinin öncülüğünü gençlik kuruluşları yapmıştır. Üniversite öğrencileri taşkınlık göstermeden Tünel'den Taksim'e kadar ellerinde bayraklar ve Atatürk'ün resimleriyle yürümüşlerdir ve Taksim'de Anıt'ın önüne Atatürk'e bağlılık ve sevgilerini gösteren, doğduğu eve yapılan saldırıyı kınayan konuşmalar yapmışlardır. Bu gösteri sırasında cadde boyunca çevredeki dükkânlar bayrak asmışlar, varsa Atatürk'ün resimlerini vitrinlerine koymaya çalışmışlardır. Asmakta*

---

¹⁹⁸ Olayın komünistlerin işi olduğun yönündeki iddialar ile ilgili ayrıntılar için bkz. Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s.453-437, Zorlu'nun sert tepkisine rağmen Adnan Menderes 12 Eylül 1955 tarihinde yapılan parti grup toplantısında, Dünya Komünist teşkilatının Türkiye'yi hedef aldığı yönünde açıklamalarda bulunmuştur, Rıfki Salim BURÇAK, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.319.

¹⁹⁹ Suat BİLGE, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri”, s.347.

²⁰⁰ Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s.113.

²⁰¹ *Zafer Gazetesi*, 09.09.1955, s.7.

gecikenler ya da dükkânlarında bayrak bulunmayanlar uyarı üzerine ortama uymaya çalışmışlardır. Bayrak asmakta gecikenler ya da bayrak bulunmayanlara tepki zamanla yer yer vitrinlerin kırılmasına kadar varmıştır. Başlangıçta kırılan vitrinlerdeki eşyalara, mallara el sürenleri göstericiler önlemişlerdir. Ama zamanla ortada bir kaos doğmuştur. Özellikle olayları duyup da çevreden gelenler için bu ortam bir ulusal tepkiden çok yağma fırsatı olarak kullanılmıştır. Güvenlik kuvvetlerinin kendilerini toplamaları zaman almıştır. Ordu'ya gelince, ordu bu tür görevler için çeşitli bakımlardan hazır değildir. İstanbul'un birbirinden uzak yerlerinde bulunan askeri birliklerin geceleyin kısa zamanda toparlanıp olay yerine gelmeleri zordu, zaman alırdı. Geldikten sonra da görev yapmaları zordu. Kaldı ki onlar geldiklerinde olay büyük ölçüde olmuştu. 6-7 Eylül bir yağma bir tahrip için yapılmış gösteri değildir. Devlet güçlerinin ihmali de söz konusu değildir. Olay ulusal bir tepki olarak başlamıştır, sonradan tahrip ve yağmaya dönüşmüştür. Devlet güçleri bu olaylar için ne hazırlıklı ne de eğitilmiş idiler.”²⁰²

Fuat Köprülü'nün, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra, 6/7 Eylül olaylarının hükümetin bir tertibi olduğunu ileri süren demeci Yeni Sabah Gazetesinde manşetten yayımlanmıştır.²⁰³ Kıbrıs Türktür Derneği Başkanı Hikmet Bil de olaylarla ilgili olarak tanık olduğunu iddia ettiği anısında, Başbakan Menderes'in kendisine Fatin Rüştü Zorlu'dan bir telgraf geldiğini ve kendisine yardımcı olmak için bir şeyler yapılması gerektiğini söylediğini bahsetmiştir.²⁰⁴ Böylece olayın, Fatin Rüştü Zorlu'ya Konferans sırasında yardım etmek amacıyla hükümet tarafından tertiplendiği iddia edilmiştir. Yargılamalar sırasında somut herhangi bir delil elde edilememesine rağmen olayın Zorlu ile ilişkilendirilmesi gerçekmiş gibi değerlendirilmiştir. Mahkemenin, Zorlu lehine tanıklık edecek kişilerin dinlenmeden aleyhinde karar verilmiş olması, 6/7 Eylül sorumlularının ortaya çıkmasını engellemiştir.²⁰⁵ Olayın dava konusu olması ve yargılamalarla ilgili ayrıntılara daha sonraki kısımlarda değinilecektir.

²⁰² Mehmet Arif DEMİRER, *Dezinformasya Kasıtlı Olarak Yanlış Bilgilendirme(Örnek Olay) 6 Eylül 1955 ve Yassıada'da 6/7 Eylül Davası*, s.8-9.

²⁰³ *Yeni Sabah Gazetesi*, 05.06.1960.

²⁰⁴ Bahsedilen telgraf mahkeme belgeleri arasında bulunamamıştır, Bkz. Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s.114.

²⁰⁵ Melek FIRAT, “Yunanistan'la İlişkiler”, s.601.

DP Hükümetinin Kıbrıs konusunda kararlılık ortaya koyması Fatin Rüştü Zorlu'nun gayretli girişimleri ve yoğun ısrarları sayesinde olmuştur. Gerçekleştirilen Londra Konferansına da son derece donanımlı giden Zorlu, Türk tezini başarılı bir şekilde ifade etmiştir. Böylece Kıbrıs Meselesi'nde Türkiye'nin sesi yükselbilmiştir. Konferanstaki tüm bu başarılarla rağmen maalesef yaşanan 6/7 Eylül Olayları bu başarıyı gölgelemiştir. Üstelik meseleyi Türkiye lehine döndüren Zorlu bu olaylar nedeniyle ileride yargılanacaktır.

d. Fatin Rüştü Zorlu'nun Devlet Bakanlıından İstifa Etmesi ve Yaşanan Gelişmeler (29 Kasım 1955)

6-7 Eylül Olayları dolayısıyla TBMM olağanüstü toplanmıştır. 12 Eylül 1955'te Hükümet adına konuşan Başbakan yardımcısı Fuat Köprülü'nün konuşması genel kurul için tam bir sürpriz olmuştur: *“Bu hadiseden hükümet evvelce haberdardı. Ona göre bazı tertibat da almıştı. Fakat bu hadisenin günü ve saati muayyen değildi ve bu bütün gayretlere rağmen adeta bir baskın şeklinde ve her tarafta birden ortaya çıkmıştı.”*²⁰⁶ Köprülü'nün bu şekilde konuşmasını destekler başka söylentiler de ortalıkta dolaşır. Fatin Rüştü Zorlu'nun Başbakana çektiği bir telgraftan bahsedilmiştir. Bu telgrafta Zorlu, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda ne kadar kararlı olduğunun ve taleplerinde ne dereceye kadar ısrar edebileceğinin tüm dünyaya ispat edilmesini istemiştir. Başbakan Menderes ise telgrafın gereğinin yerine getirmiştir.

6-7 Eylül Olayları dolayısıyla DP grubunda sarsıntılar yaşanmıştır.²⁰⁷ Ceza yasasına ispat hakkının²⁰⁸ konmasının istenmesiyle bu sarsıntılar büyümüş 10 DP'li milletvekili partiden istifa etmişlerdir. DP'deki bu çatırtıların görünen nedeni ispat hakkıdır. Ama altta yatan diğer neden ekonomide ortaya çıkan sorunlardır. İthalat kısılmıştı, döviz gelmiyordu. Dış ticari borçlar birikmişti. Kredi ve döviz talepleri karşılanamıyordu. Dış yardımlar azalmıştı. Başbakan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Sıtkı Yırcalı'yı, kişilerin ve şirketlerin ihtiyacına göre döviz veren

²⁰⁶ 26 Aralık'ta yapılan Meclis görüşmelerinde sorulması üzerine Fuat Köprülü 12 Eylül'de gerçekleşen toplantıda sarf ettiği bu sözlerden ne kastettiğini şöyle açıklamıştır; “Hükümetin bir hareket ve bir nümayiş beklediğini, hatta bu maksatla tertipler de almış olduğunu, “hükümetin haberi vardı” sözüyle bunu kastettiğini söylemiş, alınan tertiplerin uygulanmadığını belirtmiş ve asıl araştırılması gereken şeyin bu olduğuna işaret etmiştir” bkz. Rıfki Salim BURÇAK, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.323.

²⁰⁷ Recep Şükrü APUHAN, s.123.

²⁰⁸ Gazetecilere, ileri sürdükleri iddiaları ispat etme hakkının tanınması anlamındadır.

Döviz Komitesi'ne üye yapmıştı. Komitenin başı ise dertteydi. İstekleri yerine gelmeyenler ortalığı karıştırıyor, ithamlar, iftiralar durmadan yağıyordu. Bu komite vasıtasıyla yolsuzluklar yapıldığı öne sürülüyordu.²⁰⁹ Muhalif basın da oluşturulan komite dolayısıyla yoğun şekilde eleştirilerde bulunuyordu.²¹⁰

İç politika ile arası hiçbir zaman iyi olmayan Zorlu, yine kuliste hazırlananların farkına varamamıştır. Zorlu, Başbakana o kadar güveniyordu ki hiçbir şeyin önünü arkasını araştırmıyordu hatta Bakanlar Kurulu Kararnamelerini çoğu zaman özel kalem Müdürü'nün odasında veya arkasından koşup gelen memurun uzattığı kartonun içindeki yazıları okumadan imzalıyordu. Zorlu'nun ilgilendiği tek şey dış politikaydı. Bununla ilgilenmekten de büyük haz duyuyordu.²¹¹

22 Kasım 1955'te toplanan DP grubu, izlenen ekonomik politikalarla ilgili Meclis gensorusu açılması önerisini kabul etmiştir. Başbakan Menderes bu sırada Bağdat'ta idi. Bu kararı duyunca çok kızmıştır. Dönüşünde bu isyanı kolayca bastıracağına düşünüyordu; bir hafta sonra 29 Kasımda DP grubu gensoruyu bir kez daha görüşmek üzere toplanmıştır. Hükümetin ekonomik politikalarını savunmak için kürsüye ilk olarak Ticaret ve Ekonomi Bakanı Sıtkı Yırcalı çıkmıştır. DP grubu Yırcalı kürsüye çıkar çıkmaz “İstifa... İstifa” diye bağırışlardır. Bakan Yırcalı'nın, “*Mademki memnun değilsiniz, istifa ediyorum*” demesiyle Başbakan dahil tüm salon şaşırmıştır. Grup bu kez Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ı kürsüye davet etmiştir. O da daha birkaç cümle söylemeden “*İstifa... İstifa*” sesleri ile karşılaşmıştır. O da aynı şekilde istifasını açıklamıştır. Sıranın kendisine geleceğinin önceden hesaplayan Zorlu, belki grubu ikna edebileceğini düşünerek, Büyükelçi Ziya Tepedelen'i arayarak Türkiye ekonomisi ile ilgili son bilgileri kendisine getirmesini istemiştir. Zorlu'nun böyle bir düşünceye kapılması bile iç politikadan ne kadar uzak olduğunun işaretidir. Kürsüye çıkan Zorlu, “*Arkadaşlar*” diye söze başlamak istemiştir. Ancak “*Fatin Rüştü Zorlu en uzun boylu. İstifa... İstifa*” sesleriyle karşılaşmıştır. Zorlu bir kez daha konuşmayı deneyerek “*Arkadaşlar, Türkiye'nin iktisadi...*” demiş, ancak arkasını getirememiştir. İstifa sesleri daha da yükselmiş

---

²⁰⁹ Semih GÜNVER,s.74, Cemal ANADOL, s.100.

²¹⁰ *Akis*, 7.5.1955, s.11.

²¹¹ Semih GÜNVER,s.72.

daha da çoğalmıştır. Bunun üzerine “*Peki peki istifa ediyorum*” demiştir. Ancak DP grubu Zorlu’nun sadece Bakanlıktan değil Döviz Komitesi gibi diğer görevlerinden de istifa etmesini istiyorlardı. “*Hepsinden... Hepsinden*” diye bağırmaya başladılar. Bunun üzerine Zorlu tekrar kürsüye çıkarak “*Bütün görevlerimden istifa ediyorum*” demiştir.²¹² Zorlu Devlet ve Dışişleri Bakanlığı Vekilliğinden istifasını 30 Kasım 1955 tarihli bir dilekçe ile Menderes’e resmi olarak bildirmiş ve o ana kadarki alakasından dolayı kendisine teşekkür etmiştir.²¹³

İstifadan sonra, eşyalarını toplamak için meclisten ayrılarak Bakanlıktaki makam odasına geçen Zorlu, burada bulunan arkadaşlarına; “*Ne oldu, anlayamadım. Niye istifa ettim? Menderes bizi niye savunmadı ve harcadı*” demiştir. Daha sonra Semih Günver’e dönerek, “*Söyle bakalım sen Fatinist misin? Fuadist misin?*” diye gülerek sormuştur. Günver ise gülümseyerek. “*Vallahi ne diyeyim. Siyasette olup biten acayıplıklara şahit olan herkes, benim yerimde olsa, ne Fatinistim ne Fuadist, olsa olsa oportünistim*” cevabını vermiştir. Bu cevap üzerine Zorlu da gülümsemiştir.²¹⁴ Bu istifadan sonra basında, Zorlu’nun milletvekilliğinden de istifa edeceği haberleri yer almıştır. Bu habere göre, Zorlu milletvekilliğinden istifa etmek istemesine politikaya ayak uyduramadığını sebep göstermiştir yakın çevresine şöyle demiştir: “*Ben politikadan bir şey anlamıyorum. Bakıyorsunuz hiç sebep yokken insanı bakanlıktan istifa ettiriveriyorlar*”.²¹⁵ Ancak bahsedilen istifa gerçekleşmemiştir. Bu olayla birlikte Zorlu’nun dört ay süren Devlet Bakanlığı ve Dışişleri Bakan Vekilliği devresinin sonu 29 Kasım 1955 olmuştur. Başbakan Menderes 8 Aralıkta yeni hükümeti kurmuştur. Fuad Köprülü 9 Aralıkta tekrar Dışişleri Bakanlığına getirilerek 20 Haziran 1956’ya kadar görev yapmıştır.

Fatin Rüştü Zorlu durumdan son derece rahatsızdır. İnzivaya çekilmiştir. Menderes’in kendisini DP grubunun önüne yem olarak attığını düşünmektedir. Kendisine ihanet edildiği inancındandır. Siyasete atılmayı Bakan olmayı kendisi istememiştir. Menderes onu bu maceraya itmiştir. Şimdiye kadar Menderes ile hiç ihtilafa düşmemiştir. Çok çalışmış ve başarılı olmuştur, kendisinin niçin kurban edildiğini anlayamıyordu. Zorlu çocukluk ve okul arkadaşı Settar İlksel’in Ankara

²¹² Rıfıkı Salim BURÇAK, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.377-380, *Cumhuriyet*, 2.12.1955, s.5.

²¹³ B.C.A, 010.09-19.53.1

²¹⁴ Semih GÜNVER, s.76.

²¹⁵ *Ulus Gazetesi*, 02.12.1955, s.1.

Yenişehir'deki evine sığınmıştır. Aylarca yakın arkadaşları dışında hiç kimseye görüşmemiştir.²¹⁶

Fatin Rüştü Zorlu iyi bir hariciyeciydi olduğu için görev döneminde kendisini tamamen dış ilişkilere vermiştir. İç politik konularla hiç ilgilenmeyen Zorlu kendisine yönelen kıskançlık oklarını gereği gibi karşılayamamıştır. “*Ben işimi en iyi şekilde yaparım*” mantığıyla hareket edip iç çekişmeleri görmezden gelmiştir. Bu durum ileride karşısına acı şekilde çıkacaktır. Şimdilerde kendisine karşı biriken kını görmezden gelen Zorlu, 27 Mayıs sonrası bunları bizzat yaşayacaktır. Zorlu, birtakım çalışmaları ve girişimleri ile dönem dönem muhalefetin hedefi haline gelmiştir. Sonuna kadar yaptığı işlerin arkasında bulunan Zorlu Mecliste yapılan karşılıklı konuşmalar sırasında kendisini en iyi şekilde savunmuştur.

Fatin Rüştü Zorlu aylarca Ankara siyasi kulislerinde görünmemiştir. Ancak siyaset onun peşini kolay kolay bırakmamıştır. Demokrat Parti Meclis Grubu'nun 20 Aralık 1955 tarihli toplantısında Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Sıtkı Yırcalı hakkında Meclis tahkikatı açılmasına karar verilmiştir.²¹⁷ Hemen ardından, DP grubu 11 Ocak 1956 günü TBMM'ne verdiği önerge ile Zorlu, Yırcalı ve Polatkan hakkında nüfuz ticareti ve suiistimal iddialarıyla ilgili olarak Meclis soruşturması açılmasını istemiştir. Antalya Milletvekili Burhanettin Onat'ın verdiği taktir şöyledir: “*İthalat yapmak isteyenlere döviz tahsisi muamelelerindeki usul ve prensipte istisnalar ve aykırılıklar hususunda eski Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı ve Hariciye Vekâleti Vekili Fatin Rüştü Zorlu, eski Maliye Vekili Hasan Polatkan ve eski İktisat ve Ticaret Vekili Sıtkı Yırcalı hakkında Meclis dahili nizamnamesinin 169'uncu ve müteakip maddeleri gereğince Meclis tahkikatı açılmasını ve sözü geçen nizamnamenin 172'nci maddesi hükmüne göre tahkikat icrasının Teşkilâtı Esasiye ve Adalet Encümenlerinden teşkil olunacak bir muhtelit encüme havale olunmasını Yüksek Meclisin tasvibine arz ve teklif ederim.*” Görüşmeler sırasında söz alan Zorlu, 24 yıllık devlet hizmetinde tek bir leke olmadığını belirtmiştir, “*Her şey vatan için canımız feda olsun*” diyerek Meclis tahkikatı açılmasını istediğini söylemiştir.²¹⁸

---

²¹⁶ Semih GÜNVER, s.77.

²¹⁷ *Ulus Gazetesi*, 21.12.1955, s.1.

²¹⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 12.1.1956, s.5, *Ulus Gazetesi*, 12.01.1956, s.2, *Zafer Gazetesi*, 12.01.1956, s.2, *Aydın Tarihi*, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, S.266, 1–

Bundan başka, 20 Ocak 1956 tarihinde de Avrupa Konseyi'ne delege gönderilmesi ile ilgili olarak ortaya çıkan meseleler dolayısıyla CHP Malatya Milletvekili Kazım Kırkoğlu tarafından Meclis Başkanlığına verilen önerge gereğince Fatin Rüştü Zorlu hakkında yeni bir tahkikat açılması talep edilmiştir. Ancak bu talep reddedilmiştir.²¹⁹

10 Şubat 1956 tarihinde yapılan Meclis Görüşmeleri sırasında CHP'li Turgut Göle sözlü sorusunda Zorlu'ya yönelik ithamlarda bulunmuştur. Göle konuşmasında Amerika'da yapılan müzakerelerden bahsetmiş ve bunlardan sonuç alınamamasına sebep olarak Zorlu'nun hareket tarzını ileri sürmüştür.²²⁰ Zorlu söz alarak kendisine yöneltilen suçlamalara cevap vermiş, Amerikan yardımları ile ilgili yapılan eleştirileri cevaplandırmıştır. Bu yardım işi ile Halk Partisi zamanında da ilgilendiğini belirten Zorlu, görüşmeler sırasında şahsi politikasını değil Hükümetten aldığı direktifi uyguladığını söylemiştir. Ayrıca görüşmeler sonrasında elde ettiği sonucun da oldukça başarılı olduğunu anlatmıştır.²²¹

25 Şubat 1956 tarihinde TBMM'nin Dışişleri Bakanlığı Bütçesi üzerine yaptığı görüşmeler sırasında Hürriyet Partili Zeyyat Ebuzziya, Zorlu'nun Dışişleri Bakan Vekilliği sırasında yabancı sefiirlere kötü muamelelerde bulunulduğunu iddia etmiştir. Zorlu bu iddiaların gerçek dışı olduğuna değinerek, her şeyden önce Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerinin bu şekilde davranmayı imkânsız kıldığını söylemiştir. Bu tür iddiaların asılsız olduğunu belirtmiştir. Aynı konuşmasında Zorlu, Ebuzziya'nın Bandung Konferansı ile ilgili eleştirilerine cevap vermiştir. Konferansta, tarafsızlığın kötü bir şey olduğunu savunduklarını, iddia edilenin aksine kolonyalizmi de savunmadıklarını belirtmiştir. Zorlu konuşmasında eleştirilen Yugoslavya ile ilişkiler hakkında da açıklamalarda bulunmuştur.²²²

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Zorlu hakkında bütün kozlar ortaya dökülmüştür. Bursa Milletvekili Müfit Erkuyumcu da Zorlu ailesinin Paris'te ikamet etmekte olduğu binanın kime ait olduğunu ve ne miktar kira ödendiğini, döviz tahsisleri yapılıp yapılmadığı hakkında DP Meclis Grubuna bir sözlü soru vermiştir.

---

31 Ocak 1956, s.87-94, *Hürriyet Gazetesi*, 12.01.1956, s.1, TBMM Zabıt Ceridesi, D.10 C.9 B.22, s.29-37.

²¹⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 21.1.1956, s.5, TBMM Z.C./ D.10 C.9 B.26, s.189-197.

²²⁰ ABD'den beklenen yardımın yeterince alınmaması ve yardım sebebiyle ABD'ye çok fazla taviz verildiği gerekçesiyle muhalefet hükümeti ve görüşmeleri yürüten Zorlu'yu suçlamaktadır.

²²¹ *Zafer Gazetesi*, 11.02.1956, s.7, TBMM Z.C. / D10 C.10 B.35, s.151-154.

²²² *Zafer Gazetesi*, 26.02.1956, s.4, TBMM Z.C./ D.10 C.10 B.44, s.734-736.

Soruyu İçişleri Bakanı cevaplandırmıştır. ²²³ Bu sorunun verilmesinin nedeni o dönemde muhalif basında, Paris’te Zorlu’nun eşi ve kızının çok lüks hayat sürdürdükleri, villada yaşadıkları, evlerinin önünde sayısız Cadillac bulunduğu dair iddiaların yer almasıdır. Ayrıca Zorlu’nun milletvekilliği ile NATO daimi delegeliğini bir arada yürütmesi de eleştirilmiştir.²²⁴ Zorlu konuyla ilgili olarak haftalık Akis Dergisine 21 Nisan 1956 tarihinde gönderdiği bir mektupla açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamada; milletvekilliği ile NATO Daimi Delegeliğini birlikte yürütmesinin bizzat Meclis’te alınan bir karar ile mümkün olduğunu söylemiştir. Eşi ve kızının Paris’te lüks hayat sürdürdükleri iddiasını da yalanlamış, ailesinin Paris’te kendisinin görevli olduğu dönemlerde bulunduğunu, o sırada ise kızının eğitimi dolayısıyla orada kaldıklarını açıklamıştır. Ayrıca sayılarca Cadillac’a sahip olduğu iddiasını da yalanlayarak, kendisine devlet tarafından sağlanan tek bir arabasının olduğunu açıklamıştır. Zorlu, mektubunu şöyle tamamlamıştır; *“Bütün yazdıklarımın anlaşılacağı veçhile benim orada bulunmam ve Daimi Delege vazifesinin tedvir etmeliğim memlekete ayrıca bir külfet olmamış, bilâkis oraya tayin edilecek bir Büyükelçinin yapacağı masraflara nazaran en az %50 tasarruf temin etmiştir. Daimi delegeliğin uğraştığı işlerin memlekete temin edilecek askeri yardımla memlekette yapılacak tayyare meydanları, benzin depo ve boruları gibi işler olduğu ve bunlardan şimdiye kadar temin olunan yardımın 1 milyar Türk Lirasını aştiğini da hatıra olarak arz ederim”*. ²²⁵

İddialar bu kadarla kalmamıştır. CHP Kars Milletvekili Hasan Erdoğan da; Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından yaptırılan çelik siloların inşa ve montajında yolsuzluklar olduğunu iddia etmiş, bu sebeple Yırcalı ve Zorlu hakkında tahkikat açılmasını istemiştir. Önerge Mecliste tartışılmış ancak reddedilmiştir.²²⁶

Siyasetten usanan Zorlu, Menderes’e haber göndererek siyasetten ayrılmak ve mesleğine geri dönmek istediğini bildirmiştir. Kendisine yeni ve huzurlu bir hayat kurmak istemektedir. Zorlu’nun bu isteğine ilk başlarda çok şaşırın Menderes ona Bern Büyükelçiliğini teklif etmiştir. Zorlu için İsviçre Hükümetinden agreman bile

²²³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 22.4.1956, s.1, *Ulus Gazetesi*, 21.04.1956, s.3.

²²⁴ *Akis*, 31.03.1956, s.5–6.

²²⁵ Mektubun tamamı için bkz. *Akis*, 21.04.1956, s.12–13.

²²⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 14.6.1956, s.5, *Ulus Gazetesi*, 14.06.1956, s.5, TBMM Z.C./ D.10 C.12 B.76, s.303–334.

istenmiştir. İsviçre Hükümeti agremanı hemen vermiştir. Tam bu sırada araya Zorlu ve Menderes'in ortak akrabaları olan kadınlar girmiştir. İkisinin arasını bulmaya çalışan bayanlar, Zorlu'yu da fikrinden vazgeçirmeye çalışmışlardır. Sabretmesi gerektiğini er geç yeniden Bakanlık görevine getirileceğini söylemişlerdir. Zorlu bu uyarılar sonunda ikna olmuştur. Zaten Bern gibi pasif bir görevi kendisine layık görmemeye başlamıştır. Sonunda aile üyeleri tarafından bir yemekte Zorlu ile Menderes bir araya gelmişlerdir ve bu sayede yeniden görüşmeye başlamışlardır.²²⁷

TBMM Soruşturma Komitesi, 20 Haziran 1956'te Zorlu, Polatkan ve Yırcalı hakkında suçsuz oldukları kararını vermiştir.²²⁸ Bunun üzerine aynı gün Fuad Köprülü Dışişleri Bakanlığında istifa etmiştir. Dışişleri Bakanlığını 25 Kasım 1957 tarihine kadar Ethem Menderes yürütmüştür.²²⁹ Köprülü'nün istifasından sonra Zorlu tekrar TBMM gitmeye başlamıştır. Milletvekilleriyle sohbet etmeye onların desteğinin sağlamaya çalışmıştır. Onlarla küçük gruplar halinde dostluklar kurmak istemiştir.²³⁰

Ethem Menderes'in Dışişleri Bakanlığı döneminde Zorlu ağırlığını ortaya koymuştur. Melih Esenbel Genel Sekreterliğe, Muharrem Nuri Birgi Londra Büyükelçiliğine, Oğuz Gökmen Ticaret Dairesi Genel Müdürlüğüne, Semih Günver Milletlerarası Ekonomik İşler Dairesi Müdürlüğüne, Hasan Esad Işık İktisadi İşler, Zeki Kunalalp Siyasi İşler, Hüveyda Mayatepek NATO ve Hüseyin Daniş Tunalıgil İdari İşler Genel Sekreter Yardımcılığına atanmıştır. Dışişlerinde artık Fatincilerin yüzleri gülmeye başlamıştır.²³¹

O günlerde Hükümetin ekonomi politikaları ile ilgili olarak şikâyetler fazlaşmıştır. Ayrıca ABD de Türk ekonomisini mercek altına alarak verdiği kredilerin nasıl kullanıldığını denetlemek istemektedir. Bu sebeple ekonomi uzmanı Clarence Randall başkanlığında bir heyeti Türkiye'ye göndermiştir. Türkiye de Randall'a yardımcı olabilmek için çeşitli Bakanlıklardan istenilen bilgilerin toplanabilmesi için bir komite kurulmuştur. Bu komitenin başına da Fatin Rüştü

---

²²⁷ Semih GÜNVER, s.78, Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.122.

²²⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 21.6.1956, s.5, *ZaferGazetesi*, 21.06.1956, s.4, Görüşmelerin tam metni için bkz. *Ayın Tarihi*, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, S.271, 1-30 Haziran 1956, s.113-120.

²²⁹ Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.122-124.

²³⁰ Semih GÜNVER, s.79, Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.122-124.

²³¹ Semih GÜNVER, s.80, Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.125.

Zorlu getirilmiştir. Bu görevin Zorlu'ya verilmiş olması Maliye Bakanı Nedim Ökmen'i kızdırmıştır. Zorlu, Maliye Bakanını sabotaj yaptığı gerekçesiyle Başbakanı şikâyet etmiştir. Ökmen'e Bayar'ın adamı gözüyle bakan ve Köprülü ile olan ilişkisinden rahatsız olan Menderes Zorlu'dan yana tavır sergileyerek Ökmen'i istifaya zorlamıştır. 22 Ağustos 1956'da istifasını açıklayan Ökmen'in neden istifa ettiği basında yer almamıştır.²³²

İçerde yaşanan bu gelişmeler yanında Zorlu, 15 Kasım 1956'da Bangkok'ta toplanan Uluslararası Parlamentolar Birliği Konferansına, Türkiye Parlamento Heyeti Başkanı olarak katılmıştır.²³³ Burada yaptığı konuşmada Zorlu, dönemin dünya meselelerine değinerek Türkiye'nin barışa olan bağlılığına ve bu hususta sarf ettiği verimli gayretlere değinmiştir.²³⁴ Konferans sırasında Zorlu, uluslararası silahsızlanma ile ilgili olarak, milletlerarası bir teftiş ve kontrol sistemi kurulmadan silahsızlanma meselesinin halledilemeyeceğini söylemiş ve bu konuda en büyük engelin uzlaşmaya yanaşmayan Sovyetler Birliği olduğunu belirtmiştir.²³⁵ Konferansın devam eden çalışmalarında, Siyasi Komite Başkanlığı'na, Amerikan, Pakistan ve Danimarka delegelerinin teklifi üzerine Fatin Rüştü Zorlu seçilmiştir.²³⁶

---

²³² *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ağustos 1956.

²³³ Bkz. Ek Belge 21, s.231.

²³⁴ *Zafer Gazetesi*, 18.11.1956, s.4.

²³⁵ *Zafer Gazetesi*, 19.11.1956, s.4.

²³⁶ *Zafer Gazetesi*, 20.11.1956, s.4, Konuşmanın tam metni için bkz. *Ayın Tarihi*, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, S.276, 1–30 Kasım 1956, s.340–342.

B. Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı Dönemindeki Faaliyetleri

1. Dışişleri Bakanı Olması (25 Kasım 1957)

Fatin Rüştü Zorlu yirmi ay kabine dışında kalmıştır. 28 Temmuz 1957'de Devlet Bakanlığına getirilmiştir. 27 Ekim 1957'de yapılan seçimlerde yine Çanakkale'den adaylığını koyan Zorlu 136266 oyun 75705'ini alarak milletvekili seçilmiştir.²³⁷ Bu seçimler de DP'nin başarısıyla sonuçlanmıştır. Celal Bayar Hükümeti kurmakla yine Adnan Menderes'i görevlendirmiş, Menderes de hükümetini yaklaşık bir ayda kurabilmiştir. 25 Kasım'da açıklanan yeni kabinede Fatin Rüştü Zorlu Dışişleri Bakanı olarak yer almıştır.²³⁸

Cüneyt Akalın, Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığının ABD'nin olumlu görüşünün alınması sayesinde olduğunu söylemektedir. Akalın eserinde, ABD Büyükelçisi Flether Warren tarafından, 13 Kasım 1957 tarihinde Washington'a Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir telgraftan söz etmektedir. Telgrafta, Warren Menderes'in kendisinden Zorlu'nun Bakanlığı için hükümetinin görüşünü sormasını istediğini yazmaktadır. Yazışmaların devamında da bakanlık için olumlu görüş alındığı kaydedilmiştir.²³⁹

Fatin Rüştü Zorlu taşıdığı uzman diplomat vasfı ile Dışişleri Bakanlığını layıkıyla yürütmüştür. Cumhuriyet tarihinde 27 Mayıs'a kadar Dışişleri Bakanlığına iç politika dalgalanmalarının sıçraması engellenmiştir. Bu durum tek parti dönemi için doğaldır. DP döneminde de bu geleneğin sürdürülmesi Fatin Rüştü Zorlu'nun uygar tutumu ve titizliği sayesinde olmuştur. Zorlu Dışişlerine egemen olduğu süre içerisinde iç politika olaylarının, parti çekişmelerinin Bakanlık yönetimine yansımaları kesinlikle önlemiştir. Bu uğurda DP'nin ileri gelenleri ile çatışmayı bile göze almıştır. 27 Mayıs'tan sonra ise Bakanlık siyasi atamalara tanık olmuştur.²⁴⁰

Zorlu göreve dönmesi ile yeniden Menderes'in sağ kolu haline gelmiştir. İş yaşamındaki bu yükselişi Zorlu'nun özel hayatını da etkilemiştir. Bir sürü çıkarıcı etrafını sarmıştır. Kendisi paraya lükse hiç düşkün değildir. Ancak bu çıkarıcı takımı

²³⁷ TBMM Arşivi Sicil Dosyası, Defter No:281, bkz. Ek Belge 22, s.232.

²³⁸ *Akşam Gazetesi*, 29.07.1957, s.1, Cemal ANADOL, s.102, Serhan YÜCEL, s.131, Rıfık Salim BURÇAK, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.516.

²³⁹ Cüneyt AKALIN, s.308-309.

²⁴⁰ Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.52.

onun adını kullanarak türlü işler çevirmişlerdir. Hakkında birçok dedikodu yayılmasına rağmen Zorlu bunlara kulak asmamıştır. Bu dönemde Zorlu'nun aile hayatı da bozulmuş evlilik dışı ilişkilisini Ankara'da bilmeyen kalmamıştır. Askerlerin Zorlu'ya kin beslemesi de bu döneme rastlamaktadır. Hakkında çıkan bu tür söylentiler öylesine nefret uyandırmıştır ki 27 Mayıs sabahı tutuklanarak Harp Okuluna götürüldüğünde diğer DP'lilerden çok daha ağır muameleye uğramıştır.²⁴¹

Fatin Rüştü Zorlu Dışişleri Bakanı olması ile birlikte, yarım bıraktığı Kıbrıs Meselesi ile yeniden ilgilenmeye başlamıştır. 1955 Londra Konferansı'na kadar gelinen süreçte Vekil sıfatıyla yetkiyi elinde bulunduran Zorlu, 25 Kasım 1957 tarihinden itibaren meseleyi Dışişleri Bakanı olarak ele almıştır. Meselenin halli için yoğun bir çalışma temposuna girmiştir.

2.Kıbrıs Meselesinin Gelişim Süreci ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Tutumu

a. Kıbrıs Meselesi'ne Çözüm Arayışları (1956-1958)

1955 Londra Konferansından beklenen sonuç alınamaması üzerine İngiliz Yönetimi Eylül sonunda adaya vali olarak eski Genelkurmay Başkanı Mareşal Sir John Harding'i atamıştır. Harding göreve geldikten sonra Makarios'la²⁴² görüşmelere başlamıştır. Kendisine self determinasyon dahil olmak üzere çeşitli seçenekler sunmuştur. Ancak Makarios sunulan teklifleri reddetmiştir. Şubat'a kadar her hangi bir gelişme sağlanamaması üzerine Harding, 9 Mart 1956 tarihinde 3 kilise temsilcisi ile birlikte Makarios'u Hint Okyanusunda Seychelles (Şeyssel) adasına sürgün etmiştir. Harding Kıbrıs'ta barış ve huzuru sağlamak amacıyla EOKA ve AKEL'i yasaklamıştır. Acil durum ilan etmiştir. Yapı ve amaçları farklı olan bu iki organizasyonun ortak özelliği adadaki İngiliz hâkimiyetine karşı çıkmaları ve bu doğrultuda düzenli ve geniş katımlı gösteriler tertip etmeleridir.²⁴³

Kıbrıs Meselesi'nde gelişmeler kaydetmek amacıyla İngiliz Yönetimi bu kez de 12 Temmuz 1956 tarihinde tanınmış hâkimlerden Lord Radcliffe'i Anayasa komiseri olarak Kıbrıs'a atamıştır.²⁴⁴ Radcliffe, planını self determinasyon

²⁴¹ Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.130.

²⁴² Kıbrıs Ortodoks kilisesinin başı, ruhani lideri Başpiskopos. Kıbrıs Rum lideridir.

²⁴³ Cihat GÖKTEPE, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasal...", s.380, Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*,s.438-440.

²⁴⁴ Cihat GÖKTEPE, "The Cyprus Issue in British Policy Towards Turkey (1959-1963)",s.101.

prensipleri çerçevesinde liberal anlayışla hazırlamıştır. Plan Kıbrıslı Rum ve Türklere her türlü anayasal platformda nispi temsil imkânı sağlamaktadır. Plan Yunanistan ve Rum tarafınca self determinasyon için nihai bir tarih belirtilmediği gerekçesiyle reddedilmiştir, Türk tarafı ise, yeni görüşmelere zemin hazırlayacağını düşünerek desteklemiştir. Ancak bir sonuca varılamamıştır.²⁴⁵

İngiltere’de Başbakanlığa Harold Macmillan’ın geçmesiyle Kıbrıs politikasında Eden dönemindeki eski anlayış terk edilerek yeni liberal anlayış benimsenmiştir. 21 Ekim 1957’de üst düzey sömürgeler idarecisi ve liberal yönüyle bilinen Sir Hugh Foot, Harding’in yerine Kıbrıs’a vali olarak atanmıştır. Yılsonunda Foot kendi adıyla anılan yeni bir plan hazırlamıştır. Planda kesin çözüm için 5 veya 7 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüş, her tarafın memnun olacağı bir sonuca varılacağı garanti edilmiş, acil durumun kaldırılacağı, Makarios’un adaya dönmesine izin verileceği ve adadaki toplum liderleriyle yapılacak görüşmelerle adada self-determinasyon sisteminin kurulacağı belirtilmiştir.²⁴⁶

Foot teklifleri kabul ettirmek amacıyla Ankara ve Atina’ya gitmiş ancak her iki taraftan da istediği desteği alamamıştır. Türk tarafının planı desteklememesinin nedeni, planın Türk toplumunun güvenliği hususunda yeterli koşulları içermemesidir. Genel manada Türk toplumunun Rumların merhametine bırakılamayacağı özellikle belirtilmiştir. Foot planı kabul ettirmek amacıyla Grivas’la²⁴⁷ da irtibat kurmuş ancak bir sonuç alamamıştır.²⁴⁸

Yunanistan meseleyi Birleşmiş Milletlere götürerek kendi lehine karar aldirmek çabasına 1957 yılında da devam etmiştir. 1957 yılının Şubat ayında Kıbrıs Meselesi Birleşmiş Milletlerde görüşülmeye başlanacaktır. Bu müzakerelerde görevlendirilen Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu önderliğindeki heyet hazırlık yapmak için 10 gün önceden New York’a varmıştır. Müzakereler öncesinde Türk görüşünü açıklayan Zorlu şunları söylemiştir; “*Kıbrıs Meselesi’ni halletmenin en iyi*

---

²⁴⁵ Cihat GÖKTEPE, “Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasal...”s.380, Suat BİLGE, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği Münasebetleri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995)*, s.349-350.

²⁴⁶ Cihat GÖKTEPE, “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.946.

²⁴⁷ Kıbrıs doğumlu Yunanistan Ordusu generalidir. Daha sonra da gerilla savaşları düzenleyen örgüt EOKA’nın lideri olmuştur.

²⁴⁸ Cihat GÖKTEPE, “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve...”, s.946, Cihat GÖKTEPE, “The Cyprus Issue in British Policy Towards Turkey (1959-1963)”, s.102.

yolu BM'de Yunan iddialarını reddetmektir. Her şeyden önce meselenin dostça halledilmesi lazımdır. Türkiye adada mevcut durumun devamını istemekle beraber, Türk toplumuna tatmin edici bir statü verilmesi şartıyla adanın taksimini de kabul etmektedir. Eğer halkoylaması yapılacaksa bu, adadaki Türk ve Rum topluluklarının buldukları yerlerde ayrı ayrı yapılmalıdır. Bununla beraber Birleşmiş Milletlerin plebisite karar vermemesini talep edeceğiz.”²⁴⁹ Mesele ile ilgili olarak radyoda yaptığı konuşmada Zorlu, adanın Türkiye açısından arz ettiği öneme değinmiş, adadaki terör hareketlerinin bir an önce bitmesini arzuladığını açıklamıştır. Türkiye'nin Birleşmiş Milletlerde de, barışın anlaşmalara uygun şekilde çözümlenmesini ve bunu bozanların da hareketlerinden vazgeçmelerini talep edeceğini söylemiştir.²⁵⁰ Bu açıklama ile birlikte Türkiye taksim tezini tek çare olarak savunmaya başlamıştır.

Kıbrıs Meselesi, 26 Şubat 1957 tarihinde Birleşmiş Milletlerde görüşülmüştür. Yunanlılar BM'den iki karar talebinde bulunmuşlardır. Bunlar, self-determinasyon ve Kıbrıs'a bir tetkik heyetinin gönderilmesidir. Yunanistan Kıbrıs'ta self determinasyon uygulanması ve İngilizlerin bu bağlamda Kıbrıslı Rumların insan haklarını ihlal ettiğini vurgulayarak İngilizleri suçlamışlardır. Fakat Birleşmiş Milletler Siyasi Komitesi Yunan tezini reddederek, meselenin taraflar arasında tatmin edici bir şekilde müzakerelere başlanarak çözümlenmesi gerektiğine karar vermiştir. Zorlu, BM kararı ile ilgili olarak verdiği demeçte, alınan karardan memnun olduğunu dile getirmiştir. Kararın üç devlet arasında müzakereler yapılmasına dair olduğunu belirterek, böylece tüm devletlerin Türkiye'nin Adada ki hakkını, alakasını tanıdığını söylemiştir. Bu önemli bir başarıdır. Müzakereler ileride başlayacaktır ama öncelikle adada ki tedhiş hareketlerinin durdurulması önemlidir, demiştir.²⁵¹

Fatin Rüştü Zorlu, Amerika Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'e, Türk tezini kabul ettirmek için çok ısrar etmiştir. Konuyla ilgili olarak Nihat Erim bir anısında şunları anlatmaktadır; “ 8 Şubat 1957'de Dulles ve Zorlu arasında geçen konuşmayı

²⁴⁹ Konuşmanın tam metni için bkz. *Aydın Tarihi*, Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, S.279, 1-28 Şubat 1957, s.356-357, Mahmut DİKERDEM, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, s.138-139, *Zafer Gazetesi*,08.02.1957, s.3

²⁵⁰ *Aydın Tarihi*, S.279, 1-28 Şubat 1957, s.357-358, *Zafer Gazetesi*,16.02.1957, s.3

²⁵¹ *Aydın Tarihi*, S.279, 1-28 Şubat 1957, s.387-388, Mahmut DİKERDEM, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, s.138-139, *Zafer*,28.02.1957, s.5, Suat BİLGE, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, s.352-354.

şu şekilde anlatmıştır: “Dulles Zorlu’ya, ‘Yunan Hükümeti’nin üzerine çok varmak istemiyoruz. Çünkü bu hükümet devrilirse, Yunanistan’da bundan sonra gelecek hükümet, bir komünist hükümet olur’, Zorlu, Dulles’in bu sözünü reddetti ve ‘Bu Yunanlıların devamlı yapmakta olduğu bir şantajdır, siz de bu şantaja ne yazık ki inanıyorsunuz.’Dulles şu cevabı verdi: ‘Bu Yunanlıların bana yaptığı bir telkin de değildir. Ben kendi istihbaratımla bunu elde ettim.’Zorlu bunu da, ‘Öyleyse sizin istihbaratınız da yanlıştır. Bu hükümet giderse, Yunanistan’a komünist hükümet gelmez’ diye karşılık verdi. Zaman zaman oldukça sertleşen bu görüşme sonunda Mr. Dulles, ‘Peki ne İstiyorsunuz?’ dedi. Zorlu kendisine, ‘Birleşmiş Milletler Asamblesi’nden çıkacak olan kararda, Kıbrıs Meselesine bizim de taraf olduğumuz bir formülle işaret edilmelidir’ dedi. Mr. Dulles buna, ‘ Peki bakayım İngilizlerle görüşeyim, bir çare arayalım’ karşılığını verdi. Bunun önemi var. Çünkü o tarihe kadar, henüz BM Asamblesi’nde Türkiye’nin de Kıbrıs işine taraf olduğu belirlenmiş değildi. Hatta biz ortada görünüp, Türk tezinden söz açtığımız zaman, karşımızdakiler yüzümüze söylemeseler bile, Türkiye’nin bu işle ne ilgisi var gibi bir davranışla, yüzümüze bakıyorlardı. İşte bu 1957 yılı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısı ve toplantıdan çıkacak olan kararın bu bakımdan bizim için önemi büyüktü.”²⁵²

15 Mart 1957 tarihinde Adnan Menderes’in yaptığı basın toplantısında, Zorlu Kıbrıs Meselesi hakkında geniş bir açıklama yapmıştır. Konuşmasında meselenin başlangıcından bugün gelinen noktaya kadar adım adım izahta bulunmuştur. Kıbrıs konusunda Türkiye’nin vaziyetinin açık olduğunu, anlaşmazlığın barışçıl yollardan çözümünü arzuladığını, İngiltere’nin de aynı arzuda olduğunu belirtmiştir. Yunanistan’ın ise hem üçlü müzakereye yanaşmayacağını ileri sürdüğünü hem de ilhak fikrinden vazgeçmediğini ilan ettiğini söylemiştir. Yunanistan meseleyi yokuşa sürmekte ve sürekli olarak politika değişikliğine gitmektedir. Türkiye ise bu anlaşmazlığın çözümü için ileri sürdüğü taksim teklifini olduğu gibi muhafaza etmektedir, demiştir.²⁵³

Fatin Rüştü Zorlu’nun çalışmalarında Kıbrıs’ın ayrı bir yeri ve ağırlığı olmuştur. Özellikle 1958–1959 yıllarında çalışmalarında önceliği Kıbrıs’a vermiştir.

²⁵² Nihat ERİM, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, s.66.

²⁵³ *Zafer Gazetesi*, 16.03.1957, s.3.

Bu yıllarda Adada Türkler ile Rumlar arasında çatışmalar başlamıştır. Başbakan Menderes, 2 Ocak 1958'de Kıbrıslı Türklerle teminat vermiş²⁵⁴, 4 Ocak'ta Ankara'da Kıbrıs üzerine Türk-İngiliz görüşmeleri başlamıştır. İngiltere Bakanı Brown Ankara'ya gelmiştir. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir James Bowker Zorlu'ya, Adada istiklal hakkının tanınmasını düşündüklerini söylemiştir. Ancak Zorlu'nun bu görüşe tepkisi sert olmuştur. Zorlu bu açıklamaya "Kıbrıs bizim milli davamızdır. Böyle bir kararı alamazsınız" cevabını vermiştir.²⁵⁵ Zorlu'nun red cevabı üzerine İngiltere'de hazırlanmakta olan plan bir süre askıya alınmıştır. Menderes ve Zorlu konuyla ilgili olarak Dr. Fazıl Küçük ile görüşmüşlerdir.²⁵⁶ Arkasından 8 Ocak'ta İngiltere Başbakanı Macmillan Kıbrıs'a gitmiştir. Bu ziyaret üzerine açıklama yapan Zorlu, İngiltere'nin görüşmeden Kıbrıs ile ilgili karar alamayacağını söylemiştir. Bunun üzerine İngiltere Büyükelçisi Sir James Bowker, 10 Ocak günü Zorlu'ya hükümeti adına güvence vermiştir.²⁵⁷ 24 Ocak 1958'te Bağdat Paktı Bakanlar toplantısı Ankara'da yapılmıştır. Bu sırada Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd Ankara'ya gelmiştir. Yine bu vesile ile ABD Dışişleri Bakanı Dulles de 30 Ocak'ta Ankara'ya gelmiştir. Kıbrıs planının hazırlayıcısı Vali Foot da Ankara'da bulunuyordu. Türkiye bu fırsatı değerlendirerek Kıbrıs konusundaki Türk görüşlerini Amerikan ve İngiliz Dışişleri bakanına kesin bir dille izah etmiştir. İngiliz yetkililer yapılan görüşmelerde adada otonom yapı kurulmasına yönelik daha önceden yaptıkları teklifi tekrar gündeme getirmişlerdir. Türk tarafı ise taksim tezini savunmuştur. Görüşmelerin sonuna doğru, taksim ile birlikte adada Türkler'e bir üs verilebileceği sözü çözüm için yeni bir alternatif olarak sunulmuştur. Türkiye'ye üs verilmesi İngilizlerce doğrudan kabul edilmemiş ancak bir konferans toplanması istenmiştir.²⁵⁸

Selwyn Lloyd Ankara ziyareti sırasında önce Menderes sonra da Zorlu ile görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerde Kıbrıs işi ele alınmıştır. Zeki Kunalp bu görüşmeleri ayrıntılı olarak defterine kaydetmiştir.²⁵⁹

O dönemde İngilizler bağımsızlık formülünü benimsemişlerdir. Bu şekilde Rum taleplerini karşılayabileceklerini düşünüyorlardı. Türkiye ise, üsün çift

²⁵⁴ *Akşam Gazetesi*, 03.01.1958, s.5.

²⁵⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 5.1.1958, s.5.

²⁵⁶ *Zafer Gazetesi*, 07.01.1958, s.4.

²⁵⁷ *Zafer Gazetesi*, 11.01.1958, s.1; *Akşam Gazetesi*, 10.01.1958, s.5.

²⁵⁸ Cihat GÖKTEPE, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi...", s.381.

²⁵⁹ Bkz. Zeki KUNERALP, s.113.

fonksiyonlu olmasını istiyordu. Böylece hem Türk cemaatinin emniyeti sağlanacak, hem de Türkiye'nin ada ile bağlantısının delili olacaktır. Bu tertip daha sonra başka başlık altında, Zürich/Londra antlaşmasında yer almıştır. Kıbrıs'ta 2 Nisan 1958'de EOKA savaş ilan etmiş kanlı olayları başlatmıştır. 7 Mayıs'ta Kopenhag'da NATO Bakanlar toplantısına katılan Zorlu burada, Dulles ve Lloyd ile Kıbrıs meselesini bir kez daha konuşmuştur. Adayı istiklale kavuşturmaya kararlı olan İngilizler, planları hazırlamaya devam etmişlerdir. 20 Mayıs'ta İngiltere planını açıklamıştır. 20 Mayıs'ta önerilen plan hemen akabinde 24 Mayıs'ta Zorlu tarafından Ankara'da reddedilmiştir. Daha sonra İngiltere Büyükelçisini Bakanlığa çağıran Zorlu hükümetine iletmek üzere elçiye “*Tek çare adanın taksimidir*” demiştir. Zorlu verdiği beyanatta; “*Üs meselesi de elbette taksimle birlikte değerlendirilmektedir. Bunları birbirinden ayırmak kabil değildir. Türkiye meselenin halli için daima üçlü bir konferansın taraftarıdır*” demiştir.²⁶⁰

1958 yılında Kıbrıs ile ilgili önemli bir adım bizzat Zorlu tarafından atılmıştır. Bazı kişilerce öne sürüldüğünün aksine²⁶¹ *Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatı*, 1958 yılında Fatin Rüştü Zorlu'nun önderliğinde, Albay İsmail Tansu ve arkadaşlarının görev yaptığı *Seferberlik Tetkik Kurulu* tarafından kurulmuştur. Tansu o günlerle ilgili açıklama yaparken Zorlu'nun kendilerine ne denli yardımlarda bulunduğunu örneklerle aktarmıştır. Bu sayede Türkiye'den TMT'ye pek çok silah gönderilmiştir. Zorlu, Yassıada yargılamalarında Kıbrıs Meselesi'nin bu gizli taraflarını açıklamamıştır. Bu sebeple pek çok kişi gibi Cemal Gürsel dahi TMT'den habersiz kalmıştır.²⁶²

Bu sıralarda Türk iç politikası da ağırlığı Kıbrıs'a vermiştir. Bu konuda 22 Mayıs 1958 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grubunda son gelişmeler değerlendirilirken, Trabzon Milletvekili Osman Turan'ın Kıbrıs konusunda Hükümetin yeni politikasını sorması üzerine Zorlu, Türkiye'nin 1956 senesinden beri taksim tezini son taviz olarak kabul ettiğini hatırlatmıştır. Ve şöyle devam etmiştir; “*Muhtariyet dahilinde muayyen bir zaman İngiliz idaresinin devamını temin etmek ve yedi sekiz sene sonra self-determinationa gitmek ve bu müddet zarfında da*

²⁶⁰ Semih GÜNVER, s.82, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25.5.1958, s.5.

²⁶¹ Numan Esin teşkilatın 27 Mayıs'tan sonra kurulduğunu söylemektedir.

²⁶² Örgütün kuruluşu ve Zorlu ile ilişkisi hakkında ayrıntıları için bkz. İsmail TANSU, *Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu*, s.30-81.

Türkiye'ye ve diğer alakalı devletlere üsler vermek gibi bir takım fikirler üzerinde durduğunu...” bu gelişme üzerine kendilerinin de, “*Ada'nın Türkiye'ye verilmesinden vazgeçerek, bir taviz olmak üzere, taksime razı olduklarını ve bunun üzerinde görüşebileceklerini*” söylediklerini açıklamıştır.²⁶³

İngiltere, 12 Haziran 1958 tarihinde, Türkiye'ye yeni bir plan sunmuştur. Bu planda, kurulacak olan bir self-determinasyon yönetiminde Türk ve Yunan toplumlarının eşit muameleye tabi olacakları belirtilmiştir. Bu planın ayrıntısı basına yansıtılmadan Hükümetçe reddedilmiştir.²⁶⁴ Ancak yeni İngiliz Planı 19 Haziran 1958 tarihinde Avam Kamarasında İngiltere Başbakanı Macmillan tarafından açıklanmıştır. Bunun üzerine Zorlu verdiği beyanatta şunları söylemiştir: “*Her şeyden önce şunu söylemek isterim ki, Türkiye Hükümeti Kıbrıs Meselesi'ni bir şekli halle bağlayacak en iyi çarenin taksim olduğu hususundaki karar ve kanaatini elbette muhafaza etmektedir. Üçlü konferans toplanmasına taraftarız. Teşriki mesai (işbirliği) prensibi ile taksim prensibi, taksim feda edilmemek şartı ile pekâlâ bağdaşabilir.*” demiştir ve Türk görüşünü ayrıntısıyla açıklamıştır.²⁶⁵

Daha sonra ortam iyice gerilmeye başlamıştır. Kıbrıs'ta Rumlar Türklerle çarpışmaya başlamışlar, Türkiye'de mitingler düzenlenmiş “*ya taksim ya ölüm*” sloganlarıyla halk sokaklara dökülmüştür. Hatta 17 Haziran 1958 günü TBMM'nde olağanüstü bir toplantı ile taksim tezi ittifakla kabul edilmiştir. Aynı gün TBMM gizli bir oturum yaparak konuyu yeniden görüşmüştür. Bu oturumda Fatin Rüştü Zorlu; “*Biz burada 26 milyonluk bir Türkiye olarak bizden ayrı kimseler olmayan oradaki 120 bin ırkdaşımızın ezilmemesi için icap ederse bu yolda tedbirler alırız*” demiştir.²⁶⁶ Gizli oturumda, Ada'nın bölünmesinin son hal çaresi olduğu, yolundaki önerge muhalefetin de olumlu oyları ile kabul edilmiştir.²⁶⁷

---

²⁶³Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s.452, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23.5.1958, s.5.

²⁶⁴ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s.453, *Zafer Gazetesi*, 15.06.1958, s.4, *Akşam Gazetesi*, 13.06.1958, s.3.

²⁶⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 20.6.1958, s.5, *Ulus Gazetesi*, 20.06.1958, s.3, *Zafer Gazetesi*, 20.06.1958, s.4.

²⁶⁶ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s.454, *Ulus Gazetesi*, 17.06.1958, s.3, Melek FIRAT, “Yunanistan'la İlişkiler”, s.606.

²⁶⁷ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s.454, *Ulus Gazetesi*, 17.06.1958, s.3, TBMM Z.C./D.11 C.4 B.81, s.495.

24 Haziran 1958’te Demokrat Parti Meclis Grubunun toplantısında da Zorlu gelişmeler hakkında bilgi vermiştir. Zorlu konunun NATO Konseyi’nin gizli bir oturumunda ele alındığını ve orada Türk delegesinin Hükümetlerinin tezini açıkladığını belirtmiş, NATO Genel Sekreteri’nin üye devletlerden beş nokta hakkında görüş istediğini ve Hükümeti’nin buradaki görüşleri iki açıdan değerlendirdiğini belirterek şunları söylemiştir: “İngiltere Hükümeti yeni tasarladığı muhtariyet idaresini istihdaf eden (hedef alan) planını neşrettiğine, Adanın beynelmilel statüsünü tayin edecek şekli bildirmesi neticesinde, taksimi de istihdaf eden planı da teyit etmiştir. Bu planın tadil edilme imkânının bulunduğunu da söylemiştir. Yine İngiltere mümessili, tedhişçiliğe imkân verilemeyeceğinden bahsetmiştir. Bu hareket tarzı taksim en radikal hal çaresi olduğu hususuna kani bulunan ve tedhişçiliği behemehal(mutlaka) adadan kaldırılmasını ve bu hususta müsamaha gösterilmesini isteyen Türk Hükümeti üzerinde müspet tesir icra etmiştir.”²⁶⁸

Bu yaşananlardan NATO da etkilenmiştir. Hatta NATO Genel Sekreteri Paul Henri Spaak İngiltere’den muhtariyet planının açıklanmasının ertelenmesini istemiş ve Londra buna razı olmuştur. Bundan sonra yaklaşık bir ay sürecek sessizlik dönemi başlamıştır. 12 Temmuzda Kıbrıs’ta iki toplum arasında çatışmalar tekrar başlamış, 13 Temmuz günü Adada katliam yapılmıştır. Macmillan Kıbrıs konusunu görüşmek üzere 7–11 Ağustos 1958 tarihleri arasında Ankara ve Atina’yı ziyaret etmiştir. İngilizler hâlâ muhtariyet görüşünü savunurken Zorlu da taksimde ısrar etmeyi sürdürmüştür.²⁶⁹ Zorlu; “Ada’nın beynelmilel siyasi statüsü bir an evvel taayyün etmezse her teşebbüs akamete uğrayacak ve yeni yeni mücadelelerin açılmasına sebep olacaktır. Türkiye Hükümeti ancak taksim tahakkuku ile Ada’da sulhun mümkün olabileceğine kanidir. Diğer bütün tedbirlerin neticede gene aynı fikrin fakat en üzücü bir şekilde tahakkukundan başka bir netice vermeyeceğine de emindir”,²⁷⁰ şeklinde bir demeç vermiştir. Birleşmiş Milletler Orta Doğu’nun durumunu görüşmek için, 14 Ağustos 1958’de toplanmıştır. Zorlu burada Kıbrıs ile ilgili olarak, Türkiye’nin taksim ve ortaklığın telif edilebileceğini düşündüğünü,

²⁶⁸ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s.455.

²⁶⁹ Cihat GÖKTEPE, “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve...”, s.947.

²⁷⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 12.8.1958, s.5, *Ulus Gazetesi*, 12.08.1958, s.6, *Zafer Gazetesi*, 12.08.1958, s.1–4.

bütünün parçalanmasını değil arazinin bölünmesini istediğini söylemiştir.²⁷¹ İngiltere 16 Ağustos'ta yeni bir plan ortaya atmıştır. Bu planda, yedi yıllık bir muhtariyet devresi öngörülmüş, cemaatler için de iki ayrı meclis teklif edilmiştir. Ankara ise bu planda da bazı değişiklikler yapılmasını istemiştir.²⁷²

21 Ağustos 1958'de TBMM'nde dış politika konularında müzakereler yapılmıştır. Bu toplantıda Zorlu da Kıbrıs ve iktisadi yardımlar konusunda bilgiler vermiştir. Bu toplantı bir Zorlu-İnönü düellosu şeklinde sürmüştür. Zorlu yapılan ithamlar karşısında, Türk Dış politikasının maceraperest olmadığını izah etmiştir. İnönü, ilk İngiliz planından faydalanılmamış olmasını eleştirmiştir. Yani muhalefet, müzakerelerden memnun olmadığını açıklamıştır. Zorlu ise güttüğü politikayı savunmuştur ve açıklamasını delillerle güçlendirmiştir.²⁷³

25 Ağustos 1958 tarihinde Başbakan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, İngiltere Büyükelçisi Sir James Bowker'i kabul ettiler. Görüşmelerde Türk tezinin esasını oluşturan taksim tezi vurgulanmış ve şöyle devam edilmiştir; *"İngiltere Hükümeti Kıbrıs'ta self-determinasyon prensibinin tahkiki halinde Müstemlekeler Bakanı Mr. Lennox Boyd'un yaptığı beyanati teyit etmiş bulunmaktadırlar. Binaenaleyh, ileri sürülen plan (Macmillan Planı) Türkiye'nin istediği nihai hal şekline set çekmemektedir."*²⁷⁴ Türkiye 26 Ağustos'ta ikinci İngiliz Planını desteklediğini açıklamıştır. Ancak taksimin en iyi yol olduğunun da tekrarlamıştır. Zorlu bunun bir taktik olarak yapmıştır. Böylece müşkül duruma düşen Yunanlılar plana evet diyememişlerdir.²⁷⁵

Fatin Rüştü Zorlu bu son İngiliz Planı ile ilgili olarak İngilizlere verilen cevapta, taksim ile işbirliği esaslarını mümkün kılacak bir planın derhal uygulanmasının en iyi yol olduğunu belirtmiş ve Adanın uluslararası statüsü hususunda, taksimi içeren bir işbirliğine dayanan Türk tezinin devamlılığını, kesinlikle ifade etmiştir. Verdiği beyanatta: *"İngiltere Hükümeti, Kıbrıs'ta self-determinasyon prensibinin tatbiki halinde, Türklerle Rumlara eşit haklar*

²⁷¹ Zafer Gazetesi, 14.08.1958, s.1.

²⁷² Zafer Gazetesi, 17.08.1958, s.4, Akşam Gazetesi, 16.08.1958, s.3, Suat BİLGE, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği Münasebetleri", s.362.

²⁷³ Zafer Gazetesi, 22.08.1958, s.3, ZaferGazetesi, 23.08.1958, s.4, Akşam Gazetesi, 22.08.1958, s.5, Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. TBMM Z.C./D.11 C.4 B.87, s.845-846.

²⁷⁴ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s.456.

²⁷⁵ Melek FIRAT, "Yunanistan'la İlişkiler", s.606.

verileceğine ve bu takdirde taksimin de tahakkuk edebileceğine mütedair 19 Aralık 1956 tarihinde Müstemlekeler Nazırı Mr. Lennox Boyd'un yaptığı beyanati tekrar teyit etmiş bulunmaktadır. Binaenaleyh, ileri sürülen plan Türkiye'nin istediği nihai hal şekline set çekmemektedir. Bu durumla birlikte Türk Hükümeti, İngiltere Hükümetinin sarf ettiği bu müspet gayretler muvacehesinde, hüsniyetini göstermek için planın tatbikatında İngiltere Hükümetini desteklemeye gayret etmeye karar vermiştir” demiştir.²⁷⁶

Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye artık taksim tezi üzerinde ısrarcı değildi. Türkiye'nin ve Kıbrıs'lı Türkler'in güvenliğini temin edecek diğer seçeneklere de eşit derecede sıcak bakmaktadır. Adada üs meselesine sıcak bakmaları hem güvenlik sağlayacak hem de ada ile Türkiye arasında irtibat kuracaktır.

Zorlu Kıbrıs konusunu her fırsatta uluslararası platformlarda izaha çalışmıştır. 24 Eylül 1958'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yıllık konuşmasını yaparken de Kıbrıs konusuna değinmiştir. Zorlu, Hükümetinin hazırlanan yeni İngiliz planını kabul etmek kararında olduğunu bildirmiştir. Zorlu: “ *İngiliz planının ideal bir hal çaresi olmamakla beraber hiç olmazsa adada yaşayan iki camia ve Kıbrıs meselesi ile alakalı hükümetler arasında işbirliği için zemin hazırlamak gibi bir fayda arz etmektedir*” demiştir.²⁷⁷ Böylesine aktif bir Türk dış politikası karşısında tedirgin olan Yunanistan, 26 Eylül 1958'de de İngiltere'nin Kıbrıs planını uygulaması halinde, 1 Ekim 1958'de NATO'dan çekileceğini açıklamıştır. Bunun üzerine NATO Genel Sekreteri Spaak, Kıbrıs için beşli bir konferans teklif etmiştir. Zorlu ise bu vahim durumun sorumlusunun Yunanistan olduğunu basına açıklamıştır.²⁷⁸ Fatin Rüştü Zorlu her fırsatta uluslar arası alanda Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki hassasiyetini ve haklılığını açıklamış, ortadaki çözümsüzlüğün sebebinin Yunanistan olduğunu belirtmiştir. Avrupa Konseyi İstişari Meclisi Toplantısı'nda ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı içindeki toplantıda bu yönde beyanlarda bulunmuştur.²⁷⁹ Bunun karşısında Yunanistan Kıbrıs konusunu Birleşmiş Milletlere götürme kararını vermiştir. Yunanistan'ın böyle hareket etmesinin sebebi dünya kamuoyunun,

²⁷⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 26.8.1958, s.5.

²⁷⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 25.9.1958, s.5; Levent AYABAKAN, s.72.

²⁷⁸ *Zafer Gazetesi*, 26.09.1958, s.3.

²⁷⁹ *Zafer Gazetesi*, 11.10.1958, s. 3, *Zafer Gazetesi*, 02.11.1958, s.3.

Kıbrıs'ta self-determinasyon fikrini destekleyeceğini ummasıdır. Fatin Rüştü Zorlu ise, her fırsatta Kıbrıs'taki Türklerin Rum hâkimiyetine geçmesine asla müsaade edilmeyeceğini, BM Genel Kurulu sayesinde adadaki tedhişin durdurulacağı ve bir uzlaşmaya varılacağını umduğunu belirtmiştir.²⁸⁰

Yunanistan Kıbrıs davasını 1958 yılındaki BM Genel Kurulu'nun 13'üncü oturumunun gündemine aldırıştır. Türkiye o zamana kadar bu konunun iki devlet arasında görüşme ve uzlaşma yolu ile çözümlenebileceğini umuyordu. Bu oturumda Türkiye'yi Fatin Rüştü Zorlu'nun önderliğindeki heyet temsil etmiştir.²⁸¹ Kıbrıs konusu ile ilgili müzakere BM Birinci Komisyonunda 25 Kasım 1958 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır. Müzakereler sırasında Yunanistan Dışişleri Bakanı Averof, self-determinasyon ilkesine dayanarak Kıbrıs halkının, aslında Kıbrıs'ta büyük çoğunluğu oluşturan Kıbrıs Rum cemaatinin, halkoyu ile vereceği karara uyması ve o yolu gösteren bir karar alınmasını savunmuş ve bunu yansıtan bir karar tasarısını sunmuştur. Bu isteğine destek olarak da BM Anayasası'nın birinci maddesinin ikinci fıkrasında söz edilen *“milletlerin eşit haklarına ve self-determinasyon ilkesine saygı gösterilmesi”* ifadesini göstermiştir. Zorlu ise, *“bu maddedeki fıkrada bir milletin değil milletlerin eşit haklarına ve self-determinasyon hakkına değinildiğini belirterek Kıbrıs davasında bir değil iki milletin, Türk ve Yunan Milletlerinin varolduğuna ve self-determinasyon ilkesi uygulanacaksa, her iki millete de eşit haklara dayanarak kendi kaderlerini belirlemek hakkının verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Zorlu azınlık mevhumunu da reddetmiştir. Adada Rumların sayıca takriben bire dört nispette Türklerden fazla olduklarını kabul etmekle beraber, hukuki anlamda bir azınlık-çoğunluk meselesi mevcut olmayacağını zira Kıbrıs'ın bir devlet ve orada yaşayanların bir millet olmadıklarını söylemiştir. Kıbrıs'ın iki bağımsız milletle mensubiyetleri bulunan, karışık bir halkın yaşadığı bir toprak parçası olduğunu belirtmiştir”*. Bu iddia Komisyonu etkilemiştir. Delegeler bizzat konuşmalarında bunu yansıtmışlardır.²⁸² Bu durum, Kıbrıs davasında kazanılan ilk puan olmuştur. İkinci puan, Hindistan heyet Başkanı Krishna Menon'un tavrı karşısında alınmıştır. Menon uzun ve dramatik bir konuşma ile Yunan tezini

²⁸⁰ *ZaferGazetesi*, 22.11.1958, s.4, *Zafer Gazetesi*, 24.11.1958, s.4.

²⁸¹ B.C.A, 030.18.01–150.53.19, bkz. Ek Belge 24, s.234.

²⁸² *Cumhuriyet Gazetesi*, 26.11.1958, s.5, *ZaferGazetesi*, 26.11.1958, s.4, *Hürriyet Gazetesi*, 25.11.1958, s.5, *Akşam Gazetesi*, 26.11.1958, s.1.

desteklemiştir. Bunun karşısında Zorlu ise, Kıbrıs ile ilgili olarak Yunanistan Parlamentosunda yapılmış olan müzakerelerin zabıtlarını Atina'dan getirtmiştir. Bu konuşmalarda Yunan Parlamenterlerinin çoğu Menon'un aleyhinde konuşarak, “ *Bu adam Kıbrıs davamızdan habersiz. Self-determinasyon yolu ile Kıbrıs'a bağımsızlık verdirmek için çalışıyor. Oysaki biz, self-determinasyon yolu ile enosis'e varmak istiyoruz. Bizim işlerimize karışmasın*” demişlerdir. Zorlu bu tutanakların metinlerini İngilizceye tercüme ettirerek Komisyonda okumuştur. Bunun üzerine Menon kendi davasına zarar veren bir avukat gibi mahcup bir şekilde salonu terk etmiştir. Bu olay, Türkiye açısından önemli bir başarı ve itibar sağlamıştır.²⁸³ Averof bir konuşmasında, Kıbrıs'ta uzun yıllar yaşamış olan İngiliz yazar Lawrence Durrell'in “*Acı Limonlar*” adlı kitabından bir bölüm okumuştur. Okunan bölümde yazar, Kıbrıs'ın güzelliklerinden ve iki cemaatin Kıbrıs Rumları'nın baskısı olmadan dostça yaşadıklarını anlatmaktadır. Bu cümle ile Yunanlı olan Kıbrıs'ta da Türklerin pekâlâ refah ve güvenlik içinde yaşayabilecekleri anlatılmak istenmiştir.²⁸⁴ Bu konuşma karşısında Zorlu da boş durmamıştır; “ *Mademki yazarların eserlerinden cümleler okumak faydalı görülüyor müsaadenizle ben de başka bir yazardan, Shakespeare'den birkaç cümle okuyayım*” demiştir. Zorlu Shakespeare'in Othello piyesinin birinci perdesini üçüncü sahnesinden cümleler seçmiştir. Oyunda, “*Kıbrıs'ın Türkler için ne kadar önemli olduğunu düşünecek olursak... Türkün kendisi için birinci derecede önemli olanı arkaya atacak kadar beceriksiz olduğuna inanamayız*” denmektedir. Bu cümleler Kıbrıs'ın Türkiye açısından başka bir ülkenin egemenliği altına girmesinin gerek hukuki gerekse stratejik bakımdan hiçbir surette kabullenilemeyecek kadar önemli olduğunu vurguluyordu. Bu açıklama komisyonda son derece etkili olmuştur ve kazanılan üçüncü puanı oluşturmuştur.²⁸⁵

Zorlu, 4 Aralık 1958 tarihli BM toplantısında bir defa daha görüşümüzü ifade etmiştir: “*Mevcut müzakere süresince, Komite nazarında Kıbrıs meselesinin ne kadar karışık ve muğlak olduğunu, bunun sadece Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında değil, bilhassa Türkiye ve Yunanistan arasında ne derece gergin bir hava yarattığı tebarüz etmiş olmalıdır. Müzakereler esnasında konuşan temsilcilerin*

---

²⁸³ Semih GÜNVER, s.86.

²⁸⁴ Cihat GÖKTEPE, “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve...”, s.949.

²⁸⁵ *Zafer Gazetesi*, 27-28-29-30.11.1958, Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s.124.

ekseriyeti beynelmilel Kıbrıs meselesinin Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs temsilcilerinin de iştirak edeceği görüşmeler yolu ile halledilmesi fikrini savunmuşlardır. Kıbrıs'ın hiçbir zaman başlı başına bir varlık olmadığını tarih gösteriyor. Kıbrıslılar bir millet sayılamaz. Çünkü müşterek mefkûre ve müşterek idealleri yoktur. Kıbrıs halkı esas itibariyle Türk ve Rumlardan müteşekkildir. Kıbrıs'ta İngiliz idaresi her zaman başlıca iki camia ile karşı karşıya bulunmuştur. Kıbrıs'ta Türk cemaati bir müstemleke idaresi yerine başka bir müstemleke idaresinin gelmesini istemiyor. Kıbrıs Türklerinin istediği tam müsavat esasına göre muamele görmeleridir.”²⁸⁶

Türk tarafı ve özellikle Zorlu'nun başarılı girişimleri sonucunda, BM'de Türkiye olmadan Kıbrıs meselesinin halledilemeyeceği görüşü kabul edilmiştir. Bu başarı Zorlu'ya atfedilerek diğer temsilciler tarafından tebrik edilmiştir.²⁸⁷

BM'deki başarılı Türk tezinden sonra görüşmelerin yapıldığı salonda Yunan Heyeti oldukça bozulmuş bir şekilde beklerlerken, Fatin Rüştü Zorlu heyetin yanına yaklaşıp ikili görüşmeler önermiştir. Bu aşamada, Yunanistan Türkiye ile görüşmeleri reddedemez bir haldedir. Kabul ettiği taktirde, taraf olduğunu da kabul edecektir. Kabul etmese bir sonuca varılamayacaktır. Bu sebeple zorunlu olarak görüşmeleri kabul etmiştir.²⁸⁸ Fatin Rüştü Zorlu, Yunanistan Heyeti ile yaptığı bu görüşme ile ilgili olarak Nihat Erim'e şunları anlatmıştır; “*Averof'a rastladım ve şöyle dedim, “İşte bu yıl da denediniz yine istediğiniz kararı buradan çıkaramadınız. Çıkaramazsınız ve bu işi burada halledemezsiniz. Gelin sizinle bu işi birlikte görüşelim ve ikimiz bu işe bir çare bulalım.” Averof şu cevabı verdi, “Evet ben de istiyorum aramızda buna bir çare bulmayı, ama Makarios'u ne yapacağız”, bunun üzerine şöyle dedim, “Biz aramızda anlaşırsak Makarios'u yola getirmek kolay olur. Önce biz aramızda anlaşalım.”*²⁸⁹

Bu toplantılar sonunda gerek Türk gerekse Yunan tasarılarının gereken çoğunluğu sağlayamayacağı anlaşılacak, tarafların aralarında anlaşarak çözüm

²⁸⁶ *Cumhuriyet, Gazetesi*, 4.12.1958, s.5, *Zafer Gazetesi*, 04.12.1958, s.4, Hüseyin BAĞCI, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*,s.124.

²⁸⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 7.12.1958, s.1, *Zafer, Gazetesi*, 06.12.1958, s.4, *Zafer Gazetesi*, 07.12.1958, s.4.

²⁸⁸ Suat BİLGE, “Kıbrıs Sorunu”, *Dış Politikamızın Perde Arkası 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı*, Ed. Turhan Fırat, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s.15-22.

²⁸⁹ Nihat ERİM, s.78.

bulmalarını öngören tasarı kabul edilmiştir. Bu olayla ilgili anısını emekli olan Averof 1984 yılında Londra Grenada televizyonuna verdiği beyanatta şöyle izah etmiştir: *“Davayı kaybettik. Zorlu kazandı. Ben şimdi Hükümetime ve Parlamenta bunu nasıl izah edebilirim? Ümitsizlik içinde komisyonun dışındaki istihbarat salonunda oturuyor, acı acı düşünüyordum. Bir de baktım Zorlu, yüzünde bir tebessüm bana doğru geliyor. Ne yapmam? Dedim. Yüzüne bir tokat mı atsam? Baktım yanuma geldi, gayet dostane bir şekilde işin nereye varacağını konuşmaya başladık. İşte oracıkta Kıbrıs’ın bağımsızlığa kavuşturulmasından başka çıkar yol olmadığı üzerinde mutabık kaldık.”* Bu konuşmadan sonra Zorlu Türk heyetinin yanına dönerek, *“Enosis öldü. Bağımsızlık üzerinde temel anlaşmaya vardık”* demiştir.²⁹⁰ Böylece Kıbrıs’ı Yunan toprağı yapmak emellerinin ilk olarak engellenmesi bu toplantıda gerçekleştirilmiştir. Bundan sonraki aşamalarda adım adım bağımsızlık gelmiştir.

Kıbrıs sorununun gelişimi açısından bir dönüm noktası olan bu müzakerelerde Zorlu’nun çalışmaları, tavrı, söyledikleri gerçekten de Türkiye’nin ve Kıbrıs Türklerinin menfaati açısından çok önemli getiriler sağlamıştır. Bu müzakerelere katılan Haluk Kura’nın anılarını Günver kitabında aktarmıştır: *“Müzakereler o kadar hareketli, müdahaleler o kadar sert olmuştur ki, delegeler kendilerini Ulusal Meclislerinde bir iç politika sorununun tartışıldığı havasına kaptırmışlar ve Zorlu’nun mukavemet ve mücadele yeteneği karşısında şaşırılmışlardır. Ben de müzakerelere katılmışım. Zorlu gece gündüz demiyor, bizi günde 22 saat çalıştırıyordu. Sonra perişan halimizi görerek bize takılıyor, bazen de bağırıp çağırıyordu. Dayanamadım bu enerjiyi nereden bulduğunu sordum. “Ben de merak edip doktora gitmişim. Göğsümün çok gelişmiş, akciğerlerimin büyümüş olduğunu, normalin üzerinde oksijen aldığımı bu sayede de az yorulduğumu söyledi” dedi ve ilave etti “Gençliğimden beri çok ve uzun yüzerim. Sebebi bu olsa gerek.””²⁹¹*

Zorlu’nun bu müzakereler sırasındaki kulis çalışmaları, izlediği taktik ve Siyasi Komisyondaki demeçleri diplomasi sanatına örnek olacak niteliktedir. Zorlu sayesinde elde edilen başarı, Kıbrıs Meselesinin kaderini değiştirmiş, Yunan

²⁹⁰ Semih GÜNVER, s.87; Levent AYABAKAN, s.73.

²⁹¹ Semih GÜNVER, s.90.

Hükümetini Türkiye ile baş başa müzakereye zorlamıştır. Bu toplantılarda gerçekleştirilen görüşmeler sırasında güttüğü taktik, hazır cevaplığı sayesinde Türkiye Kıbrıs Meselesi'nde taraf olduğunu tüm dünyaya kabul ettirmiştir.

Ekim 1958'te İngiltere Macmillan Planını tek taraflı olarak uygulama kararı almıştır. BM'lerden umudunu kesen Yunanistan çözüm için müzakere fikrine olumlu bakmaya başlamıştır. Türkiye ise bu fikre uzun zamandır açıktır.²⁹²

b. Zürih- Londra Anlaşmaları (11–19 Şubat 1959)

Fatin Rüştü Zorlu, BM'lerde görüşümüzü izah ettikten sonra New York dönüşünde Paris'e geçerek, 16 Aralık 1958'de Avrupa iktisadi İşbirliği Vekiller Konseyi Toplantısına, 17 Aralık'ta da NATO Vekiller Konseyi Toplantısına katılmıştır.²⁹³ Burada Averof ve Lloyd ile temaslarda bulunmuştur. Yapılan toplantılarda İngilizler, Türk ve Yunan tarafının adadaki İngiliz üslerinin varlığını kabul edecekleri kanısına varmışlardır. Zorlu ve Averof gayet dostane bir şekilde Kıbrıs sorununun çözümünün her iki tarafa da olumlu etki edeceğine inanmışlardır. Bu görüşmelerin ardından Averof, 21 Aralık 1958'de *Türkiye'nin taksim Yunanistan'ın ise enosis fikrinden vazgeçtiklerini açıklamıştır*. Zorlu ise üçlü konferansın yakında toplanacağını müjdelemiştir.²⁹⁴

1958 senesi sonuna gelindiğinde çözüm için müsait bir ortam bulunmaktaydı. Hem Türk hükümeti ve kamuoyu hem de Yunan hükümeti ve kamuoyu çözümsüzlükten yorulmuşlardı. BM ve NATO ülkeleri çözüm taraftarıydı. İngilizler de ulusal ve uluslararası ortamda prestij kaybetmek istemiyorlardı. Tüm bu olumlu ortam görüşmeleri 1959 yılına taşımıştır.

İlk olarak, 18–20 Ocak 1959'da OEEC Toplantısı için Paris'te bulunan Dışişleri Bakanları Fatin Rüştü Zorlu ile Evangelos Averof bir araya gelmişlerdir. Görüşmeler oldukça pozitif bir ortamda devam etmiştir. Zorlu görüşmeler hakkında İngiliz Dışişleri Bakanı Lloyd'a Büyükelçi Muharrem Birgi aracılığıyla bilgiler vermiştir. Lloyd elde edilen gelişmeler dolayısıyla Zorlu'ya teşekkür mesajı göndermiştir. İngiliz tarafı görüşmelerle ilgili gelişmeleri ABD'ye de bildirmişlerdir.

²⁹² Erol mÜTERCİMLER-Mim Kemal ÖKE, s.351.

²⁹³ B.C.A, 030.18.01–151.62.11, *Zafer Gazetesi*, 16.12.1958, s.4, *Zafer Gazetesi*, 17.12.1958, s.4.

²⁹⁴ *Zafer Gazetesi*, 21.12.1958, s.4, Cihat GÖKTEPE, "Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve ..."s.949.

Bu sırada Macmillan 16 Aralıkta Dulles'e konu ile ilgili özel bir mesaj göndermiştir. Dulles'te 21 Ocak'ta cevap yazarak gelişmelerden memnun olduğunu özellikle de NATO'nun güneydoğu kanadının güvenliği açısından olumlu adımlar atıldığını bildirmiştir.²⁹⁵ Yaşanan bu süreçte Türk-İngiliz ilişkilerinin olumlu ve politikalarının uyumlu olduğunun görmekteyiz. İngiltere Zorlu'nun gayretlerini desteklemekte, Zorlu da anlaşma konusunda İngilizlere açık kapı bıraktığını şu sözleri ile belirtmektedir; "*Kıbrıs antlaşması mümkün, İngiliz menfaatlerine aykırı hiçbir şey yapmayacağız.*"²⁹⁶

Dışişleri Bakanlarının görüşmelerinden sonra iki ülkenin Başbakanları Adnan Menderes ile Konstantis Karamanlis *Zürih*'te buluşmayı kararlaştırmışlardır. Başbakan Menderes 5 Şubat 1959'da *Zürih*'e gitmiştir. Heyete Fatin Rüştü Zorlu, Genel Sekreter Melih Esenbel ve Zeki Kunalalp katılmışlardır.²⁹⁷

11 Şubat 1959'da görüşmeler sonrasında müzakerelere devam edileceği konusunda anlaşmaya varıldığına dair Türk-Yunan ortak açıklaması yapılmıştır. Yayınlanan bildiri; "*Birleşik Krallığın dostu ve müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan, üç ilgili memleket arasında bir anlaşmanın Kıbrıs meselesini kati hal tarzına götüreceğine inanmakta tereddüt etmemektedirler*" denilmiştir.²⁹⁸ Bu anlaşma kurulacak Kıbrıs Cumhuriyetinin temelini oluşturmuştur.²⁹⁹ İmzalanan protokol dört bölümden oluşmuştur. İngiltere resmen iştirak etmediğinden anlaşma metinleri Türk ve Yunan kamuoyunda tam olarak açıklanmamıştır. İki tarafın Başbakanları yurtlarına dönmüş, Dışişleri Bakanları, *Zürih*'ten direkt Londra'ya gitmişlerdir. Dışişleri Bakanları, İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd ile görüşerek yaptıkları görüşmelerin ayrıntılarını bildirmişlerdir. İngiltere varılan anlaşmadan dolayı her iki tarafa da memnuniyetini bildirmiştir. Üsler konusunda da hemfikir olunduğu vurgulanmıştır.³⁰⁰

²⁹⁵ Cihat GÖKTEPE, "Demokrat Parti Dönemi iç ve Dış Siyasi...",s.385.

²⁹⁶ *Zafer Gazetesi*, 24.01.1959.

²⁹⁷ Zeki KUNERALP, s.114–115, Cihat GÖKTEPE, *Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi...*,s.385.

²⁹⁸ Mustafa ALBAYRAK, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)*, s.457, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11.2.1959, s.5.

²⁹⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 24.2.1959, s.5, Antlaşma metni için bkz. B.C.A, 030.01–38.227.17, Mahmut DİKERDEM, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, s.142–143.

³⁰⁰ Zeki KUNERALP, s.117.

Gazeteci Kemal Bağlum anılarında, Zürih görüşmeleri öncesinde Zorlu'nun kendisini yanına çağırdığından bahsetmiştir. Bu çağırmanın sebebi, kendisinin Zorlu'nun o gün Yunan Büyükelçisi George Pezmazoğlu ile yapacağı görüşmeye tanıklık etmesini istemesidir. Görüşmeyi Bağlum içerideki odadan gizlice takip etmiştir. Görüşmede Zorlu büyük bir başarı elde ederek, Yunan Hükümetinin haberi olmadan hazırladığı Kıbrıs ile ilgili olan bir belgeyi Pezmazoğluna imzalatmıştır. Zorlu Bağlum'dan bu görüşmeyi kesinlikle yazmaması konusunda garanti almıştır. Görüşme sonrasında elde ettiği başarının haklı gururu ile Bağlum'a; “ *Büyük bir iş başardık. Zürih Konferansının istediğimiz doğrultuda gideceği şimdiden belli oldu. Ben Kıbrıs'a bir bölük asker sokabilirsem, inan bana Kıbrıs bizim olacak demektir*” demiştir.³⁰¹

Yıllar sonra Türkiye Ada'ya bir bölük değil bir alay asker gönderecektir. Bu başarı da Fatin Rüştü Zorlu'nun ileriye görebilme yeteneği sayesinde olmuştur. Zorlu, Kıbrıs konusunu müthiş bir öngörü ile Türkiye'nin lehine halledilmesinin temellerini çok sağlam bir şekilde atmıştır.

Zürih görüşmelerini Londra görüşmeleri izleyecektir. Londra'da yapılacak olan konferans 17 Şubat 1959 tarihinde gerçekleşecekti. Karamanlis aynı gün Londra'ya gelmiş, Menderes'in uçağı ise Londra'ya gelirken Gatwick havaalanı yakınlarında yoğun sis yüzünden düşmüştür. Kazada içlerinde Basın ve Yayın Bakanı Server Somuncuoğlu'nun da bulunduğu 12 kişi hayatını kaybetmiştir.³⁰² Menderes kazadan yaralı olarak kurtulmuş ve şok halinde Londra Kliniğine kaldırılmıştır. Menderes bu sebeple toplantılara katılamamıştır. Macmillan ve Karamanlis 19 Şubat 1959'da Menderes'i ziyarete gitmişlerdir. Menderes antlaşmayı hastanede imzalamıştır. Antlaşmaları imzalama sırası Kıbrıs Türk ve Rum Toplumu liderlerine gelmiştir. Makarios başlarda antlaşmayı imzalamada gönülsüz davranmıştır. Karamanlis'in baskısı üzerine, Yunan desteğini kaybedeceğini anlayan Makarios durumu Rum delegasyonunda oya sunmuş, oylama 27'ye 8 kabul şeklinde sonuçlanmış ve Makarios Zürih Antlaşmasını imzalamıştır. Antlaşmayı Kıbrıs Türk

---

³⁰¹ Görüşmenin ayrıntısı için bkz. Kemal BAĞLUM, *Anpolitik: 1945–1960*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.91–94.

³⁰² *Zafer Gazetesi*, 18.02.1959.

toplumu adına Dr. Fazıl Küçük imzalamıştır. Antlaşma metni 23 Şubat 1959'da basına verilmiştir.³⁰³

İki ülke Dışişleri Bakanları, Zürih'te 11 Şubat 1959 tarihinde bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin doğuşu ve Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilişkileri hakkındaki üç anlaşmayı parafe etmişlerdir. İngiltere ve Kıbrıs temsilcilerinin katıldıkları 17–19 Şubat 1959 Londra görüşmeleri sonunda da, Zürih Antlaşmaları resmen imzalanmıştır.

Zürih'te imzalanan belgeler şunlardır:³⁰⁴

Zürih'te imzalanan belgelerin içerik ve anlamını açıklayan, uygulamanın kolaylaştırılması için tanımlara yer veren bir “*Centilmenler Antlaşması*”,

Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal çerçevesini ortaya koyan, 27 maddelik ve “*Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı*” adı verilen bir ek'li anlaşma,

Bir yanda Kıbrıs Cumhuriyeti, öte yanda ise Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin yer aldığı, dört maddelik bir “*Garanti Anlaşması*” taslağı,

Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında bir “*İttifak Anlaşması*”dır.

Zürih ve Londra Antlaşmalarına göre, Kıbrıs'ta Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantörlüğünde bağımsız bir cumhuriyet kurulacaktır. Devlette iki dil geçerli olacak, devlet başkanı Rumlardan, başkan yardımcısı ise Türklerden oluşacak ve kendi toplumlarınca seçilecektir. Başkan ve yardımcısının veto hakkı olacak, on bakandan üçü Türk olacaktır. Meclisteki 50 temsilciden %70'i Rumlardan %30'u Türklerden seçilecekti. Kamu kurumlarında da aynı oran geçerli olacaktır. Ordu iki bin kişilikti. Ordunun %60'ı Rum, %40'ı Türk olacaktır. Polis ve jandarma teşkilatından en az birinin komutanı da Türk olacaktır.³⁰⁵

Antlaşmaların imzalanmasından sonra 1960 yılı Ağustos ayına kadar hazırlık süreci yaşanmıştır. 13 Aralık 1959 tarihinde yapılan seçimlerde Başpiskopos Makarios Cumhurbaşkanı, Dr. Fazıl Küçük de Cumhurbaşkanı Yardımcısı

³⁰³ Cihat GÖKTEPE, “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve ...”,s.949, Melek FIRAT, “Yunanistan'la İlişkiler”, s.609-612.

³⁰⁴ Antlaşma metni için bkz. B.C.A, 030.01–38.227.17.

³⁰⁵ B.C.A, 030.01–38.227.17.

seçilmiştir. Geçici hükümet tarafından hazırlanan 199 maddelik Anayasa 6 Nisan 1960'ta kabul edilmiştir. 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edilmiş, Kıbrıs Cumhuriyeti 24 Ağustos 1960'ta BM'lere üye olmuştur.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ömrü çok kısa sürmüştür. Rumlar 1963 yılında terör hareketlerine yeniden başlamışlar ve Anayasa geçersiz sayılmıştır. Ancak bu durum Zürih-Londra Antlaşmalarının Türkiye açısından önemini azaltmaz. 1974 yılında Türk ordusunun Kıbrıs'a başarı ile müdahale edebilmesinin dayanağı bu anlaşmalardır. Anlaşmaların başarılı bir müzakere sonucunda imzalanabilmesi de Fatin Rüştü Zorlu'nun çabaları ve başarılı diplomasi kabiliyeti sayesinde olmuştur. Zürih-Londra Antlaşmaları'nın Zorlu'nun en büyük diplomatik başarısı olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye bugün Ada'da hak iddia edebiliyorsa bu Fatin Rüştü Zorlu sayesinde.³⁰⁶

Bugün Zorlu'nun Kıbrıs meselesinde çok büyük emeği geçtiği ve Kıbrıs'ın bugünkü durumun en büyük mimarı olduğu bütün çevrelerce kabul edilmektedir. Kıbrıs Meselesi ile ilgili gelişmeler ve gelinen son aşama hakkında Zorlu, 28 Şubat 1959 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmada açıklamalarda bulunarak anlaşma ve maddelerini tek tek anlatmıştır.³⁰⁷ 04 Mart 1959 tarihli Meclis görüşmeleri sırasında muhalefet Kıbrıs anlaşmaları ile ilgili şüphelerini dile getirmiştir. Zorlu bunlara cevap vererek, *“Anlaşmalar ile üç tarafın da kendi menfaatlerini karşı taraf ile sınırlandırmak imkânını bulduklarını, istikbali temin ettiklerini ve Kıbrıs Ada'sının hem daha büyük ve müreffeh bir istiklale doğru ilerlemesini, hem de bu ilerleme sırasında kuvvetli dostluklara istinad etmesini sağlamışlardır”* demiştir. Konuşması sırasında, Yunan muhalefesinde de benzer şüphelerin bulunduğu değinerek Yunan Meclisindeki konuşmalardan örnek veren Zorlu; *“Demek ki anlaşma gerçekten hakkaniyetle sonuçlanmıştır”* demiştir. Görüşmeler sonucunda Londra'da imzalanan Kıbrıs Anlaşmaları 347 kabul, 138 ret ve 2 çekimser oy ile onaylanmıştır.³⁰⁸

Zürih ve Londra Antlaşmaları tamamen Zorlu'nun eseri ve zaferidir. Zorlu anlaşmalarla Türkleri her konuda Rumlarla eşit statüye getirmiş ve çok önemli iki madde kabul ettirmiştir. Bunlar; *1-Bugün Kıbrıs'taki askeri varlığımızı sağlayan*

³⁰⁶ Levent AYABAKAN, s.77-78.

³⁰⁷ TBMM Z.C./D.11 C.7 B.48, s.1350-1356.

³⁰⁸ TBMM Z.C./D.11 C.8 B.50, s.21-55.

*madde, 2- Kıbrıs'ta anayasal düzeninin ihlal edilmesi halinde garantör üç devletin aralarında anlaşmaya varamadıkları halde bir devletin tek başına müdahalede bulunabilmesi yetkisinin tanındığı maddedir.*³⁰⁹

Kıbrıs görüşmelerinin bu aşamaya gelmesi ve Türkiye'nin söz sahibi ülkelerden birisi konumunda olması gerçekten önemli bir başarıdır. Bu başarının mimarının da Fatin Rüştü Zorlu olduğunu söylersek mübalağa yapmış olmayız. Mesele ile ilk günden itibaren yakından ilgilenen Zorlu, tüm görüşmelere iyi bir şekilde hazırlanarak gitmiştir. Mevcut olan diplomatik yeterliliğinin yanı sıra azimli, tuttuğunu koparan bir kişiliğe sahip olması da bu sonucun elde edilmesine katkı sağlamıştır.

3. Diğer Dış Politik Gelişmeler ve Fatin Rüştü Zorlu

Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı döneminde önem verdiği ve çalışmalarını yoğunlaştırdığı konu şüphesiz Kıbrıs Meselesi olmuştur. Bunun yanında diğer önceliği iktisadi sorunlara vermiştir.

1955'li yıllara gelindiğinde Türkiye iktisadi açıdan zor bir süreç geçirmektedir. IMF ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatının tavsiye ettikleri liberal rejim Türkiye'nin yapısına uymamıştır. Bu sebeple ülke ekonomik açıdan sıkıntıya düşmüştür. Ülkede sanayi yatırımları, tarımın iyileştirilmesi, üretimin artırılması gerekmektedir. Dolar 2 TL 80 kuruşa sabitlenmiştir. İthalat kısılmış, döviz rezervi ise mevcut değildir. IMF ve OEEC, bir iktisadi istikrar programı, bir devlet planlaması, gerçekçi bir devalüasyon ve denk bütçe istemektedir. Dış borçlar 500 milyon dolara ulaşmıştır. Böylesine riskli bir dönemde Menderes'i harekete ve kararlılığa sevkedecek kimse yoktur. Zorlu bu işe de girişmiştir. Yetkileri elinde toplamıştır. Bazı yetkiler ise ilgili bakanlar tarafından gönüllü olarak kendisine "*Bu işleri becerecek adam olmadığı*" gerekçesiyle devredilmiştir.³¹⁰

Zorlu, uluslararası iktisadi kuruluşlarla koparılmış olan bağları yeniden tesis etmek istemekteydi. Bu sebeple IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ile gerekli irtibatların sağlanması için adamlarını görevlendirmiştir. 1958

³⁰⁹ Alaaddin GÜLEN, "Fatin Rüştü Zorlu", *Kıbrıs Mektubu*, C.11, No:3, Mayıs 1998,s.9, 1974 harekâtı bu madde sayesinde yapılabildi.

³¹⁰ Semih GÜNVER, s.99.

Temmuz ayı sonunda Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na İstikrar Programı sunulmuş, 1 Ağustos 1958'de Paris'te anlaşmalar imzalanmıştır. Zorlu basına verdiği demeçte bu anlaşmanın esasları konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre 12 aylık devre zarfında 600 milyon dolar civarında bir ithalat imkânı sağlanacaktır.³¹¹ Bu anlaşmalar iktisadi alanda bir rahatlama yaratmasına rağmen durum geçici olmuştur. Hükümetin Amerika'dan temin etmeye çalıştığı kredi talebi suya düşünce kredi talebi için Avrupa ülkelerine müracaat edilmiştir.

Fatin Rüştü Zorlu, 1959 yılına gelindiğinde, ekonomi alanındaki çalışmalarının yanı sıra yabancı devletlerle ilişkilere de öncelik vermiştir. 8 Ocak 1959 tarihinde Bütçe Komisyonunda yaptığı konuşmada Zorlu Sovyetler Birliği ile ilişkilere değinmiş ve şöyle demiştir: “*Sovyet Rusya komşumuzdur. Ve biz herkesle olduğu gibi, onunla da dost olmayı arzu etmekteyiz. Yalnız emniyet meselesini Sovyetlerle tek başımıza halledecek kudrette bir memleket değiliz. Bu mevzuda müttefiklerimizle birlikte hareket etmeğe mecburuz. Bunun dışında münasebetlerimiz normaldir. Türkiye Bulgaristan dahil, bütün komşuları ile iyi geçinmeyi arzu etmektedir.*”³¹² Bu beyandan da anlaşılacağı gibi Zorlu, ikili ilişkilede barışçı bir politika izlemektedir ve her fırsatta bu yönde açıklamalar yapmıştır.

Zorlu, Dışişleri Bakanlığı sırasında bütün dünya ülkeleri ile münasebetlerde bulunmuştur. 13 Mart 1959'da, Çin'e yaptığı ziyaret ve dostça girişimler ülke tarafından memnuniyetle karşılanmış bu sebeple kendisine Çin Büyükelçisi Shao Yu-Lin tarafından Brilliant Star Şeref Payesinin Hususi Büyük Kordon Nişanı verilmiştir. Bu jestten son derece memnun olan Zorlu konuşmasında Çin hükümet ve milleti ile Türk Hükümet ve milleti arasındaki tarihi dostluk bağlarına değinerek bundan sonra da ilişkilerin aynı çerçevede yürütüleceğini söylemiştir.³¹³

Amerika'nın Detroit şehrinde İktisat Kulübünde 7 Nisan 1959 tarihinde yaptığı konuşmadan sonra kendisine Detroit Belediye Reisi tarafından Detroit fahri hemşerilik unvanı ve şehrin anahtarı verilmiştir.³¹⁴ Detroit dönüşü Chicago'da şerefine verilen yemekte söz alan Zorlu konuşmasında özetle şunlardan bahsetmiştir;

³¹¹ *Zafer Gazetesi*, 05.08.1958, s.4, Duygu SEZER, “Türkiye'nin Ekonomik İlişkileri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1995)*, Ankara, s.454.

³¹² *Cumhuriyet Gazetesi*, 9.01.1959, s.5.

³¹³ *Zafer Gazetesi*, 14.03.1959, s.4.

³¹⁴ *Zafer Gazetesi*, 08.04.1959, s.4.

“Türkiye bütün tehlikelere rağmen bir yandan müdafaa tedbirleri alır ve NATO çerçevesinde vazifelerini ifa ederken, diğer yandan da iktisadi kalkınmasına, dostlarının da yardımı ile azami gayretle devam etmektedir. Bugünkü Türkiye 1950 ve hatta 1952 Türkiyesi ile kıyaslanmayacak kadar kuvvetlidir. Türkiye laikdir. Laiklik, vicdan hürriyetidir. Bu ise kimsenin dininin icabatını yapmasına karışmamak demektir. Irak da, Mısır da dostumuzdur. Bu iki memleket arasında kardeşlik rabitaları vardır. Aralarındaki anlaşmazlığın bir an evvel hallini temenni ederiz. Sovyetler topyekûn bir strateji takip etmekte olduklarına göre, onların harekâtı daimi birbirleriyle girift ve münasebettardır. Sovyet Rusya nazarı dikkatimizi bir mesele üzerine celbettiği zaman, diğer meseleleri ihmal etmemiz ve teyakkuzu azaltmamız hatalı olur.”³¹⁵

Zorlu, 31 Temmuz 1959’da Ortak Pazarla müzakerelere girişmek kararını almıştır. 15 Temmuz 1959’da Yunanistan’ın ortak üyelik için Ortak Pazar’a başvurması üzerine Zorlu, Semih Günver’i yanına çağırarak; *“Derhal Ortak Pazar makamlarına müracaat edeceğiz. Yunanistan’ın tek başına Avrupa’ya girmesine, oraya yerleşmesine müsaade edemeyiz. İş, yalnız iktisadi değil öncelikle siyasidir. Atina, Ortak Pazar’a girer, biz dışarıda kalırsak, Yunanlılar, ileride başımıza büyük işler açarlar. Derhal özel sektör, kamu sektörü temsilcilerinden oluşacak bir komisyon kur, hazırlık çalışmalarına başla, resmen müracaatı yap ve ilk müzakere için tarih iste”* emrini vermiştir. Zorlu’nun ne kadar ileri görüşlü bir şahsiyet olduğu bu olaydan kolayca çıkarılmaktadır.³¹⁶

22 Ağustos 1959 tarihinde, yapılan Türk-Alman İktisadi görüşmeleri sonucunda Zorlu basına verdiği beyanatta şunları söylemiştir: *“Geçen senen yapılan ilk temasların devamı olan görüşmeler yapılmıştır. Türkiye o tarihte muayyen tedbirlere başvurarak 350 milyon dolara varan krediler sağlamıştı. Böylece Türkiye daha liberal bir ithal sistemi kuracaktı. Bu programın üç safhası hemen hemen tatbik edildi ve son safhada yüzde 30 liberasyona gidildi. Bugün Türkiye Almanya ile iktisadi işbirliğinde yeni bir başlangıç kurmaktadır. Maksat stabilizasyonu azimle tatbik etmek, yeni investisyonlar için de teşriki mesai eylemektir. Türkiye, Avrupa iktisadi entegrasyonu içinde yer almaya hazırlanan bir memlekettir. Bunun için de*

³¹⁵ Zafer Gazetesi, 09.04.1959, s.4.

³¹⁶ Semih GÜNVER, s.105.

OEEC, Beynelmilel Para Fonu çerçevesi içinde Türkiye'ye yardım hazırlanmaktadır. Alman dostlarımızla OEEC'ye sunulacak yatırım programımız tetkik edildi. Bu mevzuda tam bir mutabakatla ayrılmış bulunuyoruz.” Kendisine sorulan bir soru üzerine de Zorlu; OEEC'ye sunulacak programın 3 senelik olduğunu, ziraat, imalat sanayi, ulaşım ve nakil, turizm ve maden işleri gibi çeşitli üretim sahalarını içerdiğini, yardımın çok taraflı olduğunu söylemiştir.³¹⁷

Türkiye'nin dış dünya ile ilişkilerini sağlamlaştırmasına büyük önem veren Zorlu, Eylül 1959'dan 1960'a kadar Amerika, İtalya, NATO, OEEC, Para Fonu, FAO, Avrupa Konseyi nezdinde birçok toplantıya katılmıştır. Buralarda Türkiye'yi layıkıyla temsil etmiştir. Gerçekleştirdiği anlaşmalarla ülkeye verilen yardım miktarını yükseltmiş ve diğer devletlerle dostane işbirlikleri kurmasını bilmiştir.

9–10–11 Ocak 1960 tarihlerinde Meclis'te Bütçe Komisyonunun Dışişleri bütçesiyle ilgili görüşmeleri sırasında Zorlu dış politika hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Bu konuşmasında Zorlu, Türkiye'nin diğer memleketlerle olan temaslarından bahsederken, Türkiye ile Arap memleketleri arasındaki ilişkilere de değinmiş ve buralarda komünizm ile yapılan mücadeleyi Türkiye'nin takdirle takip ettiğini söylemiştir. Arap memleketlerinin bazılarının aleyhimize, bir kısmının lehimize olduğunu belirten Zorlu Türkiye'nin Arap-Asya memleketleri üzerinde manevi bir prestiji olduğunu da zikretmiştir. Aynı konuşmasında Sovyet Rusya-Türkiye konusunda sorulan sorulara cevap veren Zorlu, Türkiye'nin Rusya ile dostluk ve barış içinde yaşamak istediğini, eğer bugün arada soğukluk varsa bunun sebeplerini Rusya'da aramak gerektiğini belirtmiş ve Türkiye'nin benzer paktlar içinde yer alması sebebiyle Rusya ile ikili müzakerelere girişmeyi doğru bulmadığını söylemiştir. “*Rusya ile dost geçinmekten memnun oluruz. Bunda menfaatimiz vardır. Ancak, evvela emniyetimizi garanti etmek isteriz*”, demiştir. Zorlu, yaptığı konuşmada Türkiye'nin yürüttüğü dış politika felsefesini açıklamıştır. Bu felsefeyi konuşmanın içinden seçtiğimiz cümlelerle şu şekilde maddeleyebiliriz:

“1- Türkiye'nin bu siyaseti, yalnız garbın değil, belki bütün bir dünyanın müdafaasının temel taşı olan NATO'ya girmemizle ve yine sulhun bölünmezliği için CENTO'yu kurmamızla tecelli etmiştir.

³¹⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 23.08.1959, s.5, *Zafer Gazetesi*, 23.08.1959, s.4, *Akşam Gazetesi*, 23.08.1958, s.3.

2- Uzun asırlar birlikte yaşamış memleketler arasında dostluğu tevlid (doğurmak) edecek unsurlar kadar, düşmanlığı tevlid edecek unsurlar da bulunabilir. Bizim vazifemiz daha ziyade dostluğu tevlid edecek unsurları ele alıp bunların neşvünümasına (gelişme) gayret etmektir.

3- Kıbrıs Türkleri'nin hiçbir zaman iktisadi baskı altına gireceklerini veya kendilerine tevdi edilen devleti müştereken idare vazifelerinde müşkülâta maruz kalacaklarını zannetmemekteyim.

4- Türkiye, cebir kullanmadan ve Birleşmiş Milletler Anayasası prensipleirne uygun olarak yapılacak birleşmelere itiraz etmez. Bizim itirazımız cebir, kuvvet ve yıkıcı faaliyetlere karşı olabilir.

5- Biz sadece Orta-Şark'ta bulunan bütün devletlerin aralarındaki ihtilafların halledilmesini arzu etmekteyiz ve politikamızı o istikamette yürütmekteyiz.

6- Türkiye pek çok devletler gibi kendi emniyetini müşterek müdafaa paktlarında bulmuş bir memlekettir. Bu cephe içinde müspet ve yapıcı bir politika takip ediyoruz.

7- Gayemiz hakiki emniyet şartları tamamlanuncaya kadar, müdafaa tedbirlerini ihmâl etmemek, bilâkis bu tedbirlerin mümkün olduğu kadar tekviyesini temin etmektir.”³¹⁸

Bu maddelerden de anlaşılacağı gibi Fatin Rüştü Zorlu, Ocak 1960 yılında yaptığı bu konuşma ile bir nevi yürüttüğü dış politika felsefesini özetlemiştir. Bu felsefenin ise, her alanda barışçı, uluslararası ittifaklara sıcak bakan bir anlayış içinde olduğunu görüyoruz.

Zorlu Dışişleri Bakanı olarak bütün dış meselelerin muhatabı olmuş ve her mesele ile ayrı ayrı itina ile ilgilenerek kendisine getirilen soruları cevaplandırmıştır. Bunlardan birisi de Batı Trakya Türkleri ile ilgilidir. CHP Milletvekili Recep Dengin'in 22 Ocak 1960 tarihinde Meclis'te; “Batı Trakya'daki ırkdaşlarımızın 1957 yılından beri Yunan tedhişçilerinin baskısı altında bulduklarını, kendilerine eziyet edildiğini” söylemesi üzerine söz alan Zorlu; Recep Dengi'nin, Türk-Yunan

---

³¹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 11.01.1960, s.5, Komisyondaki konuşmanın tamamı için bkz. Zafer Gazetesi, 09-10-11.01.1960.

münasebetlerini gölgeleyecek tarzda konuştuğunu söylemiştir. 1950 yılından bu yana Batı Trakya’da yaşayan ırkdaşlarımızın durumunda, hükümetin devamlı teşebbüsleri sayesinde esaslı gelişmeler sağlandığını belirtmiştir. Zorlu, hükümet her nerede olursa olsun, Türk ırkı bulunan her yerde himaye kanadını germiştir, diyerek sözlerini tamamlamıştır.³¹⁹

Muhalefet o dönemde ekonomin hiç iyi olmadığını, durmadan dış yardım aldığını söyleyerek hükümeti eleştirmektedir. Gazeteci, Kurtul Altuğ da eserinde, Fatin Rüştü Zorlu’nun borçlanma konusundaki umursamazlığından şikâyetçi olmuştur.³²⁰ Oysa Altuğ’un eserinde verdiği rakamların çoğu yanlıştır.³²¹ Ayrıca Altuğ o dönemin şartlarını göz önüne almadan değerlendirmelerde bulunmuştur. DP Hükümetinin yaptığı pek çok yatırımı görmezden gelmiştir.

25 Şubat 1960 tarihinde, Meclis Dışişleri bütçesi görüşmeleri sırasında CHP lideri İsmet İnönü söz alarak partisinin dış politika anlayışını geniş olarak açıklamıştır. İnönü’nün aktardığı dış politika anlayışı Demokrat Parti’nin güttüğü politikadan pek farklı değildir. Nitekim bunu memnuniyetle karşılayan Zorlu daha sonradan söz almış ve sözlerine İnönü’ye teşekkür ederek başlamıştır. Şöyle devam etmiştir: *“Türkiye kendine en uygun istikamette bir dış politika takip etmektedir. Türkiye’nin dış siyaseti onun emniyetini, iktisadi kalkınmasını ve her sahada yükselmesini sağlamak istikametinde inkişaf etmektedir. Türkiye Demokrat Parti iktidara geldikten sonra hür milletler camiası içinde yerini almıştır. Bilindiği gibi dünya iki bloğa ayrılmıştır. Doğu bloğu çok yakın zamana kadar müteceviz bir politika gütmüş, buna mukabil Batı bloğu hür dünyanın emniyetini sağlamak durumuna düşmüştür.”* Türkiye’nin NATO camiası ile beraber, barış için her türlü imkânları denemek mecburiyetinde olduğunu belirten Zorlu, Doğu bloğunun son davranışlarında samimi olduğuna inanmak isterken, ileride hayal kırıklığına uğramamak için hazırlıklı bulunulması gerektiğini kaydetmiş, bu düşüncenin bir neticesi olarak Birleşik Amerika ile ikili anlaşmalar imzalandığını

³¹⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 23.01.1960, s.5, TBMM Z.C./D.11 C.11 B.27, s.290–292.

³²⁰ Kurtul ALTUĞ, *Kuvayı Milliye’den Anadolu İhtilali’ne, Cumhuriyet’ten 27 Mayıs’a Demokrasi Serüveni Bir Numaralı Tanık*, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul Temmuz 2006, s.134.

³²¹ Bilgi için bkz. Mehmet Arif DEMİRER, *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği ve Türkiye İçin Çırpınışları*, s.65–67.

anlatmıştır.³²²Zorlu, daha sonra dış dünyayla olan iktisadi ilişkilere değinmiş, konsolidasyon³²³ anlaşmalarından, İtalya ile imzalanan 60 milyon dolarlık kredi anlaşmasından ve 4 Ağustos 1958 tarihli iktisadi istikrar tedbirlerinden sonra Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardımlardan bahsetmiş bu meyanda 80 milyon dolarlık askeri yardımı, 35 milyon dolarlık surplus³²⁴ yardımını ve demir-çelik sanayi için verilecek 120 milyon dolar hakkında yapılan görüşmeleri aktarmıştır. Daha sonra Orta Doğu ile Türkiye ilişkilerine de değinen Zorlu, Türkiye'nin Arap devletlerinin iç işlerine hiçbir zaman müdahale niyetinde olmadığını da belirtmiş, Araplara daima dostluk elinin uzatıldığını anlatmış, Suriye-Mısır birleşmesine Türkiye'nin muhalefet etmediğini, Irak'taki ihtilal hükümetinin Türkiye ile dost geçineceğini bildirmesi üzerine, bunun derhal kabul olunduğunu söylemiştir. Türkiye'nin dış politikası tek kelime ile ifade edilecek olursa bunun "*yapıcılık*" olduğunu söyleyen Zorlu, daima devletlerarasında barışın sağlanması için çalışıldığını belirtmiştir. Doğu-Batı blokları arasındaki yakınlaşmadan da memnuniyet duyduğunu belirten Zorlu: "*Türkiye bugün bir cephe politikası takip etmektedir. Bu cephe içinde, dünya sulhunun temini için kendisine düşen vazifeleri ifaya daima amade bulunmaktadır*".³²⁵

Zorlu dış ilişkilerde dönemin şartlarına uygun taktiklerle işleri yürütmesini bilmiştir. Buna bir örnek olarak Amerika ve Sovyetler ile olan ilişkileri verebiliriz. Türkiye ekonomik yardımlar konusunda kendisine bekleneni vermeyeceğini anladığı Amerika'ya karşın, Sovyetlerden yardım alma projesini hayata geçirmeyi düşünmüştür. Başbakanı da ikna eden Zorlu Amerika'yı kırmamaya özen göstererek girişimlerde bulunmuştur. Sovyetlerle görüşmeler sonrasında, Zorlu Başbakan için de görüşme ayarlamıştır. Ancak 27 Mayıs darbesi sebebiyle bu görüşme gerçekleşmemiştir.

Zorlu'nun hayatında dönüm noktası olan 27 Mayıs Darbesi'nin yaklaştığı günlerde dahi Zorlu memleketin dış işleri ile meşguldür. Ürdün Kralı gelip gitmiş,

---

³²² *Cumhuriyet Gazetesi*, 26.02.1960, s.5.

³²³ Konsolidasyon: Uluslararası borçlanma işlemlerinde, borçlu bankanın veya doğrudan doğruya borçlu olan devletin alacaklı olan kurum ya da devletle anlaşarak, borcun vadesinin daha ileri bir tarihe alınması işlemine verilen addır.

³²⁴ Surplus: Artakalan miktar, üretim fazlası anlamındadır.

³²⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 26.02.1960, s.5, Ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM Z.C./D.11 C.12 B.47, s.495–516.

NATO Konseyi toplanmış dağılmış, Nehru gelip gitmiştir. Dış ilişkiler bu denli iyi giderken içeride huzursuzluk hâkimdir. Ziyaretçiler de durumun farkına varmışlardır. Arasız gösteriler olmaktadır, sıkıyönetim ilan edilmiştir. 27 Mayıs'tan iki gün evvel akşam saat 6'da Zorlu İngiliz Büyükelçisini kabul etmiştir. Görüşmenin sonunda iç duruma temas edilmiştir. Bu görüşmede hazır bulunan Kuneralp defterine şunları not etmiştir: *“Daha sonra iç durum görüşülüyor. Vekil, Demokrat Partinin kudreti hakkında inancını söylüyor: Hissiyat yatışır yatışmaz yeni seçimlere gidilecektir, bunların verecekleri netice şimdiden anlaşılmıştır, çünkü Türk milletinin Demokrat Parti'ye itimadı bakidir, diyor.”*³²⁶

1960 yılı Nisan sonu ile Mayıs başında Zorlu dış ilişkilerde yoğun çalışmalarına devam etmiştir. Bu bağlamda Tahran'da CENTO toplantısına katılmış, NATO Vekiller Konseyi toplantılarına da İstanbul da ev sahipliği yapmıştır.

4. Muhalefetin Hedefindeki Fatin Rüştü Zorlu

Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanlığı koltuğuna oturmasıyla hem parti içi hem de parti dışı muhalefetin yeniden odak noktası haline gelmiştir. Parti içinde Fuat Köprülü ve yandaşlarının yoğun kıskançlığına maruz kalan Zorlu, parti dışında da muhalefetin dış politikanın uygulanması ile ilgili eleştirilerine muhatap olmuştur.³²⁷ Yapılan eleştiri ve suçlamalar zaman zaman Meclis'te düello havası estirmiştir. Zorlu yöneltilen eleştirilere bizzat kendisi deliller göstererek cevap vermiştir. Bu kısımda Meclis görüşmeleri sırasında Zorlu'ya yöneltilen eleştiriler ve Zorlu'nun verdiği cevaplardan bahsedilecektir. Zorlu konuşmalarının hepsini sağlam zemine oturtmuş, konuşmalarında deliller göstermiştir. Haklı olduğu meselelerde bunu ispat için elinden gelen her şeyi yapmıştır.

Fatin Rüştü Zorlu, Meclisin 16 Şubat 1957 tarihli oturumunda, 1957 seçimlerinin radyodan duyurulmasındaki usulsüzlükle ilgili olarak suçlanmıştır. Burada muhalefetin iddiası, oy verme işlemi bitmeden radyodan yayın yapılmaya başlanması ve oyunu vermeyen vatandaşların etkilenmeye çalışılması yönünde olmuştur. Ayrıca, muhalefet, Yüksek Seçim Kurulundan gelen karara da

³²⁶ Zeki KUNERALP, s.126.

³²⁷ Zorlu-Köprülü arasındaki sürtüşmeye bir örnek, 1956 yılındaki ABD'den gelecek uzman Randall'a bilgi verecek komitenin kurulması sırasında yaşanmıştır, bu olayda Zorlu ile Maliye Bakanı Ökmen'in arası da açılmıştır, bkz. Metin TOKER, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 DP Yokuş Aşağı 1954-1957*, Bilgi Yayınevi, Genişletilmiş 3. Basım, İstanbul 1991, s.186.

uyulmadığını iddia etmiştir. Zorlu bu iddiaları yanıtlarken Seçim Kurulu'nun verdiği kararı delil olarak göstermiştir. Kararın kendilerine ulaştığı andan itibaren yayını kestiklerini açıklamıştır. Zorlu, ayrıca CHP'nin iktidar olduğu dönemlerdeki de dahil olmak üzere, daha önceki tüm seçimlerde radyo yayınının aynı şekilde yapıldığına da dikkat çekmiştir. Zorlu verdiği açıklama ve gösterdiği delillerle suçsuzluğunu ispatlamıştır.³²⁸

25 Şubat 1958 tarihindeki Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sırasında, Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş'ın Bütçe Komisyonu Görüşmelerinin bizzat Fatin Rüştü Zorlu'nun isteği ile gizli oturumla yapılmak istendiğini belirtmiş, Zorlu'nun neden böyle bir talepte bulunduğunu sormuştur. Görüşmelerin açıkca yapılmasını istemiştir. Bu soru üzerine Zorlu söz alarak gizli oturum istemesini, bu konuda kendisine tanınan kanuni hak dolayısıyla talep ettiğini belirtmiştir. Konuşmasına dış politika meselelerini anlatarak devam etmiştir. Zorlu, Türkiye'nin yürüttüğü dış politikayı anlatmaya şu sözlerle başlamıştır; *“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, dünyada tehdidi giderek artan komünist tehlikesinin bilincinde olarak, sulhün bölünmezliği ve demokratik dünyanın tek cephe ve tesanüt halinde bulunması prensibini tamamiyle milli bir siyaset olarak benimsemiş ve bu prensiple Birleşmiş Milletlere bağlılığını harici siyasetinin temel taşı haline getirmiştir”*, konuşmasına bu şekilde başlayan Zorlu belirttiği politikanın bir uzantısı olarak dış memleket ve organizasyonlarla ilişkilere değinmiştir. Bu bağlamda, NATO, Balkan Paktı, Bağdat Paktı gibi uluslar arası oluşumların hedeflerinden, Türkiye'nin bunlardan beklentilerinden bahsetmiş, Türkiye'nin bu oluşumlar içinde bulunmasının gayesinin kendisinin ve dünyanın emniyeti için olduğunu açıklamıştır. Dış devletlerle ikili ilişkilere de değinen Zorlu, Sovyet Rusya'nın dost bir ülke olarak kabul edilmek istendiğini ancak buna kendisini izin vermediğini belirtmiştir. Sovyet Rusya'nın komünist faaliyetlerle günden güne silahlandığını hatırlatmıştır. Konuşmasına Arap Devletleri ile ilişkilere değinerek devam etmiştir. 1958 yılından itibaren Arap Dünyasında meydana gelen değişiklikleri yakinen takip edildiğinin altını çizerek oluşan yeni devletlerle dostça ilişkileri geliştirme gayretinde olduklarını söylemiştir. Zorlu, Kıbrıs konusunda elde edilen başarıya da değinmiş ve durumdan son derece menmun olduğunu açıklamıştır. Zorlu, aynı konuşmada memleketin askeri ve iktisadi

---

³²⁸ *Zafer Gazetesi*, 17.02.1960, s.5, TBMM Z.C./ D.11 C.1 B.10, s.90–92.

gücünü artırmak ve milletin refah seviyesini yükseltmek için hariciyenin sarf etmekte olduğu faaliyetleri de anlatmıştır. NATO çerçevesinde Türkiye'nin ABD ve Kanada'dan aldığı ve almaya devam edeceği yardımları özetlemiş, Marshall Planı, Dünya Bankası, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde alınan yardımlara değinmiştir. Muhalefet tarafından kendisine yönlendirilen, “çok borçlanılıyor”, eleştirisi üzerine de kendisinin Halk Partisi zamanından beri yardımlar konusunda ilişkiler yürüttüğünü ve o zaman olduğu gibi bugün de Türkiye'nin menfaati için hareket edildiğini aktarmıştır.³²⁹ Zorlu'nun yaptığı bu konuşma yürüttüğü dış politikanın özetini gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

28 Şubat 1958 tarihinde, 1958 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Ankara Milletvekili Faik Ahmet Barutçu Demokrat Parti Hükümetlerinin emrivakilerle hareket ettiklerini, muhalefetin gelişmelerden bihaber olduğunu söylemiştir. Fatin Rüştü Zorlu bu suçlamaya cevap verirken, özellikle dış politika konularında muhalefetin her şeyden haberinin olduğunu, gelişmelerin meclisin bilgisi dâhilinde yapıldığını açıklamıştır. Bu sebeple Barutçu'nun eleştirisinin yersiz olduğunu anlatmıştır.³³⁰ Özellikle dış politika konusunda Barutçu'nun yaptığı eleştiri yersizdir. Çünkü, Zorlu döneminde takip edilen siyaset meclisin bilgisi dahilinde yapılmaktadır. Alınan kararlar da meclis onayına sunulmuştur. Oturum sırasında muhalefetin Bağdat Paketi kötü oldu şeklindeki yüklenmelerine Zorlu “*Peki ne yapalım, söylesinler Bağdat Paketi'ni yıkalım mı, Pakt'tan çıkalım mı?*” diyerek sert bir çıkış yapmıştır.³³¹

21 Ağustos 1958 tarihli Meclis toplantısı oldukça hararetle geçmiştir. Birçok soru ile muhatap olan Zorlu defalarca kürsüye çıkarak dış politika konusunda izahlarda bulunmuştur. Bir ara İnönü ile sert tartışma içine girmiştir. Konuşması sırasında belgeler kullanarak, rakamları delil olarak sunmuştur. Zorlu konuşmasına Türkiye'nin 1950'den bu yana gerçekleştirdiği iktisadi gelişmeden bahsederek başlamıştır. Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı, Amerika ve Uluslararası Para Fonu'ndan alınan yardımlar ve bu yardımların ne şekilde kullanıldığını açıklamıştır. Orta Doğu'da yaşanan gelişmelere değinen Zorlu, Ürdün ve Lübnan'a yapılan askeri

³²⁹ TBMM Z.C./ D.11 C.2 B.46, s.605–652.

³³⁰ TBMM Z.C./ D.11 C.2 B.49, s.1167–1168.

³³¹ Erol MÜTERCİMLER- Mim Kemal ÖKE, s.224.

yardım konusunda bilgiler vermiş bu bağlamda Birleşmiş Milletler ve NATO'nun rolünden bahsetmiştir. Bu oturumda İnönü ile dış politika konularında karşılıklı atışmaları olmuştur. Zorlu, Demokrat Parti'nin güttüğü dış politika, yapılan iktisadi yardımlar, Kıbrıs Meselesi ve özellikle Lübnan ve Ürdün'e yapılan Amerikan yardımı dolayısıyla Adana üssünün kullanılması, bu kullanımda NATO'nun rolü meseleleri hakkında açıklamalarda bulunarak İnönü'yü iknaya çalışmıştır. Konuşmalar sırasında daha eskilere gidilerek İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün takip ettiği siyaseti ağır bir şekilde eleştirmiştir. İnönü'nün savaşa girme kararı verdiği bir dönemde, kendisinin hariciyede memur olduğunu, Paris Büyükelçiliğinden edindiği, Fransızların Almanlarla anlaşmayı düşündükleri istihbaratını kendisinin bildirmesi ile İnönü'nün savaşa girmekten vazgeçtiğini söylemiştir.³³² Zorlu'nun İnönü'ye karşı kullandığı bu üslup yeri geldiğinde rakibine karşı son derece acımasız olduğunu göstermektedir. İnönü'nün eski günlerde aldığı yanlış kararı hatırlatarak onu yermek istemiştir. Böylece kendi haklılığını da ortaya koymuştur.

Büyük Millet Meclisi'nin 28 Şubat 1959 tarihli Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sırasında Zorlu dünyanın genel politika meseleleri ve Türkiye'nin tutumu ile ilgili geniş açıklamalarda bulunmuştur. Bu konuşma sırasında özetle şunlardan bahsetmiştir; *“Rusya ile de dostluk münasebetleri içinde yaşamaktan ancak zevk duyarız. Orta şark üzerindeki uluslar arası komünizm politikasını tetkik ederken bu mıntıkanın Doğu Bloku için arz ettiği büyük stratejik ehemmiyeti göz önünde bulundurmak gerekir. Irak ile olan münasebetlerimizi onun Bağdat Pakti'na dahil olup olmamasına bağlamış değiliz, Irakla kardeşlik bağlarımız devam etmektedir. Mısır ve Suriye'den müteşekkil olan Birleşik Arap Cumhuriyeti ile mevcut münasebetlerimizin ananevi maddi ve manevi kardeşlik hislerimize uygun bir şekilde inkişafını daima arzu etmekteyiz.”*³³³ Konuşma sırasında, Afrika ile ilişkilere değinmiş Uzak Doğu hükümetleri ile de dostane ilişki içinde olma arzusunu dile getirmiştir. Konuşmasında NATO ile ilişkiler ve Kıbrıs Meselesi geniş yer tutmuştur. Kıbrıs Meselesinin halli için atılan adımları ve yapılan anlaşmaları sırası ile

³³² *Cumhuriyet Gazetesi*, 22.08.1958, s.5, *Zafer Gazetesi*, 22.08.1958, s.3, TBMM Z.C./ D.11 C.4 B.87, s.828-859, Erol MÜTERCİMLER- Mim Kemal ÖKE, s.232-235, Rıfki Salim BURÇAK, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, 557-581.

³³³ *Zafer Gazetesi*, 02.03.1959, s.4, *Hürriyet Gazetesi*, 01.03.1959, s.5.

anlatmıştır. Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmeler muhalefet tarafından tasvip edilirken, Zorlu'nun takip ettiği dış politika genel hatları ile beğenilmiyordu. Dış meselelerle ilgili mecliste yaptığı konuşma da muhalif basın tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir.³³⁴

Muhalefet hükümetin takip ettiği dış politikadan o karda rahatsızdı ki her fırsatta konu gündeme geliyor ve Zorlu ağır eleştirilere maruz kalıyordu. 04 Mart 1959 tarihli meclis görüşmelerinde, Amerika ile yapılan Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın tartışılması sırasında da muhalefet Amerika'ya imtiyaz verdiği gerekçesiyle Zorlu'yu suçlamıştır. Eleştirilerin yersiz olduğundan bahseden Zorlu'un, ağır bir dil kullanarak muhalefetin aşağılık duygusuna sahip olduğunu söylemesiyle ortam iyice gerginleşmiş ve görüşme ertelenmek zorunda kalmıştır.³³⁵

1959'un sonu ile 1960 yılı, muhalefetin, hükümeti ağır eleştirilerine sahne olmuştur. Meclis konuşmaları sırasında dış ilişkilerin eleştirilmesi dolayısıyla Zorlu da bu eleştirilerden fazlasıyla payını almıştır. Bu eleştirilerden birisinde, devlet misafirini ağırlama masraflarının çok fazla olduğu iddia edilmiştir. Zorlu bu iddiaları vesikalarla cevaplandırma yoluna gitmiştir.³³⁶

16 Şubat 1960 tarihindeki Meclis görüşmeleri sırasında Malatya milletvekili Nüvit Yetkin'in 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan milletvekili seçimleri dolayısıyla cezai, mali ve siyasi mesuliyetleri görülenler hakkında Meclis tahkikatı açılmasını istemiştir. Bu bağlamda devlet radyosunun yaptığı neşriyattan dolayı Fatin Rüştü Zorlu hakkında Meclis tahkikatı açılmasına karar verilmesi istenmiştir. Bu karar karşısında Zorlu, müdafaasını yazılı olarak meclise sunmuştur. Konuyla ilgili olarak Cumhuriyet Savcılığı, radyonun hukuki olarak suçunun olmadığı yönünde bir karar vermiştir. Fatin Rüştü Zorlu, konuşması sırasında bu kararı da suçsuzluğunun delili olarak göstermiştir.³³⁷

---

³³⁴ *Akis*, 01.03.1959, s.9, TBMM Z.C./D.11 C.7 B.48, s.1337-1379, Erol MÜTERCİMLER-Mim Kemal ÖKE, s.237-238.

³³⁵ TBMM Z.C./D.11 C.8 B.51, s.72-74.

³³⁶ *Zafer Gazetesi*, 11.02.1960, s.4, Ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM Z.C./D.11 C.11 B.35, s.631-645.

³³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM Z.C./D.11 C.11 B.38, s.920-925.

8 Nisan 1960 tarihli Meclis görüşmelerinde muhalefet, Türkiye ile Amerika arasından 5 Mart 1959³³⁸ tarihinde imzalanan İkili İşbirliği Antlaşması üzerinde eleştirilerde bulunmuştur. Zorlu yöneltilen iddialar üzerine antlaşma hakkında geniş izahlarda bulunmuştur. Muhalefetin bu antlaşmayı iç politikaya alet etmek istemesini kınayarak, antlaşmanın millet namına yapıldığını belirtmiştir.³³⁹

Yukarıda örneklerini verdiğimiz üzere muhalefet, Meclis görüşmelerinde hükümetin sürdürdüğü dış politikayı ve bu politikayı yürüten Fatin Rüştü Zorlu'yu her fırsatta eleştirme yoluna gitmiştir. Biz muhalefetin bu eleştirilerinde haksız olduğuna inanmaktayız. Çünkü o dönemde güdülen politika son derece başarılıdır. Dönemin şartlarına içinde, iktisadi alanda olsun, komşuluk ilişkilerinde olsun tutarlı bir politika izlenmiştir. Bu başarıya rağmen muhalefetin ağır eleştirilerinin sebebi, daha çok iç politikadan kaynaklanmıştır. Çünkü DP artık kendisinden bekleneni veremez haldedir. Başlarda yürüttüğü başarılı politika yerini ülkeyi anarşi ve teröre götürecek olaylara bırakmıştır. Bu ortam içinde de, hükümetin her yaptığında eksik aranmış ve muhataplar ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden en çok pay alan kişi ise Fatin Rüştü Zorlu'dur. Zorlu sert mizacı dolayısıyla her zaman eleştiri oklarının hedefi haline gelmiştir. Kendisine çok fazla güveniyor olması muhalefette hazımsızlık uyandırmıştır.

---

³³⁸ Türkiye ile Amerika arasında 5 Mart 1959 tarihinde imzalanan bu antlaşma, Irak ihtilali üzerine Bağdat Paketi'nden CENTO'ya geçilmesi ile birlikte, ABD'nin diğer bölgesel devletler ile ayrı ayrı yaptığı güvenlik ve savunma antlaşmalarından birisidir. ABD bu antlaşma ile tecavüze uğraması halinde, Türkiye'ye silahlı yardım yapma yükümlülüğüne girmiştir.

³³⁹ *Zafer Gazetesi*, 09.04.1960, s.4, Rıfki Salim BURÇAK, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.648.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 27 MAYIS 1960 DARBESİ VE YASSIADA MAHKEME SÜRECİ

A. 27 Mayıs 1960 Darbesi

1. 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Doğru Ülkedeki Ortam

14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin iktidar koltuğuna oturmasıyla, çok partili hayata geçiş denemeleri dönemi kapanmıştır. Bu tarihten önce, ülkede asker dahil herkes tek partiden kurtulmayı büyük bir hevesle beklemiştir.³⁴⁰ Bu sebeple Demokrat Partinin örgütlenmesine ve seçimlere katılmasına olumlu bakılmıştır. Hatta ordu demokratik düzene geçilmesini öylesine istemiştir ki 1950 seçimlerinde Halk Partisi iktidarı bırakmazsa müdahalede bulunmayı düşünmüştür.³⁴¹ Ancak İsmet İnönü'nün başlattığı demokratikleşme hareketin sonucunda böyle bir müdahaleye gerek kalmamıştır. Eğer İnönü 1950'de iktidarı devretmemiş olsaydı ülke ilk askeri müdahale ile karşılaşabilirdi. Nitekim General Sıtkı Ulay, iktidarı DP'nin devralması ile yaptıkları çalışmalarını iptal ettiklerini ve teşkilatlanmanın dağıldığını belirtmiştir.³⁴² Ordunun iktidara el koyma arzusuna başka bir örnek; Korgeneral Fahri Belen'in daha 1947'lerde ordunun bir kaynaşma bir ihtilal havasına büründüğünü söylemesidir.³⁴³ Böylece ordunun ülkenin kaderine el koyma arzusunu ilerleyen yıllarda tekrarladığını görülecektir. 1950'lerde DP için müdahaleyi göze alan ordu 1960'ta DP'ye karşı bunu gerçekleştirecektir.

Ülkedeki tek parti iktidarından bıkan halkın büyük desteği ile 14 Mayıs 1950'de iktidar olan Demokrat Parti, özellikle 1955 yılından sonra kendisinden bekleneni veremez olmuştur. Ülke ekonomik ve siyasal yönden kaosa doğru sürüklenmiştir. Ekonomi günden güne bozulmuş, birçok hak kısıtlanmış,

---

³⁴⁰ O yıllarda hemen hemen her kesimden insan DP'yi desteklemiştir, bkz. Metin TOKER, s.25-27, Süleyman İNAN, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ed. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2007, s.117.

³⁴¹ Müdahale planları ve ayrıntılı bilgi için bkz. Sıtkı ULAY, *27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına*, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul Mayıs 1968, s.12-14, Ümit ÖZDAĞ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1997, s.21.

³⁴² Sıtkı ULAY, "32 Sene Sonra Hâlâ 27 Mayıs", *Darbeler, "Demirkıratlar" ve 27 Mayıs*, Haz. Sadık Göksu, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s.150-152.

³⁴³ Ümit ÖZDAĞ, *Ordu Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1991, s.164-169.

antidemokratik yasalara çıkarılmış, protesto gösterileri yurdun her yanını sarmıştır.³⁴⁴

Demokrat Parti İktidarı o dönemde ülkede darbeyi gerektirecek herhangi bir durum olduğuna inanmamaktadır. Bir yıl sonra yani 1961’de seçimler yapılacaktır, Başbakan gittiği her yerde büyük coşku ile karşılanmaktadır. Birkaç ildeki öğrenci hareketleri dışında ülke huzur içindedir.³⁴⁵ İktidarın bu düşüncesine karşın muhalefet tamamen aksi yönde düşünmektedir. Muhalefete göre, basın, üniversiteler, sendikalar, siyasal partiler baskı altındaydı. Ekonomik durum kötüleştiği iktidar baskıyı artırarak toplumu bezdirmişti. DP bu görüntüsüyle bir diktatörlüğe doğru gitmekteydi.³⁴⁶ Ordu da bu durumdan rahatsızdı ve muhalefet ile aynı görüşleri paylaşmaktaydı.³⁴⁷

27 Mayıs 1960’a gelindiğinde ülke içindeki ortamı bu şekilde kısaca özetledikten sonra ülke dışındaki ortamı ve Türkiye’nin dış dünya ile ilişkilerini de şu şekilde özetleyebiliriz; II. Dünya Savaşı’nın bitimiyle SSCB Doğu Avrupa’da kendine bağlı devletler kuşağı oluşturmuştur. Bu plan dahilinde de Türkiye’yi doğrudan denetim altına almayı ve yönlendirmeyi ve hatta bazı bölgelerini işgal etmeyi planlamıştır. Türkiye SSCB’nin bu planına karşı koyabilmek için Amerika ve İngiltere’nin desteğine ihtiyaç duymuştur. Ancak II. Dünya Savaşı boyunca izlenen politika bu destekleri zora düşürmüştür. Çünkü İnönü bu dönemde Almanya ve İtalya Faşizminin etkisini fazlaca hissettirdiği bir politika izlemiştir. Bu durumda Amerika ve İngiltere’nin desteğini sağlayabilmek için onların isteklerini yerine getirmek

---

³⁴⁴ DP’yi darbeye sürükleyen gelişmeler için bkz. Süleyman İNAN, “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)”, s.117-138.

³⁴⁵ Mehmet Ali BİRAND-Can DÜNDAR-Bülent ÇAPLI, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul 2005,s.131. O günün gelişmelerini sonradan değerlendiren DP’li yöneticiler de büyük bir halk hareketi olarak oluşan DP’ye yapılan bu haksızlığı Meclis sistemi ve demokrasi ile bağdaşmaz görmektedirler. Örnek için bkz. Muzaffer ÇANDIR, “Samet Ağaoğlu’nun Gözüyle 27 Mayıs ve Sonrası”, *Türkler Ansiklopedisi C.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.67.

³⁴⁶ Mehmet Ali BİRAND-Can DÜNDAR-Bülent ÇAPLI, s.131, DP’den duyulan hoşnutsuzlukla ilgili ayrıntılar için bkz. Ahmet YILDIZ, “27 Mayıs Devrimi ve Askersel Darbeler”, *Darbeler, “Demirkıratlar” ve 27 Mayıs*, Haz. Sadık Göksu, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s.41, Hikmet ÖZDEMİR, “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.878-900.

³⁴⁷ Hüsamet Cindoruk DP Hükümetini darbeye sürükleyen gerekçeyi 1924 Anayasası olarak görmektedir; “*Demokrat Parti’nin bu duruma düşmesinin sebebi 1924 anayasasıdır. Çünkü 24 Anayasasında demokratik hak ve özgürlüklerimizi koruyan organlar yoktu. Anayasa mahkemesi yoktu. Böylece DP hakları kısıtlayan kararlar alabildi tüm bunlar anayasanın boşluğundan olmuştur.*”

gerekmektedir. Bu sebeple Türkiye, Batı yanlısı bir dış politika izlemiş ve uluslararası organizasyonlarla ilişkilerini sağlamlaştırarak sürdürmüştür.³⁴⁸

On yıl DP milletvekilliği yapmış olan Rıfki Salim Burçak DP'nin bu dış politika seçimini değerlendirirken, Türkiye'nin ABD yanlısı politika izlemesinin milli karakter taşıyan bir politika olduğunu söylemiştir. Hatta bu politikanın başka bir alternatifinin de olmadığını belirtmiştir. Başka alternatif düşünmenin Türkiye'nin Sovyetlere teslim olması anlamına geldiğini de eklemiştir. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya girmesinin sebebi de güttüğü bu politikanın bir uzantısıdır. Rusya'nın Türkiye için bir tehdit unsuru olması bu üyelikten sonra daha da belirginleşmiştir.³⁴⁹

Türkiye Batılı ülkelerin desteğini canlı tutabilmek için Sovyetlerin komünist ideolojisine karşı olan Batının kapitalist ideolojisini kullanmıştır. Böylece ülkede antikomünist bir yapılanma meydana gelmiştir. Bu yapılanma orduda da etkisini göstermiştir. Ülkede oluşan bu hava içerisinde o yıllarda herkesin, her şeyin arkasında komünistlik aranmış ve aşırıya kaçan bir komünist avı başlamıştır.³⁵⁰

Ülkenin bu havasına örnek olarak, Büyükelçi Mahmut Dikerdem 1950 yılında Yaprak Dergisine yazdığı bir yazı dolayısıyla Milli Emniyet Hizmeti³⁵¹'nin dikkatini çekmiştir. Komünistlik ile suçlanmış, hakkında tahkikat açılması için hükümet defalarca sıkıştırılmıştır. Bazı terfileri engellenmiştir. Mesleki yeterlilik bakımından Fatin Rüştü Zorlu tarafından beğenilen Dikerdem komünistlikle suçlanmasına rağmen, Zorlu tarafından olabildiğince kollanmıştır.³⁵²

27 Mayıs 1960 darbesine gelindiği günlerde, ülke içindeki anarşi ve terör ortamına ilave olarak, Türkiye'nin dış ilişkileri dolayısıyla, bir de antikomünist uygulamalar gündeme damgasını vurmuştur.

---

³⁴⁸ Çetin YETKİN, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2. Basım, Antalya Mart 2006, s.12, İter TURAN, "1950-1960 Dönemi Türk Dış Politikası", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara 2008, s.419-426.

³⁴⁹ Rıfki Salim BURÇAK, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara 1988, s.29.

³⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin YETKİN, s.16-24.

³⁵¹ 1927 yılında Milli Amele Hizmeti adıyla kurulan örgüt, Milli Emniyet Hizmeti olarak da anılmaktaydı.1965 yılına kadar örgüt yapısında birkaç kez değişikliğe gidilmiş, 1965 yılında bambaşka bir örgüt olarak yapılanmış ve Milli İstihbarat Teşkilatı adını almıştır.

³⁵² Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.99-111.

2. Darbenin Gerçekleşmesi ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Tutuklanması

Ülkede yaşanan gelişmeler dolayısıyla 27 Mayıs 1960 gece yarısı silahlı kuvvetler ülke yönetimine el koymuştur.³⁵³ Harekât planlamasına göre ilk etapta sadece Kabine üyeleri, Tahkikat Komisyonu üyeleri ve birkaç sivri milletvekili tutuklanacaktır. Ancak bu liste zamanla kabardıkça kabarmış, başta Cumhurbaşkanı ve Başbakan olmak üzere tüm hükümet üyeleri, milletvekilleri, bazı valiler, emniyet müdürleri, kamu görevlileri de tutuklanmışlardır. O gece saat 04.36'da radyodan tok ve sert sesli Kurmay Albay Alparslan Türkeş darbe bildirisini okumuştur.³⁵⁴

“...Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır...”

Fatin Rüştü Zorlu ve ailesi o sırada Bahçelievler 3. Cadde'deki 12 numaralı evde oturuyorlardı. O gece Berrin Menderes'in telefonuyla uyanan aile giyinip özel bir taksiyle Eskişehir'e Başbakan Menderes'in yanına gitmeye karar vermişlerdir. Ancak taksi eve geldiğinde tüm yolların askerler tarafından tutulduğunu ve Eskişehir'e gidemeyeceklerini anlamışlardır. Fatin Rüştü Zorlu teslim olmaya karar vererek, telefon edip bulunduğu yeri bildirmiştir. Zorlu'yu tutuklamaya gelen askerler Emel Hanım ile ikisini bir cipe bindirerek, evlerine götürmüşlerdir. Fatin Rüştü Zorlu cipten indirilmemiş, Emel Hanım eşliğinde bazı askerler evde arama yapmışlardır. Bu arama daha sonra gazete manşetlerinde büyük yer tutmuştur. Evde bir kutu içinde bulunan mücevherler ile bodrum katında bulunana şarap, viski ve şampanyalar uzun uzun anlatılmıştır. Mücevher kutusunda bulunanlar, Emel Zorlu'nun nişan ve düğün hediyeleridir. Bu hediyeler içinde Atatürk'ün hediye ettiği iğne ve broş da olmak üzere hepsi askerler tarafından götürülmüştür.³⁵⁵

Fatin Rüştü Zorlu'nun annesi Güzide Hanım'ın İstanbul'daki evinde de benzer olaylar yaşanmıştır. Saat 05.00 gibi Fatin Rüştü Zorlu'nun kızı Sevin, gürültüler üzerine uyanıp pencereden dışarıya baktığında Taksim Meydanı'na doğru

³⁵³ Darbeye sebep olan gelişmeler ile ilgili ayrıntılar için bkz. Ümit ÖZDAĞ, *Menderes Döneminde...*, s.55-63.

³⁵⁴ Recep Şükrü APUHAN, s.170-172, Cüneyt AKALIN, s.35.

³⁵⁵ Fatin Rüştü Zorlu 26.7.1961 tarihinde yazdığı savunmasında bu durumdan duyduğu rahatsızlığı belirtmektedir. Bkz. B.C.A,010.09-33.99.2, s.25.

giden askerleri ve tankları görmüş, bunun üzerine babaannesine ; “*Babaanne Taksim Meydanı asker ve tanklarla dolu, herhalde darbe oldu*” diye seslenmiştir. Güzide Zorlu ise, “*Yok canım, manevradır, yat uyu*” demekle yetinmiştir. O sırada telefon çalmıştır. Arayan Sevin Zorlu’nun yakın arkadaşı İçişleri Bakanı Namık Gedik’in kızı Ayla’dır. “*Sevin hemen radyoyu aç*” deyip telefonu kapatır. Bunun üzerine radyoyu açan Sevin verilen bildirin sonuna yetişebilmiştir. Gün ağarmaya başladığında radyoda marşlar çalınmış, radyodaki spiker heyecanlı bir şekilde evlerin bayraklarla donatılmasını söylemiştir. Asker kızı olan Güzide Hanım “*askerden kimseye zarar gelmez*” diyerek evinin balkonuna bayrak asar. Bu sırada radyoda Fatin Rüştü Zorlu’nun kaçmaya çalışırken yakalandığı anonsunu duyunca çok şaşırmıştır. Haberi duyan Sevin Zorlu da hırslanarak bayrağı balkondan almıştır. Ancak “*Sevin Zorlu evin balkonundaki bayrağı yırttı attı*” ihbarı üzerine bir albay komutasındaki askerler, Sevin Zorlu’yu gözaltına almaya çalışmışlar, araya komşuların girmesiyle bu tutuklama engellenmiştir.³⁵⁶

3. Darbenin Altyapısı ve Şekillenişine Yönelik Düşünceler

27 Mayıs 1960 Darbesinin yapıldığı günden beri darbenin dış kaynaklı olduğu yönünde söylentiler gerek basında gerekse birtakım akademik çalışmalarda yer almıştır. Darbeyi dışarı ile ilgilendirenler bu ülkenin ABD olduğunu söylemektedirler. Bu tür görüşlerin kaynağı ilk etapta, darbe sonrasında yayınlanan bildiride NATO ve CENTO’ya bağlılığın açıklanmış olmasıdır.

Darbeden sonra darbeyi gerçekleştirilen subaylar tarafından NATO ve CENTO’ya bağlılık yönünde bir açıklama yapılmasının nedeni, darbeyi ABD’nin tertiplelediğinden ziyade ABD’nin ülkeye müdahalede bulunacağından çekinilmiş olunmasından olabilir. Gerçekten de o dönemde darbeci subaylar 5 Mart 1959’da imzalanan antlaşma gereğince ABD’nin müdahalede bulunmasından çekinmişlerdir.^{357/358}

---

³⁵⁶ *Hürriyet Gazetesi*, 29.08.1987, Hasan Yılmaer’in Sevin Zorlu ile yaptığı söyleşi.

³⁵⁷ Bu subaylar daha sonra 1959 tarihli antlaşmada müdahaleye fırsat verecek bir maddenin bulunmadığını anlayacaklardır. Antlaşmada, Türkiye’ye karşı dış bir tecavüz olursa, ABD’nin silahlı yardımda bulunacağı kararı vardır.

³⁵⁸ Darbenin genellikle ABD ile ilişkilendirmesine karşın ABD darbenin ertesi günü durumun kendisi için sürpriz olduğunu not etmiştir. Ancak darbe İngiltere için sürpriz değildir. İngiltere o dönemde Türkiye’deki her gelişmeden düzenli olarak haber almaktadır. Bunu ispatlayan belgeler için bkz. Cihat GÖKTEPE, “İngiliz kaynaklarına göre Türkiye’deki 27 Mayıs Darbesi, *Türkler Ansiklopedisi*, C.17,

Darbe-ABD ilişkisini değerlendirirken darbeyi yapan subayların eğitimlerine, dünya görüşlerine ve darbe sonrası orduda yapılan tasfiye işlemlerine bakmamız gerekecektir. Darbe için gerekli teşkilatlanmayı sağlayan ve uygulamaya koyan askerlerin çoğu ABD’de eğitim görmüş kimselerdir.³⁵⁹ Darbeden hemen sonra 20 Ağustos 1960’ta orduda 7000’e yakın subay emekli edilmiştir.13 Kasım 1960’ta da daha sonra “14’ler” olarak adlandırılacak, 14 Milli Birlik Komitesi üyesi de dış görevlere verilmişlerdi. O zamana kadar benzeri görülmemiş olan bu tasfiye işlemlerinin arkasındaki gerekçeyi ararken o günleri yaşayanların anılarından yararlanmak gerekmektedir.

27 Mayıs yönetiminde Devlet ve Adalet Bakanı olarak görev yapmış olan Amil Artus Milliyet gazetesinde yayınlanan anılarında tasfiye işleminin NATO ve ABD’nin istemi üzerine yapıldığını açıkça belirtmiştir.³⁶⁰ Darbeyi gerçekleştiren subaylardan Orhan Erkanlı anılarında ordunun NATO standartlarına ulaştırılması için tasfiyenin yapıldığını belirtmiş ve eklemiştir: “ *Hiçbir siyasi iktidarın bunlara el atması, gerekli düzetmeleri yapması beklenmezdi. Çünkü bu güçlü müesseselere dokunmak tehlikeli sonuçlar verebilirdi.*”³⁶¹ Erkanlı, yapılacak tasfiyelerin öngörülen silahlı kuvvetler reformunun ilk kademesi olduğunu belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: “ *Bunu ordunun teşkilat ve kuruluş bakımından reorganizasyon, silah, malzeme ve teçhizatın NATO standartlarına ulaştırılması, eğitim sevki-idare sisteminin milli gelenek ve ihtiyaçlara göre düzenlenmesi, Silahlı Kuvvetler mensuplarının yaşantılarının ıslah edilmesi gibi hamleler takip edecekti.*”³⁶²

Darbeden önce 1953 yılında dönemin Savunma Bakanı Seyfi Kurtbek, daha o dönemde böyle bir tasfiyenin yapılmasını öngörmüştür. Ancak o zamanın komutanları karşı çıkınca plan uygulanmamıştır. 27 Mayıs’tan sonra böyle bir

---

Yeni Türkiye Yayınları, s.54, Cihat GÖKTEPE, “1960 Revolution in Turkey and The British Policy Towards Turkey”,s.171.

³⁵⁹ Darbenin en önemli planlayıcıları olan Orhan Erkanlı ve Dündar Seyhan hatıralarında bu eğitimlerinden bahsetmişlerdir. Numan Esin de anılarında, ABD’ye gidecekken son andaki bir aksilik sebebiyle gidemediğini belirtmiştir.

³⁶⁰ *Milliyet Gazetesi*, 22.05.1987.

³⁶¹ Orhan ERKANLI, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, 4. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul 1973, s.38.

³⁶² Orhan ERKANLI, s.42.

tasfiyenin ABD'nin finanse ettiği bir yardımla yapılması, NATO'nun bu tasfiyeyi desteklediğini göstermektedir.³⁶³

Darbe sonrasında 14'ler arasında bulunarak yurt dışına gönderilen subaylar arasında bulunan Numan Esin de Erkanlı ile benzer tespitlerde bulunmuştur. Şöyle demektedir: “ *Tasfiye ordu için yararlı sonuçlar verdi, ama siyasi bakımdan bizim aleyhimize olmuştur. Böyle bir hareketi hiç kimse cesaret edip yapamazdı Türkiye’de. Ordu, kendi içinden çıkardığı bir ihtilal komitesiyle, kendini neşter altına yatırdı. Ameliyat başarılı oldu, güç kazandırdı; son derece büyük bir güç ifade ettiğimiz anlaşıldı. Bu kadar insanı ordudan uzaklaştırmamıza rağmen, gık demedi hiç kimse. Bu da ihtilalin otoritesinin ne kadar güçlü olduğunu ve ülkede yarattığı yüksek tansiyonun ne kadar büyük olduğunu gösteriyor.*”³⁶⁴ Esin kitabında Türk ordusunun temel noksanlıklarından bahsederken, orduda personel sayısının çok fazla olduğundan şikâyet etmiş, belli bir rütbeye gelen subayın emekli olması gerektiğinin altını çizmiştir. Herkesin ordudan ayrılması durumunda ne olacak sorusuna ise Amerikan örneğini vererek cevaplandırmıştır: “*Amerikan ordusunda ve diğer modern ordularda küçük rütbeli subaylar sözleşmeli olarak çalışırlar görev süreleri bitince de sivil hayatta çalışmaya başlarlar. Böylece ülkeye daha verimli olurlar*” demiştir.³⁶⁵

Esin'in darbe sonrasında terör olayları hakkında yaptığı tespit de ilginçtir: “ *Türkiye’de bu işleri planlayan, bu işleri kurcalayan ve Türkiye’yi ihtilale götürmek isteyen güçler mi vardı ki ihtilal olduktan sonra kendi hareketlerine karşı bir hareket içinde olamayacakları için, terör birdenbire kesildi? Bu tür iddialar var. Ne derece doğru ya da yanlış bilmiyorum. Muhakkak ki, Türkiye’yi ihtilale götürmek isteyen dış güçler, bir takım oyunlar çevirmişlerdir. İçerde de bunların hesaplarını paylaşanlar, ülkeyi bu terör olaylarının içerisine itmiş olabilir. Amaç, ihtilal ortamı yaratmak ve ihtilali haklı kılmak.*”³⁶⁶

---

³⁶³ William HALE, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset 1789’dan Günümüze*, Hil Yayınları, İstanbul Ocak 1996, s. 113.

³⁶⁴ Numan ESİN, *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*, 2.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul Nisan 2005, s.131.

³⁶⁵ Numan ESİN, s.51.

³⁶⁶ Numan ESİN, s.105.

Numan Esin, 14'ler adına kendilerinin neden tasfiye edildiğine dair bir takım yorumlarda bulunmuştur. Ona göre 14'ler içinde bulunan subayların dış politikaları pek Amerikancı değildi. Bu sebeple sol ve ileri sayılabilecek bir takım radikal görüşler, MBK'nin direktifleri haline getirilerek, resmen hükümete verilmiştir. Esin yorumuna şöyle devam etmiştir: *“Radikal uygulamalarımız, iktidarın MBK'nin elinde kalması halinde, Amerika'nın Türkiye'deki çıkarlarının tehlikeye gireceği hesabının yapılmasına yol açmıştır. Bu da kanaatimce, bizim tasfiye edilişimizin arkasında yer almıştır.”*³⁶⁷

Seyhan'a göre, 13 Kasım'da 14'lerin tasfiyesi ile 27 Mayıs'ın uzanmak istediği hedefler değişecektir. Bu tasfiye ile darbe hareketleri dar bir çerçeve içine itilmiştir. 27 Mayıs sadece iktidar darbesi özelliğine bürünüyordu. Darbeciler artık yepyeni aksiyonlara girmeyecektir. Problemleri reformist bir zihniyetle ele alamayacaklardır. Köklü ekonomik tedbirlerden de vazgeçilecektir. Sosyal derlere çare getirme düşüncesi de hayal olarak kalacaktır.³⁶⁸

MBK, 14'ler tasfiyesinin amacını, bu subayların iktidarı sivil idareye teslimi geciktirme girişimlerine bağlamıştır. Bu kişiler 13 Kasım'da sürgüne gönderildikten sonra ortak bir eylem programı üzerinde anlaşamamışlardır. Bu durum 14'lerin kabul edilen bir lider ve ortak amaçlardan yoksun olduklarını göstermektedir. Sonraları Alparslan Türkeş'in lider olduğu ve ülkeyi faşist bir ideoloji ile yönetmek istediği yolundaki haberler sıklıkla duyulur olmuştur. Ancak bizzat 14'ler Türkeş'in böyle bir liderliğinin olmadığını söylemişlerdir.³⁶⁹ Talat Aydemir ise, 14'lerin rastgele tasfiye binen yolcular gibi tesadüfen bir araya geldiklerini söylemiştir.³⁷⁰ Bahsettiğimiz bu ayrıntılar da tasfiyenin ABD isteği ile yapıldığı kuşkularını güçlendirmektedir.

Darbe sonrasında orduda yapılan tasfiyelerle emekliye ayrılan subaylara baktığımızda hepsini ayırt eden genel bir özellik görülmemektedir. Aynı yaşta ve aynı rütbede olan iki subaydan biri emekliye ayrılırken ötekisi orduda kalmış, herkesin ilerisi için kendisinden çok şeyler beklediği subayların işine son verirken bu özellikleri taşımayanlar görevlerini sürdürmüşlerdir. Emekliye ayırmada bir ölçü yok

---

³⁶⁷ Numan ESİN, s.173.

³⁶⁸ Dündar SEYHAN, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, s.118.

³⁶⁹ William HALE, s.119.

³⁷⁰ Talat AYDEMİR, *Talat Aydemir'in Hatıraları*, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları İstanbul 1968, s.168, Orhan ERKANLI, s.144.

gibi görünmektedir. Ancak orduda kalanları bir ölçüde değerlendirmek mümkündür. O dönemde orduda kalanlar, yıllar sonra 12 Mart ve 12 Eylül'ü gerçekleştirecek olan subaylardır.³⁷¹

Türk ordusu Osmanlı döneminde Almanya'daki sistem, Cumhuriyet döneminde İngiltere'deki sistem örnek alınarak yetiştirilirken, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan etkisi ile yetiştirilmiştir. Özellikle subaylarımız Amerika'ya gönderilerek orada eğitim görmüşlerdir. Burada Talat Aydemir'in anılarına değinmek yerinde olacaktır. Talat Aydemir 27 Mayıs öncesi ordudaki darbeci gizli örgütlenmelerde bulunmuş, 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'te de iki ayrı darbe girişiminde bulunmuş bir kurmay albaydır. Aydemir'in 1954 yılı ile ilgili olan anıları şöyledir: *"Bu karargâhtaki kurmay subaylar hepsi Akademi tahsillerini eski sistemde ikmal etmişlerdi. Harp Akademilerinin vermiş olduğu baskı altından kurtulamamışlardı. Çünkü o mektep öyle bir yerdi ki, inandığın fikirleri savunmana hiç imkân vermez. O baskı altında yetişen subaylar hayatta inisiyatiflerini kaybederler. Daima 'evet efendim' ci olurlar... En mühimi, yeni yetişen kurmay subayların yanında bilgi bakımından zayıf kalmalarıydı. Çünkü yeni yetişen kurmay subaylar, Amerikan doktrinlerine göre yetiştirilmişlerdi. Halen Türk ordusu NATO devletleri orduları içinde görev alıyordu. Hazırlanan bütün planlar yeni usullere göre yapılıyordu. Eski Alman doktrinleri yerine Amerikan doktrinleri konmuştu."*³⁷²

Konuyla ilgili olarak 27 Mayıs 1990 tarihli Hürriyet Gazetesinde de şu haber yer almıştır: *" ABD Dışişleri Bakanlığının 27 Mayıs İhtilalinden bir yıl sonra hazırladığı raporda, başta Orgeneral Cemal Gürsel olmak üzere Milli Birlik Komitesi üyelerinin çoğunluğu Amerikan yanlısı olarak nitelendirildi."*³⁷³

27 Mayıs'taki tasfiyenin amacı NATO standartlarını gerçekleştirmek olduğuna göre, bunun NATO ve ABD ile bir bilgi alışverişi içinde gerçekleştiği muhakkaktır.³⁷⁴ Bu konuda Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar kitaplarında şu tespitte bulunmuşlardır: *" NATO Başkomutanı Norstad acele Ankara'ya davet edilmiş, kendisine orduda yapılmak istenen operasyon açıklanmış ve Türk Silahlı*

³⁷¹ Orduda kalan ve bir üst rütbeye yükseltilen subay listesi için bkz. Çetin YETKİN, s.29–30.

³⁷² Talat AYDEMİR, s.23–24.

³⁷³ Haberde bazı 27 Mayısçıların adları ve haklarındaki raporlar da yazılıdır bkz. " Milli Birlikçilerden Kim Amerikancıydı?", *Hürriyet Gazetesi*, 27.05.1990.

³⁷⁴ Çetin YETKİN, s.34.

Kuvvetlerine daha dinamik bir nitelik kazandıracak bu gençleştirme ameliyesi için desteği istenmişti. Norstad tasarımı uygun karşılamış ve gereken mali yardımın sağlanmasında yardımcı olacağını vaat etmişti. Nitekim Amerika bu iş için 12 milyon dolarlık bir yardımda bulunmuştur. Ön çalışmalara o tarihlerde Washington'da ateşemiliter olarak ve bu iş için özel surette getirilen Albay Dünder Seyhan katılmıştı.”³⁷⁵

Dünder Seyhan, Temmuz 1950 ile Ocak 1951 döneminde ABD'de eğitim görmüş olan bir subaydır. 1954 yılından itibaren yoğun olarak darbe konusunda çalışmalarda bulunmuştur. Ancak 27 Mayıs'tan önce arkadaşları tarafından ABD'ye gönderilmiştir. Bunun sebebi de (daha o tarihte darbenin nasıl bir seyir izleyeceği belli değildir) darbe esnasında mevcut hükümet ABD'den müdahale talebinde bulunursa ki önceden bu konuda söz almışlardır,³⁷⁶ Amerikan ilgili makamlarına darbe hareketinin maksat ve hedefini izah etmektir. O dönemde Seyhan yanında Sadi Koçuş da aynı düşüncelerle Londra Ateşemiliterliğine atanmıştır.³⁷⁷

Seyhan, darbeden sonra yurda çağrılmış ve subay tasfiyesinde en önemli rolü üstlenmiştir. Seyhan tasfiye işleminde en büyük desteği Alparslan Türkeş ve Orhan Kabibay'dan almıştır.³⁷⁸ Seyhan subay tasfiyesinin nedenleri konusundan anılarında şöyle bahsetmiştir: “*Silahlı Kuvvetleri on seneden fazla bir zamandan beri Amerikan askerlik prensiplerine göre yetiştiriyorduk. Türk silahlı kuvvetleri kendi imkânları ve yeteneğine dayanan bir kuvvet olmaktan çıkarılmış, ikmal kaynakları dünyanın öbür ucunda ve başka bir memleketin elinde bulunan bir ileri karakol birliği haline getirilmişti. Görünüşe göre modern silahlar ve teçhizatlar alınıyor, modern taktik usuller uygulanyordu. Ama kendimizi bir türlü modern düşünmeye ve böyle düşünmeye uygun davranışlara alıştıramıyorduk. Emir ve kumanda makamlarındaki zihniyet kitabın birinci kısmında örneklerle belirtmeye gayret ettiğim sınırları fark edecek kadar aşmış değildi. Hâlbuki günün ve yüzyılın telakkilerine uygun yepyeni bir anlayış ve aktivite içine girmek artık mukadderdi. Silahlı kuvvetlerin eğitiminde, ikmalinde, sevk ve idaresinde, personelinin sosyal güvenliğinin ele alınmasında ve*

³⁷⁵ Abdi İPEKÇİ-Ömer Sami COŞAR, *İhtilalin İcyüzü*, Uygun Yayınevi, İstanbul Temmuz 1965, s.332-334.

³⁷⁶ Bu söz almadan kastedilen 5 Mart 1959 İkili antlaşmasıdır.

³⁷⁷ Dünder SEYHAN, s.73.

³⁷⁸ Dünder SEYHAN, s.100-115.

nihayet memleket kaynaklarının sağladığı imkânlarla göre kendi kendine yeter ve güçlü bir hale gelebilmesinde tam bir zihniyet modernizasyonuna ihtiyaç vardı. İşler “Biz istiklal harbinde iken...” demekle yürütülen anlayış çerçevesinden bambaşka inanç ve icraat bekliyordu.”³⁷⁹

Yukarıda yazılanlardan anlıyoruz ki, subay tasfiyesinin önemli nedeni, subaylarımızdan Amerikan standartlarına göre düşünüp davranmayanların, Amerikan silah, teçhizat ve taktiklerine uyum sağlamayanların temizlenmesidir. Bu tasfiyede de en önemli rolü darbeden önce 27 Mayısçılar tarafından ABD’ye gönderilen ve sonrasında da çağrılan Dündar Seyhan oynamıştır.

O dönemde Türk Ordusunun Amerika’nın etkisi altında olduğunu gözler önüne seren bir başka belge de 27 Eylül 1961 tarihli Hidayet Uğur tarafından sunulan bir rapordur. Hidayet Uğur, 27 Mayıs sonrası tasfiye edilmeyen bir kurmay albaydır. Hazırladığı rapor 25 Ağustos ile 15 Eylül 1961 tarihleri arasında yaptığı Amerika gezisi ile ilgilidir. Uğur raporunda gezip gördüklerinin hep Amerikan menfaatine uygun ve diğer ülkelere müdahale amaçlı şeyler olduğunu belirterek raporunu şöyle bitirmiştir: “... *Hayati bir mesele olarak Türkiye ve Türk ordusu için kendi kendimize yeterli, muvazeneli bir durumun temini ve ayakta durma imkânlarının sağlanması için acil ve zaruri olan iktisadi, içtimai, askeri ve bazı siyasi tedbirlerin alınması zamanı çoktan gelmiş olduğu kanaatinde bulunduğumu arz ederim.*” Hidayet Uğur, ordudaki Amerikan imajına aykırı bulunan bu raporun verilışinden hemen sonra Ağustos 1962’de emekliye ayrılmıştır.³⁸⁰

ABD isteklerine aykırı davrananların ordudan uzaklaştırması ile ilgili olarak Çetin Yetkin’in de bir anısı bulunmaktadır. Yetkin, yedek subaylık görevini 1968 yılında Genelkurmayda yerine getirmiştir. Bu sırada Genelkurmay İstihbarat Başkanlığına bağlı bir şube için çevirmenlik yapmıştır. Toplantıda NATO’da ve CIA’de görevli iki Amerikalı da bulunmaktadır. Toplantıda Türk subayları bunların isteklerini kabul etmeyince kısa bir süre sonra doğuda başka bir göreve atanmışlardır.³⁸¹

³⁷⁹ Dündar SEYHAN, s.102.

³⁸⁰ Raporun tamamı için bkz. Cüneyt ARCA YÜREK, Cüneyt *Arca yürek Açıklıyor-4 Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s. 318-323.

³⁸¹ Tamamı için bkz. Çetin YETKİN, s.39-40.

27 Mayıs darbesini ABD ile ilişkilendirirken sadece orduda yapılan tasfiyeden bahsetmek yetersizdir. Bunun yanında o dönemde tamamen sol'a karşı uygulanan politika ve solcu avına çıkılması yönündeki gelişmeler de ABD yanlısı uygulamalardır. Bu da Sovyetler Birliği'ne karşı yapılanmanın bir sonucudur. Durumun uygulamasını birkaç örnekle açıklayabiliriz. 17 Haziran 1960 tarihli Milliyet gazetesinde çıkan bir haberde: “*DP Hükümetinin Ardahan'ı Rusya'ya satmak istediği*” iddia edilmiş, Cemal Gürsel'in Amerikan AP Ajansına verdiği hususi beyanatta ise, “*Kanaatimize göre yalnız Türkiye'yi değil, aynı zamanda NATO müttefiklerimizin sağ kanadını da kurtardık*” dediği yer almıştır.³⁸² 7 Haziran 1961 tarihinde ise, Bursa'da 13 komünist zanlısının tutuklandığı haberleri yer almıştır.³⁸³ O yıllarda bu tür haberlere oldukça sık rastlanmış, komünist propagandası yaptığı gerekçesiyle bazı kitaplar ve filmler yasaklanmış, gazeteciler hakkında soruşturmalar yapılmıştır.

Darbe sırasında Tahran'da Büyükelçi olarak bulunan Mahmut Dikerdem, darbe sonrasında yurda çağırılmıştır. Dikerdem ilk olarak görevden alınmasının sebebini Fatin Rüştü Zorlu ile arasının iyi olmasına bağlamıştır. Oysa daha sonra durumun ideolojik nedenlerle olduğunu tespit etmiştir.³⁸⁴ Darbenin ilerleyen günlerinde de benzer uygulamalar yapılmaya devam edilmiştir. Hatta Dışişleri Bakanlığı meslek sınavına giren adayların Rum, Ermeni, Yahudi kanı taşıyıp taşımadıklarına bakıldığı kadar sol eğilimli olup olmadıkları da inceden inceye araştırılmıştır. Dikerdem anılarında konuya ayrıntılı bir örnek vermektedir: “*Giriş sınavını birinci ve ikincilikle kazanan iki genç, Siyasal Bilgiler Fakültesinde Prof. Sadun Aner'in öğrencileri arasında oldukları ve bir öğrenci mitingine katıldıkları için Hariciye'ye girmelerine engel olunmuş, zamanın Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in ince bir buluşu ile bu iki gence sol fikirlerden vazgeçtiklerine dair bir belge imzalatılarak mesleğe alınmışlardır.*”³⁸⁵

Darbenin ABD ile ilişkilendirilmesi bağlamında değinilmesi gereken bir konu da CIA-DP ilişkisidir. 1953–1957 yılları arasında Türk Milli Emniyeti'ne (şimdiki MİT) CIA'in elden maaş ödediği, Uğur Mumcu'nun Yassıada tutanaklarından

³⁸² Milliyet Gazetesi, 17.06.1960.

³⁸³ Milliyet Gazetesi, 07.06.1961.

³⁸⁴ Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.135.

³⁸⁵ Başka örnekler için bkz. Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.159-161.

hazırladığı belgeler ile 1987 yılında kanıtlanmıştır. Ahmet Salih Korur'un MİT Başkanlığı yaptığı dönemde, “Siz benim memurumsunuz, Amerikalılar ile alakanız yok” diyerek bu duruma son vermesi ile konu kamuoyuna yansımıştır. Korur, 22 Aralık 1960 tarihinde Yassıada duruşmalarında şöyle demiştir: “Dedim ki, Sureti katiyede Amerikalılardan para almayacaksınız. Amerikalıların servis şefini daireme çağırdım. Kati talimat verdim: Hiçbir memurumuzla temas etmeyeceksiniz, hiçbir memurumuza para vermeyeceksiniz...”³⁸⁶

Aynı oturumda Adnan Menderes ise şunları söylemiştir: “ Böyledir beyefendi. Yavaş yavaş yardımı kestik. Bu yardımlar şöyle başlamış: servisler arasında irtibatlar tesisi etmek, birbirlerine malumat vermek suretiyle müşterek çalışılıyor. Bunun bağlı olduğu külfeti karşılamak üzere irtibat temin etmişler, bunu Behçet Türkmen'in (MİT Başkanı) terviç ettiği (uygun gördüğü) anlaşılıyor... Esasen kendisini (Korur'u) bu servise bir de, orada neler cereyan ediyor, gayesini anla diye vazifelendirmemin sebebi budur. Netice aldıktan sonra keselim. Amerikalıları darıltmayalım. Daimi surette servis olarak yardımlarına muhtacız. Bizim servise mensup olan memurlar, doğrudan doğruya Amerikalılardan para alıyorlar gibi vaziyete düşmeyi önleyelim dedim...”³⁸⁷

Menderes'in ulusal güvenlik kavramına zıt olan bu duruma son vermek istemesi, Zorlu'nun ABD karşısında daha bağımsız bir dış siyaset izlenmeye ve Sovyetler ile yakınlaşmaya karar vermesi ile birleşince ABD'nin Menderes Hükümetinden neden bu kadar hoşnutsuz olduğu gün yüzüne çıkmaktadır.

1960'dan önce Türk gizli servisinin içinde olan CIA'in, darbeye yakın yıllarda etkisinin yok olduğu sanılıyordu. Ancak durum böyle değildi. CIA ile birlikte yapılan gizli operasyonlarda Amerikalılar üzerlerine düşen masrafı ödemekle yükümlü hale gelmişlerdi.³⁸⁸

ABD eskiden beri askeri rejimlerle daha iyi anlaşmaktadır. Bunun en belirgin nedeni bu ülkelerin subaylarının ABD'de yetişmiş olmalarıdır. Bu subaylar dünyayı Amerikan gözüyle görmeye koşullandırılmışlardır. Nitekim bu durumu Fatin Rüştü

---

³⁸⁶ Cumhuriyet, 9.4.1987, Ayrıntılı bilgi için bkz; Cüneyt ARCAYÜREK, *Darbeler ve Gizli Servisler(1950–1988)*, 6. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara Mart 1995, s.43–45.

³⁸⁷ Çetin YETKİN, s.70, Cüneyt ARCAYÜREK, *Darbeler ve Gizli Servisler(1950–1988)*, s.43–45.

³⁸⁸ Cüneyt ARCAYÜREK, *Darbeler ve Gizli Servisler(1950–1988)*, s.70–71.

Zorlu daha 27 Mayıs Darbesi gerçekleştirilir gerçekleştirilmez belirtmiştir. Darbe sonrası Zorlu tutuklanıp Harp okuluna getirildikten sonra aynı odada beklediği Adnan Selekler'in: "*Beyefendi Amerika askeri müdahaleye ne der?*" sorusuna, "*Amerika askeri müdahalenin milletçe benimsenip benimsenmediğini gözetir. Yeni rejim oturursa, rejimin şekli ne olursa olsun ona yaklaşır. Hele askeri rejimleri tercih eder. Amerikalılar askerlerle daha kolay anlaşılır*" diyerek karşılık vermiştir.³⁸⁹

Recep Şükrü Apuhan, 18 Ekim 1993 tarihli Türkiye gazetesinde yer alan haberi kitabına alarak konuyu pekiştirmiştir; "Başbakan Çillerin Amerika seyahati sırasında Grand Hyatt otelindeki bir yemekte önemli bir isim, gazeteci Sabahattin Önkibar'a birisini gösterir: "*Şu adamı görüyor musun? Menderes'in idamını ABD'ye onaylatan adam*" der. Bu adam o dönemde Türkiye'de ABD'nin askeri ateşesi olarak bulunan Fred Haynes'tir."³⁹⁰

27 Mayıs'ın tertipçilerinden olan Sami Küçük darbe için Amerika ile bir temas yapılmadığını söylemiştir. Ancak yukarı da açıkladığımız olaylar, darbe öncesinde böyle bir temas yapılmamış olsa dahi darbenin Amerikan çıkarlarına hizmet ettiği gerçeğini değiştirmeyeceğini gözler önüne sermektedir.³⁹¹

Fatin Rüştü Zorlu ve Mahmut Dikerdem 1957 yılında Tunus'un bağımsızlığa kavuşmasının birinci yıldönümü törenlerinde Türkiye'yi temsilen katılmak üzere Tunus'a gitmişlerdir. Dikerdem orada yaşadığı bir olayı şöyle anlatmaktadır: "*Amerika'nın soğuk savaş politikasını değerlendirirken Zorlu'nun birkaç ay önce Macaristan'da meydana gelen ayaklanmayı CIA'in düzenlediğini kesin bir dille söylemiş olmasıdır. Hangi istihbarat kaynağına dayanarak konuştuğunu bilmiyorum ve bunu kendisinden sormadım. Fakat Amerikalılarla sıkı işbirliği içinde olduğunu bildiğimden sözlerinden çok etkilenmişim.*"³⁹²

9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel kendisi ile yapılan söyleşi sırasında 27 Mayıs darbesinde dış güçlerin parmağı olup olmadığı sorusuna, kendisinin bu tür fikirlere katılmadığını söylemiş, darbenin ülkenin kendi yanlışlıkları dolayısıyla

³⁸⁹ Adnan SELEKLER, *27 Mayıs Zor Günler*, Başar Ofset, Antalya 1994 s.30-31.

³⁹⁰ Recep Şükrü APUHAN, s.200.

³⁹¹ Bedri BAYKAM, *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994, s.189.

³⁹² Mahmut DİKERDEM, *Hariciye Çarkı*, s.118.

yapıldığını eklemiştir. Şöyle devam etmiştir; “*Darbeyle dış güçlerin hiçbir ilişkisi yoktur demiyorum. Ülke olarak zaafa düşerseniz dış düşlerde sizi etkiler. Ama esas olan milletin kendisinin bir takım yanlışlar yapmasıdır. Sonradan bu yanlışları dış ülkelere bağlamak yanlıştır.*”³⁹³

Hüsamettin Cindoruk aynı soruya cevap verirken tüm söylenenlerin varsayım olduğunu, konuya ilişkin kesin belgelere bulunmadığını bu sebeple bu şekilde bir açıklama yapmanın yanlış olacağını söylemiştir. Ancak görüşme sırasında aynı odada bulunan Hulusi Turgut³⁹⁴, darbe sonrasında İçişleri Bakanlığında ABD’ye hizmet eden bir ofisin ortaya çıkarıldığını söylemiştir. Bu ofisin Bakanlığa gelen bazı evrakları incelediğini belirtmiştir.

Yukarıda yazılanları özetle ele alacak olursak, MBK’nin darbeden sonra gerçekleştirdiği uygulamalar, darbe ile ABD’nin ilişkisi varmış izlenimi vermektedir. Ordudaki tasfiyeler bunlara örnektir. Ayrıca o dönemdeki bazı gelişmeler de bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Bunlar, ülkede katı bir komünist avına çıkılması ve DP-CIA ilişkileridir. Bu somut gelişmelerden başka ABD’nin askeri hükümetlere duyduğu yakınlık konusu vardır ki bu durumu bizzat Zorlu’da tespit etmiştir. Tüm bu gerçeklere rağmen elimizde kesin belgeler olmadığından darbeyi ABD örgütledi diyemeyiz. Ancak bunu diyememiş olmamız, darbenin ABD çıkarlarına hizmet ettiği gerçeklerini de değiştirmemektedir. Bundan sonraki kısımda darbenin ABD ile ilişkili olduğu varsayımı üzerine, “*Acaba ABD Fatin Rüştü Zorlu’dan rahatsızlık mı duyuyordu?*” sorusunun cevap ve nedeni üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Burada söylememiz gereken bir durum da darbeden İngiltere’nin de haberinin olduğudur. Bu gerçeğin belgeleri Doç. Dr. Cihat Göktepe’nin çalışmalarında açıklanmıştır. Bu durum bize darbede dış ülkelerin etkili olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. En azından darbenin olacağı dış ülkeler tarafından önceden bilinmektedir.

---

³⁹³ Süleyman Demirel ile 13 Ağustos 2009 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin bant kayıtları elimizde mevcuttur.

³⁹⁴ Gazeteci, yazar. Hüsamettin Cindoruk’un Basın ve Halkla İlişkiler Danışmanı.

a. Darbenin ABD'nin Fatin Rüştü Zorlu'dan Rahatsızlık Duyması Üzerine Yapıldığını Öne Süren Görüşler

27 Mayısçıların uygulamalarına hep Amerikan yanlısı tutumlarının yansıdığını söylemek mümkündür. Yapılan subay tasfiyeleri ve Amerikan taraftarlığını koyu bir komünist karşıtlığı ile bağdaştırmalarını başka türlü açıklamak zor olacaktır. 27 Mayıs Darbesini ABD ile ilişkilendirirken, ABD-DP ilişkilerine de bakmak gereklidir. 1954 seçimlerinden büyük bir başarı ile çıkan DP ülkedeki sanayileşme ve yenileşme hareketlerini artırarak devam ettirme kararında idi. Bu hamleler için gerekli mali desteği de ABD'den karşılamayı düşünmüştür. Ancak ABD, 6 Ocak 1955 tarihinde bu isteğe sıcak bakmak yerine tam tersi olarak, yardım heyeti başkanı Leon Dayton aracılığı ile şu taleplerde bulunmuştur;

1- Türkiye yatırımları kısmalı,

2- Devalüasyona gitmeli,

3- Kalkınma hızını düşürmeli,

4- İthalatı azaltmalıdır.

Bu talepleri Menderes ve Zorlu kabul etmemiştir. Adnan Menderes, Amerika'ya giderek bazı imkanlar elde edebileceğini ummuştur ancak devalüasyon şartıyla karşılaşınca gezi programını iptal edeceğini açıklamıştır. Bunun üzerine devalüasyon şartı kaldırılmış ve görüşmeler yapılabilmıştır. Şubat 1955 tarihinde yapılan bu görüşmeler sırasında Fatin Rüştü Zorlu başarılı bir şekilde müzakerelerde bulunmasına rağmen Türkiye sadece 500 milyon dolarlık yardım sağlayabilmiştir. Görüşmelerde ABD isteklerine boyun eğmeyen Menderes ve Zorlu kara listeye alınmıştır.³⁹⁵

ABD Türkiye'deki ağır sanayiye desteklemezken diğer Batılı devletlerin de benzer tutumlar sergilediğini söyleyebiliriz. Buna örnek olarak DP milletvekillerinden ve gazeteci Mithat Perin'in bir anısına verebiliriz. Adnan Menderes ekonomik yardım için, 25 Ekim 1955 tarihinde Almanya'ya gittiğinde yanında Perin de bulunuyordu. O zamanlar ABD'nin etkisinde olan Almanlar Türkiye'de ağır sanayiye desteklemedikleri için işi yokuşa sürmüşler Menderes de buna sinirlenmiştir. Yapılan

---

³⁹⁵ İbrahim SERTKAYA, s.154–155.

toplantıda Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu da sinirlenerek yumruğunu masaya vurup çıkmıştır. Almanya demir-çelik fabrikası ve rafineri gibi tesislere yanaşmamıştır. Türkiye de Batının bu tür davranışları karşısında zaman zaman bu gibi tesisleri Sovyetlere yaptırmıştır.³⁹⁶

Milliyet gazetesinde 13–19 Şubat 1989 tarihleri arasında Nur Batur imzası ile yayınlanan yazı dizisi konumuz açısından önemlidir. Batur, bu yazı dizisini, 1955–1956 yılları arasında Ankara Büyükelçiliğinden Londra’ya gönderilen gizli mesaj ve raporları değerlendirerek yayınlamıştır. Bu sebeple yazı dizisini yakından incelemek yerinde olacaktır. Yazı dizisinde Fatin Rüştü Zorlu ile ilgili pek çok konuya temas edilmiştir. 7 Ocak 1955 tarihinde, Ankara’daki İngiltere Elçiliği Müsteşarı Gale, Amerikan Yardım Heyeti Başkanı Leon Dayton’un kendisine söylediklerini şifreli bir telgraf ile İngiliz Dışişleri Bakanlığına iletmiştir. Bu belgeye göre Dayton, Menderes ve Zorlu’nun Türkiye’yi içinde bulunduğu ekonomik krizden kurtarmak amacıyla, kredi ve yardım almak için, Amerika ve bazı Avrupa ülkelerine şantaj yaptıklarını söylemiş ve ikisini “*üç kağıtçı kurnaz tilkiler*” olarak tanımlamış ve şöyle devam etmiştir; “*Bu iki siyasetçi ahmaklıklarının sonucunda kendilerinin ve DP’nin siyasi itibarına gölge düşürmemek için şantaj yapıyorlar. Amerika’nın Türkiye’yi ekonomik felaketten kurtaracağına inanıyorlar, bu nedenle Türkiye’nin stratejik konumunu istismar ediyorlar.*”³⁹⁷

İngiliz Büyükelçisi James Bowker’ın, 8 Haziran 1955 tarihli raporu şöyledir: “*Zorlu’nun görevden alınıp daha az fikri sabitleri olan ve Amerikalılar ile anlaşabilecek birinin ekonomik işlerin başına getirilmesi herkes için iyi olacaktır.*”³⁹⁸

Nur Batur’un aynı yazı dizisinde, 14 Aralık 1954 / 2 Nisan 1957 tarihleri arasında Dışişleri Ticaret İşleri Genel Müdürü olan Milli Savunma eski Bakanı Hasan Esat Işık şöyle demektedir: “*Menderes ve Fatin Beyi deviren Amerikalılardır. 27 Mayısı yapan olaylar ve kişiler mevcut değildir demiyorum. Ama böyle bir*

---

³⁹⁶ Çetin YETKİN, s.52–53.

³⁹⁷ *Milliyet Gazetesi, 13-19 Şubat 1989.*

³⁹⁸ *Milliyet Gazetesi, 13-19 Şubat 1989.*

hareketin yapılmasını, Menderes ve Zorlu'nun işbaşından uzaklaştırılmasını Amerikalılar herkesten çok istiyorlardı.”³⁹⁹

Melih Esenbel, 1954 / 1957 yılları arasında, Dışişleri İktisadi İşler Genel Müdürlüğü'nde Müdür Yardımcılığı, Genel Müdür Yardımcılığı ve Genel Sekreter olarak görev yapmıştır. Onun yazı dizisinde bu konu ile ilgili söyledikleri şöyledir: “*Amerika, Menderes ve Zorlu'ya baskı yapıyordu. Amerika, Menderes'ten devalüasyon yapmasını, ithalatı kısıtlamasını, kalkınma hızını düşürmesini istiyordu. O zaman kalkınma hızı yüzde 8–9 dolaylarına çıkmıştı ve bizden 4'e düşürmemizi istiyorlardı. Menderes ise, başlattığı yatırımları tamamlayabilmek için sonuna kadar direndi. Eğer 1954'te Amerika'nın istediği gibi devalüasyon yapılmış olsaydı, yatırımlar aksayacaktı. Hâlbuki Menderes yatırımları durdurmak istemiyordu... Dayton (Amerikan Yardımı Heyeti Başkanı Leon Dayton), yardımı çok dar seviyede tutmak istiyordu. Hatta o kadar ki inşa etmek istediğimiz yeni barajlara bile karşı çıkıyordu... ”⁴⁰⁰*

Ülkede başlayan kalkınma hamlesini durdurmak için, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın, Türkiye'nin önüne sunduğu reçeteleri hükümetin geri çevirdiği, İngiliz Belgelerinde açıkça görünmektedir.

DP Milletvekili Adnan Selekler'in konu hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir: “*Kapitalizmin en gelişmiş aşaması olan emperyalizmin, tarıma dayalı ekonomik bünyesi ile Türkiye'yi bir Pazar olarak muhafaza etmek isteyeceğini, sanayileşme gayretlerinin karşısına çıkacağını, yadırgasak bile bilmeliyiz. (Batılı devletlerin dostları yoktur, yalnızca çıkarları vardır) sözü daima geçerliliğini korumaktadır. İşte, DP iktidarına olanlar da böyle olmuştur.*”⁴⁰¹

Semih Günver de bu konuda benzer bir yorum yapmıştır: “*Menderes ve Zorlu'nun en büyük sorunları, ülkenin sanayileşmesinin gecikmesi idi... Benim o yıllardaki intibam Amerikalıların, Türkiye'yi kuvvetli bir sanayi, ülkesi haline getirmek niyetinde olmadıkları ve ülkemizi genel stratejilerinde, icabında*

³⁹⁹ *Milliyet Gazetesi, 13-19 Şubat 1989.*

⁴⁰⁰ *Milliyet Gazetesi, 13-19 Şubat 1989, o dönemde DSİ Genel Müdürü olan Süleyman Demirel, yapılacak barajlar için yeterli finansman bulmakta zorlandıklarını söylemiştir.*

⁴⁰¹ Adnan SELEKLER, “Politikanın Öbür Yüzü”, *Milliyet Gazetesi*, 11–26 Mayıs 1980.

kendilerinin kullanacakları bir askeri üs olarak korumak ve ekonomimizi dışa bağımlı tutmayı tercih etmekte oldukları idi.”⁴⁰²

Hiçbir sanayileşmiş ülke hammadde kaynaklarından ve sanayi ürünlerini satacağı pazardan yoksun kalmak istemez. ABD de Türkiye’yi bu açıdan değerlendirmiş ve ağır sanayinin önüne geçmiştir. Böylece ülke sanayileşemeyecek tarım ülkesi olarak ABD’ye bağlı kalacaktır. Türkiye’nin ABD etkisinden kurtulmasının diğer bir yolu da ABD yerine başka bir ülkenin geçmesidir. O dönemde Türkiye açısından bu ülke ise Sovyetler Birliği’dir.

DP döneminde gerçekleştirilen yatırımlar ne denli plansız olsa da ülkede ekonomik bir gelişme sağlanmış ve sanayileşme de hızlanmıştır. Gerçekleşen kalkınma ve sanayileşmede de kamu yatırımlarının payı giderek artmıştır.⁴⁰³ İktisadi alanda gerçekleştiren gelişmelerle ilgili olarak, Şubat 1959’dan 27 Mayıs 1960’a kadar Menderes’in özel kaleminde çalışan Dışişleri Bakanlığı eski Müsteşarı Büyükelçi Ercüment Yavuzalp şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Menderes döneminde rasyonel bir kalkınma politikası izlenememiştir. Bunun sebebi o dönemde yeterince yetişmiş eleman olmaması ve siyasi kadroların da tecrübeden yoksun bulunmasıdır. Günün koşulları gereği bu kadrolardan da yeterince yararlanılamamıştır. O günkü imkânsızlıklar, tam olgunlaşmamış siyasi ortam, yeni şekillenmeye başlayan demokratik geleneklerin yetersizliği gibi faktörler değerlendirme yapılırken göz önünde bulundurulmalıdır.”⁴⁰⁴

Yavuzalp, Menderes’in ekonomi ile ilgili görüşünü yansıttığını inandığı bir anısını kitabına almıştır. Buna göre: “Dış basında çıkan bir makalede Türkiye’de şeker fabrikalarının yapılış şekli eleştirilmiştir. Bu eleştirinin temelinde, yapılan fabrikaların gelişigüzel yurda dağıtıldığı bunun yerine bunların bir bölgede toplanmasının düşük maliyetle üretim yapmaya imkân vereceğini” belirtmiştir. Menderes bu makaleyi eleştirirken, bu yabancı yazarın bizim ülkemizde bir yere fabrika kurulmasının ne anlama geldiğini bilmediğini savunmuş ve şöyle devam etmiştir: “ Türkiye’de bir yere fabrika kurmak demek, oraya, okul, revir, doktor gitmesi demektir. Fötr şapkalı adam gitmesi, istihdam yaratılması ve tarımın

⁴⁰² Semih GÜNVER, s.110.

⁴⁰³ Korkut BORATAV, *Türkiye İktisadi Tarihi 1908-1985*, 3. Basım, Gerçek Yayınları, İstanbul 1990, s.86.

⁴⁰⁴ Ercüment YAVUZALP, *Menderes’le Anılar*, Bilgi Yayınevi, Ankara Mayıs 1991, s.89.

gelişmesi demektir... Benim için mesele, şekerin sadece kilo başına maliyeti değildir. Ben fabrika kurarken onun bu yan fonksiyonlarını da göz önünde tutmak mecburiyetindeyim.”⁴⁰⁵

Menderes’in bu düşünceler ile kalkınmada hamleler yapması ABD’nin hoşuna gitmemiştir. ABD verdiği krediler ve yaptığı yardımları giderek kısmıştır. Bu sebeple son yıllarda birçok ithal malı piyasada bulunamamıştır. DP’nin kararlı bir şekilde sanayileşmeye başlaması üzerine kısılan ABD yardımları 27 Mayıs’tan sonra ülkemize akmaya başlamıştır.⁴⁰⁶ Yardım konusunu burada belirtmemizin nedeni, ABD’nin darbeden sonraki Türkiye ile daha iyi ilişkiler kurduğunu açıklamak istememizdir. Yoksa daha önceki tutumunun aksine ABD’nin, Türkiye’ye sanayileşmesi için yardım yaptığını düşünmemekteyiz. 27 Mayıs’tan sonra ABD’nin Türkiye’de bulunan üs ve tesislerinin kullanımında da değişikliğe gidilmiştir. Bu tarihten önce üslerin kullanımında bir takım zorluklar ortaya çıktığından, 1961 yılında bakanlıklar arası çalışmalar yapılarak bu güçlükler de ortadan kaldırılmıştır. Üslerin kullanımı daha kolay hale getirilmiştir.⁴⁰⁷ Burada ABD’nin, darbeden önceki sıkıntılarını, Darbeden sonraki hükümetle kolaylıkla hallettiğini görmekteyiz.

DP iktidarı son dönemlerinde ABD’den ve batıdan istediği desteği sağlayamayınca SSCB’ye yönelmiştir. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Nisan 1960’ta SSCB’ye giderek ön görüşmeleri başlatmış, Menderes’in de Ağustos 1960’ta ülkeye gitmesi kararlaştırılmıştır.

Bedri Baykam 27 Mayıs Darbesi ile ilgili olarak 1990 yılında Hasan Bülent Kahraman⁴⁰⁸ ile bir röportaj yapmıştır. Kahraman bu konuşmasında şöyle demiştir: “...İhtilal için orduya davetiye çıkarılmıştır. Orduya davetiye Türkiye’de sadece Cumhuriyet Halk Partisi tarafından da çıkarılmamıştır. 27 Mayıs hadisesinin hemen öncesinde subayların Amerika Birleşik Devletlerine yaptığı ziyaretler vardır. ... 27 Mayıs hareketini, Amerika, Türkiye’deki ordu vasıtasıyla ordu parmağıyla yaptırmıştır. Bu olay yazılmıştır. Belgeleri ortaya konmuştur. 27 Mayısta ordunun ihtilalci, müdahaleci, darbeci bir geleneği var. İki, 27 Mayısta dış güçlerin tesiri var;

⁴⁰⁵ Bkz. Ercüment YAVUZALP *Menderes’le Anılar*, s.91–93.

⁴⁰⁶ Darbeden sonra yardımların fazlaşmasının sebebi, ABD’nin yandaş hükümetlere ekonomik yardım vasıtasıyla baskı kurmak felsefesinden kaynaklanmaktadır.

⁴⁰⁷ Sezai ORKUNT, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, Milliyet Yayınları, İstanbul Temmuz 1978, s.255.

⁴⁰⁸ Gazeteci, yazar.

üç, 27 Mayısın iç dinamiği var. 27 Mayıs'tan önceki durum nedir? 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti, Amerika'nın çok yakın desteği ile iş başına geldi. 1950'den sonra ABD doğudaki sınır kapısı olarak Türkiye'ye NATO aracılığı ile büyük yatırımlar yapmıştır. Çünkü soğuk savaş teorisi içinde Türkiye'nin Rusya karşısında tampon olacak şekilde güçlendirilmesi lazımdı. Türkiye'nin tarımı, sanayisi, Türkiye'nin genel olarak iktisadi yapısı ABD'nin büyük katkılarıyla, büyük sermaye aktarımı ile beslenmiştir, büyütülmüştür. Ne zamana kadar? DP iktidarının Türkiye'yi, elde ettiği paralarla büyük bir sanayi ülkesi haline getirme çabasına girene kadar. Ne zaman ki Menderes iktidarları “biz sanayi yapmak istiyoruz, Türkiye'yi kendi kendisine yetecek, kendi ayakları üstünde durabilecek bir sanayi ülkesi haline getirmek istiyoruz” demiştir, o zaman Menderesle ABD'nin ilişkileri kötüye gitmeye başlamıştır. Çünkü ABD, o dönemdeki IMF raporlarında, planlarında bir tarım ülkesi olarak görmüştür Türkiye'yi. Adnan Menderes, “Amerika bize istediğimiz desteği sağlamıyorsa, biz de gider Rusya'yla ya da dünyanın başka yerlerindeki dostlarımızla ilişki kurar, onlardan bu destekleri sağlarız ve kendi kafamızdaki modeli bu şekilde ortaya koyarız”, demiştir.”⁴⁰⁹

Kahraman bu durumun CIA ile çok yakın ilişkileri olan gazeteci Cyrus Sulzberger'in Türkiye'ye gelmesi ile ortaya çıktığını belirtmiştir. Sulzberger, “Adnan Menderes iktidarı ateşle oynamaktadır” demiştir. Bunun sebebi olarak da sanayi yapmak istemesi ve ABD'nin desteğine ihtiyaç duymadığını belli etmesi gösterilmiştir. 1960 öncesinde Türkiye'ye gelen Sulzberger raporlarını New York Times'da yayınlamıştır.⁴¹⁰

27 Mayıs Darbesinde ABD'nin rolünü değerlendirirken, Zorlu ve Menderes'in SSCB'ye yönelik bu atılımını da göz önünde tutmak gerekmektedir. Nitekim bu kişiler, Türkiye'nin uluslararası konumunda da, ABD'nin etkinliğini azaltıcı, SSCB'den yana bir değişiklik yapılması gerektiği sonucuna varmışlardır. O dönemi yaşayan kişilerden bu yargıyı güçlendirecek alıntılar yapmak da mümkündür.

Gazeteci Kemal Bağlum kitabında şöyle der: “Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 1959 sonlarına doğru Amerika'dan 20 milyon dolarlık ek bir yardım istemi için Washington'a gelmişti. Kendisi ile çeşitli iç ve dış politikadan söz ediyorduk.

⁴⁰⁹ Bedri BAYKAM, s.143-144.

⁴¹⁰ Bedri BAYKAM, s.144.

Zorlu, Amerika'nın Türkiye'ye karşı takındığı yeni durumdan söz ederken bana şunları söylemişti: “Bizim en büyük hatamız kayıtsız şartsız Amerika'ya tabi olmamız. Böyle bir politika sonsuza kadar devam edemez. Türkiye sırtını Amerika'ya dayamakla hiçbir sonuca varamaz. Aksine kendimizden çok şey veririz, yine de onları memnun edemeyiz... Türkiye NATO ve Amerika'nın yanı sıra Üçüncü Dünya ülkeleri ve Sovyetler ile belli ölçüde ve Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda yeni bir politika izlemek zorundadır... Bir yıldan beri Adnan Bey'e bunu telkin ediyorum... Adnan Bey bu ısrarım karşısında Sovyetlerle ekonomik alanda işbirliği yapılmasını ve Üçüncü Dünya Ülkelerinin lideri durumunda bulunan Hindistan ile ilişki kurulmasını kabul etti. Ben de Başbakan Adnan Menderes'in Moskova'yı resmen ziyaret etmesi için gerekli girişimlerde bulundum. Bu girişimlerin özellikle Amerika'yı rahatsız ettiğini biliyorum. Tahminime göre 1960 ortalarına doğru Adnan Menderes Moskova'ya gidecek...”⁴¹¹ Fatin Rüştü Zorlu'nun bu görüşleri son derece önemlidir. Bu sözlerden, Zorlu'nun 1954'ten beri takip ettiği dış politikayı eleştirdiğini ve değişikliğe gitmek istediğini anlıyoruz. Zorlu'nun böyle düşünmesine sebep, ABD'nin Türkiye'ye yönelik takındığı olumsuz tavır ve yardımları kısımasıdır. ABD artık, Türkiye'ye ihtiyacı yokmuş gibi davranmaktadır, sanayileşmesini de istemektedir. Zorlu da bunun farkındadır.

Ercüment Yavuzalp bu konuda şunları söylemiştir: “Menderes'in 1960 Ağustos'unda Moskova'ya yapmayı öngördüğü ziyaret göz önünde tutulursa, bu istikamette bir fikrin o zaman şekillenmeye başladığı söylenebilir. Nitekim Dışişleri Bakanı Zorlu'nun, artık Sovyetlerle yeni bir deneme zamanının geldiği yolundaki ifadelerine birkaç vesile ile tanık olmuştum. 27 Mayıs'ta ihtilal olunca bu ziyaretin gerçekleşmesi tabii mümkün olmadı.”⁴¹²

Semih Günver de kitabında benzer şeyleri yazmıştır: “ SCBB ziyareti kararından tabiatı ile Amerikalılara haber verildi. Görünüşte normal karşıladılar. Ankara'daki Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği, Dışişleri Bakanlığımızla yaptığı temaslarda bu ziyaret tasarısının normal telakki edilmesi gerektiğini açıkladılar. Niyetlerimiz hakkında kendilerine ve CIA'ya gerekli bilgiler verildi. Ankara'daki ABD Büyükelçisi Moskova ziyaretine bir itirazları olmadığını bir

⁴¹¹ Kemal BAĞLUM, s.229–230.

⁴¹² Ercüment YAVUZALP, *Mendres'le Anılar*, s.72.

mektupla Zorlu'ya bildirdi. Zeki Kuneralp Amerikaluların bu tekliflerinde samimi oldukları inancındaydı. Fakat CIA'nin derhal harekete geçtiği, bu ziyareti önlemeye çalıştığı intibai alındı. Aslında Washington, Moskova ziyaretinden hiç mi hiç hoşlanmamıştı. 1947'den beri Amerika'nın dümen suyuna girmiş bir ülkenin hükümeti ilk kez kendi başına bir harekete tevessül ediyordu. Ayrıca soğuk savaşın henüz hızını kaybetmediği bir dönemde, NATO üyesi bir müttefikin Amerika'dan izin almadan Moskova ile diyalog kurmaya kalkışması NATO içinde ve Hür Dünyada siyasi dalgalanmalara yol açabilecek bir olaydı".⁴¹³

Yukarıda yazılan anılardan çıkardığımız sonuç, ABD'nin DP'nin son dönemdeki SSCB'ye yaklaşma siyasetinden kesinlikle hoşnut olmadığıdır. Burada belirtmemiz gereken önemli bir nokta bu politikanın ana mimarının Fatin Rüştü Zorlu olduğudur. Çalışmamızın daha önceki kısmında, Fatin Rüştü Zorlu'yu Dışişleri Bakanı yapabilmek için, Menderes'in ABD'den olumlu görüş aldığını belirtmiştik. 1957 yılında olumlu görüş veren ABD şimdi neden bu görüşünden vazgeçmiştir? Bu soruya cevap verirken, Zorlu'nun 1959 sonu itibari ile Sovyetler ile ilişkileri iyileştirmesi yönünde attığı adımları göz önünde tutmamız gerekmektedir. Dolayısıyla ABD, DP hükümeti ve Zorlu'dan memnun değildir. Bu gerçek 27 Mayıs olayının perde arkasında bir gölgenin belirginleşmesini sağlamaktadır. Öyle ki, diplomatik açıdan ve görevleri dolayısıyla oldukça başarılı olan bir Dışişleri Bakanının idamının arkasında yatan sebep tamamen siyasidir. Bu yargımızı güçlendirecek birkaç örnek verebiliriz.

Eski Başbakanlardan Nihat Erim, Zorlu ile ilgili olarak şu tespitte bulunmuştur: *"Demokrat Parti iktidarının Devlet ve Dışişleri Bakanlıklarında bulunan rahmetli Fatin Rüştü Zorlu'nun Kıbrıs işine çok emeği geçmiştir. Zorlu, gerçekten zorlu bir diplomattı. Kariyerden yetişmiş bir hariciyeciydi. Bize Kıbrıs'a müdahale hakkını tanıyan Zürih ve Londra Antlaşmalarının imzalanmasında onun büyük hizmetleri olmuştur."*⁴¹⁴

Eski Dışişleri Bakanlarından İhsan Sabri Çağlayangil de aynı tespiti şöyle yapmıştır: *"Fatin Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığındaki icraatı, parlak neticelerle doludur. Akıbeti ile icraatı arasında bir ilişki kurmak mümkün değildir. Akıbetine*

⁴¹³ Semih GÜNVER, s.133.

⁴¹⁴ Nihat ERİM, s.90.

siyasi demekten başka bir çare yoktur. Mesela Kıbrıs'ı ele alalım. Kıbrıs'ta Türkiye'nin vazgeçilmiş bütün haklarını yeniden tesisi eden, sonunda Türk askeri kuvvetlerini Kıbrıs'a şan, şerefle ithal eden bütün antlaşmaları hazırlayan, çalışan ve sonunda imza eden hep Sayın Zorlu olmuştur. Lozan Antlaşmasındaki Kıbrıs'ın İngiltere'ye terk edileceği sarahatine rağmen, Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde yeniden konuşması ve yeniden hak kazanması Fatin Beyin yürüttüğü çok başarılı siyaset sayesinde neticelenmiştir.”⁴¹⁵

Fatin Rüştü Zorlu'nun idamından sonra The Economist'te 23 Eylül 1961 tarihinde yapılan yorum da konumuz açısından önemlidir: “...ölüm cezasına mahkûm edilenler arasında neden Zorlu ve Polatkan'ı seçtiler? Zorlu, şahsi hataları ne olursa olsun, Dışişleri Bakanı olarak memleketine büyük hizmetler görmüştü. Acaba, Zorlu ve Polatkan'ın idam edilmesinin nedeni her ikisinin de popüler olmayışlarından mı ileri geliyordu?”⁴¹⁶

Yassıada'da Fuat Köprülü için hiçbir cezanın verilmemiş olması da vardığımız yargıyı kuvvetlendirecek bir durumdur. Çünkü Köprülü DP'nin dört kurucusundan birisidir ve 1957'ye kadar DP'nin Dışişleri Bakanlığını yapmıştır. Fatin Rüştü Zorlu, 1957'den sonra bu siyaseti sürdürmüş ancak son zamanlarda değişikliğe gidilmesi kararını almış ve hükümeti de bu yönde ikna etmiştir. Zorlu, iç gelişmelerle ise pek ilgili olmamış, sadece öteki bakanlar kadar sorumlu olmuştur. Köprülü'ye herhangi bir ceza verilmemiş olmasına rağmen, Zorlu'nun idam edilmiş olması, dış politikada takip ettiği bu değişiklik sebebiyle olabilir.

Kemal Bağlum bu durumla ilgili olarak çok önemli bir değerlendirmede bulunmuştur: “Özellikle 1958'in ortalarına doğru ABD, Türkiye'ye karşı yeni bir plan hazırlamıştı. Buna göre Türkiye'yi emirlerine uyan bir uydusu gibi gördüğünden, yeni izlenecek siyasette Türkiye, Amerika'nın çıkarları oranında desteklenecekti. Türkiye tarafından Amerika'nın başını ağrıtabilecek veya çıkarlarına ters düşecek davranışlarda bulunursa Türkiye'yi desteklemeyecek veya çeşitli alternatiflerle Türkiye için sorunlar yaratabilecekti. Bunlar arasında Ermeni ve Kürt

---

⁴¹⁵ Nazlı ILICAK, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, C.1, Kervan Yayınları, İstanbul Temmuz 1975, s.167.

⁴¹⁶ Semih GÜNVER, s.151.

sorunları hazırlanan yeni planda yerini almıştı. Amerika'nın gizli olarak hazırladığı yeni planı ilk öğrenen, zamanın Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu olmuştu."⁴¹⁷

Verilen bütün bu bilgiler ışığında ABD'nin, DP Hükümetinin son uygulamalarından ve özellikle Fatin Rüştü Zorlu'nun geliştirdiği politika değişikliğinden rahatsız olduğu aşikâr olmaktadır. Bir önceki kısımda aktardığımız, darbe-ABD ilişkilerini de göz önüne aldığımızda, dış politika da son derece başarılı girişimlere imza atmış olan Fatin Rüştü Zorlu neden idam edildi sorusunun cevabını yakalamak mümkün gibi gözükmektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi bu kaniya yaşanmış olan gelişmelerin sonucu olarak değerlendirme yaparak varabilmekteyiz. Elimizde kanıyı ispatlayacak herhangi kesin bir belge bulunmamaktadır.

---

⁴¹⁷ Kemal BAĞLUM, s.228–229.

B.Yassıada'da Görülen Davalar ve Fatin Rüştü Zorlu

1.Yassıada Mahkemesinin Oluşturulması ve İşleyişi

Darbeyi gerçekleştiren subaylar ilk başta hemen bir seçim yaparak yönetimi sivil idareye devretmek istemişlerdir. Ancak zamanla kurulan Milli Birlik Komitesi içinde görüş ayrılıkları baş göstermiş ve sivil yönetime geçilmesi gecikmiştir. Bu arada basında devrik rejim hakkında büyük bir karalama kampanyası başlatılmıştır. Halk pek çok olayın sorumlusu olarak gördüğü DP iktidarından hesap sorulmasını istemektedir.

Milli Birlik Komitesi çıkardığı bir numaralı yasa ile 1924 Anayasası'nı askıya almıştır. Komite artık meclis gibi çalışmaya başlamıştır. Aynı yasa ile MBK Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel Devlet Başkanı olmuştur. Yine yasada bir Yüksek Adalet Divanı'nın kurulacağı öngörülmüştür. Divanın görevi eski iktidarı yargılamaktır, divan bir darbe mahkemesidir. Mahkemenin kararlarına itiraz edilemeyecek, sadece idam kararlarının infazı MBK'nin onayı ile mümkün olabilecektir. Kimlerin yargılanacağına karar verecek olan soruşturma kurulunun da hemen Yassıada'da işbaşı yapmasına karar verilmiştir.⁴¹⁸

Davaların Yassıada'da görüleceği kararı verildikten sonra adaya kumandan olarak Yarbay Tarık Güryay atanmıştır. Ada çok sıkı güvenlik çemberine alınmıştır. Çevrede emniyet muhripleri dolaşmış, kıyıda uçaksavarlar beklemiştir. Güryay, adaya gelir gelmez ilk iş olarak tutukluların kalacakları odalara dinleme cihazları yerleştirmiştir. Koğuşlar gizlice dinlenecek tüm konuşmalar kaydedilecektir. İkinci derecedeki tutuklular daha önceleri erlerin kaldıkları koğuşlara ikişer üçer kişi olarak yerleştirilmişlerdir. Bayar ve Menderes içinse tek kişilik odalar hazırlanmıştır.⁴¹⁹

Yargılamalar adadaki kapalı spor salonunda yapılmıştır. Yargılamayı Yüksek Adalet Divanı adı verilen özel bir mahkeme yapmıştır. Halk mahkemeyi Yassıada Mahkemesi olarak benimsemiştir. Mahkeme ilga edilen 1924 Anayasa'sındaki Yüce

---

⁴¹⁸ Mustafa ARIKAN, "27 Mayıs Anayasa'yı İhlal Davası İddianamesi Üzerine Bazı Tespit ve Düşünceler", *Türkler Ansiklopedisi C.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.74.

⁴¹⁹ Mehmet BİRAND-Can DÜNDAR-Bülent ÇAPLI, s.169. Koğuşlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Nuri TAŞDELEN, 52-68.

Divan yerine 16 Haziran 1960 tarihinde geçici kanunla kurulmuştur.⁴²⁰ Mahkemede 592 sanık 19 ayrı davadan yargılanmıştır. Adalet Divanı 15 yargıç ve 9 savcıdan kurulmuştur. Mahkeme Başkanı Salim Başol'dur.

Mahkemeler boyunca hâkimler ve mahkeme başkanı sanıklara çok sert davranmıştır. Çoğu zaman savunmalarını bile tamamlatmadan sözlerini kesmiş, bu tavırlarıyla ilgili herhangi bir eleştiri geldiğinde de “*sizi buraya tıkan kuvvet böyle istedi*” diye sert çıkışlarda bulunmuşlardır. Ada kumandanı Tarık Güryay da duruşmalarda bulunmuş, istemediği bir söz işittiğinde de sert tutumuyla bunları onaylamadığını hissettirmiştir. Güryay, duruşmalar sırasında bilhassa iyi konuşan kişilere karşı sert tepkilerde bulunmuştur. Bir seferinde Fatin Rüştü Zorlu'ya; “*Sen böyle konuşursan ipe gidersin*” demiştir.⁴²¹

Tutuklulara Yassıada'da buldukları süre içerisinde yapılan kötü muamelelere örnek olarak Fatin Rüştü Zorlu'nun dövülmesi olayından çok bahsedilmiştir.⁴²² Olay, ziyarete gelen ailesinin, Fatin Rüştü Zorlu'nun gözündeki morluğu fark etmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Zorlu, ailesine, arkadaşlarıyla top oynarken yanlışlıkla gözüne çarptığını söylemiştir. Ancak durumdan tatmin olmayan Güzide Hanım Cemal Gürsel'e telgrafla durumu bildirmiştir.⁴²³

Yassıada Kumandanı Tarık Güryay anılarında olay hakkında şunları söylemiştir: “*Fatin Rüştü Zorlu bir gün yemeğe geç kalmış, bu sebeple nöbetçi subay ile aralarında bir münakaşa geçmiştir. Nöbetçi subayın; “Arkadaşların yemeğe giderken sen nerede kaldın?” diye sorması üzerine Zorlu; “Sana ne? Canım istedi şimdi gidiyorum. Paramla yediğim yemeğe ne zaman istersem o zaman giderim” diye karşılık vermiştir. Bunun üzerine subay “ Sana ne, ne demek? Ben burada bostan bekçisi miyim?” deyince Zorlu'da “Senin burada ne bekçisi olduğun beni ilgilendirmez” diye karşılık vermiş, bunun üzerine tartışma hararetlenmiş, itişmeye ve vuruşmaya başlamışlar. Tarık Güryay anılarında ayrıca, Fatin Rüştü Zorlu'nun ertesi gün kendisine gelerek, hatalı olduğunu kabul ettiğini, ona suçlu subayı*

⁴²⁰ Hüseyin YÜRÜK, *Darbe Esaret ve Ölüm Belgelerle 27 Mayıs 1960 Darbesi*, Okul Yayınları, İstanbul 2004,s.248, Hulusi TURGUT, *Menderes/Zorlu/Polatkan'dan Yaptırılmayan Savunmalar Yassıada Belgeseli*, ABC Ajansı Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul Nisan 1988,s.31.

⁴²¹ Mithat PERİN, *Yassıada ve İnfazların İçyüzü*, Çevik Matbaası, İstanbul 1970, s.138.

⁴²² Hüsamettin Cindoruk Zorlu'nun Yassıada'da dövüldüğünü doğrulamış, kendisini döven üstegmeni ele vermemek için ailesine yanlış bilgi verdiğini söylemiştir.

⁴²³ Nusret KİRİŞÇİOĞLU, *Yassıada Kumandanına Cevap*, Baha Matbaası, İstanbul 1971, s.85.

cezalandırmaması için yalvardığını, bu sebeple de subayın adadan naklinin yapılmadığını söylemiştir. Kavga sırasında Zorlu'nun gözü de morarmıştır. Ertesi gün ise ailesi Zorlu'yu ziyarete geleceğinden, Güryay'a ailesini kendisine inandıracağına da söz vermiştir.”⁴²⁴

Tarık Güryay olayı bu şekilde anlatmasına rağmen olayın bu şekilde gelişmediğine dair bizzat şahitler aktarımlar da bulunmuştur. Fatin Rüştü Zorlu duruşmalardaki sert mizacından dolayı adadaki askerler tarafından sevilmemektedir. Bir gün duruşmada söz alarak, *“Benim dedemin hesabını benden soruyorsunuz. Dosyayı okuyayım diyorum müsaade etmiyorsunuz. Buna muhakeme demezler. Buna kurunu vustai usulle teşhir derler.”* demesi üzerine, her duruşmayı izleyen Güryay, kıpkırmızı olmuştur. Birkaç gün içinde Zorlu'nun dövüldüğü haberi duyulmuştur. Ayrıca Güryay'ın anılarında anlattığı gibi Fatin Rüştü Zorlu'nun yalvarması onun mizacına yakışmayacak bir davranıştır. Onun gibi haysiyetli ve şerefli bir insanın öyle yalvarması kesinlikle beklenemez.⁴²⁵

Yassıada'da yaşanan bu olaya ait anılarını anlatan Tarık Güryay'ın açıklamalarının yalan olduğunu iddia eden Hayrettin Erkmen şu şekilde açıklamalarda bulunmuştur. Erkmen olaya kendisi ile birlikte, Hadi Hüsman, Atif Benderlioğlu, Celal Yardımcı, Abdullah Aker ve Rüştü Erdelhun'un şahit olduklarını belirtmiş ve olayı şöyle aktarmıştır; *“Her zamanki gibi yemek saati gelince, oda kapılarımız açılarak yemeğe emri duyuldu. Odalarımızdan çıkarak koridorda sıralandık. Dizimiz henüz tamamlanmamıştı ki, Fatin ceketinin öbür kolunu giyerek kapıda göründü. Kapıda görünmesiyle birlikte, nöbetçi subayın kin ve nefret dolu sesi koridoru inletti. Arkasından müthiş bir yumrukla rahmetliyi odasına kapattı. Olay aynen bu şekilde gerçekleşmiştir. Zaten Zorlu'nun herkesten sonra tek başına yemeğe çıktığı iddiası adanın rejimi gereğince mümkün olmamaktadır. Rahmetli bir süre sonra süngülü nöbetçi eşliğinde yemekhane indirildi. Yemek sırasında çok sessiz olan salonun sessizliğini Fatin'in tok sesi yırttı. Teğmenle aralarında şöyle bir konuşma geçti:*

—Süngülü nöbetçi himayesinde adam dövmek mertlik değildir.

⁴²⁴ Nusret KİRİŞÇİOĞLU, s.84, Emin ÇÖLAŞAN, “Tarık Güryay ile Söyleşi”, s.100.

⁴²⁵ Nusret KİRİŞÇİOĞLU, s.83–84.

—Ben seni nöbetçi yardımı olmadan da döverim.

—Hem benim yaşım senin yaşının iki misli. Hareketin şahsına yakışabilir ama taşıdığı üniformaya yakışmaz.

—Çok konuşuyorsun kes sesini

—Hepsi bu kadardı zaten.”⁴²⁶

Adada görev yapan subay Mehmet Nuri Taşdelen yaşanan olayı Güryay’dan farklı olarak açıklamıştır. Taşdelen olayın Zorlu’nun yemeğe geç kalması sebebiyle değil kurallara aykırı olarak Hasan Polatkan ile konuşması üzerine patlak verdiğini belirtmiştir.⁴²⁷ Olayı bizzat yaşamayan Taşdelen ve Güryay’ın duyumlar vasıtasıyla aktardıkları hatıralarda bile birlik bulunmamaktadır.

Yassıada’daki yargılamalar eski İtalyan Ceza Kanununu örnek alan Türk Ceza Kanununa göre yürütülmüştür. Yargılamalar şu seyirde olmuştur; 1- İddianamenin okunuşu, 2- Sanıkların yargıçlar tarafından sorguya çekilişi, 3- İddia makamının dinlenmesi, 4- İddia makamı tanıklarının dinlenmesi, 5- Savunma.⁴²⁸

Milli Birlik Komitesi Ceza kanununda bazı değişiklikler yapmıştır. Öncelikle Yüksek Adalet Divanını özel bir mahkeme olarak yaratmıştır. Bunun dışında kanunda iki değişiklik daha yapmıştır. Bunların ilki; Altmış beş yaşını geçen bir kimseye ölüm cezası verilemeyeceğine dair maddenin kaldırılmasıdır. Diğer; MBK’nin onayını alması gereken ölüm cezaları dışında, mahkeme tarafından verilecek bütün kararların kesin olduğunun kabul edilmesidir.⁴²⁹ Mahkemenin usulüne ilişkin iki husus eleştirilebilir. Bunlar; dedikodu mahiyetindeki delillerin kullanılması ve gerek yargıçların gerekse tanıkların siyasal kanaatlerine çok önem verilmesidir. Ayrıca savunma avukatlarına yapılan davranış da oldukça adaletsizdir. Sanıklara avukatları ile görüşebilmeleri için verilen zaman, bazı davalarda bir saate kadar indirilebilmiştir. Böyle görüşmeler daima bir subayın gözetiminde yapılmış ve sanık avukatlarının faaliyetleri de sıkı kontrol altında bulundurulmuştur. Hatta

⁴²⁶ Nusret KİRİŞÇİOĞLU, s.86–87.

⁴²⁷ Mehmet Nuri TAŞDELEN, s.219–221.

⁴²⁸ Walter F. WEİKER, *Amerikalı Fransız Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali*, Cem Yayınevi Kültür Dizisi:3, İstanbul 1967,s.41.

⁴²⁹ Hulusi TURGUT, s.32, Mustafa ARIKAN, s.76.

davanın seyrini yanlış yolda etkileyeceği düşüncesiyle bazı taktiklerinden ötürü birçok avukat tutuklanmış ve mahkemeye çıkartılmamıştır.⁴³⁰

Yassıada hükümlerini hukuk ilmi açısından ele aldığımızda iki temel noktada eleştirebiliriz; 1-Yüksek Adalet Divanı dış baskılardan kendini kurtaramamıştır. Aksine MBK ile işbirliği yapmış ve ona tabi olmuştur, 2- Yüksek Adalet Divanı, suça konu olaylardan ortaya konulan kurallara, oylamalara ve sorumsuz, temsil gücü olmayan kişi ve kurumların kanaat ve raporlarına itaat göstermiştir.⁴³¹

Hüsamettin Cindoruk, Yassıada Mehkemesi'nin adaletinden bahsederken, “Yassıada’ya hukukdışı demek bile yanlıştır, Yassıada tamamen hukuksuzdur” demiştir.

Fatin Rüştü Zorlu'nun avukatı Orhan Cemal Fersoy görüşmeye gittiği ilk günkü heyecanını hatırlamaktadır. Görüşme için gerekli olan tüm prosedürü tamamlamış olmasına rağmen onca bekleyiş netice vermemiş ve görüşme gerçekleşmemiştir. Bunun nedenini sorduğunda; “Ne yapalım muamelemiz tamam değil. Görüşemeyeceksiniz.” yanıtını almıştır. Ancak ertesi gün basında avukatların müvekkilleriyle saatlerce görüştikleri bunun için vapurun dahi onları bekleyemediği yönünde haberler çıkmıştır.

Davalar sırasında dikkat çeken bir örnek bizlere mahkemenin işleyişi ile ilgili ipucu verebilir. Bu örnek yargulamalar sırasında Başsavcının Demokrat Parti'nin eylemlerini ve tüm Demokrat Partilileri 1946'dan beri suçlu ve suça iştirak edenler olarak görmesidir.⁴³² Bu durumu Fatin Rüştü Zorlu bizzat kendisi de savunmasında dile getirmiştir. Fatin Rüştü Zorlu şöyle demektedir: “Başsavcı kendisi tarafından icat edilmiş kaideler içinde Demokrat Parti'yi 1946'dan beri dolaştırıyor ve onu o şekilde tanzim ve tersim ediyor ki; bu manzarayı görmelerine rağmen 1954'te bu partiye benim gibi girmiş olanlar bu fiilleri ile suç işlemiş oluyorlar. Burada bana teselli olan tek şey, 1954'te Sayın Başsavcının da mebus adayı olarak Demokrat Parti listesine girmeye çalışmış olmasıdır.⁴³³ Sayın Başsavcı Ceza Muhakemeleri Usulüne aykırı olarak suçun o şahıs tarafından işlenip işlenmediğini araştırmaya

---

⁴³⁰ Walter F. WEİKER, s.42-43.

⁴³¹Orhan Cemal FERSON, s.54.

⁴³² Mustafa ARIKAN, s.77.

⁴³³ B.C.A,010.09-33.99.2,s.6.

gerek görmemiştir. 1954'te siyasi hayata girmiş olan beni 1950'den beri çıkarılmış olan, Anayasaya aykırı olduğunu iddia ettiği kanunlara oy vermiş gibi göstermektedir.” ⁴³⁴

Yassıada Mahkemesinin oluşumu ve işleyişi hukuka aykırıdır. Yassıada da adalet olduğunu söylemek imkansızdır.

2. Yassıada'da Görülen Davalar

Yassıada'da görülen on dokuz dava üç kategoriye ayrılabilir; 1- Cinayet, ayaklanmaya azmettirme ve bilerek cana ve mala zarar verme gibi suçları kapsayan üç ağır ceza davası, 2- Devlet memurları hakkında dokuz suiistimal davası; kişisel çıkar için, devlet kredilerinin yakınlara dağıtılması, döviz tahsislerinin kötüye kullanılması, örtülü ödeneklerin kötüye kullanılması, kanunsuz istimlak ve hükümetin, Celal Bayar'a hediye edilen bir köpeğin hayvanat bahçesine satılması için zorlanması, 3- Anayasanın tanıdığı çeşitli teminatın ihlalini kapsayan, siyasi nitelikte yedi davadır. ⁴³⁵

Duruşmalarda 592 sanık bulunmaktadır. İlk gün hastanede bulunanlar dışında tüm tutuklular duruşmada hazır bulunmuşlardır. Önde Celal Bayar, arkasında Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu bulunmaktadır. Duruşmalar sırasında Adnan Menderes'in ürkek tavırları dikkat çekerken, Fatin Rüştü Zorlu düşünceli görünmektedir. Zayıflamıştı ve saçları beyazlamıştı. En rahat görünen ise Celal Bayar'dı. Salon doluydu. Salonda sanık ve avukatların dışında 600 kişilik yer ayrılmıştı. Bunun 200'ü basın mensuplarına, 20'si üniversitelere, 50'si sanık yakınlarına ve 60'ı bürokrasiye ayrılmıştı. Türkiye'nin çeşitli yerlerinden gelecekler için 220, diplomatlar ve yabancı misafirler için de 50 kişilik yer ayrılmıştı.

Tutuklu yakınları salonda sanıkların arkasına oturtulmuşlardı. Sanıklarla dikkatli bakışmak onlarla işaretleşmek el sallamak yasaktı. Duruşmalara sanıkların birinci dereceden akrabaları, anne, baba, kardeş, eş ve reşit olmuş çocukları izleyebileceklerdi. Ama her duruşmaya sadece bir kişi gidebilecekti. Kontenjan 50 kişilik olduğu için hangi sanık ailesinin izleyici olacağı kura ile belirleniyordu. Bu şekilde başlayan duruşmalar 9 ay 27 gün devam etmiştir.

---

⁴³⁴ B.C.A,010.09-33.99.2,s.7.

⁴³⁵ Walter F. WEİKER, s.44.

Davalar sürerken Fatin Rüştü Zorlu 'nun mallarına haksız kazanç olduğu gerekçesi ile el konulmuştur. Ancak haksız kazanç dosyaları incelendiğinde, mantıken kabulü imkânsız iftira ve ihbarların yer aldığı görülmüştür. Haksız kazanç iddiası, Zorlu'nun mallarına el konmak istendiği için ortaya atılmıştır. Fatin Rüştü Zorlu'nun 81 numaralı haksız kazanç dosyasındaki bir imzasız ihbar mektubunda, kardeşlerinin arazi suiistimalinden, polisiye bir roman üslubu ile söz edilmiştir. Hâlbuki Zorlunun tek ağabeyi yurtdışında görev yapan bir büyükelçidir. Miras yolu ile kalan gayrimenkullerden başka malı yoktur. Fatin Rüştü Zorlu'nun Suadiye'de hissedarı bulunduğu arsalar için de adeta bir roman yazılmıştı. Yapılan soruşturma göstermiştir ki, bu arazi miras suretiyle 1914 tarihinde kendisine geçmiştir. Zorlu'nun yurtdışındaki dövizleri ve bunları haksız yoldan edindiği yönünde de geniş söylentiler yapılmıştır. Hâlbuki dövizlerin hesabı belgeli olarak ve kaynağını gösterilerek verilmişti. Bu o derece belgelendirilmişti ki soruşturmayı yapan bilirkişi: *“Fatin Rüştü Zorlu'nun beyan ettiği dövizleri ile tespit edilen miktar arasında birkaç dolarlık bir fark vardı. Bunun ise üzerinde durulmaya değmez”* demiştir. Bu konuda çok dedikodu yapılmıştır. Zorlu'nun yurtdışında nerede ise, milyonlara ulaşan dövizleri bulunduğu söylenmiştir. Oysaki gerçek miktar şöyledir; Osmanlı Bankası Paris Şubesinde 6422 Frank, Chase Manhattan Bank New York'ta 3749 Amerikan Doları, Osmanlı Bankası Londra Şubesi'nde 168 Sterling, Bank Suisse'de 12000 İsviçre Frangı. Bu hesapları da elde edildiği zamandaki kura göre değerlendirmek gerekmektedir. Zorlu'nun dövizlerinin o günkü kurdan Türk parası karşılığı 74 bin lira kadardır. Kaynağı ise şöyledir; New York'taki dövizleri Birleşmiş Milletler ve Para Fonu Teşkilatı tarafından verilen ödeneklerdir. Londra'daki 168 sterling FAO Teşkilatının tahsisatıdır. Fransız frankları ise sigorta tazminatı olarak hasar karşılığı alınmıştır. İsviçre'deki paraları, Başkonsolosluk yaparken açtığı hesaptır.⁴³⁶

Zorlu, 26 Temmuz 1961 tarihli savunmasında bu konulara değinmiş tüm malvarlığı hakkında bilgiler vermiş, kendisine yapılan haksızlıktan bahsetmiştir.⁴³⁷

Haksız kazanç gerekçesiyle Zorlu'ya yabancı devletler tarafından hediye edilen eşyalara da el konulmuştur. Zorlu ise bunlara haksız yere el konulduğunu ispatlamak için bu eşyaların kendisine hediye edildiğini belirten belgeleri, yabancı

⁴³⁶ Orhan Cemal FERSON, s.109–110.

⁴³⁷ B.C.A,010.09-33.99.2,s.28-31.

devletlerin büyükelçiliklerine mektupla müracaat ederek istemiştir. Kısa zamanda talebine karşılık verilmiştir. Ancak gelen evraklar kendi eline geçmemiştir. Bu sebeple avukatı verilen cevapların bir kopyasını istemek zorunda kalmıştır. Avukatın eserinde bu yazışmaların örneklerini görmek mümkündür.⁴³⁸

Davalarda kişilerin hatıra defterleri de delil olarak gösterilmiştir. Söz konusu olan üç hatıra defterinden ilki TBMM eski başkanı Refik Koraltan'a aittir. Diğer hatıra defteri, Adnan Menderes'in 50 yıllık arkadaşı, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e aittir. Üçüncü ve son defter ise eski bakanlardan Şemi Ergin'e aittir.⁴³⁹

Davalar sürerken gündemden düşmeyen bir diğer konu da Fatin Rüştü Zorlu'nun yaptığı tüm işlerden %10 komisyon aldığıdır. Çok konuşulmasına rağmen bu konu davalara yansımamış sadece söylenti olarak kalmıştır. Bu mesele ile ilgili olarak Ahmet Gürkan bir anısından şöyle bahsetmektedir: *“Yassıada mahkemeleri bitip idamlar da infaz edildikten sonra Amerika'dan İstanbul'a yeni gelen bir Türk mühendisi ile karşılaşan yazar bu konu üzerinde sohbet ederken, mühendis kendisine Amerika'da neşredilen bir gazetede okuduğu yazıdan şu şekilde bahsetmiştir: “ Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı askeri yardım bedelinden, yine askeri vasıtalar için bir fabrikadan birkaç milyon dolarlık lastik satın almış ve mukavele de Türk elçisi tarafından imzalanmıştı. Tam bu sırada Amerika'ya gelen Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, lastik satın alınan fabrikanın müdürünü bulmuş ve fabrikanın teamülüne göre %10 komisyon talebetmiştir. Fabrika müdürü ise, bu talebi kabul etmiş ancak, çeki hangi bankaya yazmak istediğini Fatin Rüştü Zorlu'dan öğrenmek istemiş. Bunun üzerine Fatin Rüştü Zorlu, para istemediğini beyanla, bu komisyonu, yine lastik olarak Türkiye'ye gidecek olan lastik partisine ilave etmesini istemiştir. İşte bu hadiseden dolayı Zorlu'nun adı 'Mister yüzde on' kalmıştır.”*⁴⁴⁰

a. İpar Transport Davası

Eski armatörlerden Ali İpar aleyhine açılan dava 1950'li yıllardan beri çeşitli nedenlerle kamuoyunda gündeme gelmiştir. Bu dava DP hükümetinden Başbakan ve pek çok bakanı da bu ünlü iş adamına suç ortağı olarak göstermiştir.

⁴³⁸ Orhan Cemal FERSON, s.127.

⁴³⁹ Hulusi TURGUT, s.101.

⁴⁴⁰ Ahmet GÜRKAN, 1919–1973 50. Yıl Cumhuriyet, Meclis, Hükümetler 27 Mayıs- 12 Mart, Güneş Matbaacılık, Ankara 1973, s.177–178.

Bu davada Ali İpar, Fatin Rüştü Zorlu, Nihat Ali Üçüncü, gemi alımında döviz kaçakçılığı yaptıkları iddiasıyla, Adnan Menderes, Sebati Ataman, Hasan Polatkan, Hayrettin Erkmen ve Medeni Berk ise görevi kötüye kullandıkları iddialarıyla sanık sandalyesine oturmuşlardır.⁴⁴¹ Yüksek Soruşturma Kurulu kararnamesinde; DP döneminde, Ali İpar tarafından ABD'den satın alınan üç geminin satın alımında yolsuzluk bulunduğu, döviz kaçakçılığı yapıldığı ve görevi, kötüye kullanma fiillerinin ortaya çıktığını ileri sürmüştür. İddianamede; Fatin Rüştü Zorlu'nun, Adnan Menderes vasıtasıyla, Koordinasyon Kurulu'na baskı yaptığı, Gemi İthal Rejimini değiştirttiği, bundan faydalanan Ali İpar'ın, bedelsiz ithal yoluyla getirdiği üç gemiyi, kredi ile alınmış gibi göstererek yurt dışına 210 bin sterlin kaçırdığı ileri sürülmüştür. Yine kararnamenin bir yerinde; gemilerin daha satın alınmadan satın alınmış gibi gösterildiğinin, gemilere Amerika'da iken bayrak çekilerek Et ve Balık Kurumu'nun aldığı yağların fazla fiyatla ve tercihen bu gemilerle yurda getirildiği ileri sürülmüştür.⁴⁴²

Davanın ilk soruşturması, Yüksek Soruşturma Kurulu hesap uzmanı Ahmet Bayrak ile bilirkişi olarak görevlendirilen diğer hesap uzmanı Nejat Gülen adlı kişilerce özel biçimde yönetilmiş ve tertiplenmiştir. Bu sebeple bilirkişi raporları çelişkilerle doludur. Dosyada İpar Transport Ltd. Şti.'nin Genel Müdürü Samim Sargın'ın, tüm yazışma ve belgelerin kendi tarafından imzalandığını gösteren dilekçesi bulunmaktadır. Ancak bu dilekçe hiç önemsenmediği gibi Sargın ne sanık ne de tanık olarak dinlenmemiştir. Eğer dinlenip de tüm sorumluluk Sargın'ın üstüne kalsaydı dava ile Zorlu arasında bir ilişki kurulamayacaktır.⁴⁴³

Davadaki iddiaya göre, Zorlu ile Amerika'daki Türk Ekonomik Misyonu Şefi Nihat Ali Üçüncü'nün İpar gemileriyle navlun⁴⁴⁴ temin etmek istemektedirler. Oysaki olayda böyle bir durum söz konusu değildir, Et-Balık Kurumu Amerikan zirai fazlalıklarından, likit nebati yağ ithal edecektir. Anlaşmaya göre bunların %50'sinin Türk bandırası ile nakli öngörülmüştür. Fakat nakliyatı bu kapasitede yapacak gemi yoktur. Bunun üzerine Et-Balık Kurumu işi ihaleye çıkarmıştır. İpar

⁴⁴¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 16.11.1960, s.1.

⁴⁴² B.C.A, 010.09-153.472.1, s.2-4, B.C.A, 010.09-155.482.2, s.2-7.

⁴⁴³ Orhan Cemal FERSOY, s.155.

⁴⁴⁴ Navlun: Deniz ve nehir yolu ile taşınan eşya için, taşıma hizmeti karşılığında gemi şirketine ödenen ücrete navlun denir. Navlun bedeli resmi bir tarifeye veya sözleşmeye göre tahakkuk eder. Teslim şekline göre navlun satıcıya veya alıcıya ait olabilir.

Transport genel müdürü de şirketini temsilen ihaleye katılmıştır. Eksiltme kapalı zarf usulü ile yapılmış ve ihaleye katılanların huzurunda açılan zarflarda en düşük teklifi İpar Transportun verdiği görülmüştür.⁴⁴⁵

Davanın açık duruşmasına Yassıada'da 15 Kasım 1960 tarihinde başlanmıştır. Dava ile ilgili olarak dikkat çeken ilk nokta, ilk soruşturma da inceleme yapmış bulunan Nejat Gülen⁴⁴⁶'e salonda özel bir yer verilmiş olunmasıdır. Duruşmalar boyunca iddia makamından ayrı bir suçlandırma organı olarak açıklamalarda bulunması, bazen bilirkişilik yerine tanık gibi konuşmasıdır.⁴⁴⁷

Zorlu bu dava ile ilgili görüşünü avukatına aktarırken, *“kararnamenin tamamıyla peşin hükümlü ve hissi olduğunu söylemiştir.”* Şöyle devam etmiştir: *“Ben bu hadise ile hiçbir zaman Ali İpar diye meşgul olmadım. Bu benim için sadece Türk Ticaret Filosuna üç geminin katılması meselesi idi. Yani dolar karşılığı nakliyat yerine Türk parası karşı nakliyat söz konusudur. Bunda benim şahsi menfaatim nedir? Bunun delili nedir? Şerefime bu suretle leke sürmek istiyorlar. Tamamıyla uydurma bu davanın savunmasına ehemmiyet vermemiz lazım. Siyasi mahiyette olan davalarda ne olursa olur. Fakat geride şüphe bırakmak istemem. Niye göstermek istemiyorlar dosyaları bize. Elimizde bir kararname var. Bir sürü meçhulat. Öyle şey olur mu? Peşin hükümle töhmetlendiriyorlar. Ben bu hadise de nasıl döviz kaçakçısı olabiliyorum? Akıl mantık ortalıktan yok mu oldu.”*⁴⁴⁸ Zorlu duruşmada *“soruşturma yapılırken, bir kimsenin suçlandırılması şeklinde yapılmıştır. Bana burada sözü edilenlerin binde biri dahi sorulmamıştır. Söz konusu kararnamelerin hiçbirisi bana gösterilmemiştir. Usul bu ise boynum kıldan incedir”* diyerek sözlerine başlamıştır.⁴⁴⁹ Başbakan ve diğer bakanlar soruşturma ve savunmalarında, Zorlu'nun olayda hususi bir alakasına şahit olmadıklarını söylemişlerdir.

Davada dikkat çeken iki önemli nokta da şöyledir: Birincisi Nihat Ali Üçüncü'nün Fatin Rüştü Zorlu'ya yazdığı bir mektuptan söz edilmektedir, savunmanın okunsun taleplerine karşın mektup okunmamıştır. İkinci nokta ise,

⁴⁴⁵ Orhan Cemal FERSONY, s.156, Bu hususu Zorlu da 5.1.1960 tarihli savunmasında belirtmiştir, B.C.A, 010.09-153.475.4, s.27-55.

⁴⁴⁶ Yassıada Mahkemesi bilirkişilerindedir. Bu davada da bilirkişilik yapmıştır.

⁴⁴⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 16.11.1960, s.1, *Ulus Gazetesi*, 18.11.1960, s.5.

⁴⁴⁸ Orhan Cemal FERSONY, s.153.

⁴⁴⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 16.11.1960, s.5.

bilirkişi Nejat Gülen'in Zorlu'ya karşı önyargılı olduğunun bizzat Zorlu'nun avukatının yaşadığı bir olayla kesinleşmesidir.⁴⁵⁰

Davanın 26 Aralık 1960 günkü savunma oturumunda Zorlu şöyle demiştir: *“Aylar ve aylardır devam eden ve maalesef milli bünyemizde yer etmesinden korkulması lazım gelen iftira, leke sürme kampanyasının bir neticesi olarak yüksek huzurunuzda kendimi müdafaa etmek mecburiyetinde bulunuyorum. Modern hukuk anlayışına göre kaza (yargı) kapısı ve süzgeci, hakikatlerin arayıcısı olması lazım gelen yüksek iddia makamının önce takdim ettiği ilk karar, sonra da şimdi huzurunuzda okuduğu esas hakkındaki iddiasıyla aynı istikamette yol aldığını görmek elbette ki beni çok üzmüştür. Zaten yüksek huzurunuzda da bu davanın başlangıcından beri arz ettiğim gibi iddia makamı vakıaları hukuk ve mantık adesesinde değerlendirecek ve bir hakikati arayacak yerde peşin bir hükümle ille suçlu bulmak ve bu hususta umumi efkâr(kamuoyu) yolu ile mahkemeyi tesir altında bulundurmak için, umumi efkârı müphem ifadeleri, sun'i şahitlerle bulandırmak yolunu tercih etmiştir. Kararname de, son iddianame de, şahitler de aynı istikamete izhar olunmuştur.”*⁴⁵¹ Zorlu bizzat kaleme aldığı savunmasında, iddia makamının bahsettiği gibi bir münakaşanın söz konusu olmadığını belirtmiştir. Ayrıca iddia edildiği gibi komisyon heyetinin toplandığı ve kararlar aldığı tarihlerde kendisinin Ankara'da bulunmadığını da açıklamıştır.⁴⁵² Bu durum, bizzat talepte bulunması üzerine Dışişleri Bakanlığında gönderilen telgraf ve yazılarda da doğrulanmaktadır.⁴⁵³

Dava ile ilgili olarak Zorlu hakkında ne kadar peşin hükümlü davranıldığı, iddiaların yersiz bulunduğu kanıtları ile birlikte Avukat Orhan Cemal Fersoy'un hazırladığı savunmada ayrıntıları ile yer almaktadır.⁴⁵⁴ 19 Ocak 1961 günkü oturumda, başkan davayı sonuçlandıran ara kararını şu şekilde açıklamıştır:⁴⁵⁵ *“Fatin*

⁴⁵⁰ Nejat Gülen, davalar görülürken bir ara sırasında paltosunu kaybetmiş ve bunu da Fatin Rüştü Zorlu yürütmüştür diye espiri yapmıştır. Duruma Zorlu'nun avukatı şahit olmuş, mahkemeden bilirkişinin reddini talep etmiş ancak talebi kabul edilmemiştir. Bkz, Orhan Cemal FERSOY, s.158–160. Nejat Gülen ise bu espirinin O günlerde herkesçe yapıldığına dikkat çekmiştir. Ancak Gülen'in yazdıklarından Zorlu'yu eskiden beri sevmeyen ve onu kibirli ukala bulan birisi olduğunu anlıyoruz. Bkz. Nejat Gülen, s.166-170.

⁴⁵¹ B.C.A, 010.09–153.475.4, s.27.

⁴⁵² B.C.A, 010.09–153.475.4, s.27–55.

⁴⁵³ B.C.A, 010.09–153.475.4, s.4,5,24,25,26.

⁴⁵⁴ B.C.A, 010.09–153.475.4, s.6–23.

⁴⁵⁵ B.C.A, 010.09–153.475.4, s.27–55.

Rüştü Zorlu için döviz kaçakçılığı iddiası sabit olmamıştır. O döviz kaçakçısı değildir.” Başkan: “Fatin Rüştü Zorlu için döviz kaçakçılığı suçu sabit olmamıştır. Ancak Türk Ceza Kanununun 240’uncu maddesine göre sorumluluk söz konusu olabilir. Bu itibarla ek savunma hakkı tanıyoruz” demiş ve Zorlu’yu mikrofon başına davet etmiştir. “Teşekkür ederim varit olmayan bir iddianın vuku bulmadığına karar verdiniz. Ancak bu olayda Türk Ceza Kanununun 240’uncu maddesi söz konusu olamaz. Burada memuriyet nüfuzunu ve vazifesini kötüye kullanmak nasıl düşünülebilir? Bu 240’uncu maddenin kırk anbar gibi olduğunu avukatım söylemişti. Her tarafa çekilebiliyor. Böyle hareketi 240’a sokabileceğiniz gibi, aksine hareketi de aynı maddeye göre suç saymak mümkün olur. Sonra suça konu yapılan kararname değişikliklerinde ben Türkiye’de bulunmuyordum. Gemilere döviz tahsisini de ben yapmıyordum” demiştir.⁴⁵⁶

İpar Transport davası ile ilgili olarak Zorlu, 26 Temmuz 1961 tarihinde kaleme aldığı savunmasında, kendisine haksızlık yapıldığına bir kez daha değinmiş, olayları özetlemiş ve 240. madde dolayısıyla da suçlanamayacağını açıklamıştır.⁴⁵⁷

Dava, Anayasayı İhlal ve İptal adı verilen dava dosyası ile birleştirilmiştir.⁴⁵⁸ 19 Ocak 1961’de dosyası kapatılan davanın esas kararı 15 Eylül 1961 günü açıklanmıştır. Buna göre: Ali İpar döviz kaçakçılığı suçundan 2 yıl hapis, 26 milyon lira para cezasına, Adnan Menderes 1 yıl, Medeni Berk 1 yıl, Fatin Rüştü Zorlu 1 yıl, Hayrettin Erkmen 6 ay ve Sebati Ataman 3 ay hapis cezalarına çarptırılmışlardır.⁴⁵⁹

Fatin Rüştü Zorlu davlar sırasında ısrarla suçsuzluğunu iddia etmiş, iddia edilen suçları çürütür yönde deliller sunmuştur. Ancak çabaları fayda vermemiş ve dava Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiş, suçsuz olduğu ilan edilmemiştir. Bu tasarruf hukuka aykırı olarak kurulan mahkemenin önyargılı hareketinden başka bir şey değildir. İddia makamının her iddiası mahkeme tarafından kesin doğru olarak kabul görmüş, karşı çabalar boşa çıkmıştır.

---

⁴⁵⁶ Orhan Cemal FERSOY, s.162.

⁴⁵⁷ B.C.A,010.09-33.99.2,s.13-16.

⁴⁵⁸ B.C.A, 010.09-155.482.2, s.1.

⁴⁵⁹ Orhan Cemal FERSOY, s.163.

b. İstanbul-Ankara Olayları Davası

Dava 27–28 Nisan 1960 günlerinde önce Ankara’da başlayıp sonra da İstanbul’a sıçrayan olaylarla ilgilidir. 28 Nisan sabahı İstanbul Üniversitesi avlusunda ortaya çıkan olaylarda, 300–500 kişilik öğrenci grubu, Meclis Soruşturma Komisyonlarının yetkileriyle ilgili kanunu protesto etmek için toplanmıştır. Emniyet olaydan haberdar olduğu için gerekli önlemi almış, beş kişiden oluşan sivil bir ekip jiple göstericilerin arasına girerek dağılmalarını ihtar etmiştir. Ancak ekip taşlanınca havaya ateş açarak olay yerinden uzaklaşmıştır. Daha sonra olayların gelişmesi üzerine hükümet sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu olaylar 29 Nisan günü Ankara’ya sıçramıştır. Öğrenciler Siyasal ve Hukuk Fakültelerinde toplanmışlardır. Bu kalabalığı dağıtmak isteyen sıkıyönetim komutanlığına bağlı askerler ve emniyet mensupları havaya ateş etmişlerdir. Bu olaylar sonucu yüzlerce ölü ve yaralı olduğu yolunda asılsız haberler tüm yurda yayılmıştır.⁴⁶⁰ İktidarın tutumunu protesto amacıyla bu olayları çıkaran gençlerin faaliyetleri 5 Mayıs 1960’da Kızılay’da meydana gelen ve tarihe 555-K olarak geçen gösterilerle devam etmiştir.⁴⁶¹

Bu olayı dava yapan Yüksek Soruşturma Kuruluna göre 203 sanık bulunmaktadır. Başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmak üzere, Adnan Menderes ve hükümet üyelerinin tümü, Emniyet Genel Müdürü, Genelkurmay Başkanı, Ankara ve İstanbul Valileri, Ankara Sıkıyönetim Komutanı, emniyet müdürleri, polis şefleri, polisler ve halktan bazı kişiler sanıklar grubunu oluşturmaktadır.⁴⁶² Sanıkların olayların yaratıcısı olduğu iddia edilmiş ve böylece Anayasa’yı ihlal ettikleri ileri sürülmüştür. İddianamede; Bayar’ın göstericilere ateş açılması için emir verdiği, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın talimatı üzerine Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un İstanbul’a giderek aynı fiillere katıldığı öne sürülmüştür.⁴⁶³ Başsavcı dava dolayısıyla, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve tüm bakanların da dahil oldukları 60 sanık hakkında idam, diğer sanıklar hakkında da 5–15 yıl arasında ağır hapis cezası istemiştir.⁴⁶⁴

---

⁴⁶⁰ Orhan Cemal FERSONY, s.165.

⁴⁶¹ Hulusi TURGUT, s.88.

⁴⁶² Orhan Cemal FERSONY, s.165.

⁴⁶³ Hulusi TURGUT, s.88.

⁴⁶⁴ B.C.A, 010.09–136.429.1, s.44–45.

Davada hükümetin sıkıyönetim ilan etmesi suç sayılmıştır. Oysaki bu karar Anayasa uyarınca TBMM’ni onayına sunulmuş, muhalefette bulunan CHP’nin itirazına da uğramadan onaylanmıştır. Ankara sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç sanık sayılmasına rağmen İstanbul sıkıyönetim Komutanı Org. Fahri Özdilek sorumsuz görülmüştür. Bunu sebebi General Özdilek’in 27 Mayıs sabahı hükümet darbesini yapan kuvvetlerin emrine girmeyi kabul etmesidir. Fatin Rüştü Zorlu ise bütün bu olaylar yaşanırken yurt dışında bulunuyordu.⁴⁶⁵ Bunun bir önemi yok gibi davranılmıştır. Yassıada da ceza hukukunun kuralları bir tarafa bırakılmıştır. Sanığın olayla illiyet bağının olup olmadığı dahi araştırılmamıştır.

Bu dava siyasi nitelikte bir davadır. Bu sebeple hukukça ve adalet namına ne söylenirse söylensin bu davalara bakılacak ve hükme bağlanacaktır.

Zorlu, sorgu sırasında şöyle konuşmuştur: *“Efendim kararname yazılış şeklinde bizler için asıl suç adam öldürmeye azmettirmek olarak gösteriliyor. Hâlbuki ben suça konu olaylardan önce ve sonra Paris’te NATO toplantısında sonra da Tahran’da idim. Kararname bir müşterek sorumluluktan söz ediyor. Öyle zannediyorum ki bu siyasal sorumluluktur. Çünkü cezaların şahsiliği prensibi vardır. Aramızda bir anlaşma mı olmuş? Bundan söz edilmiyor! ...Ben yeni bir seçime gidilmesi tezini savunuyorum. Cumhurbaşkanı’na da gittim, bunu söyledim. Ben vakıaları arz ediyorum. Dikta rejimine gidiyormuşuz deniliyor. Hâlbuki seçim yenilenmesini istiyoruz. ...Bir Bakanlar Kurulu toplantısı oluyor ve ben Tahran’dayım. Sizin ifade buyurduğunuz gibi, sıkıyönetim teklifi, mutedil mizaçlı Şem’i Ergin’den gelmiş. Ben esas itibariyle sıkıyönetime taraftar olamam. Bunu dışarıdaki tesirlerini düşünürüm. Benim devam ettiğim iş memleketimin menfaatlerini takipte bulunmaktadır. Şimdi, 27 Mayıs’tan sonra mütalaa vermeyi uygun bulmam.”*

Başkan Başol sık sık söz kesiyordu: *“Sıkıyönetim şartları yok”*

Zorlu devam etmiştir:

“İnsanlar kararları muayyen bir iklim içinde alırlar. Devlet idaresi tedbir üzerine cereyan eder. Tedbirler önleyicidir. Yanlış yapılırsa bu o hükümetin hata hanesine yazılır. Benim ve konudaki sözlerim kanaat açıklamasıdır. Gerçek hükümetimizin bildirilerinin doğru olduğunu meydana çıkardı. Bu durumda yegâne

⁴⁶⁵ B.C.A, 010.09–130.470.1, s.36-37.

ölçü seçimidir. Ortalıkta çok kuvvetli propagandalar vardı. Bu hariçte de var. Biz Mart 1960'dan itibaren seçim peşindeyiz. Bizim düşüncemiz istifadan da ileri gitmiştir... Cumhurbaşkanının benim yanımda şiddet taraftarı olduğunu görmedim. Talebenin her sokağa çıkışında hükümet değişmez... Profesörler siyasetle uğraşır mı? Uğraşmaz mı? Biz demokrasi yolunda yeniyiz. Bunun mağdurları olur... Ben Adnan Menderes'i her istediğini yapmaya kadir olduğu hususunu kabul etmiyorum. Hele benim mevzuumda... Bize verilen raporda polis kabahatli görünmüyordu. Bir takım hadiseler cereyan ettikten sonra mütalaa dermeyeran etmek kolaydır. Öğrencilerin haklı olduğu da olur, olmadığı da... Ben öğrenciye şiddet taraftarı değilim. Bağırırlar, bağırırlar ve sonra susarlar, diyordum. Eğer tahrik edilmiyorlarsa...”⁴⁶⁶

Zorlu savunmasında, o dönemde muhalefetin ne kadar faal olduğunu açıklayarak diktaya gitmek isteyen bir hükümetin muhalefeti bu kadar rahat bırakamayacağını açıklamıştır. Ayrıca bizzat kendi önderliğinde yürütülen dış politikanın da çok aktif olduğundan bahsetmiştir. Oysa diktaya gitmek isteyen bir hükümetin dış değil iç politika ağırlıklı çalışması lazımdır. Tüm bunlar hükümete yöneltilen iddiaları çürütmektedir.⁴⁶⁷

Zorlu yine kaleme aldığı savunmasında, kendisinin de Mart ayından beri seçime gitmek konusunda ne kadar istekli olduğunu ve bunu her fırsatta dile getirdiğini belirtmiştir. Bu durum Arif Özgen'in Hürriyet gazetesinde yayınlanan hatıratında da yer almıştır. Böylesine hevesle seçime gitmek isteyen birisinin olayların tertipçilerinden, diktaya girmek isteyen birisi olduğunu düşünmek de haksızlıktır.⁴⁶⁸

Davalarda hükümetin diktaya gitme eğiliminde olduğu sık sık vurgulanmıştır. Oysa Menderes, Mayıs ayının ortalarında İzmir'de seçimlerin çok yakın olduğunu söylemiştir. Fatin Rüştü Zorlu da İngiltere Büyükelçisine seçimlerim Eylülde yapılacağını açıklamıştır.⁴⁶⁹ Fatin Rüştü Zorlu ayrıca 20 Mayıs gecesini Günver'e; *“Menderes'in, hükümetin istifasına, sonbaharda yeni seçimleri yapmaya karar verdiğini, Tahkikat Komisyonunun kaldırılmasına da razı olduğunu söylemiştir.*

⁴⁶⁶ B.C.A, 010.09-130.470.1, s.31-45.

⁴⁶⁷ B.C.A, 010.09-130.470.1, s.34-38.

⁴⁶⁸ B.C.A, 010.09-130.470.1, s.36.

⁴⁶⁹ Recep Şükrü APUHAN, s.154.

*Cumhurbaşkanının onayını almak için de bizi görevlendirdi” demiştir. Günver’in duyduğuna göre Fatin Rüştü Zorlu ve Selim Sarper Bayar’ın yanına gitmişler ama Menderes’in istediği onayı alamamışlardır.*⁴⁷⁰

Zorlu, 10 Mayıs 1960 tarihinde, İtalyan Corriera della Sera Gazetesinin muhabiri ile yaptığı bir röportajda, Türkiye’de meydana gelen son hadiseler hakkında sorulan bir soruya; *“Mesele birtakım öğrenci nümayişlerinden ibarettir. Tüm öğrenciler bu nümayişlere katılmamıştır. Nümayişlerin önemi çok abartılmıştır. Nümayişlerde polis ancak mecbur kaldığında silah kullanmıştır”* demiştir. Zorlu verdiği bu beyanat ile ülkedeki gergin havayı dış basına yansıtmama çabasında olduğunu göstermektedir. Bu tutum da ülkenin itibarı için gerekli bir haldir. Seçimler ile ilgili diğer bir soru karşısında ise; *“Biz seçim tarihinin öne alınmasını istiyoruz. Bunu istemeyen muhalefettir”* diyerek diktaya gitmek gibi bir düşüncenin kendisinde mevcut olmadığını ispatlamıştır.⁴⁷¹

Haziran 1961 sonlarında İstanbul-Ankara Olayları Dava dosyası kapanmıştır. Celal Bayar, Adnan Menderes, Ethem Menderes, Medeni Berk, İzzet Akçal, Celal Yardımcı, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Atıf Benderlioğlu, Tevfik İleri, Hayrettin Erkmen, Hadi Hüsman, Nedim Ökmen, Şem’i Ergin, Haluk Şaman, Sebati ataman ve Abdullah Aker’in fiilleri Anayasa’yı ihlalin maddi vakasını oluşturduğundan Anayasayı ihlal dava dosyası ile birleştirilmiştir. Diğer sanıklar hakkında da 6 ay ile 15 yıl arasında hapis cezası alanlar olduğu gibi beraat edenler de olmuştur.⁴⁷²

c. 6/7 Eylül Olayları Davası

Yassıda bir diğer önemli dava 6/7 Eylül olayları davasıdır. Davada hükümet üyelerinden on kişi, Kıbrıs anlaşmazlığı konusunda Türk görüşünü ağır bastırmak için, 6–7 Eylül 1955’te İstanbul halkını Rum azınlığa karşı saldırılarda bulunmağa kışkırtmakla suçlanmışlardır. Davada Zorlu, Bayar ve Menderes ile birlikte ayaklanma emrini vermekle suçlanmışlardır.

---

⁴⁷⁰ Semih GÜNVER, s.146.

⁴⁷¹ B.C.A, 010.09–8.26.3, s.1–2.

⁴⁷² Hulusi TURGUT, s.91–92.

Davanın açılmasının sebebi, Fuat Köprülü'nün 5 Haziran 1960 günü Yeni Sabah Gazetesi'nde manşetten yayımlanan ihbar niteliğindeki demecidir. İddianame, olayların Fatin Rüştü Zorlu'nun talebi üzerine Başbakan Menderes'in talimatı ile İçişleri Bakanı Namık Gedik tarafından tertiplendiği yönündedir.⁴⁷³ 1955 yılı yaz aylarında kritik bir safhaya giren Londra'daki Kıbrıs Görüşmeleri sırasında, Atatürk'ün Selanik'te bulunan evinin yakınında bulunan konsolosluk binası bombalanmış ve ev de zarar görmüştür. Bu olaydan sonra İstanbul ve İzmir'de yoğun gösteriler patlak vermiş, Rumların evi ve işyerleri yağmalanmıştır. Yüksek Adalet Divanı ve iddia makamı, bomba olayı ile İstanbul ve İzmir'deki olayların sorumlusu olarak Türk Hükümetini göstermiştir.⁴⁷⁴

Olayların hükümetin tertibi olduğunu savunan görüşe göre, böyle düşünülmesinin nedeni, saldırganların ve polislerin hemen hemen girdikleri tüm evlerde “*Korkmayın sizi gasp edecek değiliz. Buna dair emir vardır. Yalnızca evlerinizi tahrip edeceğiz*” demeleridir. Bu durumdan hükümetin yararlanmayı düşündüğü üç yol vardır: 1-Kıbrıs konusunda Yunanistan'a ve Kıbrıslı Rumlara gözdağı vermek, 2- Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bir devlet politikası haline gelmiş olan azınlıkları ülkeden kaçırmak ekonomiyi millileştirmek, bu yolla bir milli burjuva sınıfı oluşturmak, 3- Saldırıları servete karşı saldırılar olarak planlayıp bu durum neticesinde olaylardan komünistleri sorumlu tutmaktır.⁴⁷⁵

---

⁴⁷³ Mehmet Arif DEMİRER, *Dezinformasya Kasıtlı Olarak Yanlış Bilgilendirme(Örnek Olay) 6 Eylül 1955 ve Yassıda'da 6/7 Eylül Davası*, s.11, B.C.A, 010.09-107.332.1; Olaylar başladıktan sonra İçişleri Bakanı Namık Gedik, Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner'e “Bu bir milli tepki, halka yumuşak davranın” demiştir. Bunu DP yönetimi de doğrulamaktadır. Namık Gedik olayların bu derece büyüyeceğini düşünememiş, bu gösteriyi o sıralarda sıkça yapılan Kıbrıs mitinglerinden biri zannetmiştir, Recep Şükrü APUHAN, s.124, Köprülü gazete ile yaptığı röportajda, hadisenin baş tertipçisinin Menderes olduğunu, Kıbrıs'ı fethetmek için bu yolu tercih ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Selanik'teki bomba hadisesi ile ilgili olarak da, “kanaatime göre bombalama hadisesi de tertiptir ve bu mesele de kendisine aklı Zorlu vermiştir demiştir.” Açıklamadan anlaşılacağı gibi Köprülü burada kendi kanaatine göre sonuca varmıştır. Ayrıca Köprülü, olaylardan hemen sonra 12 Eylül 1955 tarihinde Meclis'teki konuşmasında “olaylardan hükümetin haberi vardı”, şeklinde bir açıklama yapmıştır. 26 Aralık 1955'te yapılan Meclis görüşmelerinde sorulması üzerine 12 Eylül'de gerçekleşen toplantıda sarf ettiği bu sözlerden ne kastettiğini şöyle açıklamıştır; “Hükümetin bir hareket ve bir nümayiş beklediğini, hatta bu maksatla tertipler de almış olduğunu, “hükümetin haberi vardı” sözüyle bunu kastettiğini söylemiş, alınan tertiplerin uygulanmadığını belirtmiş ve asıl araştırılması gereken şeyin bu olduğuna işaret etmiştir”.

⁴⁷⁴ Hulusi TURGUT, s.49.

⁴⁷⁵ Ekin KARACA, “6-7 Eylül Olayları ve Türk Basınının Tavrı”, *Toplumsal Tarih Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, S.142,Tarih Vakfı Yayınları, Ekim 2005, s.31.

Olayın Fatin Rüştü Zorlu ile ilişkilendirilmesi şu gelişmeler sonucunda olmuştur; olaylardan bir gün önce Menderes, Kıbrıs Türktür Cemiyeti Başkanı Hikmet Bil ile görüşüp Londra'daki Kıbrıs konulu konferansa katılmış olan Zorlu'dan bir şifreli telgraf aldığını ve bu telgrafta Zorlu Türkiye'den tepki beklediğini, Londra'da zaptedilemeyen bir Türk kamuoyundan bahsedilmesini istediğini anlatmıştır. Bu bilgi aynı gün Bil tarafından KTC şubelerine iletilmiştir. Şubelerin bilgilendirilmesiyle üyeler ile birlikte birtakım öğrenciler de örgütlenerek, gerekli alet edevat ve para da hükümet tarafından sağlanarak olayları yapmaya teşvik edilmişlerdir.⁴⁷⁶

Davada Fuat Köprülü'nün damadı, o tarihte CHP Araştırma Bürosunda görevli Coşkun Kırca da şahitlik yapmıştır. Kırca 1955'te NATO nezdindeki Büyükelçiliğimizde (Paris) görevli üçüncü kâtiptir. Yani en küçük rütbeli diplomattır. Kırca'nın anlattıkları Menderes ve arkadaşlarının idam edilmesi uğruna ülke çıkarlarına zarar verir niteliktedir. Konuşması Menderes ve Zorlu'ya amansız bir kin duyduğunu da göstermiştir.⁴⁷⁷ Kırca, 28 Ağustos 1955 tarihli telgrafi okuduğunu hatırladığını söyleyerek telgrafla ilgili şu şekilde ifade vermiştir: *“İngilizler nezdinde tezimizin kabulü için bütün ısrarları yapmaktayız. Ancak, kendilerinde Yunanlılara ileride selfdetermination vaadi yolu ile bir temayül olabileceğini seziyoruz. Her ne kadar yaptığımız kesin teşebbüsler kendilerini bir hayli şaşırtmışsa da yine de bu hususta çok çalışılması gerektiği kanaatindeyiz. Biz burada elimizden geleni yapıyoruz. Gazeteciler de yapıyorlar. Ayrıca Başbakanın da ilgililere gereken emirleri vermesinden büyük fayda olacaktır.”*⁴⁷⁸ Kırca, yaptığı açıklamalarda kendi *kişisel* görüşünden ve vardığı yargıdan bahsetmiştir. Bu da açıklamalarında tarafsız davranamayacağı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Kırca olayı subjektif olarak değerlendirmiştir.

6/7 Eylül Olayları sırasında Fuat Köprülü'nün oğlu Orhan Köprülü de Demokrat Parti İstanbul il Başkanı idi. Olayların DP teşkilatının tertibi olduğunu varsaydığımızda kendisinin durumdan haberdar olması gerektiğini söyleyebiliriz.

⁴⁷⁶ Dilek GÜVEN, “Türk Milliyetçiliği ve Homojenleştirme Politikası 6–7 Eylül Olayları ve Failler”, *Toplumsal Tarih Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, S.141, Tarih Vakfı Yayınları, Eylül 2005, s.45, B.C.A, 010.09–107.332.1

⁴⁷⁷ Hüseyin YÜRÜK, s.302.

⁴⁷⁸ Mehmet Arif DEMİRER, *Dezinformasya Kasıtlı Olarak Yanlış Bilgilendirme(Örnek Olay) 6 Eylül 1955 ve Yassıada'da 6/7 Eylül Davası*, s.11–12.

Oysa Orhan Köprülü'nün adı bu davada geçmediği dibi dava hükmünden bir gün sonra kendisi, Cemal Gürsel'in kontenjanından Kurucu Meclis'e onur üyesi olarak girmiştir. Yassıada da Menderes'in avukatları Orhan Köprülü'nün tanık olarak dinlenmesini talep etmişler ancak bu talepleri reddedilmiştir.⁴⁷⁹

Dışişleri Bakanı Zorlu, telgrafi gönderdiğini kabul etmiş, ancak uygun önlemler ile Kıbrıs konusunda alınması gereken diplomatik önlemleri kastettiğini iddia etmiştir. Askeri mahkeme ise belgeler arasında bu telgrafın bulunmadığını bildirmiştir. Delil, belge, telgraf mahkemeye bir türlü çıkarılamamıştır. Ayrıca Zorlu'nun dinlenmesini talep ettiği şahitlerin ifadelerine de mahkeme tarafından gerek görülmemiştir.⁴⁸⁰

Kıbrıs görüşmelerinin sürdüğü bir sırada moratoryum önerisini sunmayı planlayan Zorlu'nun, kamuoyunun tahrik edilmesini istediğini düşünmek ters mantık yürütmektir. Bu sebeple Kırca'nın ifade verirken kayınpederi Fuat Köprülü'yü kurtarmak amacıyla olduğu açıktır.

Kıbrıs Türktür Cemiyeti Başkanı Hikmet Bil, olayla ilgili olarak kişisel izlenimlerini, anılarını aktarırken kaleme almıştır. Buna göre olay günü Menderes Bil'i arabasına davet etmiş ve aralarında şu konuşma geçmiştir; “*Arabada Başbakan'ın yanına oturdum... Araba Divanyolu'nda ilerlerken Menderes, Ben Florya'ya gidiyorum isterseniz beraber yemek yeriz dedikten sonra, Kıbrıs'ta ne var ne yok diye sordu. Kıbrıs'taki durumu anlattım.*” Bil, Menderes'in sözü Londra'da üçlü Konferans'ta bulunan Fatin Rüştü Zorlu'ya getirerek şunları söylediğini anlatmaktadır; “*Yeni bir şifre telgraf geldi. Fatin'den... Zayıf durumdayım. Türk kamuoyunu zapt edemiyoruz diyebilmeliyim şeklinde şikâyetleri var. Daha aktif olmamızı istiyor.*” Bil, Londra Konferansında başarısızlık mı var endişesinin üzerine Menderes'in şu yanıtı verdiğini ileri sürmektedir; “*Yok..yok... Konferans ya hakkımızı kabul eder ya da dağılmak zorunda kalır.*”⁴⁸¹ Anılarında kanıt göstermeyen Bil olayın tertiplenmesi konusunda kendi kanaatini açıklayarak

⁴⁷⁹ Mehmet Arif DEMİRER, *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği*, s.166–167.

⁴⁸⁰ Mehmet Arif DEMİRER, *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği* s.12, Olayları bu iddiaya göre şekillendirmek, hükümetin gösterileri başlattığı ancak denetleyemediğini düşündürmektedir. Oysa Londra Konferansında bulunan Büyükelçilerin hatıraları bu savı doğrulamamaktadır, Recep Şükrü APUHAN, s.124.

⁴⁸¹ Hikmet BİL, *Kıbrıs Olayı ve İçyüzü*, 2. Baskı, İtimat Kitabevi, İstanbul 1976, s.107-115.

hükümeti suçlu göstermiştir. Bil, Menderes ile yaptığını söylediği konuşmayı şöyle yorumlamıştır; “sonradan meydana çıktığına göre, meşhur 6/7 Eylül olayı o... akşam Florya köşkünde tertiplenmişti. Cumhurbaşkanı Bayar İstanbul’da idi. Florya’da kalıyordu. Menderes de Florya’da idi. İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik, Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner; kısacası bütün yetkililer o gece hep Florya’da toplanmışlardı.” Bil’in bu açıklamalarının herhangi bir kanıtı bulunmadığı gibi aktardığı bilgilerde de yanlışlıklar bulunmaktadır.⁴⁸²

Yassıada Davalarında bilirkişi olarak görev yapmış olan Nejat Gülen anılarında 6/7 Eylül Davası ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Gülen de kendi kanaatine göre olayların DP Teşkilatının planı dâhilinde gerçekleştiğini söylemektedir. Kitabında, kendi kanaatine göre yargılarda bulunan Gülen, dönemin hükümetine olan hislerini gizlememiş, açıkça bu kişilerden hoşlanmadığını belirtmiştir. Gülen, eserinde Zorlu’dan da; “Kibirli, ukala tavırlı, davalarda Adnan Menderes’in aksine, sorulan sorulara, kırılıp dökülmeden, yaltaklanıp sırtmadan, sert, aksi ve kesin cevaplar veriyordu” diye bahsetmiştir.⁴⁸³ Gülen, Zorlu’dan hoşlanmadığını açıkça söylemiş ve yargılamalar sırasında yaşadığı bir anısını alaycı şekilde anlatmıştır.

O sıralarda Yunan basınına göre ise olayın tertipleycisi İngiltere’dir. Hatta İngiltere’nin olayların planlanmasında rolü olduğuna dair arşivde de belgeler mevcuttur. Örneğin, Atina’daki İngiliz Büyükelçiliği’nin, Türk Yunan Dostluğunun çok yüzeysel bir vaka olduğuna değinen ve küçük bir şokun, örneğin Selanik’teki Atatürk’ün evinde meydana gelecek küçük bir tahribatın derhal ilişkiyi zedeleyeceğinden bahseden Ağustos 1954 tarihli bir beyanı söz konusudur. İngiliz Dışişleri’nde çalışan bir bürokrat ise daha açık bir ifade ile “Ankara’da meydana gelecek birkaç olayın aslında işlerine çok yarayacağını” belirtmiştir. İngiliz Milletvekili John Strachy de parlamentodaki bir konuşmasında Türkiye’nin aslında Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesinden çekinmemesi gerektiğinin, çünkü garanti olarak İstanbul’da büyük bir Rum azınlığın var olduğunun altını çizmiştir.⁴⁸⁴

⁴⁸² Yanlışlıklar için bkz. Mehmet Arif DEMİRER, *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği*, s.168–169; 209–213.

⁴⁸³ Nejat GÜLEN, s.154.

⁴⁸⁴ Dilek GÜVEN, s.42.

Bomba olayının Yunan gizli servisinin tertibi olabileceği ihtimali de gerçekliği olabilecek bir görüştür. Çünkü Londra’da durum tamamen onların aleyhinde gelişmektedir. Yunan derin devleti büyük bir panik içindedir. Böyle bir olaya ihtiyaçları vardır.⁴⁸⁵

Bu dava Fatin Rüştü Zorlu’yu en çok üzen ve tedirgin eden davaların başında gelmektedir. Tüm çırpınmalarına rağmen derdini kimseye anlatamamıştır. Meselenin Türkiye’nin menfaatleri bakımından inceliği kavranmak istenmemiş aksine duruşmalar adeta Yunan menfaatlerini koruyormuşçasına sürdürülmüş ve Yunan mahkemelerinin verdiği düzmece kararlar geçerli sayılmıştır.

Bu dava ile ilgili olarak Zorlu bizzat kendisi şu şekilde bir savunma yazmıştır: *“Ben burada Türk Devletinin 1955’teki Dışişleri Bakanını müdafaa etmek onu savunmak için bulunuyorum. Bu dava, ne Zorlu’nun, ne Menderes’in ne de Bayar’ın davasıdır. Bu dava 1955 senesinde Türkiye’nin iki şehrinde vukua gelen ve beynelmilel ihtilatatı bulunan bir vak’a karşısında Türkiye’nin bünyesinden çıkan meşru bir hükümetin kendinden evvelki iktidarlar zamanında yetişmiş yüksek mevkiler ve hatta aynı veya mümasil mevkiler işgal etmiş valiler ile devletçi ve milletçi hareket ediş tarzını ve bunda suçlu olup olmadığını gösterecek, milli tarihimize müspet veya menfi şekilde geçecek bir davadır. Bundan bir sene evvel daha iktidardan düşmeden Dışişleri Komisyonunda yaptığım bir konuşmada arz ettiğim gibi, partiler bir milleti ayrı ayrı kompartümanlara bölemezler. Türk, Türk’tür. Demokrati başka, Halk partilisi başka, Millet partilisi başka olamaz. İçimizde iyi veya kötü insanlar bulunur. İyilerin fazlalığı bunların kötülere nispeti milletimizin karakterini, seviyesini tayin edecek kıstastır. Ama demokratik yollardan, bir milli ekseriyeti kazanmış meşru bir hükümetin hareket tarzı muhakkak ki o milletin tarihine bir hizbin icraatı gibi değil, o milletin hareket tarzı diye mal olur ve tarihte mefahiri ile hataları ile bütün milletin malıdır. Bugünkü nesillerin malıdır ve bizden sonra geleceklerin malı olacaktır. İşte onun burada bir sayfasına istikamet vermeye çalışıyoruz. Eğer biz suçlu isek maalesef bu suçumuz tarihe maddi ve manevi şahsiyetimizi aşacak bir vüsatte geçecektir. Onun için gönül isterdi ki imkân verilsin ve ben yüksek huzurunuzda bu davayı bütün müdafaa ve hakikatleri belirtme*

---

⁴⁸⁵ Mehmet Arif DEMİRER, *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği*, s.172.

imkânlarına malik olarak savunabileyim. Çünkü şunu arz edeyim ki bütün bu imkânlar dosyalarda mevcuttur ve Başsavcının iddiası hilafına bir tek vesika bile imha veya izale edilmemiştir. Beynelmilel mahiyette olan ve devlet münasebetine tesiri olacak olan ve hatta daha şimdiden bazı aksülameller yaratmakta olduğu gözükken bu davada o zamanki hükümeti savunanlara tam müdafaa hakkının bahşedilmesi, tevsii hakikat taleplerinin kabul olunması elbette ki kamu menfaati bakımından lüzumlu ve faydalı idi. Bu mesele üzerinde daha fazla durmayacağım. Ve tesellimi Yüksek Divana Başkanlık eden zatiâlinizin ve pek muhterem azaların Milli Birlik Komitesi tarafından ilan edilmiş bulunan müsellel adalet duygularında bulacağıma eminim.”⁴⁸⁶

Bu dava da iddia makamının ileri sürdüğü iddia ve deliller şunlardır; Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra'dan çektiği 27/28 Ağustos 1955 tarihli telgraf; Bu telgrafta Zorlu'nun nümayiş yapılması yolunda Başbakan'a telkinde bulunduğu iddia edilmektedir. Oysa bu yazıda miting akdedilmesi hususunda ne bir talep ne de bir ima vardır. Ayrıca bu telgraf Başsavcının iddia ettiği gibi konferans biterken değil daha konferans başlamadan çekilmiştir. Dolayısıyla henüz başlamamış olan bir konferansın kötü biteceğini anlayıp miting yapın demeye imkân yoktur. Ayrıca Konferansın çıkmaza girmesi gibi bir durum söz konusu olmayıp, tam tersine durum tamamen bizim lehimize seyretmektedir.⁴⁸⁷ Zorlu bu iddia ile ilgili olarak herhangi bir şüphe varsa, telgrafi yazarken yanında bulunan Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi, Settar İlksel, Orhan Eralp, telgrafi tatbik mevkiine koyan Katibi Umumi Vekili Melih Esenbel'in şahit olarak dinlenmelerini ısrarla talep etmiştir. Mahmut Dikerdem ise ifade verebilmek için bizzat Zorlu'nun avukatına başvurmuştur.⁴⁸⁸ Ancak mahkeme bu kişilerin dinlenmelerini gerek görmemiştir.

Savcılığın öne sürdüğü diğer bir iddia, 6 Eylül 1955 günü Zorlu Londra'da iken Başbakan Menderes ile Haydarpaşa'da yaptığı telefon görüşmesidir. Başsavcıya göre bu görüşmede Menderes Zorlu'ya olayların başladığını bildirmektedir. Oysa bu yönde herhangi bir delil mevcut değildir. Yine Zorlu'nun telefonda herhangi bir telkinde bulunduğunu söylemek de imkânsızdır. Çünkü görüşme olaylar başladıktan

⁴⁸⁶ B.C.A, 010.09-110.342.2, s.43-54.

⁴⁸⁷ B.C.A, 010.09-110.342.2, B.C.A,010.09-33.99.2,s.22, B.C.A, 010.09-107.332.1

⁴⁸⁸ Mahmut DİKERDEM, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, s.137.

sonra saat 8 civarında yapılmıştır. Bu telefon konuşmasının sebebi, Zorlu'nun konferansın seyri hakkında Başbakana bilgi vermek istemesinden başka bir şey değildir.⁴⁸⁹

4 Eylül 1955 günü Londra'da Kıbrıslı ve İngiliz tebaalı 5000 Türk'ün Londra'da yaptığı miting de Zorlu'nun tertibi gibi gösterilmek istenmektedir. Zorlu'nun bu miting ile alakası olduğunu gösterecek hiçbir delil mevcut değildir. Aynı gün Yunanlılar'da miting yapmıştır. Bu oradaki Türklerin milli duygularının izahından başka bir şey değildir. Bu mitingler ile 6/7 Eylül olayları ile bir bağ kurmak imkânsızdır.⁴⁹⁰

5 Eylül 1955 gecesini Selanik'te Atatürk'ün evinde patlatılan bomba olayı da iddia makamının listesinde yer almaktadır. Bu olayın tertip olduğu, bombanın 15 Temmuz 1955 günü izinden dönen Başkonsolos yardımcısı Tekinalp aracılığıyla Türkiye'den götürüldüğü iddia edilerek bu olay ile de 6/7 Eylül olayları hakkında ilişki kurulmak istenmiştir. Bu bakış açısı Yunan Mahkemelerinin bakış açısıdır. Zorlu, Başkonsolos ve Yardımcısını tanımamakta ve onlarla bir irtibatla bulunmamaktadır. Aksi yönde herhangi bir kanıt yoktur. Patlamayı olaylarla ilişkilendirmek de mantıksızdır, çünkü 15 Temmuz tarihinde henüz Londra'daki Konferansın yapılacağı bile belli değildir.⁴⁹¹

Menderes ile Zorlu'nun Londra'ya gitmeden önce miting yapılması konusunu konuştukları da iddialar arasındadır. Böyle bir konuşmanın delili yoktur. Ayrıca Zorlu, Adana valisi tarafından kendisine Adana ve Mersin'de miting yapılacağını duyurması üzerine kendisine bunun katiyen önlenmesini bildirmiştir.⁴⁹²

Duruşmalar sırasında Coşkun Kırca haricinde hiçbir şahit olaylar bizzat Fatin Rüştü Zorlu'nun telkiniyle başlamıştır veya olaylara bir etkisi olmuştur dememiştir. Kırca'nın şahitliği ise güvenilirlikten uzaktır. Kırca ifadesini kendi kanaatine değerlendirmiştir. Üstelik o derecede bir memurun bahsedilen önemdeki şifre telgrafi görmesine de imkân yoktur. Bu Dışişleri Bakanlığının çalışma sistemine aykırıdır.

493

---

⁴⁸⁹ B.C.A, 010.09-110.342.2

⁴⁹⁰ B.C.A, 010.09-110.342.2

⁴⁹¹ B.C.A, 010.09-110.342.2

⁴⁹² B.C.A, 010.09-110.342.2, *Cumhuriyet*, 20.10.1960, s.5.

⁴⁹³ B.C.A, 010.09-110.342.2

Bu davada Zorlu hakkındaki iddiaları çürüten iki önemli belge bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin eski İzmir milletvekili Settar İlksel tarafından açıklanmıştır. Yassıada'da Zorlu, Sayın Settar İlksel'in tanık olarak dinlenmesini ısrarla istemesine rağmen bu talep kabul edilmemiştir. İlksel olaylar sırasında Atina Büyükelçisidir. I. Londra Konferansında bulunmuştur. Yassıada da dinlenemeyen tanık bildiklerini Zorlu'nun avukatı Orhan Cemal Fersoy'a anlatarak gerçeklere ışık tutmuştur⁴⁹⁴

Mahmut Dikerdem "Ortadoğu'da Devrim Yılları" isimli kitabında Zorlu'nun 6-7 Eylül olayları ile ilgili olarak hiçbir sorumluluğunun bulunmadığını şöyle dile getirmiştir: "*Zorlu, nasıl olurda da moratoryum düşünürken, öte yandan kamuoyunun tahrik edilmesini isteyebilir? Nitekim Zorlu söz alıp Yüce Divan Başkanına 'Tanık Kırcı o tarihte NATO'da ikinci kâtipti. Herhalde okuduğu telgrafi iyi değerlendirecek kadar olgunlaşmamıştı'*" demiştir.⁴⁹⁵ Oysa durum farklı idi. Kırcı okuduğunu anlayacak kadar akıllı idi. Ancak kayınpederi 6-7 Eylül sanıkları arasında bulunuyordu. Kayınpederini kurtarmak için her çareye başvurmayı meşru görmüştür.

Mahkeme süresince, ayaklanmaların kışkırtma eseri olduğu iddiasında tanıkların büyük çoğunluğu kişisel kanaatlerini belirtmekten öteye gidememişlerdir. Delilerin çoğu da şüphelidir.⁴⁹⁶

Dava sırasında Ceza Hukukunda ispat teorisine Başsavcı tarafından yenilikler getirilmiştir. Çünkü Başsavcı; "*Bu tertip kimlerin eseri olamayacağı için kimlerin eseri olacağını açıklayacağız...*" demektedir. Yani tertibi şunlar şunlar yapamazlar öyle ise bu sonuncu yapmıştır demektedir. Burada da direkt DP'lilere yüklenmektedir. Olaydaki yağmacılar arasında şüphesiz DP'liler de bulunmaktadır. Ancak bu tertibi tamamen onların yaptığının ispatlamaz. Özellikle Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin olaylardaki payı görmezden gelinmektedir. Cemiyetin kendi gücü ile bunları yapamayacağını düşünmek de yanlıştır. Çünkü Cemiyet asıl dayanağını

⁴⁹⁴ Mektubun tamamı için bkz. Orhan Cemal FERSOY, s.258-261.

⁴⁹⁵ Mahmut DİKERDEM, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, s.136.

⁴⁹⁶ Walter F. WEİKER, s.51-52.

Türkiye Milli Talebe Federasyonu ile Türkiye Milli Gençlik Teşkilatından almaktadır.⁴⁹⁷

Dava 5 Ocak 1961 tarihinde Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiş,⁴⁹⁸ daha sonrada şu karar verilmiştir; Celal Bayar hakkında dava açılmayacaktır, Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu, 6'şar yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Bunun yanında İzmir valisi Kemal Hadımlı 4 ay 15 gün hapis cezası almıştır.⁴⁹⁹

d. Radyo Davası

Yassıada da radyo yayınları da dava konusu olmuştur. Yayınların davaya konu olmasının sebebi, Devlet Radyosu yayınlarının DP'nin organı haline gelmesinin iddia edilmesidir. Yine Radyo Gazetesi isimli programın ise, özellikle DP propagandası yaptığı öne sürülmüştür.

Davada, Başbakan Adnan Menderes, Bakanlar; Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrer Sarol, Emin Kalafat, Celal Yardımcı, Sıtkı Yırcalı, Abdullah Aker, Haluk Şaman ve Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç sanık sandalyesine oturmuşlardır.⁵⁰⁰ Dava yargılamalarına, 29 Kasım 1960 tarihinde başlanmıştır. Başsavcı, sanıkların demokrasiyi yıkmak ve bir zümre hâkimiyeti kurmak için, radyoyu bir parti organı haline getirdiklerini ileri sürmüştür. Sanıkların bu durumunun, Anayasayı ihlalin, maddi olayını oluşturduğu ileri sürülerek, TC Kanunu'na göre 5 ila 10 yıl arasında hapis cezası istenmiştir.⁵⁰¹

Bu davada Fatin Rüştü Zorlu'ya yönlendirilen suçlamalar iki kısımda toplanmaktadır: Bunlardan birincisi 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan genel seçimlerde, seçim günü elde edilen seçim neticelerinin saat 14.30'dan itibaren radyodan yayınlanmasına emir vermektir. Diğeri ise, seçimleri takiben radyo gazetesinde neşriyat yaptırmış olmaktadır.⁵⁰² Zorlu'nun bu eylemler dolayısıyla Menderes ile birlikte mesul bulunduğu iddiasıyla Türk Ceza Kanununun 240. maddesi gereğince dava edilmesi uygun görülmüştür.⁵⁰³ İddianameye göre, seçim

---

⁴⁹⁷ B.C.A, 010.09-110.342.2

⁴⁹⁸ B.C.A, 010.09-112.350.1

⁴⁹⁹ Hulusi TURGUT, s.50.

⁵⁰⁰ Hulusi TURGUT, s.73.

⁵⁰¹ Hulusi TURGUT, s.74.

⁵⁰² B.C.A, 010.09-159.487.1, s.93.

⁵⁰³ B.C.A, 010.09-159.486.1, s.37.

sonuçlarının henüz oy verme işlemi bitmeden Zorlu'nun emriyle ilan edilmeye başlanmasıyla henüz oyunu kullanmamış olan vatandaşlar etkilenmek istenmiştir. Bu durumun kanuna aykırı olduğu, oylarının kullanmamış seçmenlerin etkilenebileceği muhalefet mensupları tarafından kendisine hatırlatılmış olduğu halde, bunun bir hükümet kararı olduğunu bildirerek bu yöndeki yayına devam edilmiş, yine aynı sebeple yayının durdurulması hususunda Yüksek Seçim Kurulundan verilip tebliğ olunan karar da mühürsüz olduğu bahanesiyle iade edilerek yayına devam edilmiştir.⁵⁰⁴

İddianame karşısında, Zorlu'nun avukatlarının ve bizzat kendisinin yazdığı savunmanın ana hatları şöyledir; seçim sonuçlarının ilan edilmesi, milletvekilleri seçim kanununun değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair 5258 sayılı kanunun 27. maddesi gereğince yapılmıştır. Yani yapılan ilan seçim kanununa uygundur.⁵⁰⁵ Teamülde de uygulama aynı yöndedir. 1946, 1950, 1954 seçimlerinde de aynı şekilde ilan yapılmıştır. Ayrıca yapılan ilan da Demokrat Parti'nin propagandasını yapmak bir yana seçimi kaybettiği bölgeler de açıkça belirtilmiştir.⁵⁰⁶

İddia makamı bir de ilan yapılmaması konusunda Yüksek Seçim Kurulu'nun kararının dikkate alınmadığını söylemektedir. Bu durumu Zorlu şu şekilde açıklamaktadır: *“Bu olaydan üç şahit bahsetmektedir. Mecnun Berkman kararın 16.40'ta geldiğini, Fethi Kardeş sadece 17.00 ilanının tehir edildiğini çünkü Yüksek Seçim Kurulunun men kararı aldığı bildirmişlerdir. Nazif Bahaoğlu ise kararın önce mühürsüz sonra da mühürlenip geldiğini ifade diyor ve ilk geliş saatini 15.30 diye gösteriyor. Bizzat huzurunuzda kendisine Mecnun Berkman'ın saat kaçta kadar yanında kaldığını sordum, o da 16.30'dan sonra 17.00'a doğru gittiğini söyledi. Yani böyle bir vaka olsa idi Berkman'ın da bilmesi gerekirdi. Yine kendisine Halk ve Hürriyet Partilerinden itirazların saat kaçta geldiğini sorduğumuzda 15.30 diye cevap verdi. Bu itirazlardan sonra Başbakanla konuşup Yüksek Seçim Kurulu'na itiraz edin dediğimize göre itiraz telgrafları 15.30'da geldiğine göre karar ancak*

⁵⁰⁴ B.C.A, 010.09–159.488.2, s.23. Seçim sonuçlarının ilan edilmemesi hususunda bizzat İsmet İnönü Zorlu'ya telefon açmıştır. Ancak Zorlu durumun suç olmadığını açıklamıştır. Bunun üzerine Adnan Menderes ile görüşen İnönü, asıl emrin Menderes'ten çıktığı kanısına varmıştır, bkz. Metin TOKER, s.267.

⁵⁰⁵ B.C.A, 010.09–159.487.1, s.131.

⁵⁰⁶ B.C.A, 010.09–159.487.1, s.95.

16.30'dan sonra elimize ulaşmıştır. Biz de karar gereğince her yarım saatte bir yaptığımız yayınlarda 17.00 yayını durdurduk. Yazının 16.30'dan sonra geldiği hususunda delili avukatım Fersoy'da açıkça belirtmiştir.”⁵⁰⁷

Dava ile ilgili olarak Fatin Rüştü Zorlu'nun radyo gazetesinin ilanında da sorumlu olduğu belirtilmiştir. Zorlu'nun radyodan sorumlu bakan olarak görev süresi içine giren zaman 15–20 günlük bir dilimdir. Bu süre zarfına ait konuşma metinleri ortaya konmamıştır yani delilsiz bir suç isnat edilmek istenmektedir.⁵⁰⁸ Zorlu ise savunmasında; radyo gazetesinin yayını ile hemen hemen hiç meşgul olmadığını dile getirmektedir. Bu konuda şahitler de aynı yönde ifade vermişlerdir. Şahitler; “*Radyo gazetesinde, Zorlu'nun imzası ile sadece seçimlerden sonra 3,5 gün içerisinde seçimler hakkında cevap verildi*” demektedirler. Bu yayın seçim sonuçları ile ilgilidir ve bunu yapmak da hükümetin görevidir. Bundan başka Zorlu'nun sorumluluğunu gerektirecek herhangi bir yayın olmamıştır.⁵⁰⁹

Sanıkların, devlet radyosunun hükümetin propaganda aracı olarak kullanmak, radyo aracılığı ile muhalefete sert cevaplar vermek, yine muhalefeti küçültücü sözler sarf etmek, DP grup toplantılarını ilan etmek, muhalefetin radyoda konuşma hakkının kaldırmak, vatan cephesine ait listeleri radyodan okumak, devlet radyosunu tek taraflı kullanarak DP'nin organı haline getirmek suretiyle demokrasi ve cumhuriyet prensiplerine aykırı olarak devletin, tek bir fert veya Demokrat Parti'nin bir zümresi tarafından idare edilmesini sağlamak ve memlekette bir dikta rejimi kurmak istediklerinden bahisle haklarında TCK.'nın 64 ve 142/2 maddeleri gereğince cezalandırılmaları istenmiştir.⁵¹⁰

Zorlu, 26 Temmuz 1961 tarihinde kaleme aldığı savunmasında, kendisinin suçsuz olduğunu söylemiştir. Kesinlikle, radyo aracılığıyla diktaya gitme amacını gütmeye başladığını açıklamıştır. Zaten çok kısa bir süre bu görevi yürüttüğünü, radyo yayınları ile direkt kendisinin ilgilenmediğini belirtmiştir. Bu durumun şahitleri olduğunu da eklemiştir.⁵¹¹

⁵⁰⁷ B.C.A, 010.09–159.487.1, s.29–30.

⁵⁰⁸ B.C.A, 010.09–159.487.1, s.99.

⁵⁰⁹ B.C.A, 010.09–159.487.1, s.36.

⁵¹⁰ B.C.A, 010.09–159.488.2, s.2–3.

⁵¹¹ B.C.A, 010.09-33.99.2,s.17-21.

Dava sonucunda, sanıklardan Altemur Kılıç hakkında verilen tutukluluk kararı kaldırılmış diğer sanıklar suçlu görüldüğü için Başbakan ve 7 Bakanın dosyaları Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiştir.⁵¹²

e. Anayasayı İhlal Davası

Yassıada yargılamalarında yer alan en önemli dava şüphesiz, Cumhurbaşkanı Bayar ile bütün kabine üyeleri de dahil olmak üzere 397 eski Demokrat Parti Milletvekilinin suçlandığı Anayasayı İhlal Davasıdır.

Bu dava ile Milli Birlik Komitesinin kapattığı TBMM'nin 2/3'den fazla çoğunluğunu teşkil eden DP grubu milletvekilleri, yüce mecliste kullandıkları oylardan, yaptıkları konuşmalardan sorumlu tutulmuşlar ve anayasayı ihlal suçu ile yargılanmışlardır.⁵¹³ İddianamede, Ceza Kanununun 146. Maddesini ihlal eden sekiz ayrı suç sıralanmıştır. Bu suçlar şöyledir:

- 1) 1951 ve 1953'te Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulması,
- 2) Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne çok oy kazandırdığı için 1954'te Kırşehir ilinin ilçe haline getirilmek suretiyle, vatandaşların siyasal inançlarından ötürü cezalandırılması,
- 3) 1953'te, hükümete istediği anda yirmi beş yıllık hizmet süresini dolduran yargıçları emekliye ayırma hakkını tanıyan bir kanun çıkarmak suretiyle adliyenin bağımsızlığının ihlali,
- 4) 1954 ve 1957'de seçim kanunlarında demokrasiye aykırı değişiklikler yapılması,
- 5) 1956'da, her çeşit toplantı için önceden hükümetten izin alınmasını gerektiren, demokrasi dışı toplantı ve gösterileri kısıtlayıcı kanunlar çıkarılması,
- 6) 18 Nisan 1960'da, muhalefetin faaliyetini incelemek üzere kurulan Tahkikat Komisyonu'nun kuruluşundaki maksat ve komisyonu kurmak için alınan karardaki art niyet,
- 7) 27 Nisan 1960'da, Meclisin veremeyeceği olağanüstü yetkilerin, Tahkikat Komisyonuna verilmesi,

---

⁵¹² Hulusi TURGUT, s.75.

⁵¹³ Orhan Cemal FERSOY, s.168, Mustafa ARIKAN, s.77-78.

8) Bu olağanüstü yetkilerle Anayasa'nın fesih ve ilgasına yeltenmek.⁵¹⁴

Başsavcı yukarıda sayılan suçların hepsinin de Anayasaya aykırı fiiller olduğunu öne sürerek, Bayar, Menderes ve Bakanların, Tahkikat Komisyonu kuruluş genelgesi veren üç milletvekili ile Komisyon üyelerinin idamlarını; öteki sanıkların da TCK'nin 146/3 maddesi gereğince 5–15 yıl arasında hapisle cezalandırılmalarını, 8 milletvekilinin ise beraatını istemiştir.⁵¹⁵

Dava ile ilgili olarak Fatin Rüştü Zorlu'ya yöneltilen suçlamalar şöyledir; Seçim ve Emekli Sandığı Kanununun 39. maddesinin tadil layihalarını Bakan sıfatı ile imzalamış ve lehlerine oy vermiştir. Kırşehir kanununa da milletvekili sıfatı ile oy vermiştir. Tahkikat Komisyonunun kurulması ve Salahiyet Kanununun Meclisten çıkması üzerine memlekette yapılan öğrenci gösterileri ile ilgili olarak yurt dışındaki Türk öğrencilerinin de gösteriler yapmaları üzerine bilgisi dâhilinde veya bizzat kendisi tarafından Dışişleri Bakanlığında Londra Büyükelçiliğine gönderilen 4.5.1960 ve 2002/100 sayılı şifre, yine Dışişleri Bakanlığında Washington, Londra, Roma, Kahire, Tahran, Karâşi, Atina, Oslo, Bern ve Stokholm elçiliklerine yazılan 5.5.1960 tarih ve 2023/162 sayılı şifre, Roma Büyükelçiliğine çekilen 5.5.1960 tarih ve 2021/161 sayılı şifre, 9.5.1960 tarih ve 2088/37 sayılı şifre, Washington Büyükelçiliğine çekilen 10.5.1960 tarih ve 2097/115 sayılı şifre, bütün elçiliklere, konsolosluklara, BM ve NATO Daimi Deleeliklerine çekilen 21.5.1960 tarih ve 2233/180 sayılı şifre telgraflar ile yurt içindeki hakiki durumu gerçek dışı gibi göstermiştir.⁵¹⁶

Yine alınan kararda; *“Etem Menderes, Refik Koraltan, Şem'i Ergin ve Nedim Ökmen'in eşinin hatıra defterlerinde ve Abdullah Aker'in Bakanlar Kurulunda tuttuğu notlarda yer alan bilgiler ışığında, sanık Fatin Rüştü Zorlu'nun bulunduğu mevkiinin nüfuzundan istifade ederek meşru olmayan kazançlar peşinde koştuğu şüyu ve tevatür halinde bulunduğu anlaşılmaktadır. İktidarda kalmak için Halk Partisini kapatıp Halk Partili milletvekillerini hapse atmayı da göze almalarının kendi aralarında konuşulan bir konu olduğu görülmektedir. Batı Demokrasilerle işbirliği yapmasının Anayasayı kasten İhlal etmek suçunu işlemesine ve dikta rejimine*

⁵¹⁴Bu suçlar 4 Numaralı Yüksek Soruşturma Kurulu Raporunda ayrıntısı ile yer almıştır, bkz. B.C.A, 010.09–1.1.1.

⁵¹⁵Hulusi TURGUT, s.43, Mustafa ARIKAN, s.77-81.

⁵¹⁶B.C.A, 010.09–105.330.2, s.172–174, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17.09.1961, s.5.

gidilmesine bir mani teşkil etmemesi icap eder. Olaylardan ve neticelerden haberdar olduğuna göre zaman zaman yurtdışında bulunmasının neticeye bir tesirinin olmaması icap eder. Kaldı ki sanık Fatin Rüştü Zorlu duruşmanın başından sonuna kadar Celal Bayar ve Adnan Menderes ile birlikte olduğu intibasını vermiştir. Her ikisi ile asli iştirak halindedir” yazmaktadır.⁵¹⁷

Fatin Rüştü Zorlu'nun avukatı tarafından bu davayla ilgili yapılan savunmanın ana hatları şunlardır:⁵¹⁸ *“Kanunların anayasaya aykırılığı tanık beyanları veya bilirkişi hüviyetine girmiş mağdurların sübjektif mütalaaları ile ispat edilemez. ...Ceza mahkemesinin böyle bir suç halinin tespit için vereceği bir karar tarihe ve hukuka karşı hüküm ifade etmez. Kanunlar, ona oy veren milletvekillerinin iradelerinin üstünde, yasama organlarının vücut verdikleri kaide-tasarruflardır. Şekline uygun olarak kabul edilen bir kanunun kudreti ve üstünlüğü bu vasfından doğar. Böyle bir yasama tasarrufunun yürürlükten kaldırılması veya anayasaya aykırılığının denetimi bu sebeple anayasada gösterilir. Dünya demokrasileri tarihinde anayasa mahkemelerine iptal edilmek için kanunların gönderildiği çok görülmüştür. Fakat kanunu yapanların suçlu olduğunun iddia edildiği ilk defa görülmektedir. Kamu düzeni parlamentonun menfaati içinde tesis edilmiştir. Milletvekilli bu haktan vazgeçmez. Ve hatta yargı organı huzurunda bu haktan faydalanmak istemese dahi yargıç görevi icabı, kendiliğinden görevsizlik kararı vermekle yükümlüdür.”⁵¹⁹*

Parlamentoların yüzyıllardır devam eden mücadele sonucunda elde ettikleri mevki bu dava ile sarsılmıştır. Yargı organının bu davaya bakmayı kabul etmesi bile siyasal gelişmemiz açısından zararlı etkileri uzun yıllar görülecek bir durumdur. Dava ile milletvekilinin değil parlamentonun kendi dokunulmazlığı ve kudreti yargılama konusu olmuştur.

Milletvekillerinin kanun yapma hakkıyla ilgili suçlanamayacaklarını İsmet İnönü daha 1950 seçimlerinden on beş gün önce yaptığı konuşmada şu şekilde dile getirmiştir; *“ Anayasaya aykırı kanun çıkardığımız yalan. Bizim anayasa sistemimize göre anayasaya aykırı kanun mümkün değildir. Meclis milli hâkimiyetin tek kaynağı*

⁵¹⁷ B.C.A, 010.09–105.330.2, s.175–176.

⁵¹⁸ Orhan Cemal FERSOY, s.168.

⁵¹⁹ Orhan Cemal FERSOY, s.169.

*olduğuna göre meclisin çıkardığı her kanun anayasaya uygundur. Kanun yapmak hak ve görevi yalnız meclise aittir. Dolayısıyla çıkardığı kanun anayasaya aykırı mı değil mi yalnızca meclisin kendisi takdir edebilir.”*⁵²⁰

Davada bütün mebuslar Anayasayı ihlal ettikleri gerekçesiyle yargılanmışlardır. Ancak yürürlükte bulunan Türk Ceza Kanununun 146. maddesi o haliyle bu tutuklamaları yapmaya elverişli değildir. Çünkü mevcut metin Anayasayı ancak cebren yani zor kullanarak ihlal etmeyi suç sayıyor ve idam cezası veriyordu. 400 milletvekilin tümünün bizzat kendilerinin oluşturduğu Meclis’e karşı kendi kendilerine cebir yapmaları ve toponun idam edilmeleri olanaksız olacağı için kanun maddesine “*feri iştirak*” diye bir madde eklenmiştir. Yani kanunda mevcut olmayan bir suç yaratılmış ve böylelikle Ceza Kanununun 1. ve 2. maddeleri ihlal edilmiştir.⁵²¹

TCK’nın 146. maddesi değişiklikten öncesi ve sonrası ile şöyledir: “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sının tamamını veya bir kısmını tağyir (başkalaştırma) ve tebdil (değiştirme) veya ilgaya (ortadan kaldırma) ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisi’ni ıskata (görevden düşürmeye) veya vazifesini yapmaktan men’e cebren teşebbüs edenler, idam cezasına mahkûm olurlar.*” Darbeden sonra eklenen fıkra ise şöyledir: “*1. fıkrada yazılı suça iştirak eden ferî şerikler hakkında 5 seneden 15 seneye kadar ağır hapis ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyet cezası hüküm olunur.*”

Eklenen bu fıkra idamdan daha az bir cezayı gerektirdiği için kanundan önce işlenmiş suçlara da uygulanabilir denmiştir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi 400 milletvekilinin birbirlerine cebredererek Anayasayı ihlal ettikleri gerekçesiyle toplu halde idama gitmek imknsızdı. Bu sebeple mevcut kanunla çoğunluğun mahkûm edilemeyeceği anlaşıldığından, sırf toplu bir mahkmiyeti sağlamak için bu değişiklik yapılmıştır.⁵²²

14 Ekim 1960 tarihinde başlayan Anayasayı İhlal Davası, 11 Ağustos 1961 Cuma günü karara bağlanmıştır. Bu arada öteki davalar da bu dosya ile

⁵²⁰ Recep şükrü APUHAN, s.84.

⁵²¹ Nazlı ILICAK, s.173.

⁵²² Nazlı ILICAK, s.174.

birleştirilmişlerdir. Dava 53 oturum sürmüştür. Dava sonucunda 47 sanık beraat etmiş, 348 sanık ise idamdan, 4 yıl 2 ay'a kadar çeşitli cezalar çarptırılmışlardır.⁵²³

Bu davada Fatin Rüştü Zorlu hakkında verilen karar metni aynen şu şekildedir: “*Seçim ve Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. maddesinin tâdil lâyhalarını Bakan sıfatı ile imzalamış ve lehlerine de oy vermiştir. Tahkikat Komisyonu Kanunu'na da Milletvekili sıfatıyla oy vermiştir. Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve Selâhiyet Kanunu'nun Meclis'ten çıkması üzerine, memlekette yapılan öğrenci gösterilerine muvazi olarak yurt dışındaki Türk öğrencilerinin de gösteriler yapmaları münasebetiyle, Dışişleri Bakanlığında, Londra Büyükelçiliği'ne gönderilen 4.5.1960 ve 2002/100 sayılı şifrede (...talebe nümayişlerinden B.B.C'nin Türkçe neşriyatında halkın ve ordunun da iltihakıyla (katılımıyla) inkişaf eden hadiseler imiş, intibainı verecek) bir lisanla bahsedildiği tespit olunmuştur. (B.B.C'nin Türkçe neşriyatını tertipleyen Türkler ve bazı sabık Türk tebalılar büyükelçilikte teker teker tanınmaktadır. Bunların selâhiyet ve mesuliyet mevkiinde olanlarını celbederek hakikatlere uymayan hususi maksatlara matuf mahiyetteki bu neşriyat hakkında ciddi şekilde izahta bulunmanızı, ihtar yapmanızı rica ederim.) Yine Dışişleri Bakanlığı'ndan Washington, Londra, Roma, Kahire, Tahran, Karâşi, Atina, Oslo, Bern ve Stockholm elçiliklerine yazılan 5.5.1960 ve 2002/162 sayılı yıldırım işaretli şifrede: (Bugün Reisicumhurumuzla başvekilimiz Kızılay'a gelirken, Halk Partisi Gençlik Koluna mensup 15–20 yaşlarındaki 100 kişi kadar bir kalabalığın nümayiş yapmaya kalkmaları üzerine, Reisicumhur ile Başvekilimiz, otomobilden inip, nümayişçilerin arasına girmişlerdir. Nümayişçiler derhal korkarak kaçmışlar ve orada bulunan halk da, iki devlet adamımızı şiddetle alkışlamaya ve nümayişçileri dövmeye ve onları yakalayarak polise teslim başlamışlardır. Halk Partisine mensup kimselerin verdiği yanlış malumat ile bazı ajanslar Başvekilimizin tecavüze uğradığını bildirmeye kalkmışlarsa da, bu tamamıyla her türlü hakikatten uzaktır. Durumun ecnebi ajanslara anında duyurulması mecburidir) denilmiştir.*

Dışişleri Bakanlığınca, Roma Büyükelçiliğine ve havanın değiştirilmesi yolunda diğer Büyükelçilere aynı mahiyette 2021/16 sayılı ve 5.5.1960 tarihli şifre çekilmiştir. 9.5.1960 tarih ve 2088/37 sayılı ve bizzat sanığın dikte ettiği şifrede:

---

⁵²³ Hulusi TURGUT, s. 45, Mustafa ARIKAN, s.77-81

(...Gazetecilere bir de kokteyl vererek, kendilerini aynı mealde tenvire devam buyurmanızı rica ederim.) Washington Büyükelçiliğine çekilen 10.5.1960 tarih ve 2097/115 sayılı şifrede, (...nümayiş yapan öğrencilerin basın ve yayın tarafından alınan resimde görülenlerin numara konulmak suretiyle isimlerinin bildirilmesi) ve yine bizzat emriyle bütün elçiliklere, konsolosluklara, Birleşmiş Milletler ve NATO Daimi delegeliklerine yazılan 21.5.1960 tarih ve 2233/180 sayılı şifrede: (1-Harbiye Mektebi talebesi, Nehru'nun Ankara'ya ziyareti münasebetiyle kendilerine verilmiş olan nöbet vazifesini ifadan sonra, Dahili Nizamnamelerine ait bir tatil meselesi sebebiyle, sessiz ve silahsız bir yürüyüşe mübaşeret etmişlerse de, kumandanlarının müdahalesiyle mekteplerine muntazam bir şekilde girmişlerdir. Yürüyüş esnasında bazı Halk Partisi mensupları tarafından kendilerine söylenilmek istenilen kışkırtıcı mahiyetteki sözleri de, takbih ve alkışları da reddetmişler, hareketlerinin hiçbir siyasi manası olmadığını daima bağışmışlardır. 2-Ajanların suiniyete makrun neşriyatı karşısında, tedbirli olmanızı ve gereken tedbirleri derhal ve hatta mütekaddim şekilde yapmanızı rica ederim)denilmiş ve böylece elçiliklerimize ve konsolosluklarımıza, yurt içindeki hakiki manzara ve havayı hakikat hilafı olarak anlaşmıştır.

Sanık Ethem Menderes'in 21 Ağustos 1959 tarihli hatıra defterinin yaprağında (...Tayyar Emre "Bütçe Mali Kontrol Müşaviri" Polatkan'ı her fırsattan istifade ile istismar ediyor. Zorlu ile müşterektirler. Kayseri NATO Meydanı ihalesini telmih ile...) Sanık Refik Koraltan'ın 30 Aralık 1952 tarihli hatıra defterinin yaprağında (...Fatin Rüştü Zorlu'nun zorlayarak kurmak istediği hırsızlık şebekesinin korkunç manevrası devam ediyor. Bu hırsızlığa Adnan bilmeyerek alet oluyor ve korkunç hırsız şebekesinin kurucusu oluyor.) Yine Refik Koraltan'ın hatıra defterinin 9 Ocak 1961 yaprağında: (Bugün Mecliste Riyaset Makamına Mükerrer Sarol geldi. Umumi hasbihal sırasında çok dikkate değer sözler söyledi. "Fatin Rüştü Zorlu, artık hiçbir devirde görülmemiş bir hırsızlık şebekesi kurdu".) Sanık Şem'i Ergin'in hatıra defterinin 28 Ekim 1957 tarihli ve 27. sahifesinde: (...İşte bir iktidarın Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu mevkiinin verdiği imtiyazlarla çevirdiği dalavereler yüzünden, kendisi zengin olmakla kalmamış, kendi yüzüne yapıştırdığı kara damgadan bir miktarını da, yabancı devletler muvacehesinde Türk Devleti'nin de yüzüne bulaştırmıştır. İşte bu insanların ortada namuslu insanlar gibi fütursuzca

dolaşması ve Hükümet Reisinin bunları yanından ayırmaması, parti olarak dahilde itibarımızı düşürüyor.) Sanık Nedim Ökmen'in eşine ait olan, sonradan tevdi edilen hatıra defterinin 14 Aralık 1955 tarihli yaprağında: (...Döviz Komisyonu başlı başına bir alemdir. Başta Maliye Vekili olduğu halde, Başvekil Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Ticaret Vekili Yırcalı ve hempaları öyle bir atılış atıldılar ki, bütün Türkiye günlerce bu dedikodu ile çalkalandı durdu. Birisi kardeşi ve bacanağını Karun yaptı. Diğeri bir bakkalın oğlu idi milyoner oldu. Zorlu vaktiyle Teyfik Rüştü'nün kızını almıştı. Paris'te saray gibi evinde hanımı ile kızı oturuyor. Kendisi de burada Vesamet denilen metresi ile resmen kordiplomatiğin davetlerine gidiyor, herkesin içinde öpüşüp sevişiyor. Karısı, Başvekilin karısı ile teyzezade olduğu için, bu mertebeye çıkmıştı.) Sanık Abdullah Aker tarafından 25 Mayıs 1960 tarihinde Bakanlar Kurulunda tutulan notta: (...Sanık Fatin Rüştü Zorlu ... Evvela sokaklarda nümayişler durdurulmalıdır. Bu da kolay bir iş değildir. Çünkü 20 kişiyi yakalamakla bu iş bitmiyor. Eğer kendimize güvenebiliyorsak, bu raporu "Tahkikat Komisyonu Raporu" biraz daha inceleyelim. Bir ki ay çalıştıktan sonra, propagandamızı hazırlayalım. Bir anda seçimle karşılına çıkalım, başka çare yoktur. Tek bir çare vardır: Halk Partisini kapatmak, bütün mebusları tevkif...) dediği yazılıdır. Bu hatıra notlarına göre Fatin Rüştü Zorlu'nun bulunduğu mevkiin nüfuzundan istifade ederek meşru olmayan kazançlar peşinde koştuğunun şüyu ve tevatür halinde bulunduğu anlaşılmaktadır. İktidarda kalmak için Halk Partisini kapatıp, Halk Partili milletvekillerini hapse atmayı da göze aldıkları, kendi aralarında konuşulan bir konu olduğu görülmektedir.

Sanık Fatin Rüştü Zorlu, divanın 960/3 numarasında kayıtlı 6-7 Eylül olayları ile 960/3 numarasında kayıtlı. İpar Transport Şirketinin döviz kaçakçılığı davasında, 960/20 numarada kayıtlı. Radyo ve 960/4 numarada kayıtlı İstanbul – Ankara davalarında, mahkûmiyetleri yoluna gidilen sanıklar arasındadır. Batı demokrasilerinde, işbirliği yapmak, anayasayı kasden ihlal etmek suçu işlenmesine ve dikta rejimine gidilmesine bir mani teşkil etmemesi icap eder. Bunun hali hazır devletlerarasında misaller de vardır. Öğrenciler hakkında elçiliklere ve konsolosluklara çekilen şifrelerin, Dışişleri Bakanlığında çekildiği muhakkak olduğu gibi, bunlardan bir kısmının da bizzat sanık tarafından dikte ettirildiği açık olarak görülmektedir. Olaylardan ve neticelerden haberdar olduğuna göre, zaman

zaman yurt dışında bulunmasının neticeye bir tesiri olmaması icap eder. Kaldı ki, sanık Fatin Rüştü Zorlu, duruşmanın başından sonuna kadar, Celal Bayar ve Adnan Menderes'le birlikte olduğu intibainı vermiştir. Her ikisi ile asli iştirak halindedir,” denmiştir.⁵²⁴

Karardan da anlaşılacağı gibi Fatin Rüştü Zorlu'nun eylemlerinde 146. madde gereğince ölüm cezasına çarptırılmasını gerektirecek ne maddi ne de manevi cebri ispat edecek en ufak bir işaret bile görülmemektedir. Ayrıca Fatin Rüştü Zorlu ile Ethem Menderes'in aynı kanunlara oy verdikleri, haklarındaki kararda belirtilmiştir. Buna rağmen Ethem Menderes hatıra defteri tuttuğu için 10 seneye, Zorlu ise kararın sonunda da belirtildiği üzere *“duruşmanın başından sonuna kadar Celal Bayar ve Adnan Menderes ile birlikte olduğu intibainı verdiğiinden”* idama mahkûm edilmiştir. Oysa Ethem Menderes'in hayatı boyunca Adnan Menderes ile beraber olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir.

Yine verilen kararda, Zorlu'nun dış memleketlerdeki itibarımızı sarsmamak için Büyükelçilikler kanalıyla Türkiye'de anarşi olmadığını telkin etmeye çalıştığı açıktır. Bunun yerine bir Dışişleri Bakanı'nın ülkemizde kan gövdeyi götürüyor, yakında darbe olacak demesini beklemek çok abestir. Ayrıca bu olayların Anayasayı cebren ihlal ile hiçbir ilgili yoktur.⁵²⁵

Kararda tam olarak anlaşılamayan bir nokta da Abdullah Aker'in tuttuğu not ile ilgilidir. Aker, mahkemede Zorlu'nun her zaman seçimden yana olduğunu ve bu notu aldığını hatırlamadığını söylemiştir. Zorlu ise çok hızlı konuşması sebebiyle not almanın çok zor olduğunu anlatmış ve şöyle demiştir: *“ O günkü toplantıda, bir Fransız gazetesinde DP ve CHP'nin tenkid edildiğine dair yazıyı okudum. Notlar yarım tutulduğu için, mana çıkmıyor. Konuşmanın tamamı tutulsaydı, mesele anlaşılırdı. Ben orada, dış memleketlerde Türkiye'nin durumu kötü propagandalara vesile oluyor. Tek çare seçime gitmektir. Bu arada bir çare daha var. Ama biz bunu yapamayız. CHP'yi kapatmak mı lazım? Dedim.”*⁵²⁶ Hem Zorlu hem de Aker notun yanlış anlaşıldığını izah etmelerine rağmen mahkeme bu hususu dikkate almamıştır.

⁵²⁴ B.C.A, 010.09-105.330.2, s.172-176.

⁵²⁵ B.C.A, 010.09-8.26.3,s.1-2.

⁵²⁶ Nazlı ILICAK, s.177.

Zorlu hakkında verilen kararın Anayasayı ihlal dışında, Ethem Menderes, Refik Koraltan, Şemi Ergin ve Nedim Ökmen'in karısının hatıra defterindeki iddiaların tamamı esaslı onaylanamayan dedikodu mahiyetinde iddialardır. Bu durumu mahkeme de bizzat “*şüyu ve tevatür halinde bulunduğu*” diyerek benimsemiştir. Ayrıca 6–7 Eylül Davası, Radyo Davası, İstanbul Ankara Olayları Davası ve İpar Davasının Zorlu hakkında verilen idam kararıyla bir ilgisi yoktur. Dolayısıyla Zorlu'nun kime maddi veya manevi cebir yaparak Anayasayı ihlal ettiği konusu belli olmayan bir durumdur.

Zorlu, Davada söz konusu edilen hatıra defterlerindeki notlar ile ilgili olarak savunmasında açıklamalarda bulunmuş. Tümünün kişisel husumet dolayısıyla yanlış aksettirildiğini belirtmiştir.⁵²⁷ Günlükleri yazarlar DP içinde Fatin Rüştü Zorlu'nun muhalifleridir. Bu sebeple yazılanlara bu durumu da göz ardı etmeden bakmak gerekmektedir.

Mahkemenin bu şekilde şahsi görüşleri kesin delilmiş gibi değerlendirmesi, hukuki açıdan yanlıştır. Ayrıca mahkeme herkese eşit şekilde davranmamıştır. Dolayısıyla Zorlu hak etmediği biçimde cezalandırılmıştır.

f. Yassıda'da Bakılmayan Davalar

O günlerde Zorlu'yu lekelemek için radyo ve gazete yayınlarında sık sık tekrarlanan ama Yüksek Adalet Divanı'nca gündeme alınmayan olaylardan birisi, 1951 yılında THY'na uçak alınmasındaki yolsuzluk iddiasıdır. Bu davada iki sanık gösterilmiştir; Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve THY Genel Müdürü Ulvi Yenal.

Davanın iddiası: “*THY'na alınacak uçakların daha uygun teklifte bulunan firmadan değil de, başka firmadan alınarak müessesenin zararına sebebiyet vermek suretiyle görevi kötüye kullanmak.*” Ulvi Yenal'ın genel müdürlüğe atandığı sıralarda sivil uçak filomuz çok fakirdir. Bu sebeple 7 adet F–27 tipi uçağın Fokker firmasından alınmasına karar verilmiştir. Daha sonra bu karar değiştirerek ve genişletilerek F–27 tipi uçaklardan 5'inin Fokker'den 5'inin de Fairchilde firmasından alınmasına karar verilmiştir. Bu karar değişikliği, Zorlu'nu Fairchille

---

⁵²⁷ B.C.A,010.09–33.99.2,s.24–26.

firması ile teması sonucu olmuştur. Ulvi Yenil da, teknik elemanlardan bilgi almadan Zorlu'nun nüfuzunda kalarak hareket etmiştir, denilmiştir.⁵²⁸

İşin aslı ise, Türk sivil hava filosunun zenginleştirmeyi amaçlayan Yenil'in işin yarım kalmaması için yoğun çaba sarf etmesidir. Bu amaçla İktisadi İş Birliği Teşkilatının başında bulunan Zorlu'ya başvurduğu gibi Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü'den de yardım rica etmiştir. Bu teşebbüsler, 27 Mayıs sonrası yolsuzluk iddiaları arasında yer almıştır. Hâlbuki Fokker firması kredili olarak ancak 5 uçak verebiliyordu. Bu sebeple, 5 uçak da Fairchilde'den alınacaktı. Amerika'dan sağlanan kredinin 10 milyon dolarlık bölümünün uçak alımında kullanılması için ısrar ediliyordu. Zorlu bunu 4,5 milyon dolara indirip geri kalanını başka işlerde kullanmak istiyordu. THY ise Fairchilde'in uçaklarını tercih ediyor, krediyi 10 milyon seviyesinde tutmaya çalışıyordu. Hatta Zorlu THY'nin bu dışardan temaslarına alınmıştı. Sonra konu dönmüş dolaşmış Zorlu'nun Fairchilde firması taraftarı olduğu biçiminde ortaya konulmuştur.⁵²⁹ Dönemin Dışişleri Bakanlığı İktisadi İşler ile İlgili Daire Başkanı Oğuz Gökmen: "*Zorlu'nun, bu işle ilgili özel bir talimatı olmamıştır*" demiştir.⁵³⁰ Bu dava, Yüksek Adalet Divanı'nın 960/5 esasına kaydedildiği halde, duruşmalar gündemine alınmamıştır. Zorlu'yu suçlandırmak için böyle askıda tutulması daha uygun görülmüştür.

Yüksek Adalet Divanı gündemine alınmayan olaylardan ikincisi Kromit Davası'dır. Bir kredi yolsuzluğu iddiası üzerine, bu konuda soruşturma açılması isteği Demokrat Parti grubundan gelmiştir. Mesele TBMM'ne getirilerek soruşturma konusu yapılmış, bununla ilgili dosya yön değiştirerek işleme konulmuştur.

Bu davada Zorlu'nun rüşvet aldığı iddia edilmiştir. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun kararnamesinde şöyle yazmaktadır: "*Sanıklardan Fatin Rüştü Zorlu'nun da Başbakan Yardımcısı ve döviz komitesi başkanı bulunduğu sırada Alka firmasına yapılan 2.400.000 dolarlık döviz tahsisinde ve ilgili muamelelerde bu şirketin umumi vekili Mustafa Deliveli ile Mükerrerem Sarol'un teşebbüsleri neticesi olarak kayırcı şekilde hareket eylediği ve buna karşılık da kurulacak Demir-Çelik Fabrikası Sermayesi üzerinden %10 nispetinde hisse almak taahhüdünü noterce tasdikli bir*

⁵²⁸ Orhan Cemal FERSONY, s.148.

⁵²⁹ Orhan Cemal FERSONY, s.148-149.

⁵³⁰ Orhan Cemal FERSONY, s.150.

mukavele ile temin eylediği...”. Bu iddiaya karşı Zorlu, “*Noterde sahte belge tanzim edilmiş*” diye hiddetlenmiştir. Bunun üzerine noterde araştırma yapan avukat belgeye ulaşamamıştır. Sonradan belgenin aslını dosyalar arasında bulmuştur. Mesele, Oğuz Akal adındaki kişinin bir taahhütname tanzim ettirip, kendisinin imzalamasından ibarettir.⁵³¹

Yassıada Mahkemesi baştan beri hukuka aykırı bir şekilde oluşmuş ve yargılamalarını sürdürmüştür. Yukarıda da açıkladığımız gibi, Fatin Rüştü Zorlu davalar boyunca kendisine yöneltilen tüm suçluları deliller göstererek inkâr etmiştir. Buna rağmen mahkeme hukuka aykırı olarak olumsuz yönde karar almıştır. Mahkemenin böyle karar vermesinin sebebi, bizce o dönemin şartları greğince, bir darbe mahkemesi olarak hareket etmiş olmasından kaynaklanmıştır. Bu sebeple, ne kadar haklı olunursa olunsun Yassıada mahkemesinde adalet aramak nafiyledir. Tüm bu gerçekleri önceden kestirebilen Zorlu kişisel son savunmasında şöyle demiştir:

“...1955’den beri durmadan uğraştığımız geniş mikyasta, 1958’de olduğu gibi, geniş çapta yardım da gerçekleşecek... Ortak pazara da gireceğiz. Başlayan kalkınma devam edecek. Çünkü Türk Milleti uyanmıştır. Bunlar herkese küfretmekten daha faydalı işler. Ama siz devam edip, başsavcı gibi, milleti on sene idare edenlerin kötülenmesinde, yanlış yere, “milli menfaat vardır” gibi düşüncelerin yarattıkları hava ile beni mahkum edecekmişsiniz. Ziyarı yok.

Ben 51 yaşındayım. 30 senedir hizmet ediyorum. 27 Mayıs’a kadar büyük şansım oldu. Devlet için giriştiğim her işte muvaffak oldum. Arkamda bir tek muvaffakiyetsizlik bırakmıyorum. İşte Kıbrıs, işte investismanlar (yatırımlar) için yapılan istikrazlar(borçlar)... Türkiye’yi her yerde, bana temsil şerefi bahş olunan her yerde, şerefle temsil ettim. Vatana hizmet imkânını elde etmiş olmak her fani için en büyük mükâfattır. Eğer bunun cizyesi ipse vicdanen müsterih ve atılan çamurlara rağmen pir-ü pak olarak Cenab-ı Hakk’ın huzuruna bu yoldan çıkmaya amadeyim. Kimseye ne kinim ne de hırsım var. Atıfetinizi istemiyorum. Hiçbir ricada da bulunmuyorum.”⁵³²

---

⁵³¹ Orhan Cemal FERSOY, s.151.

⁵³² B.C.A, 010.09-33.99.2

C.İdam Kararı ve Uygulanması

1. İdam Kararının Verilmesi

Yassıada duruşmalarının kararı, 15 Eylül 1961 Cuma günü açıklanmıştır. Programa göre sanıkların saat 9.15’de getirilmeleri gerekmektedir. Ancak o saate duruşma salonunda hiç kimse bulunmuyordu. O gün duruşma salonunda her zamankinden farklı bir tablo dikkat çekmiştir. Salona sanıklar adına sadece 21 sandalye konulmuştur oysa sanık sayısı 592 idi. Divan sanıkları 21’er kişi olarak içeriye alıp kararları okumayı uygun görmüştür. Saat 9.45’de başta Başol olmak üzere divan üyeleri yerlerini almışlardır. Kararları Başkan Salim Başol değil, İstanbul radyosundan getirilen spikerler okumuşlardır. İlk grupta Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar yer almıştır. Spiker kararı şöyle okumuştur: *“Sanık Celal Bayar... Medeni Berk... İzzet Akçal... Ve Sanık Fatın Rüştü Zorlu, TCK. 146/1 inci maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmasına oybirliği ile ayrıca 6–7 Eylül olaylarından dolayı 6 yıl hapsine ve ilaveten İpar Transport davası için 1 yıl hapsine 400 lira para cezasına çarptırılmasına hep oybirliği ile karar verilmiştir.”*⁵³³

Fatın Rüştü Zorlu’nun tüm davalar sonucunda giydiği hükümler şöyledir; *“6–7 Eylül olaylarından dolayı 6 sene hapsine, 375 lira ağır para cezası almasına oybirliğiyle, İpar Transport Şirketinin döviz kaçakçılığında takdiren ve teşdiden 1 sene hapsine, 400 lira ağır para cezası almasına, İstanbul- Ankara olayları Anayasayı ihlal suçunun maddi vakasını teşkil etmiştir, Anayasayı ihlal suçundan TCK’nin 146/1 inci maddesi hükmünce ölüm cezasına çarptırılmasına oybirliği ile karar verilmiştir.”*⁵³⁴

MBK’nin karar verme sürecinde birtakım baskılara maruz kaldığı yönünde söylentiler çıkmıştır. MBK içinde bulunan Suphi Karaman durum hakkında bilgi verirken, idamlardan önce, 2 Ağustos 1961 günü Salim Başol ve yardımcısını Florya köşküne çağrıldıklarını, Cemal Gürsel’in kendilerine, *“Hiç kimse size etki yapmayacaktır. Eğer yapsa bile, inanyoruz zaten siz bu etkileri kabul etmeyeceksiniz, fakat yapmayacaktır, telkinde bulunmayacaktır, siz vicdanlarınıza*

⁵³³ Orhan Cemal FERSONY,s.314.

⁵³⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 17.09.1961, s.5, Ulus Gazetesi, 16.09.1961.

göre karar verin” dediğini belirtmiştir. Karaman, 27 Mayısçıların 13’ünün son ana kadar idamların karşısında yer aldığını 9’unun idamların lehinde olduğunu, ama son gün 3–5 kişinin aleyhten lehe geçtiğini söylemiştir. Bu kişiler, Sezai Okan, Muzaffer Yurdakuler, Ahmet Yıldız, Mehmet Özgüneş’tir. Karaman ayrıca, askerlerden müthiş bir baskı olduğunu da eklemiştir.⁵³⁵

İdam kararı onaylanmadan önce MBK’nden istifa eden Cemal Madanoğlu, idam kararının yanlış olduğunun değerlendirerek kararın alındığı gün toplantıda olanları şöyle aktarmıştır: “ Osman Köksal anlattı. Çok tehdit etmişler herkesin özel durumlarını, dosyalarını ifşa ederiz” demişler. Buna rağmen Osman Köksal ve 8 kişi dayanıyor... İdamlar kalıcıların azdırması. Kalıcılar, bu fikirde olanlar, kasten idam istediler, orduyu azdırdılar... Yassıada yargılamalarına gayri adil denemez ama mahkeme heyeti sanıyorum baskı altındaydı.”⁵³⁶

İdam hükümlerini onaylamakla görevli olan MBK’nin üzerinde ağır bir baskı olduğuna Cüneyt Arcayürek de değinmektedir. O günlerde Türk Silahlı Kuvvetleri Birliği⁵³⁷ adındaki örgüt henüz ortaya çıkmamıştır. Ancak darbeyi yönetenler üzerindeki ağırlığı duyulmaktadır. MBK’nin, kararları görüşmek üzere toplandıkları yeni Millet Meclisi binasının çevresi bir önlem olarak bu örgütün etkisiyle sarılmıştır. Bunun sebebi de, MBK’nin Yassıada kararlarından vazgeçmesini ya da yumuşatmasını önlemektir.⁵³⁸

Yassıada kumandanı Tarık Güryay idamlardan önce MBK’nin iki üyesi Mucip Ataklı ve Suphi Gürsoytrak’ın mahkeme başkanı Salim Başol’u da çağırarak öğle yemeğini kendi odasında yediklerini ve yemekte yaşananları şöyle aktarmıştır; “Bu kişiler yemek yerken Başol’a kararda 60’tan aşağı idam kararı verilmesi durumunda MBK’nin meşruluğunu yitireceğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Başol kararı kendi başına vermeyeceğini dosyayı heyet olarak inceleyeceklerini belki yüz belki üç kişi asabileceklerini söylemiştir. Onlar da mümkün olduğunca fazla kişinin

⁵³⁵ Bedri BAYKAM, s.168, Suphi KARAMAN, “Demirkırat Belgeseli ve Gerçekler”, *Darbeler, “Demirkıratlar” ve 27 Mayıs*, Haz. Sadık Göksu, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s.61-102.

⁵³⁶ Bedri BAYKAM, s. 213–214, Burada belirtilen, tehdit edenler, idam kararının alınmasını isteyen askerlerdir, kalıcılardan kasdedilen ise, idam kararının verilmesinde ısrar eden MBK üyeleridir.

⁵³⁷ 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra genellikle Albay rütbesindeki genç subayların oluşturdukları bir birliktir. Birliğin amacı; Darbenin devrimci yanını garanti altına almaktır. Birlik, MBK’nin uygulamalarının beğenmemesi üzerine onu kontrol altına almak için kurulmuştur. Kurucular arasında Talat Aydemir bulunmaktadır.

⁵³⁸ Cüneyt ARCAAYÜREK, s.15.

asılmasını istemişlerdir.” İdam kararları verildikten sonra da bir grup subay İmralı’ya giderek bazı kararların onaylanmayacağını duyduklarını böyle bir şey olması durumunda kendilerinin kararları yerine getireceklerini söylemişlerdir. Güryay otoriteyi eline alarak bu kişilerin herhangi bir müdahalede bulunmalarını önlemiştir.⁵³⁹

Uğur Mumcu, Altan Öymen, Cemal Madanoğlu, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Metin Toker, Tarık Zafer Tunaya gibi çeşitli meslek grubundan olan bu kişilerin çoğu 27 Mayısın kaçınılmaz olduğunu düşünseler de hepsi de yapılan idamların yanlış bir uygulama olduğu konusunda hem fikirdirler.⁵⁴⁰

İdam kararlarının onaylanmasındaki toplantılarda bulunan Ahmet Yıldız alınan kararın yanlış olduğunu ve bu sorumluluğu taşımanın üzücü olduğunu belirtmektedir. Yıldız bu kararın zorunluluk halinde alındığını da eklemektedir. Bu zorunluluğun, Talat Aydemir Cuntasının ısrarlarıyla, tehditleriyle belirlediğini de aktarmıştır.⁵⁴¹

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkında verilen ölüm cezaları Milli Birlik Komitesinin 15 Eylül 1961 gün ve 75 numaralı kararı ile tasdik edilmiştir. Ancak Celal Bayar’ın 65 yaşını bitirmiş olması sebebiyle ölüm cezası müebbet hapse çevrilmiştir. Ölüm cezasına çarptırılan diğer sanıkların cezaları da müebbet hapse çevrilmiştir.⁵⁴²

Gazeteci Kurtul Altuğ, Fatin Rüştü Zorlu’nun neden idam edildiği sorusuna cevap verirken İsmet İnönü’nün görüşlerini de dikkate almıştır. İnönü’ye göre Zorlu geleneksel dış politikadan sapmış, ABD ile ilişkilerde gereksiz özeni ve şımarıklıklara neden olmuştur. Altuğ bu sebeple Zorlu’nun vatana ihanetten idam edildiğini düşünmektedir.⁵⁴³ Oysa yine Altuğ eserinde bizzat kendisi, Zorlu’nun son derece çalışkan bir insan olduğunu söylemekte ve dış politikada attığı başarılı imzalara değinmektedir. Altuğ eserinde İnönü ve damadı Metin Toker’in Zorlu’dan neden hoşlanmadıklarını da şöyle anlatmıştır; “*Paşa Türkiye’yi gırtlığına kadar*

⁵³⁹ Emin ÇÖLAŞAN, “Tarık Güryay ile Söyleşi”, s.106–107.

⁵⁴⁰ Bkz. Bedri BAYKAM.

⁵⁴¹ Ahmet YILDIZ, “27 Mayıs Devrimi ve Askersel Darbeler”, s.43–44.

⁵⁴² *Ulus Gazetesi*, 16.09.1961.

⁵⁴³ Kurtul ALTUĞ, s.164.

borçlandırdığı için, Toker ise, kibirli tavırları dolayısıyla Zorlu'ya kızmaktadırlar”.⁵⁴⁴

Ölüm cezası verilen sanıklar elleri arkalarından kelepçelenerek hücumbot⁵⁴⁵ bindirilmişlerdir. Hücumbotta yaşananlar orada bulunanların anılarına göre şöyle aktarılabılır;

A. Hamdi Sancar'ın bu an ile ilgili olarak anlattıkları şöyledir: “*Hücumbotun dar bir kamarasına indirildik. Teğmen üzerimizde bel kemerinden mendile, saatten kaleme ve deftere kadar ne varsa alacaklarını bir paket yaparak yarın mirasçılarımıza teslim edilmek üzere göndereceklerini söyledi. Rahmetli Zorlu Yassıada'da çok zayıflamıştı. O da eşyalarını teğmene veriyorken bir ara durdu, pantolonunun zayıflayan bedenine göre bollaşan kemer kısmını göstererek 'kayıssız bunu nasıl tutarım, müsaade etseniz bari...' dedi. Teğmen kayışın koncasından tutarak sert bir çekişle Zorlu'nun üzerinden sıyırdı ve aldı. Zorlu irkilmişti, fakat her zamanki vakur ve cesur edasıyla hemen toparlandı, pantolonunun bel kısmını birbiri üzerine kıvrarak darlaştırdı ve içine soktu. Sonra mağrur bir bakışla teğmene dönerek 'zararı yok bunun da çaresini bulduk...' dedi. Ondan sonra yol boyunca bize Türkiye'nin Ortak Pazar karşısındaki ekonomik durumu hakkında geniş ve faydalı izahat verdi. Sanki ölüme değil, bir vazife seyahatine gidiyor gibiydik.*”⁵⁴⁶

Baha Akşit hücumbot seyahatini şöyle anlatmıştır:⁵⁴⁷ “Genel konular konuşuluyor, arada bir subaylar da söze karışıyorlardı. Bir ara içlerinden biri, “Toplu iğne bile yapamıyoruz” diyecek oldu. Fatin, “Bilmiyorsun ihraç bile ediyoruz” diye cevap verdi. Bunun üzerine subay, “Ama bükülüyor, kırılıyor” diye söylendi. Fatin ise, “iğne tahtaya çivi gibi çakmak için değil, kâğıdı birbirine iliştiirmek içindir” dedi. Fatin, “ Orduya bakmadınız” ithamlarını da cevaplandırmıştır. “Asıl bizim hizmetlerimiz sanayi ve iktisat sahasındadır” dedi ve Türkiye'nin zamanımızda dış memleketlerde ihraz ettiği mevki anlattı.” Hücumbotla ilerlerken Bayar, Fatin Rüştü Zorlu'ya bir soru sordu; “Fatin Bey memleket

⁵⁴⁴ Kurtul ALTUĞ, s.169.

⁵⁴⁵ Hücumbot: Küçük, süratli, vuruşgücü yüksek savaş gemisi.

⁵⁴⁶ Cemal ANADOL, s.232.

⁵⁴⁷ Nezahat (Keleş) BELEN, *Türkiye'ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir Yaşam Baha Akşit, -Demokrat Parti Dönemi Yassıada Mahkemeleri ve Yassıada Sonrası*, Turgut Yayıncılık ve Ticaret AŞ., s.123, Mithat PERİN, s.179.

ekonomisini de dünya ekonomisini de sen hepimizden daha iyi bilirsin, uzun yıllar bu mevzulara emek verdin, şimdi sana bir soru soracağım. Türkiye'nin müşterek pazara girmesi Türkiye açısından iyi mi olur, fena mı olur? Faydaları nedir? Zararları nedir? Bize bu hususta izahat verebilir misin?" Fatin Rüştü Zorlu teferruatıyla, dış politika ve ekonomik konular hakkında izahat vermeye başladı. Zaman zaman hepimiz kendi alakamız oranında konuşmaya katılıyorduk. Yaşanan bu hadise bizlere, idama mahkûm edilip idama götürülmekte olan insanların, birkaç saat sonra idam edileceklerini bildikleri halde hâlâ memleket işlerini ve memleket meselelerini konuşuyor olmalarının ne kadar asilane bir davranış olduğunu göstermektedir."⁵⁴⁸

Zeki Erataman o gün ile ilgili anısını şöyle anlatmıştır: " Bayar vapurda, darbenin ve mahkeme neticelerinin memlekette yapacağı zararlardan ve bundan ordunun maruz kalacağı kayıplardan bahsetti. Gambotta subaylara gayri meşru dosyaların ne şekilde hazırlandığını anlattım. Dikkatle dinlediler. Fatin de ordunun inkişafını ve bu arada Halk Partisinin entrikalarından uzun uzun bahsetti. Bayar Fatin'e müşterek pazarı sordu. O da uzun boylu anlattı." ⁵⁴⁹

Adnan Selekler'in aynı olay için söyledikleri şöyledir: " Kararların açıkladığı gün idamlıklar bir motora doldurularak, sıkı muhafaza altında İmralı'ya taşındılar. Yolda Zorlu, Bayar'ın ricası üzerine, Türkiye'nin Ortak Pazar'a tam üye olmasının faydaları hakkında kader arkadaşlarına aydınlatıcı bir konuşma yaptı. Her zaman olduğu gibi yine sakindi, korkusuzdu." ⁵⁵⁰

Osman Kavrakoğlu'nun anıları şöyledir: "Hareket ettikten sonra vapurda müthiş alay ettik. Başımıza süngülü erler dolmuştu. Bir ara, "Yok mu başka er koyacak, insan şu lombozdan atlar" dedim. İmralı'ya gittiğimizi anlayınca da "Bizi İmralı'ya götürüyorlar" dedim. Teyit etmemekle beraber doğruluğunu ihsas ettiler. Bunun üzerine Koraltan "Ben vali iken İmralı'ya gelmişim, çok güzel ıstakozlar

---

⁵⁴⁸ Nezahat BELEN, s.123, Bu konuşmanın ayrıntısı için bkz. Cüneyt ARCAYÜREK, s.81, Celal Bayar bu anısını aktarıırken, Avrupa Ortak Pazarı'na girmenin kendileri için çok önemli olduğunu hatta Türkiye'yi almak istemeyenlerin daha o dönemde pasifize edildiğini söylemektedir. Ancak söyleşinin yapıldığı 1986 yılında hâlâ girilememiş olmasının sebebini de SSCB'nin bunu istememiş olmasına bağlamaktadır. Bkz. İsmet BOZDAĞ, s.49-51.

⁵⁴⁹ Mithat PERİN, s.180.

⁵⁵⁰ Adnan SELEKLER, s.58.

olur” dedi. Subaylar bu tarzdaki konuşmalarımıza kızarak “Bu kadarı da yeter” dediler.”⁵⁵¹

Daha sonra tutuklular İmralı Adasına götürülmüşlerdir. Hükümlüler, idam saatlerine kadar elleri arkadan kelepçeli olarak hücrelerinde bekletilmişlerdir.

2. İdam Kararının Uygulanması

İmralı Adasında ölüm cezası için tüm hazırlıklar tamamlanmıştı; sehpalar kurulmuş, mezarlar kazılmış ve hocalar adaya getirilmişlerdir. İdam kararı verilen 14 kişi adaya getirilerek hücrelerine yerleştirilmişlerdir. 14 nöbetçiyle kapıya gelen Onbaşı Halil Aydınoglu tutuklulara geçmiş olsun demiştir. Fatin Rüştü Zorlu bu sırada konuşmak istememiştir. Daha sonra görevli subay ısrar edince ona: “*Bir tek kızı olduğunu, Şişli’de bir evi olduğunu, kızının müriyyetini göremeyeceğini*” söylemiştir. Bunun üzerine görevli Onbaşı “*İnşallah Allah her şeyden kurtarır diyebilmiştir*”⁵⁵²

Ve nihayet 16 Eylül 1961 Cumartesi günü gece yarısı Divan Başsavcısı ve Yassıada Kumandanı hücrelerin bulunduğu yere doğru ilerlemişler ve ilk olarak, saat 03.05’te Hasan Polatkan idam edilmiştir. Sıra Fatin Rüştü Zorlu’ya geldiğinde hücre kapısında toplanan infazcılar hayli heyecanlıydılar. Zorlu kravatu sökülmiş, gözlükleri alınmış, yedi sekiz saatten beri elleri ardında kelepçeli olarak hücrede bekliyordu. Kapıyı açanlara: “*Benden mi başlıyorsunuz?*” diye şaşkıncu bir soğukkanlılıkla sormuştur. Kapıyı açanlar soruya cevap verememiş, sadece kalkması için ona yardım etmişlerdir. İki gardiyan kollarına girerek, başgardiyanın odasına götürmüşlerdir. Burada kelepçeleri çözülmüştür.⁵⁵³ Zorlu; “*Peki, müsaade edin abdest alıp son dini vazifemi yapayım, der.*” Başsavcı Egesel, Tarık Güryay ve diğer görevliler onun namaz kılmasını izlemişlerdir.

Zorlu, hoca efendinin belirgin heyecanını fark ederek, sakin olmasını tavsiye etmiştir. Başsavcı Egesel, hakkındaki kararın MBK tarafından tasdik edildiğini

---

⁵⁵¹ Mithat PERİN, s.182.

⁵⁵² Mehmet Ali BİRAND-Can DÜNDAR-Bülent ÇAPLI, s.193.

⁵⁵³ Turhan DİLLİGİL, *İmralı’da Üç Mezar*, Dem Basım Yayım, İstanbul 1988 s.77, Mithat PERİN, s.261, Enver DURMUŞ, *Yassıada’dan İmralı’ya*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul Mayıs 1990, s.45-46.

söyleyince: “Anlıyorum hepiniz vazifenizi yaptınız. Hiçbirinize kızgın değilim. Mümkünse bir mektup yazmak istiyorum” der.

Ancak bir türlü kâğıt bulunamayınca, Zorlu üzerini arar ve daha önceden gelmiş bir mektubun zarfını çıkarır.⁵⁵⁴ Zorlu gözlüğü olmadığı için görmekte zorlanıyordu. Gözlüğü daha önce hücumbotta ailesine teslim edilmek üzere alınmıştı. Birkaç kişinin gözlüğü denendi ama hiçbirisi uymadı. Zorlu, ‘Zararı yok böyle de yazarım’ diyerek kocaman kocaman harflerle yazmaya koyulur:

“Sevgili Anneciğim, Emelciğim, Sevinciğim ve Ağabeyciğim,

Şimdi Cenab-ı Hakkın huzuruna çıkıyorum. Sakinim, huzur içindeyim. Sizlerin huzur içinde yaşamaları beni daima müsterih edecektir. Bir ve beraber olun. Allah’ın takdiratı böyleymiş. Hizmet ettim. Ve şerefimi daima muhafaza ettim. Anne, siz sevdiklerimi muhafaza edin. Ve Allah’ın inayeti ile onların huzurunu temin edin. Hepinizi Allah’a emanet eder, tekrar üzülmemenizi ve hayatta beraber olarak beni huzur içinde bırakmanızı rica ederim. Allah memleketi korusun.”⁵⁵⁵

Sıra idam gömleğini giymeye gelmiştir. Elleri yeniden arkadan kelepçelenen Zorlu odadaki sessizliği bozarak, ‘Üzgün değilim arkadaşlar’, demiş ve devam etmiştir, ‘Kimsenin üzülmesine de mahal yok. Bu milletin tarihinde asılan ne ilk vekilim, ne de sonuncusu olduğuma inanıyorum. Böyle şeyler milletlerin tarihlerinde daima görüle gelmiştir, olmuştur, olacaktır. Bu bakımdan üzgün değilim.’⁵⁵⁶

Hoca efendi titrediği için telkin ve teselliye neredeyse zorlu yapacaktır. Beyaz önlüğünü giymiş önüne hüküm özeti yaftası konulmuş ve sehpaye doğru yürüyüş başlamıştır. Bu arada ada kumandanını da görmüş ve kendisine şunları söylemiştir: “Sizi görmekten çok memnun oldum. Veda edemediğim için çok üzgünüm. Lütfen kızıma söyleyiniz nişanlı bulunduğu gençle evlensin. Bu son arzumdur”.⁵⁵⁷ Maalesef Zorlu’nun son arzusu ailesine duyurulmamıştır. Bu durumu avukatı Fersoy dosyalarından bakarak tesbit edebilmiştir.

Zorlu tam sehpanın önünde durmuş ve Başsavcıya hitaben: *Allaha ısmarladık* demiştir. Herkes gibi şaşkın olan başsavcı cevaben, *Güle güle*, deyince Zorlu kendine

⁵⁵⁴ Enver DURMUŞ, s.46.

⁵⁵⁵ Turhan DİLLİGİL, s.77, Mithat PERİN, s.263.

⁵⁵⁶ Turhan DİLLİGİL, s.78, Mithat PERİN, s.263.

⁵⁵⁷ Orhan Cemal FERSOY, s.318, Enver DURMUŞ, s.46, bkz. Ek Belge 32, s.242.

has tebessümüyle toparlanmış ve *Selamete*, diye lafını düzeltmiştir. Zorlu, *Zararı yok olabilir cevabını verdikten sonra, kendi işimi kendim bitirmek istiyorum. Bu işe memur olanlar müsaade ederlerse hakkımı daha çok helal edeceğim*, ricasında bulunmuştur. Cellât da görev yapamayacak durumdadır. Beceriksizce hareket edip ipi Zorlu'nun boğazına zorla geçirir, bunun üzerine Zorlu, *Ne telaş ediyorsun, ben öleceğim*. Ter içinde olan cellât sandalyeden inerken Zorlu arzu ettiği gibi, saat 04.15'te kendi işini kendi bitirmiştir.⁵⁵⁸

Celal Bayar'ın damadı Ahmet İhsan Gürsoy, bütün mahkûmlar Kayseri Bölge Cezaevine nakledildikten sonra Mithat Perin'e şunları anlatmıştır; *“İmralı'da görevli olanlardan bir imam hastalanmış doktor çağırılmışlar. Kendisini muayeneden sonra Doktor “Siz büyük bir heyecan geçirmişsiniz” demiş, doktorun mutemed bir insan olduğunu anladıktan sonra hoca efendi, İmralı'daki infazlarda bulunduğunu ve Fatin Rüştü Zorlu'nun kendisine dini merasim sırasında şöyle dediğini nakletmiş: “ Hoca efendi ben zengin bir ailenin çocuğuyum, varlıklı bir aileye mensubum, dünyada son dakikalarımı yaşıyorum. Hakkımda çıkarılan bütün dedikodular yalandır, iftiradır. Ne kendimin, ne de ailemin boğazından bir lokma haram geçirtmedim. Bunu böylece bilin!” yine Hocanın naklettiğine göre Zorlu ipi cellâda geçirtmemiş ve ondan sonra, “ Sen çekil”, demiş ve ayakları altına koydukları sandığı bizzat tekmelemiştir.”*⁵⁵⁹

İdamdan sonra hükmün özeti Fatin Rüştü Zorlu'nun kapısına asılmıştır. Çünkü kanun böyle gerektirmektedir. İdam cezası infaz olunanın evinin kapısına asılırdı. Kapılara asılan özet aynen şöyledir: *“Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını ihlalden maznun İbrahim Rüştü oğlu, Hatice Güzide'den doğma Fatin Rüştü Zorlu'nun Yüksek Adalet Divanının da yapılan duruşması sonunda verilen 16 Eylül 1961 tarih ve 1960/1 sayılı kararlar TCK'nin 146/1 maddesine göre ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir. 16 Eylül 1961.İmzalar Divan Başkan ve üyeleri, resmi mühür”. Karar özetinin altında da “Karar MBK tarafından tasdik edilmiştir”* cümlesi yazılmıştır.⁵⁶⁰

İnfazlar sırasında İmralı'da bulunup olayı görenlerin anlattıkları, olayı değerlendirmelerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu bakımdan Yassıda

⁵⁵⁸ Enver DURMUŞ, s.46.

⁵⁵⁹ Mithat PERİN, s.265.

⁵⁶⁰ Mithat PERİN, s.273, bkz. Ek Belge 31, s.241.

kumandanı Albay Tarık Güryay'ın ' Bir İktidar Yargılanıyor ' kitabında Zorlu'nun infazı ile ilgili olarak anlattıkları çok önemlidir:

“Zorlu ölüme gerçekten zorlu bir metanetle gitti. O kadar ki, hatta mahut gömleğin üzerine giydirilişinden sonra, kendisine dini telkinde bulunan hocanın, Arapça kelimeleri telaffuzda düştüğü hataları bile düzeltti. Kollarını arkadan bağlarken, başsavcıya son bir ricada bulundu, ellerinin önden bağlanmasını istedi. Fakat bunun kanunen imkânsızlığı kendisine anlatıldı. Beraberce sehpa doğru yürüdük. Ne masaya, ne de masa üzerindeki sandalyeye çıkarken yardım istedi. Hatta heyecandan eli titreyen cellâda: ‘Oğlum ne titreyip duruyorsun? İlmik senin değil benim boynuma geçecek’ dedi. Sonra adeta kendini uçsuz bucaksız boşluğa atar gibi: ‘ Allah memleketi korusun, haydi allahısमारलदक’ dedikten sonra, ayaklarının altındaki sandalyeyi itmek işini de kimseye bırakmadı. Boyu uzun olduğu için, ayakları masaya basmıştı. Cellât masayı itti. Ona bu kadarlık da iş düşmüş olmasaydı, Zorlu sanki asılmış değil, intihar etmiş olacaktı.” ⁵⁶¹

Adnan Menderes o gün idam edilmemiştir. Çünkü kararların açıklanacağı gün intihar girişiminde bulunmuş ve hastanede tedavi altına alınmıştır. İnfaz kurallarına göre iyice iyileşmesi gereken Menderes henüz bitkin bir halde iken 17 Eylül 1961 günü gündüz saat 14.30’da İmralı’ya getirilerek idam edilmiştir.

İdamlar sırasında görevli Jandarma eri Mehmet Şimşek gazeteci Mithat Perin’e infazları şöyle anlatmıştır:

“Ben üç infazda da bulundum. Üçünde de iç emniyette idim. Sehpa ile aramızda dört metre mesafe vardı. Daha evvelden 50 mezar kazılmıştı. İnfaz anında 150–200 kadar görevli, ya da seyirci subay vardı. Gaddar ve katı yürekli bir halde görünüyorlardı. Cellât ise Üsküdar’da bekçibaşı imiş. Demokrat Parti devrinde suiistimali tespit edilip vazifesinden atılmış çingene cellât. Bundan dolayı çok kinli, öfkeli idi. İnfazlar sırasında asılanlara yapmadığını koymadı. Birçok hakaretlerde bulundu, küfür etti, ağza alınmayacak sözler söyledi. Tam infazlar yapılacağı sırada vazifeli jandarma erlerini geriye döndürdüler...” ⁵⁶²

⁵⁶¹ Tarık GÜRYAY, *Bir iktidar Yargılanıyor*, Cem Yayınevi, İstanbul 1971, s.320.

⁵⁶² Mithat PERİN, s.275.

İnfazlardan sonra naaşlar, İmralı Adasında Değirmentepe'ye gömülmüşlerdir. Gazeteci Yener Süsoy 1987 yılında özel izin alarak İmralı Cezaevi Ada'sına girmiş ve üç mezarı da ziyaret etmiştir. 28 Mayıs 1987 tarihinde Milliyet gazetesinde 'Üç Garip Mezar' başlıklı yazıda izlenimlerini şöyle anlatmıştır:

“Doğrusunu isterseniz hayatta her şey aklıma gelirdi de rahmetli Menderes'in mezarından taze soğan toplayacağımı düşünemezdim. 26 yıl önce bir fidan dikilmiş olsaydı şimdi koskoca ağaç olurdu. Öleni seversin, sevmezsin, o ayrı. Hiç olmazsa Allah rızası için. Cezaevinden yaklaşık 500 metre ötede, biraz tepe üstünde üç mezar yan yana. Bir zamanların üç efsane siyasetçisi, devlet adamı. En başta Adnan Menderes, onun yanında Fatin Rüştü Zorlu, onun yanında ise Hasan Polatkan. Yapayalnız bakımsız, şahmer şahmer çatlamaş kuru toprak altında yatıyorlar. Öylesine kuru toprak ki, üstünde susamlar, taze soğanlar bitmiş. İmralı'nın rüzgârlı tepesinde, kibleye bakan bu mezarın hali kelimenin tam manasıyla 'rezalet'. Burasını İmralı'nın gedikli müteahhidi Kerim Uzuner 'hayrına' yaptırmış ama 'Vay sen bunu nasıl yaparsın?' diye hakkında davalar, soruşturmalar açılmış. Üç mezarın da adada herhangi bir sorumlusu yok. Etrafı herhangi bir şekilde çevrili değil. Cuma günleri adaya çıkan mahkûm yakınları da buraya gelemiyorlar. Yasak!”⁵⁶³

Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın aileleri ve avukatları o günden sonra her hükümet döneminde rahmetlilerin naaşlarını yurda nakletmek için talepte bulunmuşlar ancak bu talep ölümlerinden 30 yıl sonra, 17 Eylül 1990'da İmralı Adasındaki mezarından alınarak İstanbul'da yaptırılan Anıtmezar'a nakledilerek gerçekleşmiştir.

Davalar sonunda idam edilen Fatin Rüştü Zorlu'nun ailesi zor günler geçirmiştir. Daha önceden kanser olduğu kesinleşen Emel Zorlu da bu acılara daha fazla dayanamayıp, 6 Temmuz 1965'te vefat etmiştir. Kızı Sevin Zorlu, 30 Kasım 1961'de Erden Şükrü Yener ile evlenmiş, 23 Ağustos 1962 tarihinde oğlu Aslan dünyaya gelmiştir. İkinci evliliğini dış doktoru Hilmi Özen ile 05 Şubat 1987 tarihinde yapmıştır. İkinci eşinden de ayrılan Sevin Hanım bir dönem nişanlısı

---

⁵⁶³ Milliyet Gazetesi, 28.05.1987.

Gürbüz Güzcü'yle hayatı paylaşmıştır. 2004 yılında kanser hastalığına yakalanan Sevin Hanım, 31 Ekim 2006 yılında 70 yaşında vefat etmiştir.⁵⁶⁴

O tarihte Brüksel'de Büyükelçi bulunan ağabeyi Rıfık Zorlu kendi isteği ile merkeze nakledilmiş, kendisine teklif edilen görevleri reddedip bir süre sonra emekli olmuştur. Yalnız yaşayan Rıfık Zorlu, 6 Ocak 1974'te kanserden ölmüştür. Bu son kayıpla birlikte yaşayan oğlu kalmayan Güzide Zorlu, 25 Ocak 1978 tarihinde 95 yaşında vefat etmiştir.

Yassıada kararlarını değerlendiren çoğu insan idam kararlarının gereksiz olduğunu söylemiştir. Zaten karar gayriadil yargılamalar sonucunda alınmıştır. Ayrıca kararın alınış sürecinde Komite üzerinde ağır bir baskı kurulmuştur. Yani karar hukukdışı, baskıcı bir ortamda alınmıştır. Bu sebeple Fatin Rüştü Zorlu'nun hukuki gerekçelerle idam edildiğini söyleyemeyiz. Zorlu siyasi nedenle idam edilmiştir. Zorlu'yu idama götüren siyasi sebepleri de üç maddede özetleyebiliriz:

1- İlk olarak daha önceki bölümlerde değindiğimiz gibi, Darbe-ABD ilişkisi bağlamında, ABD'nin Zorlu'nun politikalarından rahatsız olması dolayısıyla karar verildiğini söyleyebiliriz.

2- İkinci olarak, darbenin bir mantığı olarak idamların gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. O günkü şartlar gereği 27 Mayıs kurban istiyordu ve bu kurbanlardan birisi de Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu idi. Zorlu'nun vatana ihanetinden söz etmek imkânsızdır. Aksine Zorlu son derece vatanperver bir insandır. Yaptığı her işte Türkiye'nin menfaatlerini fazlasıyla gözetmiştir.

3- Üçüncü sebebe de Zorlu'nun iç politika ile arasının hiç iyi olmamasıdır. Kendini tamamen dış politikaya veren Zorlu, iç politikaya aldırılmamış, kendisine karşı biriken kıskançlık gruplarını fark etmemiş, fark etse bile herhangi bir önlem almamıştır. Muhalefetten olduğu kadar kendi partisi tarafından da sevilmemiş tüm bunlara bir de kibirli tavırları dolayısıyla askerlerin öfkesi de eklenmiştir. Tüm bu kişisel husumetler de Zorlu'nun idam kararının onaylanmasında etkili faktörlerdir.

İdamlar konusunda Süleyman Demirel'in görüşü şöyledir; "*Fatin Rüştü Zorlu'nun asılma sebebi siyasidir ve siyasi sebeplerle adam asmak cinayettir. İhtilal*

---

⁵⁶⁴ Evlenme, boşanma ve ölüm tarihleri, INM'nden elde edilen bilgiler neticesinde tespit edilmiştir.

tasarrufudur. İhtilaller her zaman doğru şeyler yapmaz, adaletli davranmazlar, Zorlu'nun asılması da çok yanlış bir ihtilal tasarrufudur. İhtilal cinayet işlemiştir. İhtilal Türk devlet düzeninin işleminde de darbe indirilmiştir. Daha sonra hizmet verecek devlet adamlarına olumsuz örnek teşkil etmiştir. Seçimle gelmiş iktidarların ihtilal mahkemesi önüne çıkması hem dünya hem de Türkiye için kara bir lekedir. Siyasi suç diye bir suç olmaz. Bu ihtilal sebebiyle ülke olarak biz hâlâ belimizi doğrultamayız.”

Hüsametin Cindoruk'un idam ile ilgili görüşleri şöyledir; “Zorlu'nun idam edilmesinin sebebi, ihtilali yapan kuvvetlerin Demokrat Partiyi tasfiye etmek istemeleridir. Bu tasfiye iki şekilde olmuştur, ilk olarak seçmeni başka alana kaydırılmıştır. İkinci olarak da kadrosu tasfiye edilmiştir. Bu sebeple en değerli üç liderini idam etmişlerdir.”

1987 yılında Hürriyet Gazetesinde Yassıada İnfazlarının yıl dönümü dolayısıyla bir yazı dizisi hazırlanmıştır. Bu yazı dizisinde Hasan Yılmaer'in Fatin Rüştü Zorlu'nun kızı Sevin Zorlu ile yaptığı röportaj yer almaktadır. Bu dizinin 29 Ağustos 1987 tarihli yayınında Sevin Hanım babasının kişiliği ve neden idam edildiği ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Babam çok yakışıklı bir adamdı. İyi bir ailenin çocuğu olan, iyi yetişmiş, mağrur bir insandı. Kaya gibi çok sportmen biriydi. Gençliğinde sert sporlarla uğraşmış. Babamın kabine içinde pek dostu yoktu. İşini çok iyi yapmış kesinlikle taviz vermemiştir. O nedenle de pek sevilmemiş, kıskanılmıştır. Herkes onu bir hariciyeciyi, bir “monbey” sanmıştır. Ama Yassıada davalarında, babamın nasıl karakteri olduğu ortaya çıkmıştır. Halk, babamı o zaman takdir etmiştir. Ben, babamın idamına olmayan suçlarının değil, bu kafa tutuşlarının neden olduğunu sanırım. Babamı Yassıada'da iki defa gördüm. Bedenen değişmiş, ama yapısından karakterinden hiçbir şey kaybetmemişti. Davalara da inanmıyordu. Babaannem tutulan avukatlardan söz açtığında; “boşuna uğraşıyorsunuz, bu dava maskaralık... Avukata falan gerek yok, hukuk yok, peşin hüküm var” demişti. Babamın tutumu yüzünden asıldığını söylememin bir örneği de, ikinci ziyarete gittiğimizde, babamın bir gözünün morardığını fark ettik. “top oynuyorduk, top çarptı” dedi. Meğer kavga etmiş. Babamın bir takım kıymetli evrakı vardı. Evi bastıkları zaman imha oldu. 6/7

*Eylül hadisesinin tertip olmadığına dair, babamın duyduğunda şok olduğu yolunda bana Londra'dan yazdığı, 18 sayfalık mektubunu, o meşhur Kıbrıs müdafaaaları ve Bandung Konferansı'nın notlarını, kendi sesinden ses bantlarını, el yazılı notlarını bahçe de yaktılar.”*⁵⁶⁵

Hasan Yılmaer'in, 27 Mayıs Öncesi Harp Okulu komutanı, darbe sonrası da Yassıada kararlarını onaylayan Milli Birlik Komitesi üyesi olan Tümgeneral Sıtkı Ulay ile yaptığı röportajda askerlerin Zorlu'yu sevmediği şu şekilde anlatmıştır: *“Doğrudur... Askerler Fatin Rüştü'ye davranış ve tutumlarından dolayı kızgındırlar. Denilir ki, bir NATO toplantısı sırasında yanında küçük rütbeli subaylar bulunurken; salona bizim iki generalimizin girdiğini gördüğünde, “sizin kakavanlar geliyor” demiş. Söylendiğine göre bu generallerden biri Zekai Oktan diğeri Selahattin Selşik Paşa'ymış. Bir başka iddia; Fatin Rüştü, Dışişlerinin verdiği yemeklerde generalleri, bir dışişleri şube müdüründen daha gerilere oturtuyormuş. Bazı yemeklere sevgilisi, Vesamet Hanım'la katılışı da dedikodulara neden olmaktadır. Tutuklanıp muhafaza altında Harp Okulu'na getirildiğinde de “Burası da neresi?” diye sorunca; subaylar “Ulan bir Dışişleri Bakanı Harp Okulu'nu nasıl bilmez?” diye üstüne yürüyüp dövmeye kalkmışlardı. Bilindiği gibi Fatin Rüştü bu umursamaz küstah tavrını, Yassıada'da da bozmamış çevresine ve ihtilalcilere küçümser bakmıştır. Onun idam kararının onaylanmasına neden olan bu davranışlarıdır.”*⁵⁶⁶

Burada askerlerin Zorlu ile ilgili hoşnutsuzluğunu aktarırken Adnan Selekler'in 27 Mayıs günü Harbiye'de yaşadığı anısına değinmek yerinde olacaktır. Zorlu ile aralarındaki sohbet şu şekilde seyretmiştir: *“Beyefendi bundan sonra sizin işiniz zor” dedim. “Niye” diye sordu. “Sunay Paşa'nın etnik gruplara davranış konusunda sizi suçladığını kendisinden işittim”, dedim. Bana şöyle cevap verdi; “Etnik bölünmeler meselesi yalnız bizde değil, batıda da var. Batılılar böyle meselelerin üzerine kültür götürerek, refah götürerek varıyorlar. Biz de böyle yapalım dedim. Sunay kızdı. Mevzuu değiştirdim.”*⁵⁶⁷ Selekler'in bahsettiği anısından, Cevdet Sunay'ın Zorlu'ya kızgın olduğunu anlıyoruz.

⁵⁶⁵ *Hürriyet Gazetesi*, 29.8.1987.

⁵⁶⁶ *Hürriyet Gazetesi*, 15.9.1987.

⁵⁶⁷ Adnan SELEKLER, s.30.

Yassıda yargılamaları sonrasında yabancı devletler mektup göndererek verilen idam kararının kaldırılmasını istemişlerdir. Almanya Federal Cumhuriyeti adına G.V. Plessen Göttinger ve Milletlerarası Hukukçular Komisyonu Genel Sekreteri Sir Leslie Monroe'nin gönderdiği mektuplar bunlara örnektir.⁵⁶⁸

İdamdan sonra, İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, Büyükelçi Zeki Kunalalp'a: "*O, milleti için didinen bir vatanperverdi. Adamı katlettiniz*" demiştir.⁵⁶⁹

Fatin Rüştü Zorlu attığı başarılı imzalar ile tüm dünyada tanınan bir diplomat ve Dışişleri Bakanı idi. Bu sebeple pek çok gazetede Zorlu'nun ölümü üzerine duyulan üzüntü yazıları çıkmıştır. Pek çok ülke lideri idamları engellemeye çalışmış ancak başarılı olamamışlardır.

---

⁵⁶⁸ B.C.A, 030.01-63.388.2

⁵⁶⁹ Zeki Kunalalp, s.74.

D. Fatin Rüştü Zorlu'nun Beşeri Yönü ve Siyasi Kişiliği

Çalışmamız boyunca Fatin Rüştü Zorlu'nun hayatını, mesleki kariyerinde gösterdiği liyakati, başarılı bir diplomat ve Dışişleri Bakanı olduğunu, ülkesini çok seven ve ülkesi menfaatleri uğruna üzerine aldığı görevleri layıkıyla yerine getiren bir politikacı olduğunu, aynı zamanda iç politikadan hiç haz etmediğini aktarmaya çalıştık. Bizce Zorlu son derece dirayetli bir hariciyecidir. Bu kısımda, Zorlu ile bir şekilde iletişimi bulunan kişilerin anılarından yola çıkarak bir kişilik profili oluşturulmaya çalışılacaktır.

Fatin Rüştü Zorlu ile çocukluk ve gençlik arkadaşı olan Settar İlksel ve Muharrem Nuri Birgi, kendisinin çocukluk yıllarında mahcup, sıkılgan, içine kapalı, az konuşan, yakın arkadaşı olmayan bir çocuk olduğunu söylemişlerdir. Çocukluktan gençliğe geçişle birlikte Zorlu utangaçlıktan sıyrılmış, son derece konuşkan, yakışıklı ve kendisine güvenen bir kişi haline gelmiştir.⁵⁷⁰

Ercüment Yavuzalp'e göre, Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanı olmasını sadece Menderes ile akraba olmasına bağlamak yanlıştır. Başarısına sebep, dış politikadaki tecrübe, yetenek, becerisi ile güçlü iradesi ve kişiliğidir. Dış politika konularında son derece başarılı olan Zorlu, görevi icabı iç politika ile ilgilenmemiştir. Çünkü parti içinden gelen bir politikacı değildir, siyasi bir tabanı bulunmamaktadır. Bu sebeple iç politik çevreler kendisine hep soğuk bakmıştır. Belki de bu yüzden Zorlu iç politikadan hoşlanmamıştır. Zorlu'nun çalışmalarının hemen hemen tamamı kendi sorumluluğundaki dış politika alanında olmuştur. Nitelikli hizmetler verdiği için hükümet içinde güçlü bir Bakan olabilmiştir. Bazı milletvekili ve bakanlar kendilerine yabancı hissetmelerine rağmen Zorlu'nun yeteneklerini tartışmasız kabul etmişlerdir. Çoğu partili kendisini Yassıada'daki cesur ve mert tutumuyla tanıyabilmişlerdir. Menderes, Zorlu'nun iç politikadan hoşlanmadığını bildiği için bu konuda fazla üstüne gitmemiştir. Ancak kendisine bu yönde eleştiriler gelmesi üzerine özellikle, 27 Mayıs'tan önceki dönemde Zorlu'yu iç politikaya çekme eğiliminde olmuştur. Bu sebeple hükümetin 27 Mayıs darbesine sürüklendiği günlerde Zorlu devamlı Menderes'in yanında görülmüştür. Zorlu, Menderes'e son derece bağlı ve saygılıdır. Ancak hiçbir zaman kukla bir Dışişleri Bakanı olmamıştır.

---

⁵⁷⁰ Bkz. Semih GÜNVER, s.13.

Kendi sorumluluğunu bilip aradaki dengeyi ona göre ayarlamıştır. Zorlu, hiçbir dış politika kararını dışında kalmamıştır. Her konuda görüşlerini çekinmeden savunmuştur.⁵⁷¹

Yavuzalp şunları da eklemektedir; İktidar olduğu dönemde Menderes dış politika ile son derece yakından ilgilenmiştir. Göreve ilk başladığı dönemde Dışişleri Bakanı ve müsteşarların odasını Başbakanlık binasına taşımış, böylece kendileriyle her gün görüşerek dış politikayı yakından takip etmiş, görüş alışverişinde bulunmuştur. Dış politikaya bu derece önem veren Menderes, Zorlu'nun göreve gelmesi ile birlikte bu alandan elini çekmiştir. Bunun sebebi, dış politika konusunda Zorlu'ya duyduğu büyük güvendir. Bu dönemden sonra hükümetin dış politika oluşturmasında en yetkili şahıs Fatin Rüştü Zorlu olmuştur.⁵⁷²

Fatin Rüştü Zorlu ile uzun yıllar birlikte çalışmış olan Büyükelçi Melih Esenbel, Zorlu'nun çalışma sistemini taktir etmektedir. Kıbrıs konusunda Türkiye'nin sesini yükseltmeye başlamasının Zorlu'nun ikaz ve önerileri sayesinde olduğunu söylemektedir.⁵⁷³

O dönem İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi olan Sir Bernard Burrows, 1998 Mart ayında Afrika ve Doğu Araştırma Okulunda düzenlenen seminerde yaptığı konuşmanın bir kısmında şunları söylemiştir; “ *Bence Zorlu son derece iyi bir dışişleri bakanıydı. Yıllarını dışişlerinde geçirdi. Ve bu yüzden teknik olarak iyi donanımlıydı. Türkiye'nin çıkarlarını Batı'yla yakından alakalı olarak görüyordu. Bazen bu amaca ulaşmak ve Türkiye adına avantaj yakalamak için vicdanını göz ardı ediyordu. Zayıf noktası ülkede politik dayanağının olmamasıdır. Bu durum onu politikanın ayrılmaz bir parçası olan yöneticilikten alıkoyuyor ve uzman olmadığı iç hadiselerle karşılaşmasına neden oluyordu.*”⁵⁷⁴

Doç. Dr. Cihat Göktepe'nin, 29 Eylül 2007 tarihinde Kars'ta Rauf Denktaş ile yaptığı söyleşi sırasında Denktaş Zorlu için şunları söylemiştir; “ *Kendisi hayatta olsaydı Kıbrıs Meselesi'nin bu şekilde uzayıp gitmesine izin vermezdi. Kıbrıs*

⁵⁷¹ Ercüment YAVUZALP, *Menderes'le Anılar*, s.34-36.

⁵⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz. Ercüment YAVUZALP, *Liderlerimiz ve Dış Politika Bir Diplomat Gözüyle*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1996, s.74-87.

⁵⁷³ Melih ESENBEL, *Kıbrıs I Ayağa Kalkan Adam*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993, s.16.

⁵⁷⁴ Cihat GÖKTEPE, “The General Views and Recommendations of Sir Bernard Burrows to Foreign Office About Turkey And Cyprus During the Period of 1958-1962, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.9 No.2, Ocak 2001, Kastamonu, s.518.

*Antlaşmalarında sağlanan bütün artılar, Zorlu'nun kendine güvenen, Kıbrıs Türkiüne inanan, heyecan dolu girişimleri sayesinde olmuştur. Onu Kıbrıs Türkleri'nin hiç unutmaması lazımdır heykelini dikmek lazımdır.”*⁵⁷⁵

Fatin Rüştü Zorlu'nun avukatı Orhan Cemal Fersoy'un yazdığı kitaba, Celal Bayar önsöz yazmıştır ve Zorlu için şunları söylemiştir; “*Şüphesiz büyük bir vatanperverdi. Komünizme karşı cephe kurulmasında gösterdiği gayret ve çalışmalar bütün dünyanın dikkatini çekmiştir ve hayranlıkla izlenmiştir. Milli Kıbrıs davamızdaki çalışmalar ve elde ettiği sonuç, emsalsiz bir diplomatik hadisedir. Ekonomi ve finans ilmine vukufu, Türkiye'nin kalkınması davasında, kredi kaynaklarını yaratma ve sağlama bakımından takdirle karşılanacak çalışmalarının örnekleridir. Fevkalade üstün temsil ve müzakere kabiliyetini de belirtmek isterim. Fakat asıl üstün vasıf ve eşsiz karakterini, Yassıada duruşmalarında göstermiştir. Mertçe kendini ve memlekete menfaatlerini savunmuştur. Şerefine ve haysiyetine leke sürdürmemiştir. İdamına karar verilince, başı dik olarak, pervasızca ölüme gitti. ...Hayatta olsa idi, bence tarihin unutamayacağı şöhretlerden biri, mesela Türkiye'nin Bismark'ı olacaktı. Bu güzide vatan evladının boğulması iç hasımlarının kininden ziyade dış düşmanları, milletlerarası ihtilalci komünizmin ideolojik kararının neticesidir.”*⁵⁷⁶

Mehmet Arif Demirer'in eserine, Fatin Rüştü Zorlu ile NATO delegasyonluğu döneminde birlikte çalışmış olan Dışişleri Eski Bakanı İlder Türkmen önsöz yazmıştır. Bu önsözde Zorlu için şunları söylemiştir; “*Zorlu, politikada ve diplomaside olduğu kadar özel hayatında da risk almaktan çekinmeyen, Yassıada'daki yargılamasında ve idam cezasının infazı sırasında gösterdiği gibi, son derece metin ve cesur bir insandı. Altın gibi bir kalbi vardı, kuyusunu kazmak isteyenlere bile kötülük edemezdi. Dışişleri Bakanlığında kabiliyetli gördüğü gençlere daima destek verir ve onları teşvik ederdi. Zorlu, NATO üyesi olduktan sonra Türkiye'nin ittifak içinde siyasi ve askeri gücünün geliştirilmesi hedefini gütmüş, özellikle Türk ordusunun modernleştirilmesini sağlayan dinamik bir sürecin öncülüğünü yapmıştır. Türk ekonomisinin güçlendirilmesi de onun öncelikleri*

---

⁵⁷⁵ Levent AYABAKAN, s.34.

⁵⁷⁶ Orhan Cemal FERSOY, s.5-7.

arasındaydı. Zorlu, yılmadan yorulmadan ve zaman zaman Türkiye'nin müttefiklerini baskı altında tutarak hedeflerini gerçekleştirmek çabasını sürdürmüştür.”⁵⁷⁷

Demirer, eski Büyükelçi Oğuz Gökmen ile de bir söyleşi yapmıştır. Gökmen Fatin Rüştü Zorlu'yu şu sözlerle tasvir etmiştir; “*Fatin Bey, Türkiye için çırpınan bir adamdı. 4 Ağustos 1958 para operasyonu çok başarılı idi. Baş mimarı da Fatin Bey idi. 400 milyon dolar borç erteleme müzakerelerini ben yürüttüm. Çok çetin pazarlıklar yapıldı. Sağlam durdum. Fatin Bey'i arkamda hissetmem öyle davranamazdım. 11 Şubat 1959 günü Zürih'te bizim lehimize olan antlaşmaya varıldıktan sonra, Fatin Bey: “Ortak işbirliğinin zaferidir. Yalnız bizim değil” demişti. Cesareti hep ondan örnek alırdık.*”⁵⁷⁸

Rauf Denктаş, Demirer'e kitabı için gönderdiği mektupta şunları yazmıştır; “*Rahmetli Fatin Rüştü Bey ile ilk karşılaşmam, 1958 Ocak ayında Ankara'da, Dr. Küçük'le birlikte ziyaretine gittiğimizde oldu. Adı gibi, özü de sözü de Zorlu Atatürkçü bir diplomat ve devlet adamı ile karşı karşıya olduğumu ilk anda anlamıştım. O'nu, sonra BM'de Genel Kurul'a ve Güvenlik Konseyi'ne hitap ederken izledim. Konuşan, kişi değil, Türkiye'ydi sanki, hem de Atatürk'ün egemenlikten taviz vermeyen Türkiye'si.*”⁵⁷⁹

1959 Zürih Antlaşmaları sırasında heyete dahil olan Kamran İnan, o gün ile ilgili hatırladıklarını şöyle kaleme almıştır; “*Sayın Zorlu bir ara Konferans Salonundan çocuk şenliği içinde çıktı, bizlere dönerek “Yüzyıldan sonra Mehmetçiğin ayağını yine Kıbrıs'a soktuk” dedi. Neşeli ve mutlu idi. Bakanımız olan Sayın Zorlu'yu yakından tanıdım. Çalışmalarını takip ettim. Müstesna bir zekâsı, milli menfaatleri koruma azmi vardı. Vizyon sahibi idi. Milletlerarası alanda otorite bir saygınlığa sahipti.*”⁵⁸⁰

Kâmran İnan ayrıca Türk Dış Politikasının genel bir değerlendirmesini yaparken, Fatin Rüştü Zorlu döneminde yürütülen dış politikanın oldukça başarılı ve aktif olduğunu, Zorlu'nun 1959 Zürih Antlaşmaları'ndaki tavrının, gerektiğinde hayır diyebilen bir diplomat tavrı olduğunu söylemiştir. Bu özellik maalesef Türk dış

⁵⁷⁷ Mehmet Arif DEMİRER, *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği*, s.10.

⁵⁷⁸ Mehmet Arif DEMİRER, *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği*, s.11.

⁵⁷⁹ Mehmet Arif DEMİRER, *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği*, s.360.

⁵⁸⁰ Kâmran İNAN, *Dış Politika*, Timaş Yayınları, İstanbul 1998, s.68.

politikacılarında kolay kolay bulunabilecek bir özellik değildir. Zorlu, Türkiye'nin menfaatleri için gerektiğinde *hayır* diyebilen ender Dışişleri Bakanlarındandır.⁵⁸¹

İsmail Tansu, Zorlu'nun TMT örgütündeki çalışmaları ile ilgili olarak şunları anlatmıştır; *“Zorlu hakkında daima ‘‘O, TMT Meşalesini tutuşturan ilk devlet adamı idi’’ demişimdir. Çünkü TMT’yi ilk öneren ve önerisini kabul ettiren o idi. Emri aldığımızın haftasında bizleri ilk kabulü sırasındaki konuşmalarından sonra, onun şahsında TC. Devleti’nin gücünü ve kuvvetini arkamızda hissetmiş olmamızın heyecanını duymuştuk. Hükümetin diğer Bakanlıklarında karşılaştığımız problemleri çözen, yolumuzu açan, çabalarımızı günü gününe izleyen ve destekleyen o idi. Zorlu, bir Türk Mukavemet Teşkilatı olmaksızın, Kıbrıs Meselesi’nin halledilemeyeceğini idrak eden ilk Türk devlet adamı idi. Bu inancındaki kararlılığını Başbakan Menderes’i de ikna etmek suretiyle göstermiş ve TMT’nin kurulmasına izin almıştı.”*⁵⁸² Tansu aynı eserinde Zorlu ile ilgili olarak şunlara da değinmiştir; *“Fatin Rüştü Zorlu, 27 Mayıs 1960’ta Yassıada’ya gönderilinceye kadar, ne zaman kendisi ile görüşmek istesek bizi derhal kabul etmiş, ilgi ile karşılamış, takdir ve teşvik edici sözlerle bizlere teşekkür etmiştir. Bu arada ‘‘Hiçbirşeyden çekinmeyin arkamızda ben varım’’ demek suretiyle de bizlere kuvvet vermiştir. İsteklerimizin yerine getirilmesinde derhal harekete geçmiş, vaadlerine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.”*⁵⁸³

9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 13 Ağustos 2009 tarihinde gerçekleştirdiğimiz söyleşi sırasında Fatin Rüştü Zoru ile ilgili olarak şunlardan bahsetmiştir; *“ Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye Cumhuriyeti Devletine ve Türk Milletine hizmet etmiş siyasetçilerin, devlet adamlarının içerisinde yıldız adamlardan birisidir. Çok iyi yetişmiş, içeriği dışarıyı çok iyi bilen, cumhuriyeti çok iyi anlamış, Türkiye’nin kalkınmasına gönül vermiş, demokrasinin Türkiye’ye yerleşmesine hararetle taraftar olmuş değerli bir kişidir. Kendisi sadece Türkiye’nin siyasi tarihinde değil, o zamanki şartlar gereği temas ettiği birçok yabancı devletlerin siyasetçileri nezdinde de çok önemli yer bırakmıştır. Büyük bir devlet adamıdır. Türkiyenin hukukunu çok büyük cesaret ve iyi niyetle savunmuştur. Kıbrıs Meselesi’nde Kıbrıs devleti kurulabilmesi ve Kıbrıs’taki Türklerin devlete ortak olabilmesinde*

⁵⁸¹ Kâmrân İNAN, *Hayır Diyebilen Türkiye*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1996, s.23.

⁵⁸² İsmail TANSU, s.79.

⁵⁸³ İsmail TANSU, s.40.

onun gayretlerinin büyük rolü vardır. 51 yaşında idam sehпасına gitmesi talihsizliktir, çok acınacak bir hadisedir, utanılacak bir hadisedir. Türkiye için ayıp bir hadisedir. Böylesine değerli bir insan daha senelerce hizmet etmesi gerekirken idam edilmiştir. Ben 1955- 1960 yılları arasında DSİ Genel Müdürü idim, öncesinde de Seyhan baraj inşaatı amiriydim. Türk baraj hamlesinin başındaydım. Kendisini bakan olmadam önce de tanırdım ama 1954'ten, bakan olduktan sonra bizim işlerimize çok yardımcı olmuştur. O dönemde Seyhan Barajı'nın yapımı dışında dünya kaynaklarında para bulamıyorduk. Hirfanlı, Demirköprü barajlarının yapılmasında Fransız ve İngilizlerden para bulunmasında bizlere çok yardımcı olmuştur. 1957 senesinde FAO toplantısında birlikte katılmıştık bu toplantılarda çok güzel konuşmalar yapmıştır. Ortak Pazar ile ilişkiler de hep onun çabaları vardır.”

DP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk 12 Ağustos 2009 tarihinde gerçekleştirdiğimiz söyleşi sırasında Zorlu ile ilgili olarak şunlardan bahsetmiştir; *“Çok parlak bir Dışişleri Bakanıdır. Türkiye diplomasisinde çok önemli bir devlet adamıdır. Önderlik vasıfları vardır. Diplomasiye hareket getirmiştir. Mahmut Dikerdem'in Marksist olduğunu bile bile kendisini mesleki olarak yeterli gördüğü için yanına almıştır. Bu herkeste rastlanabilecek bir özellik değildir. Zorlu, Türkiye'yi Doğu ve Batıya birlikte açabilmiştir. Kendisinin Londra Konferansındaki konuşması dış politika klasiğidir. Yanında çalışanlar hem korkup hem de ondan istifade ederlerdi. Yani Zorlu, bir ekoldür. Ben Zorlu'nun yaşamasını çok arzu ederdim. Yaşasaydı Menderes'ten bile önemli siyasi açılımları olurdu. Bağımsız bir politikacıydı. Ahlaklı bir adamdı.”*

Fatin Rüştü Zorlu'nun çalışma arkadaşlarının ve onunla tanışmış olan kişilerin onunla ilgili olumlu görüşlerini aktaran pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlara çalışmamızın daha önceki bölümlerinde de sırası geldikçe yer verdik. Şimdi Zorlu'nun hayatının önemli bir devresi olan Yassıda duruşmaları sırasında gösterdiği tutumlarına bakmak, O'nun böylesine sıkıntılı bir anda nasıl davrandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Öncelikle söylenebilir ki duruşmalar sırasında en cesur duran, hazır cevap olan, kendini layıkıyla savunan, akıcı net konuşan, güçlü görünen kişi Fatin Rüştü

Zorlu'dur. İdam edilmeden hemen önce ailesine yazmış olduğu mektup da O'nun kişiliği açısından bizlere büyük ipuçları vermektedir. İdama giden bir kişi tarafından böylesine akıcı, muntazam, berrak ve herkesi teselli eden bir örnek daha görmek imkânsızdır. O yazarken onu izleyenler bile şaşkına dönmüşlerdir.

Yassıada duruşmalarında bilirkişilik yapan, Zorlu aleyhinde iddianame hazırlayan ve hatta Zorlu'yu kibirli bularak sevmediğini söyleyen Nejat Gülen şöyle bir değerlendirme yapmıştır, “Yassıada duruşmaları sırasında en vakur davranan kişi Fatin Rüştü Zorlu idi. Kibirli ukala tavırlı idi. Adnan Menderes'in aksine sorulan sorulara kırılıp dökülmeden, yaltaklanıp sırtmadan, sert, aksi ve kesin cevaplar veriyordu”.⁵⁸⁴

Zorlu hücumbot içinde idam için İmralı'ya götürülürken de son derece sakindir. Kendisine sorulması üzerine, Ortak Pazar'a girişle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. O anda sanki ölüme değil uluslar arası bir toplantıya gidiyor gibi açıklamalarda bulunmuştur. Bu da kendisinin son derece metanetli bir kişiliğe sahip olduğunun göstergesidir.

Zorlu'nun Yassıada'da yaşadığı şu olay da kendisinin ne kadar ileri görüşlü ve bu olay karşısında metanetli oluşunun güzel bir örneğidir: Zorlu Yassıada'da Namık Argüç, Celal Yardımcı ve Hasan Polatkan ile aynı odada kalıyorken, Namık Argüç'ün haddinden fazla sızlanmalarına şahit olduğunda ona şöyle demiştir: “*Paşam sen müsterih ol, sana hiçbirşey olmaz, buradan çıkar çoluk çocuğuna, hak ettiğin tekaütlüğüne kavuşursun. Celal Yardımcı da belki kurtulur. Ama Hasan Polatkan biraz zor kurtulsa bile ben kurtulamam, mutlaka idam edilirim. Çünkü ben katıldığım beynelmilel toplantılarda, Komünistlere ve komünizme çatan konuşmalar yapmış ve onların aleyhinde yapılan antlaşmalara imza koymuş bir hariciyeciyim. Buna rağmen kadere inanmış bir insan olarak bakın ne kadar sakinim. Siz de sakın olun*” diye tesellide bulunmuştur.⁵⁸⁵

DP milletvekilliği yapmış olan Adnan Selekler Zorlu'nun Yassıada günleri ile ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunmuştur : “*Zorlu, bütün Yassıada macerası boyunca, bu kaçınılmaz ve ertelenmez kadere tam bir pervasızlıkla karşı durmuştur.*

---

⁵⁸⁴ Nejat GÜLEN, s.154.

⁵⁸⁵ Ahmet GÜRKAN, s.178.

Hatta hatırlıyorum, 27 Mayıs günü Harbiye'ye getirilirken, yanına kitap almayı da unutmamıştı. O gün Zorlu'yu, Subay Gazinosu'nda bir köşeye çekilerek, sükûnetle kitabını okurken görmüştüm. Kitap İngilizceydi. Adı: Africa. Başımızda bunca kıyamet kopuyorken, o nasıl sessiz ve sedasız kalabiliyor, okuyabiliyordu? ... Zorlu ölüme giden bir yolculuğa çıkarken bile mesleğinin icaplarını yerine getirebiliyordu. Fatin Rüştü Zorlu, savunmasını da olgun ve mükemmel bir devlet adamı gibi yapmıştı.”⁵⁸⁶

Hüsamettin Cindoruk Yassıada günleri ile ilgili olarak şu yorumlarda bulunmuştur; “*Fatin Rüştü Zorlu, Yassıadada elinde doküman, belge olmadığı halde Batı düşünürlerinden alıntılar yapabiliyordu. Çok kültürlü idi. Salim Başol bile Zorlu'dan çekiniyordu. Onun en çok hoşuma giden tarafı Yassıadadaki cesur savunmasıdır. Bu sebeple kendisini dövdüler. Ama kendisini döven Üstteğmeni şikâyet etmemiştir.*”

Yukarıda bahsettiğimiz anılardan çıkarabileceğimiz ortak sonuç, Fatin Rüştü Zorlu'nun güçlü bir kişiliğe sahip olduğu, Türkiye açısından çok başarılı hizmetlere imza attığıdır. Kendine güvenen, mesleki yeterliliğinin bilincinde olan başarılı bir hariciyecidir. Zorlu, girdiği her işte başarılı olmuştur. Zorlu hem diplomatlık hem de Dışişleri Bakanlığı döneminde verdiği hizmetler dolayısıyla olumlu puanlar almıştır. Hizmetleri sırasında güttüğü politikalar dolayısıyla, birkaç küçük istisnanın haricinde kendisine yöneltilen eleştiri yoktur. Bu örneklerle de fikri yapısını anlatırken değinmek yerinde olacaktır.

Fatin Rüştü Zorlu'nun fikri yapısını değerlendirirken, verdiği hizmetler sırasında güttüğü politikaları aktarmak gerekmektedir. Zorlu siyasi hayat adım atması ile birlikte Türkiye'nin dış ilişkileri alanında Batı yönlüsü bir politikanın taraftarı olmuştur ve yaptığı hizmetlerde bu politikayı savunmuştur.

Fatin Rüştü Zorlu politikaya atıldığı 1954'ten 1958'in sonlarına kadar Batı yanlısı siyaset izlemiştir. Bu siyasetin oluşumu da Türkiye'nin ve dünyanın o dönemde içinde bulunduğu konjoktürden kaynaklanmıştır. Türkiye, II. Dünya Savaşından sonra oluşan uluslar arası ortamda Batı yanlısı politika izlemiş ve tüm uluslar arası oluşumlara katılma gayesinde olmuştur. Avrupa Konseyi, NATO,

---

⁵⁸⁶ Adnan SELEKLER, s.57.

Uluslararası ekonomik kuruluşlar bunlara örnektir. Zorlu, Dışışlerinden sorumlu olması ile birlikte, bu kuruluşlarla sıkı işbirliği halinde hareket ederek, Fuat Köprülü döneminde durağan olan Türk dış politikasını aktifleştirmiştir. ABD, İngiltere gibi Batılı devletlerle ikili ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olmuş, Türkiye'nin komşuları ile de sıcak birliktelilere adım atmıştır.

Fatin Rüştü Zorlu muhalefet çevreleri ve Sovyetler Birliği tarafından aşırı Amerikancı olmakla suçlanmıştır. Özellikle muhalefet, ekonomik beklentilerle Amerika'nın buyruğu altına girildiğini söylemiştir. O günkü ilişkiler incelendiğinde bu eleştiriler haklı gibi görünmektedir. Zorlu, Bandung Konferansında olsun Bağdat Paktı'nın oluşum çalışmaları sırasında olsun hep Batı ve özellikle de Amerika'nın istekleri doğrultusunda hareket etmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki bu hareket tarzı o günün şartları gereği olması gereken tarzıdır.⁵⁸⁷ Türkiye NATO üyesidir ve bu bağlamda sorumluluklarını yerine getirmek zorundadır. Ayrıca ülke o dönemde ekonomik açıdan da desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu gerçekler ışığında, Zorlu'nun Türkiye'nin o dönemki çıkarları açısından başarılı bir politika sergilemiştir. Bu açıklamalar sonunda Zorlu'nun dış politika felsefesinin ilk özelliğinin “*Batıcılık*” olduğunu söyleyebiliriz.

Fatin Rüştü Zorlu'nun oluşturduğu politikanın ikinci özelliği, “*Anti-Komünist*” olmasıdır. Gerçekten de özellikle Bandung Konferansındaki tutumu bu özelliğinin güzel bir örneğidir. Konferansta Zorlu'nun Batının sözcüsü gibi hareket ettiği yönünde eleştiriler getirilmiştir. Biz bu eleştirilere katılmıyoruz, Zorlu Konferansta komünizm tehlikesine işaret ettiği gibi her türlü sömürgeciliğin kınanması yönünde karar aldırmasını da bilmiştir. O dönemin şartları gereği komünizm tehlikesine karşı birlik olunması gerektiğini ve bu sebeple tarafsız olunmaması gerektiğini savunmuştur.

Zorlu bölgedeki tüm devletlerle dostça ilişkilerden yanadır. Tüm Orta Doğu ve Arap Devletleri ile ikili ilişkileri ilerletme girişimlerinde bulunmuştur. Bu ilişkileri yürütürken Türkiye'nin Batı'ya karşı sorumluluklarının bilincinde olarak Batı ile ortak amaçlar çerçevesinde bulunmaya özen göstermiştir. Zorlu, çoğu konuşmasında Sovyetler'e de dostluk mesajları göndermiştir. Bu davranışları

---

⁵⁸⁷ Hüseyin BAĞCI, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, s.61, Zeki KUNERALP, s.84.

sonucunda Zorlu'nun dış politikasının üçüncü özelliği kendi deyimi ile “*Yapıcılıktır*”⁵⁸⁸ Yani Türkiye tüm devletlerle dostane ilişkiler geliştirmek istemektedir.

Zorlu'nun politikasının dördüncü özelliği ise “*Akılcılıktır*”. Bu politikasının en güzel örneği ise Kıbrıs Meselesi sırasında görülmektedir. Zorlu, görüşmeler sırasında Türk tezini sağlam, hukuki, gerçek zemine oturarak Kıbrıs Meselesi'nde Türkiye'yi haklı taraf yapmasını bilmiştir.

Yukarıda saydığımız bu özellikler Zorlu'nun 1958 yılının sonlarına kadar geliştirdiği politikasının özellikleridir. Çünkü Zorlu bu politikasını şekillendirirken Türkiye'nin menfaatini göz önüne almıştır. Bu yıldan sonra Sovyetler'le yakınlaşmak Türkiye'nin menfaatinidir. Çünkü Türkiye, ekonomik ihtiyaçlarını Batılı müttefiklerinden karşılayamaz olmuştur. Bu durumda belki bir taktik olarak belki de ciddi bir politika değişikliği olarak Zorlu, yüzünü Sovyetlere çevirmiştir. Zorlu'nun daha 1955'lerde Sovyetlerle ilişki kurmak istediği yönünde görüşler mevcuttur. Ancak biz bunu gerçekçi görmemekteyiz. Mevcut şartlar dolayısıyla Zorlu 1958'in sonundan 1960'a kadar politikasında değişiklikler yapmıştır.

Fatin Rüştü Zorlu'nun dış politika felsefesini bu şekilde oluşturduktan sonra iç politik felsefesine baktığımızda, maalesef oluşmuş bir politikadan bahsetmek imkansızdır. Bunun sebebi Zorlu'nun iç politika ile arasının iyi olmamasıdır. Mesleki olarak hariciyecisi olduğu, bu yönde donanımlı bulunduğu için iç politikayı hep ihmal etmiştir. Yine de Zorlu'nun demokrasiye inandığını söyleyebiliriz. Bu inancı ülke siyasetinin kötüye gittiği dönemde, seçim yapılması gerektiği yönünde verdiği beyanlardan anlıyoruz. Zorlu hiçbir zaman diktaya gitme arzusunda olan zihniyetin bir parçası olmamış, seçimlerin yapılmasıyla ülkedeki anarşinin önüne geçileceğine inanmıştır.

---

⁵⁸⁸ TBMM Z.C./D.11 C.12 B.47, s.495–516.

SONUÇ

1910 yılında İstanbul'da doğan Fatin Rüştü Zorlu, 1932 yılında Dışişleri Bakanlığı meslek memurluğu sınavını kazanarak çalışma hayatına başlamıştır. Zorlu, hariciyeci olarak oldukça başarılı olmuştur. Mesleki bakımdan tam anlamıyla donanımlıdır. Dış görevleri sırasında, yeri geldiğinde korkusuzca hareket ederek Türkiye açısından önemli sonuçlar doğuracak istihbaratlar toplamıştır. Fatin Rüştü Zorlu'nun, Montreux Konferansı ve Hatay Görüşmeleri'ne katılmış olması, hariciyeci olarak tecrübe ettiği önemli görevleri arasındadır. Bu görüşmelerde elde ettiği tecrübeler mesleki bakımdan gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile birlikte 42 yaşında NATO daimi delegesi olmuştur. Bu görevinde de Türkiye'nin menfatine sonuçlar doğuracak adımlara imza atmıştır. Fatin Rüştü Zorlu'nun hariciyeci olarak mesleğinin zirvesinde olduğu dönemde DP iktidar olmuştur. DP'nin iktidar olması ile birlikte Zorlu'nun da hayatında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Adnan Menderes ile eşleri dolayısıyla akraba olması sebebiyle, iş çevresinde hükümetin adamı olarak görülmeye başlanmıştır. Hariciye mesleğinin doğal dokusu olan kıskançlık tablosuna, Tefik Rüştü Aras'ın damadı olmasıyla eklenen artılara Adnan Menderes ile akrabalığı dolayısıyla bir tane daha eklenmiştir. Oysaki Zorlu mesleğindeki ilerlemesini iltimasa değil, kendi beceri ve donanımına borçludur.

Adnan Menderes Fatin Rüştü Zorlu'nun kabiliyetinin farkındadır. Özellikle Dış Politika konusunda Fuat Köprülü'nün takip ettiği politikadan memnun değildir. Bu sebeple Zorlu'yu siyasete çekmek istemiştir. Mesleğini çok seven Zorlu başlangıçta bu fikre pek sıcak bakmamıştır. Ancak zamanla aile ve çevre baskısı dolayısıyla bu fikre evet demiş ve 1954 yılında Çanakkale'den milletvekili olarak seçilmiştir. Menderes ilk yıllarda Fuat Köprülü yerine Zorlu'yu Dışişleri Bakanı yapmaktan çekinmiş bu sebeple Zorlu, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı görevine getirilmiştir. Zorlu dış ekonomi ve Kıbrıs Meselesi ile görevlendirilmiştir.

Fatin Rüştü Zorlu'nun politikaya atıldığı dönem tam da DP'nin bocalamaya başladığı yıllara rastlamıştır. Ancak Zorlu, dış politika ile daha çok ilgilenip, iç politikayı ihmal ettiğinden durumdan olumsuz etkilenmemiş, büyük bir azimle

çalışmaya koyulmuştur. Uluslararası ortamda pek çok kez Türkiye'yi başarıyla savunmuştur. Bandung Konferansı, Bağdat Paketi'nin oluşum süreci, Kıbrıs Meselesi'nde Türkiye'nin tezinin ortaya konuşu bu başarılarına örnektir.

1957 seçimlerinde bir kez daha Çanakkale'den milletvekili seçilen Zorlu artık Dışişleri Bakanlığı ile görevlendirilmiştir. Bu yıllar DP açısından oldukça sancılı bir dönemi kapsamaktadır. Ancak dış politikada herhangi bir başarısızlık yoktur. Zorlu hükümeti başarıyla temsile devam etmiştir. Zorlu'nun bu dönemde elde ettiği en önemli başarı kuşkusuz Zürih-Londra Antlaşmalarının imzalanmış olmasıdır. Bu antlaşmalara sayesinde Türkiye, Kıbrıs Ada'sına asker sokma hakkını elde etmiş, Kıbrıs'ın geleceği için söz söyleme yetkisini eline almıştır. Bu başarı Zorlu'nun engin bilgi, tecrübe ve taktikleri sayesinde olabilmektedir.

1958 yılı ile ülke ekonomik açıdan darboğaza girmiştir. Daha önceki yıllarda Batı müttefiklerinden borçlanarak ekonomisini rayına oturtmaya çalışan Türkiye artık onlardan da umduğunu bulamaz olmuştur. Fatin Rüştü Zorlu bu zamana kadar hep Batılı müttefiklerinin isteklerini de göz önüne alarak hareket etmiştir. Türkiye'nin o dönemki şartları gereği bu kaçınılmazdır. Uluslararası alanda diğer komşu devletleri küstürmemeye dikkat ederek Batının istediği şekilde hareket etmiştir. Özellikle Sovyetler gibi bir komşuya sahip olmak, komünist tehlikesi ile iç içe yaşamak Zorlu'yu ve Türkiye'yi böyle davranmaya sevk etmiştir.

Fatin Rüştü Zorlu'nun dış politika felsefesi, Batıcı, anti-komünist, yapıcı ve akılcıdır. Ancak 1958 yılının ikinci yarısından itibaren batıcılık çizgisinde bir kayma olmuş, batılı müttefiklerinden yeterince ekonomik yardım alamayan Zorlu bu boşluğu Sovyetler ile doldurma gayesine yönelmiştir.

1960 yılına gelindiğinde ülkedeki siyasi ortamın iyice kötüye gittiğini görürüz. Kendisinden çok fazla şey beklenen DP maalesef bunları verememiş, ülkede ekonomik sıkıntılarla birlikte tam bir huzursuzluk dönemi oluşmuştur. DP'nin anti demokratik uygulamaları da süreci hızlandırmış ve 27 Mayıs 1960 Darbesi ile asker yönetime el koymuştur.

MBK'nin yönetimi ele almasından sonra eski iktidar üyelerinin yargılanması amacıyla Yassıda da özel bir Yüksek Mahkeme oluşturulmuştur. Fatin Rüştü Zorlu, burada pek çok suç isnat edilerek yargılanmıştır. Yassıda Mahkemesi darbe

mahkemesi olduğundan kendi kanunlarına göre hareket etmiştir. Uygulamaları hukuk dışıdır. Zorlu aleyhine yöneltilen pek çok suçun kesin delili yoktur. Mahkeme, şahsi kanaatler, kişisel hatıra defterleri gibi somut olmayan delillerle hareket etmiştir. Zorlu kendisine yönlendiren iddialarda suçsuz olduğunu delillerle ispat etmeye çalışmış, ancak çabaları sonuç vermemiştir. Yargılandığı diğer davalar Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiş, bu dava sonucunda da, Anayasayı İhlal ve vatana ihanet suçundan idamına karar verilmiştir.

Fatin Rüştü Zorlu'nun mesleki kariyerine baktığımızda idam edilmesini gerektirecek herhangi bir suçunun ya da ihmalinin olmadığını görürüz. Aksine Zorlu Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin en başarılı Dışişleri Bakanlarından birisidir. Zorlu'nun başarısı ile idam edilmesi arasında bir ilişki kurmak imkânsızdır. Yassıada yargılamalarının gayriadil olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu sebeple Zorlu'nun idam sebebini hukuki gerekçelerde aramak imkânsızdır. Fatin Rüştü Zorlu'nun idam sebebi hukuki değil siyasidir. Peki nedir bu siyasi sebep sorusuna da birkaç cevap verebiliriz;

1- İlk olarak Zorlu'nun kendi hatası bu sonucu hazırlamıştır. Bu hata da iç politika ile yeterince ilgilenmemesidir. Kendisine karşı oluşan kinin, kıskançlığın farkına varamamış, varsa bile herhangi bir önlem almamıştır. Zorlu, muhalefet tarafından ve kendi partisi içinde pek çok kişi tarafından sevilmiyordu. Ukala, kibirli, kendini beğenmiş görülüyordu. Askerler de Zorlu'nun bu tavırlarından rahatsızdılar. Bu sebeple, darbe sonrası tukuklanması sırasında kötü muameleye uğramıştır. Zorlu'nun yaşadığı metres hayatı da olumsuz etkiler yapmıştır. Bu ilişki herkes tarafından biliniyordu ve Zorlu'ya karşı öfke duyulmasına neden oluyordu. Tüm bu olumsuzluklar birleşince de pek çok kişinin, onun asılmasını gönülden istediği sonucuna varabiliriz.

2- İkinci siyasi sebep, 27 Mayıs Darbenin felsefesinde yatmaktadır. Darbe kurban istiyordu ve darbenin haklılığı için bazı kişiler idam edilmeliydi. Bu kişilerden birisi de Dışişlerini yürüten Zorlu olmuştur.

3- Üçüncü siyasi sebep, Darbe-ABD ilişkilendirildiğinde ortaya çıkmaktadır. 27 Mayıs Darbesi sonrası ortaya çıkan gelişmeler bizlere darbenin ABD'nin çıkarına hizmet ettiğini göstermektedir. Böyle bir savın doğru olduğu düşünüldüğünde

ABD'nin son yıllardaki tutumu dolayısıyla Zorlu'dan da rahatsız olduğu bu sebeple ondan kurtulması gerektiğini düşündüğünü söyleyebiliriz. Burada ABD, Zorlu'nun idam fermanını hazırladı demiyoruz ama ABD Zorlu'nun idam edilmesine gelinecek süreci hazırlamıştır.

Fatin Rüştü Zorlu'nun idam sebeplerini bu şekilde özetledikten sonra belirtmemiz gereken bir durum da, Celal Bayar'ın, Zorlu'nun idam sebebini antikomünistliğine bağlamış olmasıdır. Celal Bayar bu sözü, Orhan Cemal Fersoy'un 1979 basımlı kitabına önsöz yazdığında söylemiştir. Fatin Rüştü Zorlu da, Yassıada'da tutuklu olduğu süre içerisinde Namık Argüç'e kendisinin antikomünist olduğu için asılacağına inandığını söylemiştir. Bu söylenenler bizim görüşümüze çelişki gibi görünmektedir. Çünkü biz, Zorlu'nun Sovyetler'e yaklaşması dolayısıyla ABD'nin tepkisini çektiğini söylüyoruz. Zorlu'nun son iki yıldaki davranışları gerçekten de ABD yerine Sovyetler'i tercih eder yöndedir. Celal Bayar ve Zorlu'nun aksi yönde düşüncelerinin sebebi, Zorlu'nun 1959 yılından önceki tutumunu dikkate alarak konuşmuş olmalarıdır.

Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye Tarihindeki en yetenekli Dışişleri Bakanlarından birisidir ve idam edilmeyi hak etmemiştir. İdamı Türkiye için büyük kayıptır. O günlerde Zorlu'nun değeri Türkiye tarafından bilinmemiştir. Ancak tüm dünya Zorlu'nun kabiliyetlerinin farkındadır. İdamı ardından yayınlanan pek çok yazı da bunun ispatıdır. Nur Batur'un yazı dizisinde açıkladığına göre İngiliz Büyükelçisi James Bowker, Zorlu'yu “aşırı derecede milliyetçi” diye tasvir etmiştir. Türk yetkilileri ise Zorlu'yu “vatana ihanet” suçundan idam etmişlerdir. Bu üzerinde düşünülmesi gereken çelişkili, acı ve ders alınması gereken bir durumdur.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV KAYNAKLARI

1- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Yassıada Tutanakları

153.475.4, 130.470.1, 110.342.2, 159.486.1, 159.487.1, 159.488.2, 110.342.2, 136.429.1, 153.472.1, 155.482.2, 105.330.2, 107.332.1, 112.350.1, 1.1.1, 19.53.1, 8.26.3, 33.99.

Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu

123.72.18, 125.34.13, 128.119.4, 120.61.17, 134.105.7, 140.80.3, 150.53.19, 151.62.11

Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrak Kataloğu

63.388.2, 38.227.17

Başbakanlık Muamelet Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu

235.590.40

2- Dışışleri Bakanlığı Arşivi

Sicil Dosyası

5254, 5255, 5256, 307, 23729.1864, 4.74.648, 543.157, 15.48, 25714/108, 467.316.600, 42223.250, 947.42223.250, 20129, 106573.463, 706, 17931, 1355, 17340, 16500, R-6-11 13-D/1110, 9736, 14593.

3- TBMM Genel Evrak ve Arşivi

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, Defter No:249.

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, Defter No:281.

RESMİ YAYINLAR

1- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanağı (Zabıt Ceridesi)

1954–1960 yılları arası.

2- Ayın Tarihi Dergisi

1954–1960 yılları arası.

GAZETELER

Parantez içindeki tarihler taranan dönemi ya da günleri göstermektedir.

Akşam Gazetesi (1955–1958)

Cumhuriyet Gazetesi, (1955–1961), (24 Ocak 1950), (9 Nisan 1987)

Halkçı Gazetesi (22 Nisan 1955)

Hürriyet Gazetesi (1955–1958), (29 Ağustos 1987), (27 Mayıs 1990)

Milliyet Gazetesi (17 Haziran 1960), (07 Haziran 1961), (26 Mayıs 1980),(22 Mayıs 1987), (28 Mayıs 1987), (13–19 Şubat 1989), (27 Mayıs 1990)

Sabah Gazetesi (04 Haziran 1960)

Ulus Gazetesi (1955–1961)

Zafer Gazetesi (1955–1961)

DERGİLER

Akis (1955–1960)

ÖZEL GÖRÜŞMELER

Süleyman Demirel (9. Cumhurbaşkanı) (13 Ağustos 2009, Ankara)

Hüsamettin Cindoruk (Demokrat Parti Genel Başkanı) (12 Ağustos 2009, Ankara)

KİTAPLAR

AKALIN Cüneyt, *Askerler ve Dış Güçler Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000.

ALBAYRAK Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

ALASYA H.Fikret, *Tarihte Kıbrıs*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 1988.

- ALTUĞ Kurtul, *Kuvayı Milliye'den Anadolu İhtilali'ne, Cumhuriyet'ten 27 Mayıs'a Demokrasi Serüveni Bir Numaralı Tanık*, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul Temmuz 2006.
- ANADOL Cemal, *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul 2004.
- APUHAN Recep Şükrü, *27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes Resmi Tarihi Değiştirecek Belgeler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.
- ARCAYÜREK Cüneyt, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-4 Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.
- ARCAYÜREK Cüneyt, *Darbeler ve Gizli Servisler(1950-1988)*, 6. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara Mart 1995.
- AYDEMİR Talat, *Talat Aydemir'in Hatıraları*, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları İstanbul 1968.
- BAĞCI Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara 1990.
- BAĞCI Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Genişletilmiş 2. Baskı, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 2001.
- BAĞLUM Kemal, *Anıpolitik: 1945-1960*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.
- BAŞAR Kürşat, *Başucumda Müzik*, 55.Basım, Everest Yayınları, İstanbul Ekim 2006.
- BAYKAM Bedri, *27 Mayıs İlk Aşkımızdı*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994.
- BELEN Nezahat (Keleş), *Türkiye'ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir Yaşam Baha Akşit, -Demokrat Parti Dönemi Yassıada Mahkemeleri ve Yassıada Sonrası*, Turgut Yayıncılık ve Ticaret AŞ.
- BİL Hikmet, *Kıbrıs Olayı ve İçyüzü*, 2. Baskı, İtimat Kitabevi, İstanbul 1976.
- BİRAND Mehmet Ali-Can DÜNDAR-Bülent ÇAPLI, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul 2005.

- BORATAV Korkut, *Türkiye İktisadi Tarihi 1908-1985*, 3. Basım, Gerçek Yayınları, İstanbul 1990.
- BOZDAĞ İsmet, *Bir Darbenin Anatomisi Celal Bayar Anlatıyor*, 3. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul 2006.
- BOZKURT İsmail, “Kıbrıs’ın Tarihine Kısa Bir Bakış”, *AB ve Kıbrıs Bugünü ve Geleceği*, Ed:İrfan Kaya Ülger-Ertan Efegil, Gündoğan Yayınları, Ankara 2002.
- BURÇAK Rıfki Salim, *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara 1988.
- BURÇAK Rıfki Salim, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaacılık, Ankara 1998.
- ÇAVDAR Tevfik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- ÇÖLAŞAN Emin, *Unutulmayan Söyleşiler Tarihe Düşülen Notlar*, 7. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul Haziran 2006.
- DEMİRER Mehmet Arif, *Dezinformatsiya Kasıtlı Olarak Yanlış Bilgilendirme(Örnek Olay) 6 Eylül 1955 ve Yassıada’da 6/7 Eylül Davası*, Demokrat Parti Yayınları, Ankara 1996.
- DEMİRER Mehmet Arif, *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği ve Türkiye İçin Çırpınışları*, Profil Yayıncılık, İstanbul 2009.
- DİKERDEM Mahmut, *Hariciye Çarkı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989.
- DİKERDEM Mahmut, *Ortadoğu’da Devrim Yılları(Bir Büyükelçinin Anıları)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1990.
- DİLLİGİL Turhan, *İmralı’da Üç Mezar*, Dem Basım Yayım, İstanbul 1988.
- DURMUŞ Enver, *Yassıada’dan İmralı’ya*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul Mayıs 1990.
- ERDEM Y. Hakan, *Tarih-Lenk Kusursuz Yazarlar Tarihten Metinler*, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

- ERİM Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara.
- ERKANLI Orhan, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, 4. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul 1973.
- ERKİN Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl Washington Büyükelçiliği C.II,I.Kısım*, TTK Yayınları, Ankara 1986.
- ESENBEL Melih, *Kıbrıs I Ayağa Kalkan Adam*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993.
- ESİN Numan, *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*, 2.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul Nisan 2005.
- FERSOY Orhan Cemal, *Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu*, Hun Yayınları, İstanbul 1979.
- GÜLEN Nejat, *Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005.
- GÜNVER Semih, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.
- GÜRKAN Ahmet, *1919–1973 50. Yıl Cumhuriyet, Meclis, Hükümetler 27 Mayıs- 12 Mart*, Güneş Matbaacılık, Ankara 1973.
- GÜREL Şükrü Sina, *Kıbrıs Tarihi 1870–1960, C.II*, İstanbul 1984.
- GÜRYAY Tarık, *Bir iktidar Yargılanıyor*, Cem Yayınevi, İstanbul 1971.
- GÜVEN Dilek, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratajileri Bağlamında 6–7 Eylül Olayları*, Çev. Bahar Şahin, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- HALE William, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze*, Hil Yayınları, İstanbul Ocak 1996.
- ILICAK Nazlı, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, C.1, Kervan Yayınları, İstanbul Temmuz 1975.
- İNAN Kâmran, *Hayır Diyebilen Türkiye*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1996.
- İNAN Kâmran, *Dış Politika*, Timaş Yayınları, İstanbul 1998.
- İNAN Süleyman, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, Liberte Yayınları, Ankara 2006.

- İPEKÇİ Abdi-Ömer Sami COŞAR, *İhtilalin İçyüzü*, Uygun Yayınevi, İstanbul Temmuz 1965.
- KILIÇKIRAN Osman, *Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi ve Çözümü ile İlgili Kısa Bir Deneme*, AÜSBF, Ankara 1990.
- KİRİŞÇİOĞLU Nusret, *Yassıada Kumandanına Cevap*, Baha Matbaası, İstanbul 1971.
- KUNERALP Zeki, *Sadece Diplomat-Hatırat*, İstanbul Matbaası 2. Baskı, İstanbul Aralık 1981.
- MÜTERCİMLER Erol -Mim Kemal ÖKE, *Düşler ve Entrikalar Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
- ORKUNT Sezai, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, Milliyet Yayınları, İstanbul Temmuz 1978.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:43, Ankara.
- ÖNDEŞ Osman, *Bin Renk Bir Ömür Sefire Emine Esenbel'in Anıları*, Remzi Kitabevi, İstanbul Ağustos 2004.
- ÖZDAĞ Ümit, *Ordu Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1991.
- ÖZDAĞ Ümit, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1997.
- PERİN Mithat, *Yassıada ve İnfazların İçyüzü*, Çevik Matbaası, İstanbul 1970.
- SARAY Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- SELEKLER Adnan, *27 Mayıs Zor Günler*, Başar Ofset, Antalya 1994.
- SERTKAYA İbrahim, *Adnan Menderes Demokrasi Şehidi*, Yağmur Yayınları, İstanbul Haziran 2007.

- SEVER Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1997.
- SEYHAN Dünder, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966.
- TANSU İsmail, *Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu*.
- TAŞDELEN Mehmet Nuri, *Yassıada, Menderes ve Muhafızları” Gizli Objektif”in Kaleminden Yassıada*, 2. Basım, Bir Harf Yayınları, İstanbul Mart 2005.
- TOKER Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 DP Yokuş Aşağı 1954-1957*, Bilgi Yayınevi, Genişletilmiş 3. Basım, İstanbul 1991.
- TURGUT Hulusi, *Menderes/Zorlu/Polatkan’dan Yaptırılmayan Savunmalar Yassıada Belgeseli*, ABC Ajansı Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul Nisan 1988.
- UÇAROL Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- ULAY Sıtkı, *27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına*, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul Mayıs 1968.
- USLU Nasuh, *Türk Amerikan İlişkileri*, 21.Yy. Yayınları, Ankara 2000.
- YALÇIN Soner, *Efendi Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul 2004.
- YAVUZALP Ercüment, *Menderes’le Anılar*, Bilgi Yayınevi, Ankara Mayıs 1991.
- YAVUZALP, Ercüment *Liderlerimiz ve Dış Politika Bir Diplomat Gözüyle*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1996.
- YETKİN Çetin, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2. Basım, Antalya Mart 2006.
- YÜCEL Serhan, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul 2001.
- YÜRÜK Hüseyin, *Darbe Esaret ve Ölüm Belgelerle 27 Mayıs 1960 Darbesi*, Okul Yayınları, İstanbul 2004.
- WEİKER Walter F., *Amerikalı Fransız Rus Gözüyle 1960 Türk ihtilali*, Cem Yayınevi Kültür Dizisi:3, İstanbul 1967.

MAKALELER

- AKCA Emel Baştürk, “Türk Dış Politikasında İdealizmden realizme: Demokrat Parti’den Adalet ve Kalkınma Partisi’ne Türk-Amerikan İlişkileri”, *Uluslar arası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*, Ed. Nejat Doğan-Mahir Nakip, Seçkin Yayınları, Ankara 2006, s.257-274.
- AKIN Rıdvan, “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.911-922.
- AKTAŞ Melih, “1950-1960 Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara 2008, s.432-436.
- ALBAYRAK Mustafa, “DP Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960)”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.855-877.
- ARIKAN Mustafa, “27 Mayıs Anayasa’yı İhlal Davası İddianamesi Üzerine Bazı Tespit ve Düşünceler”, *Türkler Ansiklopedisi C.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.74-84.
- BİLGE Suat, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9.Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.335-427.
- BİLGE Suat, “Kıbrıs Sorunu”, *Dış Politikamızın Perde Arkası 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı*, Ed. Turhan Fırat, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s.15-22.
- BURÇAK Rıfki Salim, “Türk-Sovyet İlişkilerine Genel Bakış”, *Tarihi Gelişmeler Işığında Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, Ankara 8-9 Mart 1990, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.207-214.
- ÇANDIR Muzaffer, “Samet Ağaoğlu’nun Gözüyle 27 Mayıs ve Sonrası”, *Türkler Ansiklopedisi C.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.66-73.
- DEMİREL Tanel, “Demokrat Parti”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.7 Liberalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.481-547.
- ERHAN Çağrı, “ABD ve NATO ile İlişkiler”, Ed. Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.1 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.548-560.

- FIRAT Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919–1980*, Ed. Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.576-614.
- FIRAT Melek -Ömer KÜRKCÜOĞLU, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919-1980*, Ed. Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.615-652.
- GÖKTEPE Cihat, “1960 Revolution in Turkey and The British Policy Towards Turkey”, *The Turkish Year Book International Relations, Number XXX*, Ankara University Faculty of Political Sciences, Ankara 2000, s.139-189.
- GÖKTEPE Cihat, “The General Views and Recommendations of Sir Bernard Burrows to Foreign Office About Turkey And Cyprus During the Period of 1958-1962”, *Kastamonu Eğitim Dergisi, C.9 No.2*, Ocak 2001, Kastamonu, s.515-520
- GÖKTEPE Cihat, “İngiliz kaynaklarına göre Türkiye’deki 27 Mayıs Darbesi”, *Türkler Ansiklopedisi, C.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.54-65.
- GÖKTEPE Cihat, “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.943-951.
- GÖKTEPE Cihat, “Bağdat Paktı’ndan CENTO’ya Geçiş”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.928-942.
- GÖKTEPE Cihat, “Anglo-Turkish Relations at the Outset of 1959”, *British Foreign Policy Towards Turkey 1959-1965*, Frank Cass Publishers, London 2003, s.7-25.
- GÖKTEPE Cihat, “British Policy Towards Turkey Under the CENTO and NATO Alliances (1959-1965)”, *British Foreign Policy Towards Turkey 1959-1965*, Frank Cass Publishers, London 2003, s.26-59.
- GÖKTEPE Cihat, “The Cyprus Issue in British Policy Towards Turkey (1959-1963)”, *British Foreign Policy Towards Turkey 1959-1965*, Frank Cass Publishers, London 2003, s.90-190.

- GÖKTEPE Cihat, “Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950–1960)”, *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*, Ed:Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara 2009, s.395-420.
- GÜLEN Alaaddin, “Fatin Rüştü Zorlu”, *Kıbrıs Mektubu*, C.11, No:3, Mayıs 1998,s.9.
- GÖNLÜBOL Mehmet-Hâluk ÜLMAN, “1945-1965 Yılları arasında Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara 1996,s.191-334.
- GÖNLÜBOL Mehmet -Cem SAR, “1919-1938 Yılları arasında Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, s.3-133.
- GÜVEN Dilek, “Türk Milliyetçiliği ve Homojenleştirme Politikası 6–7 Eylül Olayları ve Failler”, *Toplumsal Tarih Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, S.141,Tarih Vakfı Yayınları, Eylül 2005,s.38–49.
- İNAN Süleyman, “Demokrat Parti Dönemi (1950–1960)”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ed. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2007, s.117-141.
- KARACA Ekin, “6–7 Eylül Olayları ve Türk Basınının Tavrı”, *Toplumsal Tarih Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, S.142,Tarih Vakfı Yayınları, Ekim 2005, s.28–36.
- KARAMAN Suphi, “Demirkırat Belgeseli ve Gerçekler”, *Darbeler, “Demirkıratlar” ve 27 Mayıs*, Haz. Sadık Göksu, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul,s.61-102.
- MAZICI Nurşen, “Türkiye’de Ordu ve Siyaset”, *Türkler Ansiklopedisi C.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.48-53.
- ÖZDEMİR Hikmet, “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.878-900.

- ÖZERSAY Kudret, “Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.370-384.
- ÖZTÜRK Fahriye, “1950-1960 Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara 2008. s.541-548.
- SARINAY Yusuf, “Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.923-927.
- SEYDİ Süleyman, “Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ed. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2007, s.279-307.
- SEYDİ Süleyman, “Turkish-American Relations an the Cuban Misilse Crisis, 1957-1963”, Yayınlanmamış Çalışma ...
- SEZER Duygu, “Türkiye’nin Ekonomik İlişkileri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.431-487.
- TELLAL Erel, “SSCB’yle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919-1980*, Ed. Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.499-521.
- TURAN İlter, “1950-1960 Dönemi Türk Dış Politikası ”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara 2008, s.419-426.
- ULAY Sıtkı, “32 Sene Sonra Hâlâ 27 Mayıs”, *Darbeler, “Demirkıratlar” ve 27 Mayıs*, Haz. Sadık Göksu, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s.150-152.
- YENEROĞLLU Filiz, “1950-1960 Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, s.531-537.
- YILDIZ Ahmet, “27 Mayıs Devrimi ve Askersel Darbeler”, *Darbeler, “Demirkıratlar” ve 27 Mayıs*, Haz. Sadık Göksu, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s.21-60.
- YÜCEL M. Serhan, “Menderes Dönemi (1950-1960)”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 835-854.

TEZLER

AYABAKAN Levent, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Kıbrıs Meselesi*,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Tarih Anabilimdalı, Kars 2007.

EKLER

Ek1- Belgeler

FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN ÖZGEÇMİŞİ	
1912 yılında İstanbul'da doğan ZORLU, Galatasaray Lisesi ve Genevre Hukuk Fakültesi (1932), Paris Siyasi İlimler Serbest Mektebinden mezundur.	
<u>Bulunduğu görevleri:</u>	
I. Daire 2. Şube.	1932-35
Askerlik Duhül ve Terhis.	1934-35
I. Daire 2. Şube., Hukuk Müşavirliği, Ticaret ve İktisat Dairesinde Şef., I. Daire 1.Şube Şefi.	1935-38
Bern Elçiliği Başkâtibi.	1938-39
Paris Büyükelçiliği Başkâtibi.	1939-41
III. Daire 1. Şube Müdürü, Siyasi Malûmat Bürosu, Şifre Müdürü.	1941-42
Moskova Büyükelçiliği Başkâtibi, OE. Müsteşarı.	1942-43
Beyrut Başkonsolosu.	1943-46
Ticaret ve İktisat Dairesinde Umum Müdürü.,	1946-52
Ticaret ve İktisat Dairesi Reisi, Umumi Kâtiplik İktisadi İşleri Muavini, Devlet Bakanlığı Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri.	
Pariste Atlantik Paktı Teşkilatı Nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi, Büyükelçi.	1952-54
13.5.1954 tarihinde Çanakkale Mebusluğuna seçilmiştir.	

Belge 1-Fatin Rüştü Zorlu'nun özgeçmişi. *DBA.SD.*

(018229) Numaralı nüfus hüviyet cüzdanı sureti

Soyadı	Zorlu
Adı	Ahmet Fatin
Babasının adı	İbrahim Rüşti paşa
Annesinin adı	Hatice Güzide
Doğum yeri	İstanbul
Doğum tarihi	1328 1326
Dini	İslam
Mezhebi	
Bekâr mı? evli mi? dul mu? hoşanmış mı? hoşanmış mı?	Evli
Boy	
Göz	
Renk	
Vücutta sakatlığı veya noksanlığı	
Nüfus kütüğünde yazılı olduğu yer	
Vilâyeti	İstanbul
Kazası	Eminönü
Nahiyesi	
Mahalle veya köyü	Beyazıt Veli
Sokağı	Merkepciler Çıkmazı
Hane numarası	31
Cilt numarası	14
Sahife numarası	33
Ne suretle verildiği	Tebdilen

Bu nüfus cüzdanında adı ve sanı yazılı olan Ahmet..Fatin..hey.... Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nüfus kütüğünde kayıtlıdır. Bu cüzdan 22./4./1934 gününde ..Ankara..... Nüfus dairesinden verilmiştir.

Ash gibidir.

14 / 5 / 1934

Belge 2- Fatin Rüşti Zorlu'nun nüfus cüzdanı örneği. TBMM Arşivi, Defter No:281.

Zat İşleri Müdürlüğündeki dosya No. _____

Sicil No. : 422

Adı ve Soyadı : Ahmet Fatih ZORLU

Babası : İbrahim Rüştü

Anası : Hatice Güride

Doğum tarihi ve yeri : 1326 / İstanbul

Tahsil derecesi : Lise : Galatasaray Lisesi Ticaret Kısmı

Yüksek : Genevre Hukuk Fakültesi 1932 mezun

Paris Siyasal İlimler Serbest Mektebi 1930 mezun

Devlet hizmetine

Girdiği tarih : 8.12.1932

Dışişleri Bakanlığına

Girdiği tarih : 8.12.1932

Medeni Hali : Emel Zorlu ile evlidir

Öz çocuklarla infakı kendisine aid üvey çocuklar

Adı ve Soyadı	Doğum tarihi	Anasının Adı	Babasının Adı	Yüksek Tahsilde Bulunanlar	Belgeler
Sevin	23.7.1936	Emel	Fatih Rüştü		

Belge 3- Fatih Rüştü Zorlu'nun tahsil ve medeni halini gösteren belge.
DBA.SD

12 K-910 422

T. C.
Heriçye Vekâleti
İnzibat Komisyonu
Karar No : 307
Karar Tarihi : 6/12/1932

Hulasa : I ve 3 Kânunuevvelde
yapılan müsabaka imtihanı

Reis : Menemenli Numan Bey
Bağ hukuk müğaviri : M . Ziya Bey

Birinci Daire U . M . A . Cevat Bey İkinci Daire U.M Emin Âli B.
Üçüncü Daire U .M. Hasân Vasfi " Dördüncü " " Aptulahat B.
Beşinci " " Hulusi Fuat " Protokol U . M Şevket Fuat B.
Zat İşleri . M . Ağah "

İnzibat Komisyonu 6/12/1932 Salı günü Menemenli Numan Beyin riyaasetinde toplanmıştır .

Karar

Vekâleti celilede münhal bulunan OnDördüncü derecedeki memuriyetler için bukerre açılan imtihana dahil olan bir Hanım ve Dört efendinin müsabaka imtihanlarının , imtihan talimatnamesi ve olbaptaki ilânda münderiz şerait dairesinde I ve 3 Kânunuevval 1932 tarihinde icra edildiği ve bânlardan Fatin Ruştü Beyle Âdile

Karar

Vekâleti celilede münhal bulunan OnDördüncü derecedeki memuriyetler için bukerre açılan imtihana dahil olan bir Hanım ve Dört efendinin müsabaka imtihanlarının , imtihan talimatnamesi ve olbaptaki ilânda münderiz şerait dairesinde I ve 3 Kânunuevval 1932 tarihinde icra edildiği ve bânlardan Fatin Ruştü Beyle Âdile maksudî Hanım ve Hikmet Hayrı Beyin , gerek aldıkları Numaralar itibariyle gerekse bu Numaraların yekûnu üssü mizanı doldurmak itibariyle kabule şayan bulunmuş olduğu ve Fethi arif ve Ahmet Burhanettin Beylerin üssü mizanı dolduramadıklarından imtihanı kazanamadıkları imtihan Komisyonunun bu baptaki mazbatasından anlaşılmıştır .

İnzibat Komisyonu dahi imtihan Komisyonunun kararına iştirak eylediğinden Fatin Ruştü Beyle Âdile maksudî Hanım ve Hikmet Hayrı Beyin ikiser Bin kuruş maaşla namzet olarak kabulüne ve ayrıca Fatin Ruştü Beyle , imtihanda gösterdiği muvaffakiyetten dolayı beyanı tebrika etmeğe karar vermiştir .

Keyfiyet tasvibi devletlerine arz olunmuştur .

Müsteşar	Bağ H.M	D.I.U.M	D.II.U.M	D.IV.U.M	D.III.U.M
M.Numan	M.Ziya	A.Cevat	Emin Âli Aptulahat	H.V.	
D.V.U.M	Prot.U.M	Zat.İŞ.M			
H.Fuat	Bulunmadı	M.Ağah			

Belge 4- Fatin Ruştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı Meslek Memurluğu sınavına girişte gösterdiği başarı üzerine tebrik edildiğini gösterir belge. DBA.SD, 6 Aralık 1932 tarihli 307 sayılı belge.

Türkiye Cumhuriyeti
BEYOĞLU 4ncü NOTERİ
MİTHAT CEMAL
Galata, Mertebani sokak, Hürriyet han, Zemin Kat
Telefon : BEYOĞLU 3447

6 422

Umumi No. 17517 No: 1045
Hususi No. 5254
Tarih 20 Kasım 1932

Cenevre Darülfünunu
Hukuktan mezuniyet diploması

Darülfünunun heyeti muallimini nemına bız Darülfünunun müdürü ve Riyaziyat Profösörü :

Fatin Rüştü beyin kavanin ve nizamata icabınca imtihanları geçirdiğini tasdikatan hukuk fakültesinin verdiği şahadetnameye :

binaen : hukuktan mezun derecesini mumaileyhe ita eyledik ve mumaileyh işbu dereceye mahsus olan bilcümle hukuk ve imtiyazattan istifadeye müstahaktır .

Cenevrede 1932 senesi Temmuzunun 15 nci günü ita kılınmıştır .

Heyeti muallimin baş kâtibi
imza: Paul

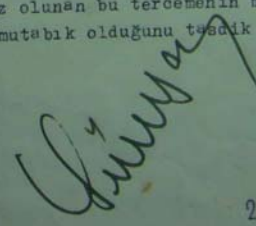

Darülfünun müdürü
imza: H.Fehr

Fakülte müdürü
imza: ..

Mühür: Cenevre Darülfünunu

Bir sureti dairede hıfz olunan bu tercemenin mübrez Fransızca muharrer aslına mutabık olduğunu tasdik ederim .

Belge 5- Fatin Rüştü Zorlu'nun Cenevre Hukuk Fakültesine ait diploma örneği. DBA. SD, 20 Kasım 1932 tarihli 17517 numaralı belge.

BEYOĞLU 4^{ncü} NOTERİ
MİTHAT CEMAL
Galata, Mertebani sokak, Hürriyet han, Zemin Kat
Telefon : BEYOĞLU 3447

8

Umumi No. 17518
Husul No. 8255
Tarih 20 Kasım 1932

Ulumu Siyasîye Serbest mektebi
Diploma

Mektebin meclisi idaresi :
Türkiyede İstanbulda 23 Nisan 1908 tarihinde mütevellit
Fatin Rüştü beyin şubedeki derslerin heyeti mecmuasınca
imtihanlarını muvaffakiyetle geçirdiğini tasdiklen heyeti
imtihaniyenin 4 Temmuz 1930 tarihile ittihas ettiği karara;
Mektebin diplomasına nâmzet olanlara ait şeratin temsile
Fatin Rüştü bey tarafından ifa edildiğini tasdiklen müdürü-
n verdiği rapora;
binaen umuru mâliye ve sarrafiyei umumiye şubesi diploma-
sını mümâileyhe ita eyler .

Paris 4 Temmuz 1930

Heyeti imtihaniyeden iki aza:
imza: C.Cohen
imza: André Liesse

Mektep müdürü
imza: Ed...

Meclisi idare reisi
imza: Ed ....

Bir sureti dairede hifz olunân bu tercemenin mübraz Fran-
sızca muhârrer aslına mutabık olduğunu tasdik ederim .

20.11.1932

Belge 6- Fatin Rüştü Zorlu'nun Paris Siyasi İlimler Serbest Mektebi diploması örneği. DBA.SD, 20 Kasım 1932 tarihli 17518 sayılı belge.

Galata, Mericbani sokak, Hürriyet han, Zemin Kat
Telefon : BEYOĞLU 3447

Paris Darülfünunu
Beynelmilel yüksek tahsil mektebi

Diploma

Umumi No. 17519
Hususi No. 5286
Tarih 20 Kasım 1932

Beynelmilel yüksek tahsil müessesesi :
31 Temmuz 1920 tarihli kararın birinci maddesinin
dördüncü fıkrasına;
Hukuk fakültesinin teklifi üzerine (13 Kasım 1920 tarihli
fakülte içtimalının beyannamesi ve 23 Nisan 1921 tarihli
nezaretin tasvibi) 29 Eylül 1920 tarihile Paris Darü
fünunun encümenince ittihez edilen karara ;
binşen , beyan eder ki Türkiye tebaasından 13 Nisan 1910
tarihinde Türkiyede İstanbulda mütevellit Rüştü Fetih bey
müessesedeki imtihanları muvaffakiyetle geçirdiğinden -
meclisi idarenin 7 Temmuz 1930 tarihli kararına tevfiaken -
Beynelmilel yüksek tahsil müessesesinin diplomasını istih-
sale müstahak görülmüş ve mucibince işbu diploma muvafik
itih kılınmıştır .

Müessesenin meclisi idare reisi Hukuk fakültesi müdürü
imza: ... imza: ...

Paris Darülfünun müdürü ve encümen reisi
imza: ..

Müessise komitesi
müdürlerden
imza: A. Alvarez Mühür: Paris Hukuk fakültesi
Mühür: Paris darülfünunu
Mühür: Beynelmilel yüksek tahsil müessesesi

Dir sureti dairede hıfz olunan bu tasvefin mübrez Fran-
sızca muherrer aslına mutabik olduğunu tasdik ederim.

BEYOĞLU

DÖRDÜNCÜ İNGİLİZ
BEYOĞLU

Belge 7- Fatin Rüştü Zorlu'nun Paris Darülfununu Yüksek Tahsil Mektebi Diploması örneği. DBA. SD, 20 Kasım 1932 tarihli 17519 sayılı belge.

Hariciye Vekâleti
1 nci Daire Umum Müdürlüğü
2 Şube
269-350

Ankara, 3. İkinci teğrin
Bölüm
Kar: 422

Silah altına alınan Dairemiz emurlarından Fatin Rüşdü
Bey 16 Haziran 1934 tarihinde askerliğini yapmak üzere vazifesin
den ayrılmış olduğundan işbu müzekkerenin Zat ve Tahakkuk işle
ri Şefliğine havale buyrulması maruzdur efendim .

1. Daire Şefi
C. Hacıoğlu

Zat İşleri D. Ş
3-11

R. İ
4-11-34

Hariciye Vekâleti
1 nci Daire Umum Müdürlüğü
2 Şube
311/164

Ankara: 21. 10. 1935
Hulâsa

K: 422

Bu gez askerlik hizmetini ifa ederek vazifesine
dönen Fatin Rüşdü'nün 31 İlkteğrin 1935 tarihinden itibaren
işine bağlanmış olduğunu bildiren işbu müzekkerenin Zat ve
Tahakkuk Dairesine havalesine müsaadelerini dilerim .

Birinci Daire Şefi
C. Hacıoğlu

Zat İşleri Şefliğine
31/10/35
AT

Belge 8-Fatin Rüşdü Zorlu'nun askerlik hizmeti için meslekten ayrıldığını ve döndüğünü gösteren belgeler. DBA. SD, 269-350 ve 341-164 sayılı belgeler.

S U R E T

157
12.7.1939

Cenevre'de Daimi Delejelige

ACELE

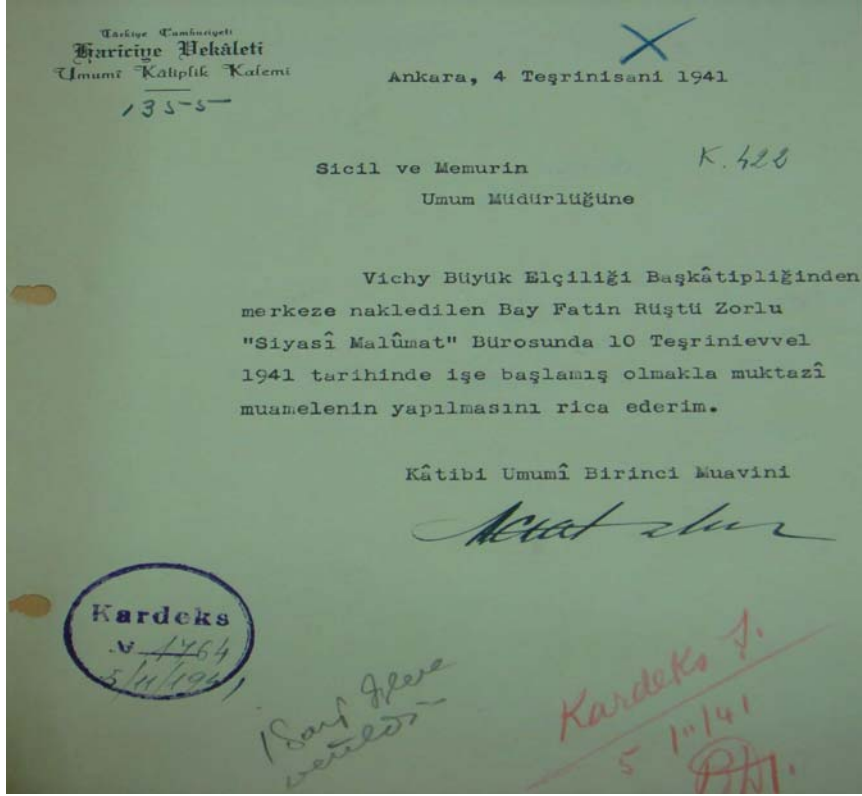
1- 12.7.1939 tarihli ve 15048 sayılı kararname ile Fatin RÜŞDÜ Zorlu Paris Büyükelçiliği Başkâtipliğine tayin kılınmıştır. Harcırahını alır almaz derhal hareket eylemesinin mumaileyhe tebligini ve iligik matbu kâgıdın da doldurularak iadesini rica ederim.

2- Delejelik binası tahti isticarımızda kalacak ve dosyeler ile mefruşat ve saire bulunduğu vaziyette Başkonsolos Nizameddin Ayaşlı'ya devredilerek işler mumaileyh tarafından tedvir olunacaktır. 1 eylül 1939 tarihinden itibaren Reşat ile Rüşdü'den maada diğer müstahdemlerin vazifelerine nihayet verilecek ve otomobil bir garağa teslim edilerek işari ahire kadar orada muhafaza etdirilecektir.

Keyfiyeti saygılarımla bildiririm.

Aslı gibidir.

Belge 9- Fatin Rüştü Zorlu'nun Paris Büyükelçiliği Başkâtipliğine tayin olduğunu gösteren belge. DBA.SD, 12 Temmuz 1939 tarihli belge.

Belge 10- Fatin Rüştü Zorlu'nun Siyasi Malumat Bürosuna tayin olduğunu gösterir belge. DBA. SD, 4 Kasım 1941 tarihli 1355 sayılı belge.

Sıra No.

Sicil numarası : 422

İsmi : Fatin Rüştü Zorlu

Memuriyeti : Beirut Başkonsolosu

Son aldığı nizami mezuniyet tarih ve müddeti : 15/8/940 da Bir ay

Son aldığı sıhhi mezuniyet tarih ve müddeti : 10/10/940 da Bir ay

Bu sene için azami istihkakı olan müddet : 2 ay

İstedığı mezuniyet müddeti : Bir ay

Sicil kayıtlarına mutabiktir.

4 / 5 / 1944

Muvafaktır
4.5-944
C.

Belge 11- Fatin Rüştü Zorlu'nun Beirut Başkonsolosluğu sırasında kullandığı izni gösterir belge. DBA.SD, 4. Mayıs 1944 tarihli belge.

Sıra No.

Sicil numarası : 422

İsmi : Fatin Rüştü Zorlu

Memuriyeti : NATO Nezdinde Türkiye Daimi Delegeliği
Başkanı

Son aldığı nizami mezuniyet tarih ve müddeti : 28/1/1953 te 15 gün

Son aldığı sıhhi mezuniyet tarih ve müddeti : 10/10/940 ta bir ay

Bu sene için azami istihkakı olan müddet : 45 gün

İstedığı mezuniyet müddeti : 21 gün

Sicil kayıtlarına mutabiktir. İdare ve Zatişleri Dairesi
24 / 10 / 1953 Umum Müdürü

Muvafaktır
24/10/1953
F.KSprülü

Aslı gibidir

Belge 12- Fatin Rüştü Zorlu'nun NATO Daimi Delegeliği sırasında kullandığı izni gösterir belge. DBA. SD, 24 Ekim 1953 tarihli belge.

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Zat İşleri Dairesi U. Müdürlüğü

Şube
U. No. ....
H. No. ....
Lef : .....

Ankara, ... 194
Hülasa

K A R A R

21092

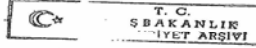
1-Milano Başkonsolosluğunu tedvire memur Basri Regit Danışman Üçüncü dereceye, Ticaret ve İktisat Dairesi umurunu tedvire memur Fatin Rüştü Zorlu, Üçüncü Daire Umurunu tedvire memur Bülent Uğaklıgil, Zat İşleri Dairesi umurunu tedvire memur Regat Erhan Dördüncü derece ile Umum Müdürlüğe, merkezde altıncı derece memurlardan Cemal Önen, Rifat Baraz, Şakir Emin Bengütaş beşinci derece ile Daire Reis Muavinliğine, Ottawa Elçiliği müsteğarı Rifki Rüştü Zorlu beşinci derece ile Büyük Elçilik müsteğarlığına, Nanking Büyük Elçiliği başkâtibi Muammer Hamdi Dambel altıncı derece ile Orta Elçilik müsteğarlığına, Brüksel Elçiliği başkâtibi Necdet Belbez, Helsinki Elçiliği başkâtibi Cevat Osman Ülken, Beyrut Elçiliği başkâtibi Samin İzzet Yemişcibaş, Atina Büyük Elçiliğinde Orta Elçilik başkâtibi Semih Baran yedinci derece ile Büyük Elçilik başkâtipliğine, merkezde Namık Yolça yedinci derece ile Şube Müdürlüğüne, Halep Başkonsolosluğu muavin konsolosu Şerafettin Yula sekizinci derece ile konsolosluğa, Roma Büyük Elçiliği ikinci kâtibi Semih Günver, Ottawa Elçiliği ikinci kâtibi Orhan Conker, Londra Büyük Elçiliği ikinci kâtibi Sadi Eldem sekizinci derece ile Orta Elçilik başkâtipliğine,

191/15-21.

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Sicil ve Memur D. U. Müdürlüğü

Şube
U. No. ....
H. No. ....
Lef : .....

-2-

Madrid Elçiliği başkâtibi İskender Ürs Musul Konsolosluğuna, Kahire Elçiliği ikinci kâtibi Mehmet Baydur Madrid Elçiliği ikinci kâtipliğine, merkezden Nüşet Durukan Zürih Başkonsolosluğu kançılarlığına nakil ve tayin;

Merkezden Bülent Uğaklıgil Daire Reis Muavinliğine, Paris Büyük Elçiliğinde Elçilik Müsteğarı Settar İksel Büyük Elçilik Müsteğarlığına, Kahire birinci sınıf konsolosu Mahmut Omeri Başkonsolosluğa, merkezde Sadun Terem Elçilik Başkâtipliğine, Göteborg birinci sınıf başkonsolosluğunda Necat Aga muavin Konsolosluğa yükseltilmişlerdir.

2- Bu kararın yürütülmesine Dışişleri Bakanı memurdur.

29 Mart 1946

CUMHURBAŞKANI

İsmail

Başbakan

Ş. Sunay

Dışişleri Bakanı

Şafak Sabay

1946 1 182/122

Belge 13-Fatin Rüştü Zorlu'nun Dördüncü derece ile terfi ettiğini gösteren belge.

B.C.A, 030.11.1-182.12.2.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
9736

KARAR

+ İpotek vadesi

5412 sayılı kanunla kurulmuş olan Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilatı Paris Heyetimize Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve İktisat Dairesi Umum Müdürü Fatin Rüştü Zorlu'nun delege olarak katılması ve kendisine 2/3390 sayılı karar gereğince gündelik verilmesi; Devlet Bakanlığının 23/6/1949 tarihli ve 13/1521 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 23/8/1949 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başbakan <i>S. G. İnönü</i>	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı <i>M. F. Köksal</i>	Devlet Bakanı VE Dışişleri B.V. <i>C. S. Koca</i>	Adalet Bakanı <i>K. K. Koca</i>
Millî Savunma Bakanı <i>M. F. Köksal</i>	İçişleri Bakanı <i>A. G. İnönü</i>	Dışişleri Bakanı <i>C. S. Koca</i>	Maliye Bakanı <i>B. Özalp</i>
Millî Eğitim Bakanı <i>T. Bayraktar</i>	Bayındırlık Bakanı <i>S. L. Köksal</i>	Eko. ve Ticaret Bakanı <i>K. K. Koca</i>	Sa. ve So. Y. Bakanı <i>K. K. Koca</i>
G. ve Tekel Bakanı <i>D. A. Bülge</i>	Tarım Bakanı <i>C. A. Çavdar</i>	Ulaştırma Bakanı <i>K. K. Koca</i>	Çalışma Bakanı <i>K. K. Koca</i>
		İşletmeler (Bakanı) <i>K. K. Koca</i>	

130 28 01 82 120 61 17

Belge 14-Fatin Rüştü Zorlu'nun Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatına delege olarak katılacağını gösteren belge.B.C.A.,030.18.01.02-120.61.17.

Gümrük tarifeleri ve Ticaret Genel anlaşması çerçevesi dahilinde, 28 Eylül 1950 tarihinde İngiltere'de Torquay şehrinde yapılacak olan iki taraflı ve çok taraflı görüşme ve toplantılarda Hükümetimizi, Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtip İktisadî İşler Muavini Orta Elçi Fatih Rüştü Zorlu'nun Başkanlığında aynı Bakanlık Milletler arası Ekonomik İşler Dairesinde Şube Müdürü Hasan Fikret Işık, Maliye Bakanlığında Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdür Yardımcısı Memduh Aytür ile Gelirler Genel Müdürlüğünde Şube Müdürü Sabahattin Teoman, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığında Dış Ticaret Dairesinde Raportör Sabahattin Dümer, Dışişleri Bakanlığında Başkâtip Hüveyda Kayatepek, Gümrük ve Tekel Bakanlığında Gümrükler Genel Müdürlüğü Tarife Müdürü Sabahattin Tanman ve Londra Büyük Elçiliğimiz nezdinde Ticaret Müşaviri Turhan Hısım'dan kurulacak bir heyetle temsil edilmesi ve iki ve çok taraflı bilumum görüşme ve toplantılarda ittifak olunacak kararların Hükümetimiz adına kabulü hususunda Heyet Başkanına yetki verilmesi; Dışişleri Bakanlığının 18/9/1950 tarihli ve 78440/413, 79195/420 sayılı yazıları üzerine, Bakanlar Kurulunun 19/9/1950 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Bayar

1950 18 01 32

Başbakan
U. Memec

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı
S. Ağaç

Devlet Bakanı
F. Köprülü

Adalet Bakanı
M. Şişir

Millî Servisler Bakanı
Ş. Fırat

İçişleri Bakanı
A. M. M.

Dışişleri Bakanı
F. Köprülü

Maliye Bakanı
K. K.

Millî Eğitim Bakanı
F. Belen

Ekono. ve Ticaret Bakanı
E. Z.

Sa. ve So. Y. Bakanı
Z. İ.

G. ve Tekel Bakanı
M. Ç.

Tarım Bakanı
T. T.

Ulaştırma Bakanı
E. V.

Çalışma Bakanı
M. M.

İletmeler Bakanı
M. M.

Belge 15- Fatih Rüştü Zorlu'nun GATT görüşmelerine katılacağını gösteren belge.
B.C.A, 030.18.01.02-129.72.18

Diyar vedir
+

Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı Konseyinin 27 Nisan 1951 tarihinde Paris'te mün'akit Bakanlar seviyesindeki toplantısına Bakan yerine katılmış olan Milletlerarası İktisadî İşbirliği Teşkilâtı Genel Sekreteri Fatin Rüştü Zorlu'ya istisnaen 90 lira gündelik verilmesi ve Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtında memleketimizin Avrupa Tediye Birliği karşısındaki durumu üzerinde yapılacak müzakerelere ve ayrıca Avrupa Ekonomi Komisyonunun 29/Mayıs/1951 tarihinde akteedilecek 6 ncı yıllık toplantısına Hükümetimiz adına Fatin Rüştü Zorlu'nun katılması ve Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı ve Avrupa Tediye Birliği oturumlarında kendisine temsilci olarak Ekonomi ve Ticaret Bakanlığından Dış Ticaret Dairesi Reisi Munis Faik Ozansoy, Maliye Bakanlığından Hazine Umum Müdür Muavini Burhan Ulutan ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasından Umum Müdür Muavini Reşat Aksan'ın terfiki ve Fatin Rüştü Zorlu'ya yine istisnaen 90 lira gündelik verilmesi; Dışişleri Bakanlığının 21/5/1951 tarihli ve 99982/186, 99983/187 sayılı yazıları üzerine, 3441 sayılı kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunun 23/5/1951 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Başbakan

030 18 012 02 185 34 13

Başbakan	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı	Devlet Bakanı	Adalet Bakanı
<i>C. Başbakan</i>	<i>S. Ağaoğlu</i>		<i>K. Münir</i>
Millî Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı	Maliye Bakanı
<i>M. İnönü</i>	<i>M. F. Köprülü</i>	<i>E. Köprülü</i>	<i>M. F. Köprülü</i>
Millî Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ek. ve Ticaret Bakanı	Sa. ve So. Y. Bakanı
<i>J. İnönü</i>	<i>E. Köprülü</i>	<i>M. F. Köprülü</i>	<i>S. K. Köprülü</i>
C. ve Tetel Bakanı	Tarım Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı
<i>M. F. Köprülü</i>	<i>M. F. Köprülü</i>	<i>M. F. Köprülü</i>	<i>M. F. Köprülü</i>
			İşletmeler Bakanı
			<i>M. F. Köprülü</i>

Belge 16- Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na delege olarak katılacak Fatin Rüştü Zorlu'ya gündelik verilmesinin kararlaştırıldığı belge. B.C.A, 030.18.01.02-125.34.13.

14593

Dipnot verdim +

Atlantik Paktı Konseyi nezdinde Hükümetimizi temsil etmek üzere, Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Fatin Rüştü Zorlu'nun Daimi Delege ve Büyükelçi olarak tayini; Dışişleri Bakanlığının 13/3/1952 tarihli ve 7029/85 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 15 /3 /1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CURHURBAŞKANI

C. Zorlu

030 18 01 128 119 4

Başbakan
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Millî Savunma Bakanı
İçişleri Bakanı VE
Devlet Bakanı V.
Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Eko. ve Ticaret Bakanı
Sa. ve So. Y. Bakanı
C. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı VE İşletmeler Bakanı V.

Belge 17-Fatin Rüştü Zorlu'nun Atlantik Paktı Konseyi'ne Delege ve Büyükelçi olarak tayin edildiğini gösteren belge. B.C.A., 030.18.01-128.119.4

Çevre Konağı III

Milliyetvekili Seçilmiş Olanlara Ait
TUTANAK

Örnek No : VI
Mad. 66 - 8 117/son. FK

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya son'at	ALDIĞI OYLAR		Seçimlerin Sayısı	Oyların kullanılma- nın sayısı	Seçimi hakkında litraz ve diğer ayıp olmadığı	Düşünceler
			Rakamla	Yazı ile				
Fatma Rüştü Zorlu	İstanbul 1910	Beyaz Eli	80744	Seksen Bin yedi dört kırk dört	148741	131869		

Milliyetkili seçimi konumu gereğince ilimizde yapılan seçim sonunda Seksen Bin yedi kırk dört oyları ile Beyazeli Fatma Rüştü Zorlu ilimiz Milliyetkiliğine seçilmiştir.

Başkanı

Hâmid Macid Selekler

Özge Anıç

Raci Aybars

Ali Bağlan

Emir Bayraktar

Muzaffer Bağcı

Özge Anıç

Halil Dirmas

Arif Erarsoy

Ömer Döner

Sami Özen

Ali Niyazi Sarıdal

NOT : Seçilen ve üyelerin imza edecekleri yerlerin üstüne ayrı ayrı
adlarıyla soyadları yazılacaktır.

+ diplomat verdim

29/Ağustos/1955 tarihinde Londra'da toplanacak olan Kıbrıs Konferansında memleketimizi Devlet Vekili, Hariciye Vekaleti Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun riyasetinde Millî Müdafaa Vekili Ethem Menderes, Hariciye Vekaleti Umumi Kâtibi Büyük Elçi Muharrem Nuri Birgi, Bonn Büyük Elçisi Suat Hayri Ürgüplü, Atina Büyük Elçisi Settar İksel, Erkanharbiye Umumiye İkinci Reisi Korgeneral Rüştü Erdelhan, Hariciye Vekaleti İkinci Daire Umum Müdürü Orhan Eralp ve Umum Müdür muavini Mammüt Dikerdem, Millî Müdafaa Vekaleti Emir Subayı Kurmay Albay Selim Albatros, Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdür Muavini Nejad Sönmez, Devlet Vekili Hususi Kalem Müdürü Hayrettin Ozansoy, Hariciye Vekaleti Umumi Kâtiplik kaleminden Metin İnegöllü'den mürekkep heyetin temsil etmesi ve Fatin Rüştü Zorlu ile Ethem Menderes'e 1955 mali yılı Bütçe Kanununa bağlı "H" cetveli gereğince itası münkinden olan en yüksek misal üzerinden yevmiye verilmesi ve heyetin otomobil, büro, ziyafet, muhabere masraflarıyla temsil icabı yapacağı her türlü masrafların kabulü; ayrıca bazı görüşmelerde bulunmak üzere Almanya'ya gidecek olan Millî Müdafaa Vekili Ethem Menderes ve Millî Müdafaa Vekaleti Emir Subayı Kurmay Albay Selim Albatros'dan Heyet Reisi Ethem Menderes'e bu seyahati için de aynı esaslar dairesinde yevmiye verilmesi; Hariciye Vekaletinin 24/8/1955 tarihli ve 2646/270 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 25/8/1955 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

(Signature)

Devlet Vekili
Devlet Vekili
Devlet Vekili
Devlet Vekili
Devlet Vekili VE
Hariciye V.V.

Adliye Vekili
Millî Müdafaa Vekili
Dahiliye Vekili
Hariciye Vekili
Maliye Vekili

Mazir Vekili
Nafa Vekili
İkt. ve Ticaret Vekili
Sib. ve İc. Mus. Vekili
Güm. ve İnh. Vekili

Ziraat Vekili
Münahaklı Vekili
Çalışma Vekili
İşletmeler Vekili

105/54
1767

80 18 01 02 140 80 3

Belge 19- Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak I. Londra Konferansı'nda ülkemizi Fatin Rüştü Zorlu'nun temsil edeceğini gösteren belge. B.C.A., 030.18.01.02-140.80.3

Eki :

15 Kasım 1956 tarihinde Bangkok'da toplanacak Parlamentolar arası Konferansında memleketimizi temsil edecek olan Çanakkale Mebusu Fatin Rüştü Zorlu'nun riyasetinde, delege Balıkesir Mebusu Halûk Timurtaş, Balıkesir Mebusu Halil İmre, Aydın Mebusu Namık Gedik, Niğde Mebusu Sadettin Ertürk, Kocaeli Mebusu Kazım Meriç, Sinop Mebusu Server Somuncuoğlu, Manisa Mebusu Muzaffer Kurbanoglu, Zonguldak Mebusu Nûzhet Kirişcioğlu ve Büyük Millet Meclisi Umumi Kâtibi Refet Sezen'den müteşkil heyet âzalarına 1956 mali yılı Bütçe Kanununa bağlı "H" cetveli gereğince itası mümkün olan en yüksek misil üzerinden yevmiye verilmesi; Hariciye Vekâletinin 8/11/1956 tarihli ve 72178/621 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 10/11/1956 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Sıgırcı

Başvekele Maliye V.V. Devlet Vekili Devlet Vekili ve Milli M.V.V. Devlet Vekili Devlet Vekili ve Ziraat V.V.
Adliye Vekili ve Dahiliye V.V. Milli Müdafaa Vekili Bahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili
Masraf Vekili Nafia Vekili ve Hariciye Vekili İkt. ve Ticaret Vekili Şih. ve İc. Mus. Vekili Güm. ve İnş. Vekili
Ziraat Vekili Münakaki Vekili Hariciye Vekili İşletmeler Vekili

Dosya No :
105-128
2073

630 18 01 2 144 90 11

Belge 21-Bangkok'ta yapılacak Parlamentolar Konferansı'nda ülkemizi Fatin Rüştü Zorlu'nun temsil edeceğini gösteren belge. B.C.A., 030.18.01.02-144.90.11

Çankaya İli

Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait
TUTANAKÖrnek No: VI
Mad. 66-8 117/son. EK

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya San'atı	ALDIĞI OYLAR		Seçmenlerle Sayısı	Oyhanın kılınması için sayısı	Seçimi hakkında kırsız ve şikâyet olup olmadığı	Dağılımlar
			Rakamla	Yazı ile				
Fatma Rüştü Zorlu		Çankaya Mahallesi Eski sokak	72705	Üçünlüceğiz yüceğiz	162287	136266		

Milletvekili seçimi kanununa gereğince Himizde yapılan seçim sonucunda, Üçünlüceğiz beğ oy ile Fatma Rüştü Zorlu'nun
Himiz Milletvekilliğine seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanak kurulumuz tarafından kendisine verildi. 29 / 10 / 1957

Başkan

Üye

Üye

Üye

Üye

Üye

[Signature]
Başkan

[Signature]
Üye

[Signature]
Üye

[Signature]
Üye

[Signature]
Üye

[Signature]
Üye

Akamî Sebebler

Ölçümeî Uğur Necatî Şeyhokkacı Abdullâk Ergen

Ölçümeî Uğur Necatî Oğuz Adli Serce

Üye

Üye

Üye

Üye

Üye

[Signature]
Üye

[Signature]
Üye

[Signature]
Üye

[Signature]
Üye

[Signature]
Üye

Adem Kesimci

Ömer Göğüle

Şeyhokkacı

Necatî Oğuz

Adli Müjgâzi Sırdal

NOT: Başkan ve üyelerin imza edincehleri yerlerin hatline ayrı ayrı
adlarıyla soyadları yazılacaktır.

10647

Londra'da yapılan Bağdat Paktı Konseyinin 5 inci Nazırlar içtimalında, Başvekil Adnan Menderes'in riyasetinde, Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu, Hariciye Vekâleti Umûmî Kâtibi Melih Esenbel, Başvekâlet Hususî Kalem Müdürü Muzaffer Erstü, Hariciye Vekâleti İkinci Daire Umum Müdürü İlhan Savut, Dördüncü Daire Umum Müdürü Ziya Tepe-delen, Enformasyon Dairesi Umum Müdür Vekili İsmail Soysal, Başvekâlet Hususî Kalem Müdür Muavini Şefik Fenmen, Hariciye Vekâleti Kâtibi Umumlilik Kalemi Müdürü Sermet Pasin, İkinci Daire Umum Müdürlüğü Beşinci Şube Müdürü İltiz Türkmen'den mürekkep bir heyet tarafından temsil edilmemizin, Başvekil ile Hariciye Vekiline 1958 malî yılı Bütçe Kanununa bağlı (H) cetveli gereğince itası mümkün en yüksek misil üzerinden yevmiye verilmesinin ve heyetin otomobil, büro, ziya-fet, muhabere masrafları ile temsil icabı yaptığı diğer masrafların kabulü; mezkûr Vekâletin 25/7/1958 tarihli ve 350.158/D-II/5-286 sa-yılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 7/8 /1958 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

L. F. Zorlu

030 18 01 150 427

Dosya No:

105-80

916

Başvekil Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili Adliye Vekili
Müh. Müd. Vekili Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili Maarif Vekili
Nafia Vekili Ticaret Vekili Sık. ve İc. Mus. Vekili Güm. ve İnş. Vekili Ziraat Vekili
Münakalat Vekili Çalışma Vekili Sanayi Vekili Bas-Yay. ve Turz. Vekili İmar ve İkân Vekili
Koordinasyon Vekili

Belge 23- Bağdat Paktı'nın 5. Bakanlar Toplantısına Fatin Rüştü Zorlu'nun katılacağını gösteren belge. B.C.A., 030.18.01-150.42.7

T. C.
BAŞVEKALET
KANUNLAR VE KAVARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

4

KARARNAME

10881

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun yapılmakta olan XIII üncü Devre içtimalarında Kıbrıs meselesinin müzakeresinde Hükümetimizi Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun riyasetinde delege olarak; Birleşmiş Milletler Nezdinde Daimi Delege Büyükelçi Seyfullah Esin, NATO nezdinde Daimi Delege Büyükelçi Selim Sarper, Londra Büyükelçisi Muhtarrem Nuri Birgi, Merkezden Büyükelçi Adnan Kural, Stockholm Büyükelçisi Orhan Eralp, yardımcı delege olarak; Birleşmiş Milletler Nezdinde Daimi Delege yardımcısı Birinci Sınıf Elçi Turgut Menemencioğlu, Hariciye Vekaleti için 6. Daire Umum Müdürü Necmettin Tunçel, Birinci Daire Umum Müdürü Talet Benler, Hususi Müşavir olarak; Hususi Kalem Müdürü ve Dördüncü Daire Umum Müdürü Ziya Tepedöğlen, Müşavir olarak; Birleşmiş Milletler Avrupa Ofisi Nezdinde İkhususî İşleri Tedvire memur Büyükelçilik Müsteşarı Cahit Hayta, Daimi Misyonda Elçilik Müsteşarı Haluk Kura, Vahap Aşır-oğlu ve Haluk Bayülken, mezkur Vekalet Hukuk Müşaviri Adile Ayda, Oslo Büyükelçiliğinde Elçilik Müsteşarı Hamit Batu, adı geçen Vekalet Şube Müdürlerinden Dündar İdiz, Daimi Misyonda Başkatip Celal Akbay, Basın Müşaviri Nüzhet Baba, Başkatip Oktay Cankardeş ve Vaşington Büyükelçiliği Başkatibi Semih Akbil'den müteşekkil bir heyetin temsil etmesi, Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu'ya 1958 mali yılı Bütçe Kanununa bağlı (H) cetveli gereğince itası mümkün en yüksek misil üzerinden yevmiye verilmesi ve Heyetin temsil icabı yapacağı büro, taşıt, ziyafet ve sair masraflarının kabulü; Hariciye Vekaletinin 7/10/1958 tarihli ve 720.010-D.III/L-B-342 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 15/ 10/1958 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Baydar

030 18 01 150 53 19

Başvekâl	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili ve Münakalat v.v.	Devlet Vekili ve Çalışma v.v.
<i>A. Karaman</i>		<i>K. Karaman</i>	<i>A. Karaman</i>	<i>K. Karaman</i>
Adliye Vekili	Millî Müdâre Vekili	Dahiliye Vekili ve Millî M. v.v.	Hariciye Vekili	Maliye Vekili ve Maaşlar v.v.
<i>S. B. Karaman</i>	----	<i>S. B. Karaman</i>	<i>F. Karaman</i>	<i>S. B. Karaman</i>
Maarif Vekili	Nafıa Vekili	Ticaret Vekili	Sih. ve İc. Maa. Vekili	Gün. ve İnş. Vekili
----	<i>S. B. Karaman</i>	<i>S. B. Karaman</i>	<i>S. B. Karaman</i>	<i>S. B. Karaman</i>
Ziraat Vekili	Münakalat Vekili	Çalışma Vekili	Sonuç Vekili v.	Baz. Yay. ve Turz. Vekili
<i>S. B. Karaman</i>	----	----	<i>S. B. Karaman</i>	<i>S. B. Karaman</i>
İmar ve İskân Vekili	Koordinasyon Vekili			
<i>S. B. Karaman</i>	<i>S. B. Karaman</i>			

Dosya No:
105-57
1187

Belge 24- Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak BM'lerde yapılacak toplantılara Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığında katılacağını gösteren belge. B.C.A., 030.18.01-150.53.19

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı
4
11055

KARARNAME

Kuzey Atlantik Paktı Konseyinin Paris'te 16-18 Aralık 1958 tarihleri arasında yapılacak Nazırlar seviyesindeki içtimaında Hükümetimizin Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun riyasetinde Hariciye Vekâleti Umumî Kâtibi Melih Esenbel, Umumî Kâtip NATO İşleri Muavini Hüveyda Mayatepek, İkinci Daire Reisi İlhan Savut, Dördüncü Daire Umum Müdürü Ziya Tepedelen, Enformasyon Dairesi Umum Müdürü İsmail Soysal, İkinci Daire Şube Müdürlerinden İlder Türkmen ve Kâtibi Umumî Kalem Müdürü Güner Türkmen'den mürekkep bir heyet tarafından temsil edilmesi, Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu ile Melih Esenbel'e 1958 malî yılı Muvazenei Umumiye Kanununa bağlı (H) cetveli gereğince itası mümkün en yüksek misil üzerinden yevmiye verilmesi ve heyetin otomobil, ziyafet, büro ve temsil icabı yapacağı sair masrafların kabulü; mezkûr Vekâletin 8/12/1958 tarihli ve 8142 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 15/12/1958 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

030 18 03 151/62/11

Dosya No:
105-48
1478

Başvekil	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili ve Münakalat V.V.	Devlet Vekili ve Çalışma V.V.
Adliye Vekili	Millî Müdafaa Vekili	Dahiliye Vekili ve Hariciye V.V.	Hariciye Vekili	Maliye Vekili ve Millî Müdafaa V.V.
Maarif Vekili	Nafia Vekili	Ticaret Vekili	Şah. ve İç. Müs. Vekili	Güm. ve İnş. Vekili
Ziraat Vekili	Münakalat Vekili	Çalışma Vekili	Sanayi Vekili	Bas-Yay. ve Turz. Vekili
İmar ve İnşân Vekili	Koordinasyon Vekili ve Sanayi V.V.			

Belge 25 – Fatin Rüştü Zorlu'nun NATO Bakanlar seviyesindeki toplantıda görevlendirildiğini gösteren belge.B.C.A., 030.18.01-151-62-11

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Teşvik Dairesi

Karar Sayısı
4

KARARNAME

11443

Londra'da Hariciye Vekilleri seviyesinde yapılmakta olan Kıbrıs müzakerelerinin Başvekilleri seviyesinde devam edecek ikinci kısma Hükümetimizi temsilen Başvekil Adnan Menderes'in riyasetinde, Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu, Basın-Yayın ve Turizm Vekili Server Somuncuoğlu, Eskişehir Mebusu Kemal Zeytinioğlu, Çanakkale Mebusu Emin Kalafat, Afyon Mebusu Arif Demirer, Sakarya Mebusu Rifat Kadızade, Başvekâlet Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Hariciye Vekâleti Umumî Kâtibi Melih Esenbel, Başvekâlet Hususî Kalem Müdürü Muzafer Ersü, Hariciye Vekâleti İkinci Daire Umum Müdürü İlhan Savut, Dördüncü Daire Umum Müdürü Ziya Tepedelen, Hukuk Müşaviri Suat Bilge, Başvekâlet Hususî Kalem Müdürü Muavini Şefik Fenmen, Hariciye Vekâleti Umumî Kâtiplik Kalem Müdürü Güner Türkmen, Basın-Yayın ve Turizm Vekâleti Hususî Kalem Müdürü Mehmet Ali Görmiş ve Anadolu Ajansı Umum Müdürü Şerif Arzık'dan mürekkep bir heyetin iştiraki, Mistahdem Kâzım Nefes ile foto muhabiri Burhan Tan'ın heyete refakat etmesi, Başvekil, Vekiller ve Mebuslara 1958 malî yılı Bütçe kanununa bağlı (H) cetveli gereğince itası mümkün en yüksek misil üzerinden yevmiye verilmesi ve heyetin büro, ziyafet, otomobil, muhabere ve temsil icabı yapacağı diğer masraflarının kabulü; Hariciye Vekâletinin 740.103-D.II/2-98 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 16/2/1959 tarihinde kararlaştırılmıştır.

RRİSİCUMHUR

L. Başvekil

030 18 01 152 15 8

Başvekil	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili ve Müsteşar V.V.	Devlet Vekili ve Müsteşar V.V.
<i>A. Menderes</i>		<i>U. Köksal</i>	<i>M. Zeytinioğlu</i>	<i>S. Somuncuoğlu</i>
Adliye Vekili	Millî Müdafî Vekili	Dahiliye Vekili ve Hariciye V.V.	Hariciye Vekili	Maliye Vekili
<i>S. Somuncuoğlu</i>	<i>S. Çiğdem</i>	<i>S. Somuncuoğlu</i>		<i>S. Çiğdem</i>
Maarif Vekili	Nafza Vekili	Ticaret Vekili	Sab. ve İc. Müz. Vekili	Güm. ve İnh. Vekili
<i>S. Çiğdem</i>	<i>S. Çiğdem</i>	<i>S. Çiğdem</i>	<i>S. Çiğdem</i>	<i>S. Çiğdem</i>
Ziraat Vekili	Münakalât Vekili	Çalışma Vekili	Sanayi Vekili	Bas-Yay. ve Turz. Vekili

Dosya No:

105-54

433

İmar ve İskân Vekili Koordinasyon Vekili ve Sanayi V.V. || *S. Çiğdem* | *S. Çiğdem* |

Belge 26- Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra'da devam eden Kıbrıs Meselesi ile ilgili görüşmelere katılacağını gösteren belge.B.C.A.,030.18.01-152.15.8

T. C.
BAŞVEKALET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı
4
11575

KARARNAME

Vaşington'da yapılan NATO Konseyinin Hariciye Vekilleri seviyesindeki içtimana Hükümetimizi temsilen Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun Riyasetinde, Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Melih Zsenbel, Kuzey Atlantik Konseyinde Daimî Delege Büyükelçi Selim Serper, Vaşington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü, Hariciye Vekâleti Baş Hukuk Müşaviri Adnan Kural, Birinci Daire Umum Müdürü Talât Benler, Dördüncü Daire Umum Müdürü Ziya Tepedelen, Kuzey Atlantik Konseyi Daimî Delege-liği Müsteşarı Osman Olcay, Hariciye Vekâleti Siyasî Plânleme Grubu Başkan Muavini İter Türkmen ve Umumi Kâtiplik Kaleminden Halûk Üzgül'den mürekkep bir heyetin iştirakinin ve heyetin, otomobil, büro, ziyafet, muhabere ve temsil icabı yapacağı sair masraflarının kabulü; mezkûr Vekâletin 23/3/1959 tarihli ve 2167 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 4/5/1959 tarihinde kararlaştırılmıştır.

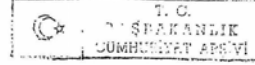
REİSİCUMHUR

036 18 01 152 21 70

Dosya No:
105-48
454

Başvekil Devlet Vekili Devlet Vekili ve Devlet Vekili ve Devlet Vekili ve Devlet Vekili ve
Başvekil ve Turz. V. V. Münakalat V. V. Çalışma V. V.
Adliye Vekili Millî Müdafaa Vekili Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili
Maarif Vekili Nafia Vekili Ticaret Vekili Şah. ve İc. Müs. Vekili Güm. ve İnd. Vekili
Ziraat Vekili Münakalat Vekili Çalışma Vekili Sanayi Vekili Bas-Yayı ve Turz. Vekili
İmar ve İskân Vekili Koordinasyon Vekili ve
Sarı V. V.

Belge 27- Fatin Rüştü Zorlu'nun NATO Dışişleri Bakanları seviyesindeki toplantısına gitmek üzere görevlendirildiğini gösteren belge. B.C.A., 030.18.01-152.21.20

T. C.
BAŞVEKALET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı
4
12030

KARARNAME

Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu ile Dördüncü Daire Umum Müdürü Ziya Tepedelen'in Kıbrıs mevzuunda temas ve müzakerelerde bulunmak üzere Cenevre'ye gönderilmelerinin ve büro ve ziyafet masrafları ile sair zarurî masraflarının kabulü; Hariciye Vekâletinin 1/C/1959 tarihli ve 740.103-II-2/212 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 12/ 8 / 1959 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

[Signature]

153 46 15
61
43
030

Dosya No:
105-54
1057

Başvekil	Devlet Vekili Bas-Yay.ve Turz.V.V.	Devlet Vekili ve Minakalat V.V.	Devlet Vekili	Devlet Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Adliye Vekili	Millî Müdafaa Vekili	Dahiliye Vekili	Hariciye Vekili	Malîye Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Maarif Vekili	Nafia Vekili ve Maarif V.V.	Ticaret Vekili	Sih. ve İc. Maa. Vekili	Güm. ve İnş. Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Ziraat Vekili	Münakalat Vekili	Çalışma Vekili	Sanayi Vekili	Bas-Yay. ve Turz. Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
İmar ve İskân Vekili	Koordinasyon Vekili ve Sanayi Vekili			
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>			

Belge 28- Fatin Rüştü Zorlu'nun Kıbrıs Meselesi ile ilgili görüşmeler için Cenevre'de görevlendirildiğini gösteren belge. B.C.A., 030.18.01-153.44.15

(9013-75) 26. 7. 1967
EKİS 45 Sahife
2 Ekli gazete
Kuşun

Yüksek Adalet Divanının
Saygı değer Başkanı ve
Mükterem Üyeleri.

Yüksek huzurunuzda bir kere daha
işlemediğim bir suçun hesabını vermek
üzere gelmiş bulunmaktayım.

Müdâfilerin mühtefâ cepheleden Saygın
Yoldan Malcanının senâk kararname, maddeler
ve esas hâlindeki mutaleâlarının inceleme
ve bunların ne kadar mesnetsiz ve hissi
olduğunu nasıl her türlü deliller, prensip-
lerden ve mantıktan aykırı olduklarını
isbat ettiler.

Saygın Başkanın olumsuz kararından
beni bir kez gazete yitirelirdim suçlan-
dırmak, a. evlatları bir arayıtı bir
bulucun yardımını - gibi değil ona
kendî amaline göre bir istikamet vermek
isteyen bir kimsenin gibi hareket etmemektir.
Bizim bildiğimize göre Saygın Başkanlık
Malcanı müdâfâ delillerinde suç delilleri
ile olduğu kadar alabildiği olmak me-
lunîyetindedir.

Müdâfâların tam ve kâmil olabilmeleri
için sanıkların ceza mühakemeleri dâhil-

010 09 33 99 2

+

39

Belge 29- Fatin Rüştü Zorlu'nun Yassıda Duruşmaları sırasında yazdığı son savunmasının ilk sayfası. B.C.A., 010.09-33.99.2

ve canınımlara rağmen benimle alakalı idkaleşim.
Sizlerden Beklenen Bekleniyorum Benim saygı ile
Fatin Rüştü Zorlu

~~11/18/1961~~
X
Fatin Rüştü Zorlu

150 Lirası Kayıtlı ile ilgili sormuştum.

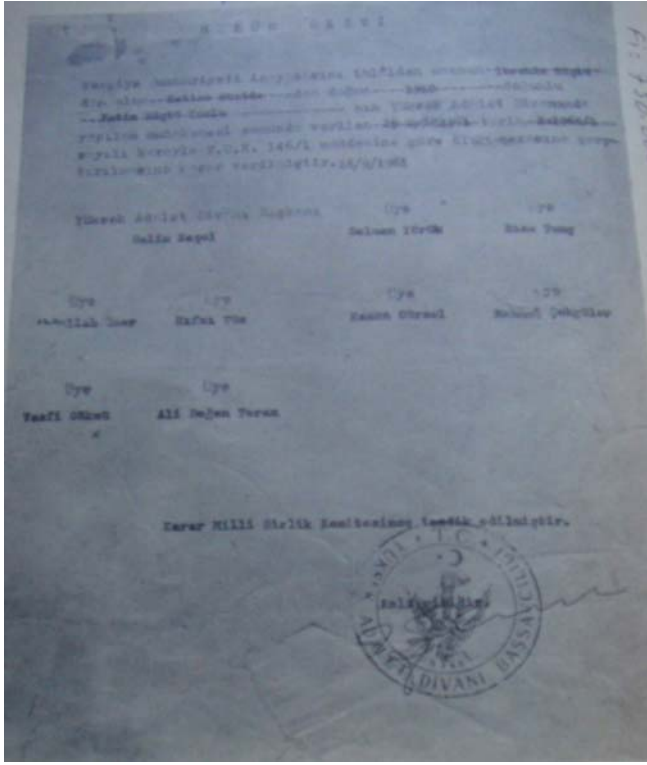

3262

010 09 33 99 2

11B

Belge 30- Fatin Rüştü Zorlu'nun Yassıda Duruşmaları sırasında yazdığı son savunmasının son sayfası. B.C.A., 010.09-33.99.2

Belge 31- Fatin Rüştü Zorlu idam edildikten sonra evinin kapısına asılan tutanak.
(Orhan Cemal Fersoy, *Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu*)

16. 9. 1961

Sayıp olmuştunuz, emel olmuştunuz, emel
ve beklemişsiniz;

Şimdi aydın kalbinizi buğursanız
ve buğursanız Sabahın Sazan cümleyle
benim için sigat olmayın sizler. ve ben
ve buğur çünkü yaşamamış ben de
müstakim edilecektir. Ben benler olan
Allahın talimatı buğur emel buğur
ettim ve buğur Allahın muhafaza
ettim buğur siz sendikâllimim son buğur
Allah ve Allahın imaretile emelâllimim
benim için.

Hayırınız Allahın emaret eder
benim buğur emelâllimim ve buğur
benim emelâllimim ben buğur emelâllimim
benim emelâllimim rica ederim.

Allah Bismillâllimim. Hamdullah

Belge 32- Fatin Rüştü Zorlu'nun idam edilmeden önce ailesine yazdığı son mektup.
(Orhan Cemal Fersoy, *Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu*)

Belge 33- Fatin Rüştü Zorlu hakkında tahkikat açılacağına ilişkin 21 Aralık 1955 tarihli *Uluş Gazetesinde* çıkan yazı.

Belge 34- *Zafer Gazetesi*'nin 2 Eylül 1955 tarihli Kıbrıs Meselesi ile ilgili yazısı.

Belge 37- Akşam Gazetesinin 12 Şubat 1959 tarihli yazısı.

Belge 38- Akşam Gazetesi'nin 19 Ekim 1960 tarihli yazısı.

Belge 39- Akşam Gazetesi'nin 16 Eylül 1961 tarihli yazısı.

Belge 40- Hürriyet Gazetesi'nin 16 Eylül 1961 tarihli yazısı.

Belge 41- Hürriyet Gazetesi'nin 17 Eylül 1961 tarihli yazısı.

Belge 42- Cumhuriyet Gazetesi'nin 17 Eylül 1961 tarihli yazısı.

5 Haziran 1960 Pazar

İDARE: Nispetiye Sokak No 25 Cezayirli İst. Tel: 46 55

ANKARA BÜYÜK: Atatürk Bulvarı 197/4 Foto: Apt. Yemşekçi Tel: 2000 - 2001 Telex: Yeni Sabah

Yeni Sabah
GÜNLÜK TARAFSIZ SİYASİ GAZETE

23 üncü Yıl No. 7623 Kurucusu: SAFA KILIÇLIOĞLU Sayı

Fuat Köprülü, 6-7 Eylül olayla

Köprülü "Hâdiseler Fatin Rüştü Zorlunun Menderes ve Gedik tarafından tertiplenmiştir"

ATA'nın Selânik'deki evini Menderes bombalamış

Köprülü "Daha sonra münakaşa ettiğim Gedik'in beni öldürmek istediğini Menderes söyledi," diyor

(Sensiz Küeseri bildiriyor)
Ankara, 4 — D.P.'nin dört kurucusundan biri ve yıllarca Hariciye Vekaleti ve Başvekil Yardımcısı olan Köprülü, bugün kendisini evinde ziyaret ettiği zaman, eski Hükümet Reisi'nin, 6-7 Eylül hâdisesini tertip etmek (Devlet No. 5, No. 4 46)

Bayramınız Mübarek Olsun

Yabancı Dil Kitapları

Yeni Sabah
GÜNLÜK TARAFSIZ SİYASİ GAZETE

23 üncü Yıl No. 7623 Kurucusu: SAFA KILIÇLIOĞLU Sayısı: 25 Kurus

Köprülü, 6-7 Eylül olaylarını açıkladı

Köprülü "Hâdiseler Fatin Rüştü Zorlunun ilhamı ile Menderes ve Gedik tarafından tertiplenmiştir," diyor

ATA'nın Selânik'deki evini Menderes bombalamış

Daha sonra münakaşa ettiğim Gedik'in beni öldürmek istediğini Menderes söyledi," diyor

(Sensiz Küeseri bildiriyor)
Ankara, 4 — D.P.'nin dört kurucusundan biri ve yıllarca Hariciye Vekaleti ve Başvekil Yardımcısı olan Köprülü, bugün kendisini evinde ziyaret ettiği zaman, eski Hükümet Reisi'nin, 6-7 Eylül hâdisesini tertip etmek (Devlet No. 5, No. 4 46)

İstanbul'da gece sokağa çıkma yasağı kaldırıldı

Devlet Vekili Örgen Kemal Gürsel, bu sabah Bakanlıkta Bayram tebriklerini kabul edecek.

"Toprak Ofisinin 1 milyar 166 milyon lira borcu var"

Belge 43- Fuat Köprülü'nün 6/7 Eylül olayları ile ilgili olarak yeni 5 Haziran 1960 tarihli *Yeni Sabah Gazetesi*'ne verdiği beyanat.

DİZİ YAZILAR

İngiliz gizli belgelerinde Menderes-Amerika kavgası ve 27 MAYIS'A DOĞRU...

1

Araştırma: Nur BATUR

SUNUŞ

Türkiye'yi 27 Mayıs İhtilali'ne getiren olaylar zinciri üzerinde gimdiye kadar çok değişik yorumlar yapıldı. Bazıları "Menderes 1958 seçimlerine gitseydi darbe olmazdı" görüşünü savunurken, bazıları da CHP lideri İnönü'nü savunurken öneleyebileceği iddiasını ortaya attı. "Acaba 27 Mayıs'ı hazırlayan ya da teşvik eden, Amerika başta olmak üzere, bazı dış güçler de var mıydı?" sorusu da birçok kişinin zihnini yıllarca kurcaladı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın 1955-1956 yıllarında Ankara'daki Büyükelçiliği'nden Londra'ya gönderilen gizli mesaj ve raporların araştırmacılara açıldığını duyunca, bu sorunun yanıtını bu belgelerde aramaya karar verdim. İngilizler bu gizli belgeleri, üzerinden 25-30 ya da 50 yıl geçtikten sonra açıklıyorlar. Dünyanın dört bir yanındaki elçiliklerden gelen raporların bazılarını ise daha uzun süre gizli tutuyorlar. 1955-1956 dönemin geçen yıl açıklandı. O dönemin perde arkasını yansıtan bu mesaj ve raporları ilk kez Milliyet'te okuyacaksınız. Ayrıca, bu yazı dizisinin yeni bir araştırmayı başlatmasını ve tarihe ışık tutmasını umuyorum.

N.B.

Amerikan yardım heyetinin kilit adamı Leon Dayton, Menderes ve Zorlu'nun Amerika'ya şantaj yapmak istediğini söyleyerek onlar için "Üçkâğıtçı kurnaz tükler" tabirini kullanıyordu.

7 OCAK 1955. AMERİKAN YARDIMININ KİLİT ADAMI DAYTON, BAŞBAKAN MENDERES VE DIŞİŞLERİ BAKANI FATİN RÜŞTÜ ZORLU HAKKINDA ŞÖYLE KONUŞUYORDU:

13102189 Nur Batur Milliyet s-11

Üçkâğıtçı kurnaz tükler

DİZİ YAZILAR

İngiliz gizli belgelerinde Menderes-Amerika kavgası ve 27 MAYIS'A DOĞRU...

2

Araştırma: Nur BATUR

AMERİKA'YI ZİYARETİNDE AMERİKAN YÖNETİMİNİN DEVALÜASYON SORUNUNU MASAYA GETİRECEĞİNİN ÖĞRENİLMESİ BAŞBAKAN'I ÇOK SINIRLENDİRDİ

İlk acı reçeteler

Amerika'nın verdiği yeni reçeteleri reddeden Adnan Menderes bir ara Washington'a gitmekten bile vazgeçmişti. Sonunda Başkan Eisenhower ile görüştü.

- Gizli rapora göre Amerika, Menderes'in önüne iki alternatif politika sürüyordu: 1- Türk lirası devalüe edilmeli, ihracat ucuzlamalı, 2- Yatırım kredileri kısıtlanmalı
- 16 Şubat 1955 tarihli gizli raporda Bayar'dan Amerika ziyareti sırasında Menderes'i ikna edip ekonomiyi düzeltmesi istendi ama Bayar, bu taleple ilgilenmedi. Devreye OECD ve Avrupa ülkelerinin sokulması düşünülüyordu

UMHURBAŞKANI Celal Bayar, 1955 yılının Ocak ayında Amerika'ya yaptığı resmi ziyaret gerçekten önemliydi. Türk askerinin komünizme karşı, Kore'de gösterdiği kahramanlık Amerikan yönetimi tarafından sevilirdi.

Bayar bir ay süreyle Amerika'yı bir baştan bir başa dolatıyor ve Türk-Amerikan dostluğunun gücünü sergiliyordu.

Türk-Amerikan dostluğu gerçekten kamuoyuna yansıtıldığı gibi miydi? Yoksa perde arkasında başka gerçekler de var mıydı?

Amerikan yönetiminin Bayar'la görüşmelerde masaya getirdiği, ancak kamuoyuna yansıtılmayan bir gerçeklik yaşanmıştı. Washington, Türkiye'nin iç ekonomik durumunu düzeltmesi için Bayar'dan Menderes hükümetini ikna etmesini istemişti.

BYAY DA İLGİLENMİYOR

16 Şubat 1955 günü Ankara'dan İngiliz Büyükelçiliği'nden Londra'ya gönderilen telgrafta "gizli" kalan bu olay şöyle yer alıyordu: "Türk Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Amerika'ya yaptığı resmi ziyaret sırasında, Amerikan yönetimi, Bayar'dan devreye girmesini ve Türkiye'nin iç ekonomik durumunu bir düzene sokması için Menderes hükümetini ikna etmesini istemiştir. Ancak Türk Cumhurbaşkanı bu konuya hiç ilgilenmemişti."

Rapora göre, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgelerdeki...

Belge 44-45- *Hürriyet Gazetesinde* 13-19 Şubat 1989 tarihleri arasında yayımlanan Nur Batur'un yazı dizisi.

DİZİ YAZILAR

İngiliz gizli belgelerinde
Menderes-Amerika
kavgası ve

27
MAYIS'A
DOĞRU...

4

Araştırma: Nur BATUR

● İNGİLİZ BÜYÜKELÇİSİ BOWKER GİZLİ MESAJINDA
AMERİKALILARLA ANLAŞABİLECEK BİRİNİN DIŞIŞLERİ
BAKANLIĞI'NA GETİRİLMESİNİ ÖNERİYORDU

'Zorlu, görevden alınmalı'

8 Haziran 1955 tarihli mesajında James Bowker, Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'nun Amerikalılar ve İngilizlerin ondan artık bıktıklarını dile getiriyor ve ondan "sabit fikirleri olan" diye söz ediyordu. Zorlu'nun mücadeleci tutumu yüzünden bu sert müzakereciyi gözden çıkarmışlardı

does not apparently
ors, although he is
il during the visit.
hat he possibly knows
in he pretends, and
in he pretends, and
Turkey's economic Deputy Prime Minister has at least been
the opportunity of "seeing just about everyone
given the President". He can be now under no illu-
It is the United States Embassy or P.O.A.

ZORLU'nun görevden alınıp, daha az fikri sabitleri olan ve Amerikalılarla anlaşabilecek birinin ekonomik işlerin başına getirilmesi herkes için iyi olacak."
İşte İngiliz Büyükelçisi James Bowker, 8 Haziran 1955'te Londra'ya gönderdiği gizli mesajda aynen böyle diyordu.

Şi 25 Mayıs 1955 tarihli gizli teigrat:
"Amerikan yönetimi yüklü miktardaki yardımın Türkiye'nin sorunlarını çözemeyeceğini bildirince Zorlu, şöyle demiş:
"Türkiye'deki mevcut durumun, siyasi boyutuna ağırlık vermeniz gerekiyor. Yalnız bütçe çerçevesinde yardım talebimize yaklaşmayın. Eğer bize bu desteği vermezseniz, bu Türkiye'nin siyasi geleceğini de olumsuz yönde etkileyebilir."
Başbakan Yardımcısı neden böyle bir uyarı...

Belge 46- *Hürriyet Gazetesinde* 13-19 Şubat 1989 tarihleri arasında yayımlanan Nur Batur'un yazı dizisi.

«Takip Ettiğimiz Politika Bir Cephe Politikasıdır»

Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'nin takip etmekte olduğu sulhçu Politikamızın esaslarını şumullü bir şekilde teşrih etti

Büyük Millet Meclisi Bütçe Encümeninin Cumartesi günü akşamı Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun Hariciye Vekili 1960 Mali Yılı Bütçe Komisyonu Layihasının görüşmesi sırasında, mebuslar tarafından ileri sürülen tenkid ve temenniler ile sorulan suallere cevap verirken, vakti geniş ve şumullü, konuşmanın birinci kısmını ön yapılandırmış. Müteakik kısmını bugün tahmin ediyoruz.

«Türkiye'nin bu siyaseti yalnız Garbin değil, balki bütün büyük dünyasını müdafasının temel taşı olan NATO'ya girmemizle ve yine sulhun bölünmezliği için CENTO'yu kurmamızla tecelli etmiştir. Şimdi, büyük bir memnuniyetle müşahade ediyorum ki, muhalif arkadaşlarımız da Türkiye'nin NATO politikasını, karamanlığı, bölünmezliğini savunuyorlar. CENTO hakkında ise baktığımız her az müddetinde ötedün. Onun için bu vaziyet üzerinde durmaktığımız icabeder.

Sevdiğim arkadaşlarımız, Türkiye'nin coğrafi vaziyetinde bakarak, onun Garp ve Şark arasında bir köprü durdurma olduğunu müşahade etmiş oluruz. Üstüne son ihtikâfları nazari ileri süreriz. NATO'ya girmeye (Sesiz: Sayfa 4 Sü. 5 de)

- Türkiye'nin bu siyaseti; yalnız garbin değil, balki bütün bir dünyanın müdafasının temel taşı olan NATO'ya girmemizle ve yine sulhun bölünmezliği için CENTO'yu kurmamızla tecelli etmiştir.
- Uzun asırlar birlikte yaşamış memleketler arasında dostluğa tevdi edecek unsurlar kadar, düşmanlığı tevdi edecek unsurlar da bulunabilir. Bizim vazifemiz daha ziyade dostluğa tevdi edecek unsurları ele alıp bunların neşvü nümâsına gayret etmektir.
- Kıbrıs Türklerinin hiç bir zaman iktisadi baskı altına gireceklerini veya kendilerine tevdi edilen devleti müstereken idare vazifelerinde müşkülâta maruz kalacaklarını zannetmemek teyid.
- Türkiye, cebir kullanılmadan ve Birleşmiş Milletler Anayasası prensiplerine uygun olarak yapılacak birleşmelere itiraz etmez. Bizim itirazımız cebir, kuvvet ve yıkıcı faaliyetlere karşı olabilir.
- Biz sadece Orta - Şark'ta bulunan bütün devletlerin aralarındaki ihtilâfların halledilmesini arzu etmekteyiz ve politikamız o istikamette yürütmekteyiz.
- Türkiye pek çok devletler gibi kendi emniyetini müşterek müdafaa paktlarında bulmuş bir memlekettir. Biz bu cephe içinde müspet ve yararlı bir politika takip ediyoruz.
- Gayemiz Hakiki emniyet şartları tamamlanmış caya kadar, müdafaa tedbirlerini ihmal etmemek, bilâkis bu tedbirlerin mümkün olduğu kadar takviyesini temin etmektir.

F. Rüştü Zorlu'nun Konuşması

11 Ocak 1960
Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun Hariciye Vekili 1960 Mali Yılı Bütçe Komisyonu Layihasının görüşmesi sırasında, mebuslar tarafından ileri sürülen tenkid ve temenniler ile sorulan suallere cevap verirken, vakti geniş ve şumullü, konuşmanın birinci kısmını ön yapılandırmış. Müteakik kısmını bugün tahmin ediyoruz.

«Türkiye'nin bu siyaseti yalnız Garbin değil, balki bütün büyük dünyasını müdafasının temel taşı olan NATO'ya girmemizle ve yine sulhun bölünmezliği için CENTO'yu kurmamızla tecelli etmiştir. Şimdi, büyük bir memnuniyetle müşahade ediyorum ki, muhalif arkadaşlarımız da Türkiye'nin NATO politikasını, karamanlığı, bölünmezliğini savunuyorlar. CENTO hakkında ise baktığımız her az müddetinde ötedün. Onun için bu vaziyet üzerinde durmaktığımız icabeder.

Sevdiğim arkadaşlarımız, Türkiye'nin coğrafi vaziyetinde bakarak, onun Garp ve Şark arasında bir köprü durdurma olduğunu müşahade etmiş oluruz. Üstüne son ihtikâfları nazari ileri süreriz. NATO'ya girmeye (Sesiz: Sayfa 4 Sü. 5 de)

Biz sadece Orta - Şark'ta bulunan bütün devletlerin aralarındaki ihtilâfların halledilmesini arzu etmekteyiz ve politikamız o istikamette yürütmekteyiz.

«Türkiye'nin bu siyaseti yalnız Garbin değil, balki bütün büyük dünyasını müdafasının temel taşı olan NATO'ya girmemizle ve yine sulhun bölünmezliği için CENTO'yu kurmamızla tecelli etmiştir. Şimdi, büyük bir memnuniyetle müşahade ediyorum ki, muhalif arkadaşlarımız da Türkiye'nin NATO politikasını, karamanlığı, bölünmezliğini savunuyorlar. CENTO hakkında ise baktığımız her az müddetinde ötedün. Onun için bu vaziyet üzerinde durmaktığımız icabeder.

Sevdiğim arkadaşlarımız, Türkiye'nin coğrafi vaziyetinde bakarak, onun Garp ve Şark arasında bir köprü durdurma olduğunu müşahade etmiş oluruz. Üstüne son ihtikâfları nazari ileri süreriz. NATO'ya girmeye (Sesiz: Sayfa 4 Sü. 5 de)

Biz sadece Orta - Şark'ta bulunan bütün devletlerin aralarındaki ihtilâfların halledilmesini arzu etmekteyiz ve politikamız o istikamette yürütmekteyiz.

Türkiye pek çok devletler gibi kendi emniyetini müşterek müdafaa paktlarında bulmuş bir memlekettir. Biz bu cephe içinde müspet ve yararlı bir politika takip ediyoruz.

«Türkiye'nin bu siyaseti yalnız Garbin değil, balki bütün büyük dünyasını müdafasının temel taşı olan NATO'ya girmemizle ve yine sulhun bölünmezliği için CENTO'yu kurmamızla tecelli etmiştir. Şimdi, büyük bir memnuniyetle müşahade ediyorum ki, muhalif arkadaşlarımız da Türkiye'nin NATO politikasını, karamanlığı, bölünmezliğini savunuyorlar. CENTO hakkında ise baktığımız her az müddetinde ötedün. Onun için bu vaziyet üzerinde durmaktığımız icabeder.

Sevdiğim arkadaşlarımız, Türkiye'nin coğrafi vaziyetinde bakarak, onun Garp ve Şark arasında bir köprü durdurma olduğunu müşahade etmiş oluruz. Üstüne son ihtikâfları nazari ileri süreriz. NATO'ya girmeye (Sesiz: Sayfa 4 Sü. 5 de)

Biz sadece Orta - Şark'ta bulunan bütün devletlerin aralarındaki ihtilâfların halledilmesini arzu etmekteyiz ve politikamız o istikamette yürütmekteyiz.

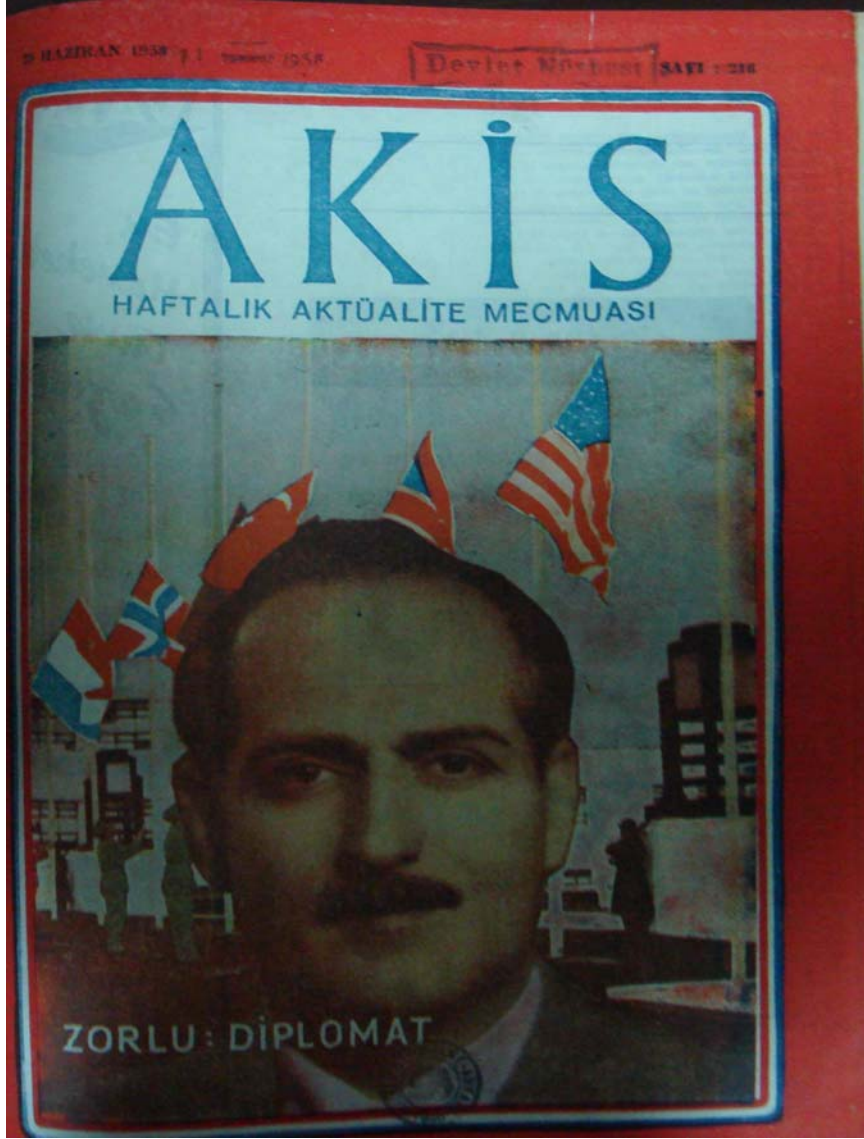
Türkiye pek çok devletler gibi kendi emniyetini müşterek müdafaa paktlarında bulmuş bir memlekettir. Biz bu cephe içinde müspet ve yararlı bir politika takip ediyoruz.

Belge 47- Fatin Rüştü Zorlu'nun Bütçe Komisyonunda yaptığı, 11 Ocak 1960 tarihli Zafer Gazetesi'nde yayımlanan konuşma.

Ek2-Fotoğraflar

Fotoğraf 1- Fatin Rüştü Zorlu'nun 218 Sayılı Akis Dergisi'ne kapak olan fotoğrafı.

Fotoğraf 2- Fatin Rüştü Zorlu.

Fotoğraf 3- 5 Mart 1959'da Ankarada Amerika, İnan, Pakistan ve Türkiye arasında imzalanan İki Taraflı Savunma Anlaşmaları esnasında Türkiye adına Anlaşmaya imza atan Dönemin Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu.

Fotoğraf 4- Fatin Rüştü Zorlu'nun kızı Sevin Zorlu.

Fotoğraf 5- Fatin Rüştu Zorlu Vesamet Kutlu ile birlikte.

Fotoğraf 6- Yassıada'da 6/7 Eylül Davası duruşmasına giderken üçüncü sırada Fatin Rüştu Zorlu.

Fotoğraf 7- Fatin Rüştü Zorlu, Yassıada'ya kendisini ziyarete gelen annesi, eşi ve kızı ile birlikte.

Fotoğraf 8- Fatin Rüştü Zorlu, İmralı Ada'da hücresinde idam edilmeyi beklerken.

Fotoğraf 9-Fatin Rüştü Zorlu darağacına götürülürken.

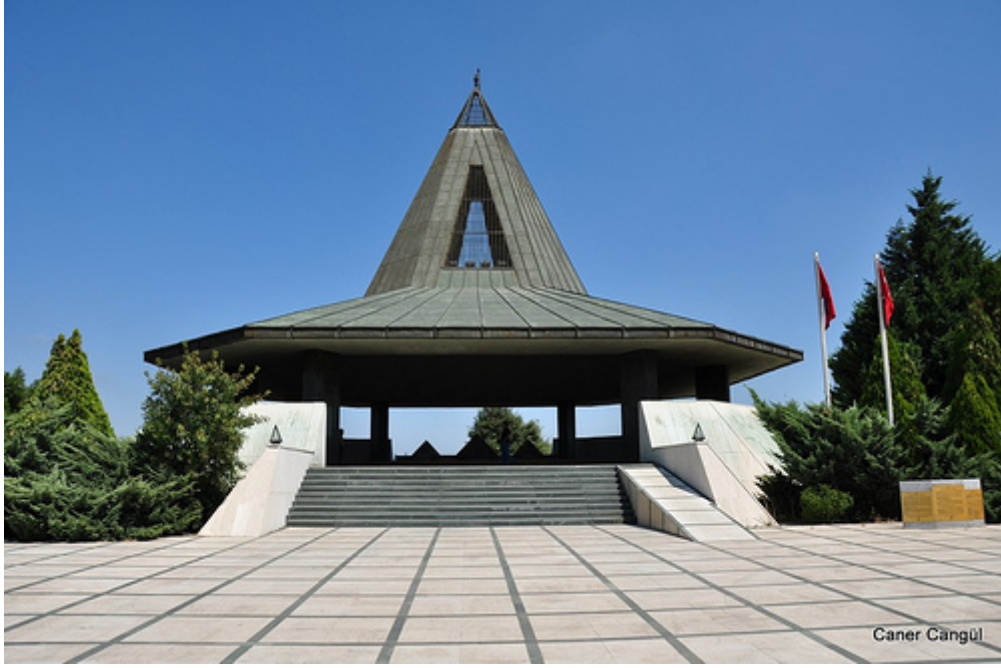

Fotoğraf 10- Fatin Rüştü zorlu idam için hazırlanırken.

Fotoğraf 11- İdamdan sonra Fatma Rüştu Zorlu.

Fotoğraf 12- İstanbul Topkapı'daki Anıtmezar. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın naaşları 1990 yılında buraya getirilmiştir.

Fotoğraf 13- Hüsamettin Cindoruk ile 12 Ağustos 2009 tarihinde yapılan görüşme sırasında çekilen fotoğraf.

Foroğraf 14- 13 Ağustos 2009 tarihinde Süleyman Demirel ile gerçekleştirilen görüşme sırasında çekilen fotoğraf.

T.C.
DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI
Genel İdari İŞler Dairesi Başkanlığı

Sayı : B.06.0.GİDB.0.0-262.20-2007/289086
Konu : Araştırma talebi

10 9 Hazir 2007

Sayın Havva Eltetik
Süleyman Demirel Üniversitesi
Tarih Bölümü
ISPARTA

İliği: 15.06.2007 tarihli dilekçeleri.

Bakanlığımız arŐivinde Merhum Bakanlarımızdan Fatin Rüştü Zorlu dönemine ilişkin yazıŐmalar konusunda araştırma yapmak isteğinize dair dilekçeniz incelenmiŐtir.

Bakanlığımızın 1919'dan günümüze kadar olan ArŐivinin tasnifine yönelik çalıŐmaların henüz tamamlanmamıŐ olması nedeniyle; "Devlet ArŐivlerinde Araştırma ve İnceleme Yapmak İsteyen Türk ve Yabancı Uyruklu Gerçek ve Tüzel Kişilerin Tabi Olacakları Esaslar" hakkındaki 31.01.2002 tarihli ve 2002 /3681 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen esaslar uyarınca, Bakanlığımız arŐivlerinde araŐtırmacılar tarafından filem araştırma yapma imkanı bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, arŐivimizde tez konunuzla ilgili olarak Bakanlığımız personeli tarafından araştırma yapılması mümkündür. Bu çerçevede, tez çalıŐmanızın kapsamının geniş olduğu gözönünde bulundurularak, ihtiyaç duyduğunuz evrakın tarih, başlık veya konusunun belirtilmesi halinde, yardımcı olunmaya çalışılacaktır.

Bilgilerini saygılarımla rica ederim.

İsmail Hakkı MUSA

İsmail Hakkı MUSA
Bakan a.
Daire Başkanı
GİDB

- 1/1 -

Adres : T.C. Dışişleri Bakanlığı, Dr. Sadık Ahmet Cad. No.:8 Balgat 06100 Ankara/Türkiye
Telefon: Faks:
Web : www.mfa.gov.tr

Dışişleri Bakanlığı ArŐivinde araştırma yapmak için 2007 yılında yaptığımız baŐvurunun geri çevrildiğini gösteren belge.

T.C.
DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI
Arşiv ve Ulaştırma Dairesi Başkanlığı

Sayı : B.06.0.ARUD.0.0-256.00-2009/297362
Konu : Araştırma talebi

Sayın Havva ELTETİK
Süleyman Demirel Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Oda No: 158
ISPARTA

Sayın ELTETİK,

İlgi: 12.06.2009 tarihli dilekçeniz.

1. Bakanlığımız 1919'dan günümüze kadar olan Cumhuriyet arŐivinin tasnifine yönelik çalışmalar henüz tamamlanmamıŐ olduğundan, "Devlet ArŐivlerinde Araştırma ve İnceleme Yapmak İsteyen Türk ve Yabancı Uyruklu Gerçek veya Tüzel Kişilerin Tabi Olacakları Esaslar" hakkındaki 31.01.2002 tarihli ve 2002/3681 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen esaslar uyarınca araştırma talepleri halen karŐılanamamaktadır.

Öte yandan, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile imzalanan bir protokol uyarınca sözkonusu arŐivin 1958 yılına kadar olan bölümünün fiziki olarak anılan Kuruma devredilerek gerekli tasnif işlemlerinin hızla gerçekleştirilmesi ve 2010 yılından itibaren peyder pey açılması çalışmaları sürdürölmektedir.

2. Bununla birlikte, işareti etmiş olduğunuz konuşma metni, açık bir kaynak halini almış olduğu düşünölmektedir arŐivimizde araŐtırılmış, ancak metne rastlanmamıştır. Devam eden tasnif ve kataloglama çalışmaları çerçevesinde sözkonusu metnin ortaya çıkartılması mümkün olduğu takdirde tarafınıza ayrıca bilgi verilecektir.

Bilgi edinmenizi saygılarımla rica ederim.

Y.Turan ÇETİNER
Daire Başkanı
ARUD - 1/1 -

Adres : T.C. Dışışleri Bakanlığı, Dr. Sadık Ahmet Cad. No.:8 Balgat 06100 Ankara/Türkiye
Telefon: (0 312) 292 18 65 - (0 312) 292 18 69 Faks: (0 312) 287 18 86
Web : www.mfa.gov.tr

Dışışleri Bakanlığı ArŐivinde araştırma yapmak için ikinci kez 2009 yılında yaptığımız baŐvurunun geri çevrildiğini gösteren belge.

Ek3- Fatin Rüştü Zorlu'nun Kronolojisi (1910–1960)

1910 İstanbul'da doğdu.

1916 Galatasaray Lisesi'ne kaydedildi.

1927 Galatasaray Lisesi Ticaret kısmından mezun oldu.

4 Temmuz 1930 Paris Siyasal Bilgiler Yüksekokulu'ndan mezun oldu.

7 Temmuz 1930 Paris Darülfünun Beynelmilel Yüksek Tahsil Mektebinden mezun oldu.

15 Temmuz 1932 Cenevre Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu.

8 Aralık 1932 / 20 Haziran 1933 Dışişleri Bakanlığı Meslek Memurluğu sınavını kazandı. Birinci Dairede aday memur olarak göreve başladı.

21 Haziran 1933 / 23 Nisan 1934 Dışişleri Bankalığı Birinci Dairede asil memur olarak çalıştı.

29 Ekim 1933 Emel Aras ile nişanlandı.

30 Ağustos 1934 Emel Aras ile evlendi.

1934 /1935 Halıcıoğlu İhtiyat Zabıt Okulu ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Süvari Bölüğünde askerlik görevini yaptı.

24 Nisan 1934 / 18 Ağustos 1936 Birinci Dairede Üçüncü kâtiplik görevini yürüttü.

23 Temmuz 1936 Kızı Sevin Zorlu dünyaya geldi.

22 Haziran 1936 / 20 Temmuz 1936 Montreux Konferansı'na Büyükelçilik Sekreteri unvanı ile katıldı.

19 Ağustos 1936 / 2 Kasım 1936 Birinci Dairede İkinci kâtiplik görevini yürüttü.

3 Kasım 1936 / 9 Eylül 1937 Hukuk Müşavirliği görevini yürüttü.

29 Mart 1937 Montreux konferansı dolayısı ile takdirname ile ödüllendirildi.

26 Ocak–29 Mayıs 1937 Hatay Meselesi Görüşmelerine katıldı.

18 Mayıs 1937 Hatay Meselesi ile ilgili takdirname aldı.

10 Eylül 1937 / 25 Aralık 1938 Ticaret Dairesi Şube Şefliği görevini yerine getirdi.

26 Aralık 1938 / 21 Ağustos 1939 Bern Büyükelçiliği Başkâtibi olarak görev yaptı.

22 Ağustos 1939 / 9 Ekim 1941 Paris Büyükelçiliği Başkâtibi olarak görev yaptı.

10 Ekim 1941 / 6 Temmuz 1942 Üçüncü Dairede I. Şube Müdürlüğü görevini ve Siyasi Malumat Bürosu Şifre Müdürlüğü görevini yerine getirdi.

7 Temmuz 1942 / 25 Ağustos 1942 Moskova (Kuybişef) Büyükelçiliği Başkâtipliği görevini yürüttü.

26 Ağustos 1942 / 19 Haziran 1943 Moskova Büyükelçiliğinde Orta Elçi Müsteşarı olarak görev yaptı.

20 Haziran 1943 / 20 Mayıs 1946 Beyrut Başkonsolosu olarak görev yaptı.

21 Mayıs 1946 / 15 Aralık 1949 Ticaret ve İktisat Dairesi Umum Müdürlüğü görevini yerine getirdi.

24 Kasım 1949 Avrupa İktisadi İşbirliği Merkez Teşkilatı Genel Sekreterliği'ne tayin edildi.

16 Aralık 1949 / 31 Aralık 1949 Ticaret ve İktisat Dairesi Reisliği görevini yerine getirdi.

5 Mart 1951 Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterliği'ne atandı.

15 Mart 1952 Türkiye'nin NATO Daimi Temsilcisi olarak atandı.

2 Mayıs 1954 Çanakkale Milletvekili olarak seçildi. Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı Görevlerine getirildi. Dış ekonomi ve Kıbrıs Meselesi'nden sorumlu oldu.

- 18 Nisan 1955** Devlet Bakanı olarak Bandung Konferansı'na katıldı.
- 28 Temmuz 1955** Dışışleri Bakan Vekili olarak atandı.
- 26 Ağustos 1955** I. Londra Konferansı'na Devlet Bakanı ve Dışışleri Bakan Vekili olarak katıldı.
- 29 Kasım 1955** 6/7 Eylül olayları dolayısıyla Devlet Bakanlığından istifa etti.
- 11 Ocak 1956** Nüfuz ticareti ve suiistimal iddiaları ile TBMM'nde hakkında soruşturma açıldı.
- 20 Haziran 1956** TBMM Soruşturma Komisyonunca suçsuz olduğuna karar verildi.
- 15 Kasım 1956** Bangkok Uluslar arası Parlamentolar Birliği Konferansı'na Parlamento Heyeti Başkanı olarak katıldı.
- 26 şubat 1957** Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak BM'lerde görüşmelere katıldı.
- 28 Temmuz 1957** Devlet Bakanlığı görevine yeniden atandı.
- 25 Ekim–25 Kasım 1957** Devlet Radyosundan sorumlu Devlet Bakanlığı görevini yerine getirdi.
- 27 Ekim 1957** İkinci kez Çanakkale Milletvekili seçildi.
- 25 Kasım 1957** Dışışleri Bakanı olarak atandı.
- 24 Eylül 1958** BM Yıllık Genel Kurul konuşmasında Kıbrıs Meselesi ile ilgili açıklamalarda bulundu.
- 25 Kasım 1958** BM'lerde Kıbrıs konusu ile ilgili görüşmelerde Türkiye'yi temsil etti.
- 4 Aralık 1958** BM'lerde Kıbrıs konusu ile ilgili görüşmelerde Türkiye'yi temsil etti.
- 16 Aralık 1958** Avrupa İktisadi İşbirliği Vekiller Toplantısına katıldı.
- 17 Aralık 1958** NATO Vekiller Konseyi Toplantısına katıldı.
- 18–20 Ocak 1959** Paris'te Averof ile Kıbrıs Meselesi hakkında görüşmelere katıldı.

5 Şubat 1959 Kıbrıs ile ilgili görüşmeler yapmak için Zürih'e geçti.

17–19 Şubat 1959 Zürih ve Londra'da görüşmeler yaparak Antlaşmaları hazırladı.

31 Temmuz 1959 Ortak Pazar'a müracaat belgesini hazırlattı ve müracaatın gerçekleşmesini sağladı.

27 Mayıs 1960 Darbe kuvvetlerince tutuklandı.

27 Mayıs 1960–16 Eylül 1961 Yassıada'da tutuklu bulundu. Mahkemece dava edildi.

16 Eylül 1961 İdam edildi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı: Havva Eltetik

Doğum Yeri: Dinar/ AFYON

Doğum Yılı: 09.05.1978

Medeni Hali: Evli

Eğitim Durumu:

Lise: 1992–1996 Isparta Gürkan Lisesi

Lisans: 1996–2000 Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

Yüksek Lisans: 2000–2003 S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD

Yabancı Dil ve Düzeyi

1-İngilizce Orta Düzey

İş Deneyimi

2001–2009 S. Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar

Alanında, yurtiçinde yayımlanan kitap

1. Enver Bozkurt-Havva Demirel, *Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kapsamında Kıbrıs Sorunu*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

Hakemli dergilerde yayımlanan teknik not, editöre mektup, tartışma, vaka takdimi ve özet türünden yayınlar dışındaki makale

1. Enver Bozkurt, Havva Demirel, “Kopenhag Zirvesi Sonunda Kıbrıs’taki Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi”, *Stradigma.com Aylık Strateji ve Analiz E-dergisi*, Sayı:3, Nisan 2003

Hakemli dergide yayımlanan teknik not, editöre mektup, tartışma, vaka takdimi ve özet türünden yayın

1. **Kitap İncelemesi:** Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı-Körfez Krizi ve Irak'ın Durumu, ABD'ye 11 Eylül 2001 Terörist Saldırısı, Enver Bozkurt (2003), (Ankara, Nobel Yayınevi, 258), *Stradigma.com Aylık Strateji ve Analiz E-dergisi*, Sayı:3, Nisan 2003.

Uluslararası toplantıda sunularak tam metin olarak yayımlanan bildiri

1. Havva Eltetik, “Yassıada’da Anayasayı İhlal Davası ve Fatin Rüştü Zorlu”, *Uluslar arası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, 22–24 Ekim 2008*, Isparta, s.356–360.
2. Havva Eltetik, “Zürih-Londra Antlaşmaları ve Fatin Rüştü Zorlu”, *Uluslar arası Davraz Kongresi, 24–27 Eylül 2009*, Isparta.

Uluslararası sempozyum, kongre, kurs (workshop) düzenlenmesi gibi etkinliklerde görev almak

1. Uluslar arası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, 22–24 Ekim 2008, Isparta.
2. Uluslar arası Davraz Kongresi, 24–27 Eylül 2009, Isparta.

Yüksek Lisans Tezi

ELTETİK, Havva, *Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu*, SDÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2003.